

LEERPLAN
ROOMS - KATHOLIEKE GODSDIENST
VOOR HET
LAGER ONDERWIJS
IN
VLAANDEREN

**Erkende instantie r.-k. godsdienst,
Wollemarkt 15,
2800 Mechelen.**

Uitgeverij Licap
Guimardstraat 1, 1040 Brussel
D/2014/0279/001
ISBN 978-94-6196-053-5

Dit leerplan werd op 9 september 1999 door de Vlaamse bisschoppen goedgekeurd.
De kunstwerken op de kaft en binnenin dit leerplan zijn van de hand van Inge van Royen.

Woord vooraf

In de geest van haar Meester, die niet gekomen is om gediend te worden maar om te dienen, wil onze kerkgemeenschap met het godsdienstonderricht op school de kinderen en de jongeren, de ouders en de maatschappij dienstbaar zijn.

Wie dient, zet niet zichzelf, maar de ander centraal. Daarom staan in deze vernieuwde godsdienstprogramma's voor het lager- en het secundair onderwijs het kind en de jongere centraal. Van hen wordt uitgegaan, hun vragen worden ernstig genomen en met hen wordt in stijgende mate een dialoog gevoerd binnen een participatief communicatieproces.

Men aanziet dit niet als een didactische truc om zich toch van de aandacht en de goede wil van de leerlingen te verzekeren. Het weze veeleer de geëigende toepassing van de evangelische houding van respectvolle liefde, in de geest van Hem die de Dienaar van allen is willen worden. Wie beseft hoe centraal de communicatie staat in onze godsdienst, zal ook beseffen dat zulke houding heilig kan zijn, als ze door een oprecht geloof gedragen wordt.

De kerk van Christus wil luisteren naar de stem van haar Meester, die ook nu zijn leerlingen oproept om zonder schaamte te getuigen van Hem en ja, allen tot zijn leerlingen te maken. Ook het godsdienstonderricht op school deelt in deze zending, vandaag en morgen meer dan ooit. De eigen bijdrage en de origineelste dienst die wij in het kader van het godsdienstonderricht moeten aanbieden is juist de christelijke levensbeschouwing als een weg naar leven beluisteren. Wie van de rijkdom van het christelijk geloof geproefd heeft, weet trouwens dat een deemoedig maar fier getuigenis over dit geloof helemaal niet in strijd ligt met de opdracht het kind en de jongere te dienen.

De christelijke levensbeschouwing steeds weer in de volheid van haar kracht aanwezig laten komen in het pedagogisch communicatieproces is een opdracht en een uitdaging en een dienst. Juist de bezieling van een dialogerend proces met het heldere aanbod van een vurig en volwaardig christendom zal het vak godsdienst boeiend en vruchtbaar maken. Dat is onze hoop en ons vertrouwen. Moge de Heer ons daarbij helpen!

+Paul Van den Berghe
Bisschop van Antwerpen
Voorzitter van de Erkende Instantie voor rooms-katholiek godsdienstonderricht

INHOUD

Inhoud	blz. 1	
INLEIDING	3	
Opbouw van het leerplan	5	
Visie op het leerplan rooms-katholieke godsdienst in de lagere school	9	
Deel 1	ELEMENTEN VOOR EEN LEERPLAN	15
1. Fundamenten	15	
1.1 Het kind in zijn wereld	15	
1.1.1 Kind zijn in een grote wereld		
1.1.2 Kind zijn in een geseclariseerde en gepluraliseerde wereld	16	
1.1.3 Kind zijn in een multiculturele en multireligieuze wereld	16	
1.2 Het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei	17	
1.2.1 Welke zijn de componenten van groei? (schema 1)	17	
1.2.2 De beginsituatie van kinderen: kansen en opgave	20	
1.3 Een christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei	33	
1.3.1 Elementen van christelijk geloven als antwoord op fundamentele levensvragen (schema 2)	33	
1.3.2 Elementen van christelijk handelen	37	
1.3.3 Christelijke mensvisie, uitgedrukt in een geloofstraditie	37	
2. Invalshoeken	39	
2.1 Negen invalshoeken op basis van de fundamenten: kind, wereld, christelijke visie	39	
2.2 Invalshoeken als 'visvijvers'	39	
2.3 Omschrijving, plaats in het communicatieproces en didactische aandachtspunten	40	
2.4 Fiches van de invalshoeken	41	
2.4.1 Fundamentele belevingen	41	
2.4.2 Verscheidenheid	43	
2.4.3 Beïnvloedingssystemen	46	
2.4.4 Bijbel	48	
2.4.5 Kerk	54	
2.4.6 Christelijk geïnspireerd handelen	57	
2.4.7 Gebed, celebraties, sacramenten	60	
2.4.8 Godsbeeld	63	
2.4.9 Jezusbeeld	66	
3. Onderwerpen	69	
3.1 Wat houden de onderwerpen in?	69	
3.2 Keuze en ordening van de onderwerpen (schema 3)	71	
3.3 Volgorde van de onderwerpen	73	
3.4 Voorbij de onderwerpen	75	

3.5	Ruimte voor occasionele onderwerpen	75
3.6	Kleuteronderwijs en secundair onderwijs	76
4.	Groeien door communicatie	79
4.1	'woord, woord, Woord'	79
4.2	Geloofscommunicatie	80
4.3	Geloofscommunicatie met kinderen	80
4.4	Niveaus van communicatie	81
4.5	Communicatie in respect	83
Deel 2	ONDERWERPEN EN DOELEN PER CYCLUS	85
5.	Onderwerpen en doelen per cyclus	85
5.1	Leeswijzer bij de onderwerpen	85
5.2	Onderwerpen en doelen per cyclus	91
5.2.1	Eerste cyclus	91
5.2.1.1	Mag ik zijn wie ik ben?	92
5.2.1.2	Ik heb een lichaam met vele mogelijkheden	96
5.2.1.3	Maar ik kan niet alles	100
5.2.1.4	Ik voel mij vandaag zo ...	104
5.2.1.5	Dragen en gedragen worden	108
5.2.1.6	Geboorte en groei	112
5.2.1.7	Op verkenning in de natuur	115
5.2.1.8	Ik wil het goede doen	119
5.2.1.9	Water	123
5.2.1.10	Brood, tafel, maaltijd houden	127
5.2.1.11	Liturgisch en pastoraal jaar	131
5.2.1.12	Verhalenreeks uit de Bijbel: verhalen over Jezus	135
5.2.2	Tweede cyclus	137
5.2.2.1	Vergeving en verzoening	138
5.2.2.2	Verbondenheid in verdriet	142
5.2.2.3	Stilte en gebed, ontvankelijkheid	146
5.2.2.4	Anders zijn, ontmoeting	150
5.2.2.5	Conflicten	154
5.2.2.6	Mens en natuur, gave en opgave	159
5.2.2.7	Gewetensvol handelen	163
5.2.2.8	Levensadem	167
5.2.2.9	Aarde en vruchtbaarheid	171
5.2.2.10	Symbolen	175
5.2.2.11	Liturgisch en pastoraal jaar	179
5.2.2.12	Verhalenreeksen uit de Bijbel: Jozef, Mozes	183
5.2.3	Derde cyclus	185
5.2.3.1	Wat maakt mij gelukkig? Wie wil ik worden?	186
5.2.3.2	Grenzen van het leven	190

5.2.3.3	Bewogen worden en in beweging komen	194
5.2.3.4	Groeien in liefde en tederheid	198
5.2.3.5	Bewogen en zoekende mensen vinden elkaar: Kerk - andere godsdiensten	202
5.2.3.6	Samen leven tussen werkelijkheid en droom	206
5.2.3.7	Natuur en cultuur	210
5.2.3.8	Verantwoordelijkheid, engagement	214
5.2.3.9	Verkenning van een symbool: vuur	218
5.2.3.10	Bijbel: een lange geschiedenis van bewogen mensen	221
5.2.3.11	Liturgisch en pastoraal jaar	226
5.2.3.12	Verhalenreeksen uit de Bijbel: Paulus, Elia	231
Deel 3	DE LEERKRACHT AAN HET WERK	233
6.	Didactische opties	233
6.1	Kinderen leren bewust omgaan met zingeving	233
6.2	Een basisschema voor leerprocessen (schema 4)	234
6.3	Verheldering van geloofstaal en symbolen	236
6.4	Bijbelverhalen vertellen	236
6.5	Kringgesprekken	239
6.6	Werken met een groeischrift	240
6.7	Aandacht voor verankering	241
6.8	Differentiatie en gemeenschappelijkheid	242
6.9	Evalueren	243
7.	De leerkracht	245
7.1	De leerkracht als begeleider van leerprocessen (schema 5)	245
7.2	Positie van de leerkracht rooms-katholieke godsdienst	248
BESLUIT		249
	Wat we wensen met dit leerplan	249
Bijlage	Overzicht van bijbelteksten	251
Addendum	Interlevensbeschouwelijke competenties	

INLEIDING

OPBOUW VAN HET LEERPLAN

Dit leerplan bevat tussen de inleiding en het besluit drie grote delen: 1. 'Elementen voor een leerplan'; 2. 'Onderwerpen en doelen'; 3. 'De leerkracht aan het werk'. Elk deel bevat één of meer hoofdstukken. De hoofdstukken worden doorgenummerd, over de delen heen.

De **INLEIDING** bevat twee teksten

- Eerst is er een kort overzicht van de **opbouw van het leerplan**.
- Daarna volgt een korte uiteenzetting van de **visie op het leerplan rooms-katholieke godsdienst in de lagere school**, die aan de gonslag ligt van dit leerplan. Deze visie verwoordt de belangrijkste elementen van "*Het vak r.-k. godsdienst in de scholen in Vlaanderen. Visietekst van de commissie in opdracht van de bisschoppen. 080796*", toegepast op het lager onderwijs. De visietekst van 080796 werd door de bisschoppen aanvaard als basis voor het maken van leerplannen voor twee onderwijsniveaus, nl. lager en secundair onderwijs.

Deel 1 ELEMENEN VOOR EEN LEERPLAN

In vier hoofdstukken worden de elementen van het leerplan toegelicht.

1. Fundamenten

Een eerste hoofdstuk zoekt in op de beginsituatie van de kinderen. Deze beginsituatie is niet enkel 'vertrekpunt' voor de lessen godsdienst. Ze reikt tevens drie fundamenten aan voor het vak:

1.1 Het kind in zijn wereld

Er wordt aandacht besteed aan de *wereld* waarin kinderen opgroeien (1.1.1). Die wereld brengen ze mee binnen in de klas. Er is aandacht voor de verscheidenheid in die wereld op het vlak van zingeving en levensbeschouwing: kinderen leven in een *gesecculariseerde wereld* (1.1.2) en in een *multiculturele en multireligieuze wereld* (1.1.3). Er wordt belang gehecht aan ervaringen, relaties, mechanismen en systemen die kinderen beïnvloeden in hun beleving van zin en oriëntatie.

1.2 Het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei

Ook komen leeftijdsgebonden eigenschappen van het lagereschoolkind aan bod. Vertrekpunt vormen de *componenten*: 'vanuit *fundamentele bestaanscondities* (vertrouwen versus wantrouwen en mogelijkheden versus beperkingen), in *verbondenheid* met zichzelf, anderen, de gemeenschap, natuur en cultuur, groeien in *gevoeligheid voor goed en kwaad* en *open komen voor symboliek* (geloofstaal, rituelen, vieringen)'. Deze componenten worden omschreven en in schema gezet (1.2.1 - schema 1).

Voor elk van deze componenten worden *leeftijdsgebonden kenmerken* toegelicht, zowel voor het jongere als voor het oudere lagereschoolkind. Hierbij staan reeds *opdrachten voor de lessen godsdienst* met betrekking tot de betreffende component genoteerd (1.2.2).

1.3 Een christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei

Een derde fundament voor dit leerplan is een christelijke visie op de begeleiding van de menselijke en levensbeschouwelijke groei van kinderen.

Schema 2 laat zien *hoe elementen van christelijk geloven een eigen antwoord aanreiken op levensvragen* die samenhangen met elk van de componenten van menselijke en levensbeschouwelijke groei van kinderen (1.3.1). Een christelijke kijk op mens en wereld klinkt erin door.

Daarmee samenhangend worden *elementen van christelijk handelen* toegelicht (1.3.2). Deze maken duidelijk hoe een christen in de wereld staat en welke de typische oriëntatiepunten zijn voor zijn doen en laten.

Er wordt stilgestaan bij de rol en betekenis van de *geloofstraditie* (1.3.3).

2. Invalshoeken

In hoofdstuk 2 worden de drie fundamentele meer gedetailleerd in kaart gebracht via *negen invalshoeken*: fundamentele belevingen, verscheidenheid, beïnvloedingssystemen, Bijbel, kerk, christelijk geïnspireerd handelen, gebed-celebraties-sacramenten, godsbeeld, Jezusbeeld. Deze geven aan vanuit welke optieken het leerplan werkt rond de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei (2.1).

De invalshoeken zijn als het ware '*visvijvers*'. Men kan er ideeën opdoen om onderwerpen concreet uit te werken (2.2).

Elke invalshoek wordt *inhoudelijk omschreven*, de *plaats ervan in het communicatieproces* wordt toegelicht en mogelijke *didactische aandachtspunten*, die direct aansluiten bij de betreffende invalshoek, worden op een rijtje gezet (2.3).

Voor elke invalshoek is op die manier *een tekst* opgemaakt (2.4).

3. Onderwerpen

In hoofdstuk 3 komt alles samen in onderwerpen. Het leerplan werkt met 3 cycli, die opgesplitst moeten worden in telkens twee stappen (voor twee opeenvolgende groepen). Voor elke cyclus worden 12 onderwerpen voorzien. Deze onderwerpen zijn specificaties van de componenten van groei voor de kinderen. Ze worden concreet uitgewerkt op basis van een combinatie van invalshoeken, rekening houdend met de eigenheid van elke cyclus.

Er wordt duidelijk gemaakt op welke wijze de *onderwerpen uitgewerkt* worden (3.1).

De onderwerpen worden in een rooster *geordend volgens de componenten van groei* en volgens de krachtlijnen van de drie cycli (3.2 - schema 3).

Sommige onderwerpen met bijhorende doelen zijn meer geschikt voor één van beide stappen binnen een cyclus. Er zijn ook onderwerpen die samenhangen met een bepaalde periode binnen het schooljaar. Met deze en andere gegevens dient men rekening te houden bij de bepaling van de *volgorde van de onderwerpen* (3.3).

Niet de onderwerpen met hun titels, maar wel de doelen die erbij uitgeschreven worden, zijn bindend. Leerkrachten en ontwerpers van leermiddelen kunnen zelf - voorbij de onderwerpen - nieuwe titels en onderwerpen bedenken op basis van *eigen combinaties van doelen* (3.4).

Verder is er aandacht voor *occasionele onderwerpen* (3.5).

Er wordt ingegaan op de *aansluiting bij kleuter- en secundair onderwijs* (3.6).

4. Groeien door communicatie

Hoofdstuk 4 licht een belangrijke optie van het leerplan toe. De lessen godsdienst worden opgevat als communicatief gebeuren.

Eerst wordt toegelicht wat precies verstaan wordt onder ‘communicatie’: *leerlingen en leerkracht* geven elk op eigen wijze uitdrukking aan wat hen als mens en eventueel als gelovige boeit, raakt, aanspreekt en ze laten zich aanspreken door het *Woord van God* dat zich laat vinden in communicatie op basis van geloofstaal en -rituelen (4.1).

De omschrijving van wat verstaan wordt onder *geloofscommunicatie* maakt het eigen karakter duidelijk van communicatieprocessen in godsdienstlessen (4.2).

De plurale samenleving vindt haar afspiegeling in de schoolbevolking. Dit heeft gevolgen voor de *geloofscommunicatie met kinderen* (4.3).

Dit heeft consequenties voor de manier waarop *christelijk geloven* een rol speelt in de godsdienstlessen: communicatie in respect (4.4).

Deel 2 ONDERWERPEN EN DOELEN PER CYCLUS

5. Onderwerpen en doelen per cyclus

Het tweede deel bevat slechts één hoofdstuk. Dit vormt wel het centrale deel van het leerplan. Hier worden alle elementen van het leerplan gekneed tot werkbaar materiaal. Wat beoogd wordt met de onderwerpen is uitgeschreven in doelen.

Een *leeswijzer* geeft zicht op de verschillende rubrieken bij elk onderwerp: situering, doelen met kern en uitbreiding, basistaal. Een cirkelschema leidt elk onderwerp in en geeft er de inhoudelijke krachtlijnen van weer (5.1).

Daarna worden alle *onderwerpen per cyclus* concreet voorgesteld (5.2).

Deel 3 DE LEERKRACHT AAN HET WERK

Het derde deel geeft aandacht aan de leerkracht. Het verduidelijkt een aantal didactische opties en kijkt naar de rol en de betekenis van de leerkracht in het leerproces.

6. Didactische opties

Hoofdstuk 6 formuleert enkele didactische opties.

Uitgangspunt is dat godsdienstlessen kinderen willen helpen *bewust om te gaan met zingeving* (6.1).

Dit betekent concreet dat er leerstappen gezet moeten worden. Deze worden samengebracht in een *basisschema voor leerprocessen* (6.2 - schema 4).

Dan wordt er stilgestaan bij de noodzaak om *geloofstaal en -symbolen te verhelderen* voor kinderen, opdat ze niet vastlopen in verkeerde voorstellingen en interpretaties van geloofsgegevens (6.3).

Een volgend onderdeel past het basisschema voor leerprocessen toe op *het vertellen van bijbelverhalen* (6.4).

Gedurende de lessen worden heel wat *kringgesprekken* gevoerd. Hiervoor enkele aandachtspunten (6.5).

Er worden suggesties gedaan voor het werken met *een groeischrijf* doorheen de drie cycli (6.6).

Er is ook aandacht voor het belang en de betekenis van *verankering* via symbolen en individuele en gemeenschappelijke teksten. Memorisatie kan hierbij zinvol zijn (6.7).

Kinderen groeien én als participanten aan een groepsgebeuren én als individuen met elk hun eigen leefsituatie, mogelijkheden en gevoeligheden. Daarom is er zowel aandacht voor *gemeenschappelijkheid* als voor *differentiatie* (6.8).

Er wordt stilgestaan bij de consequenties van dit alles voor *evaluatie* (6.9).

7. De leerkracht

In hoofdstuk 7 wordt gekeken naar de rol en de betekenis van de leerkracht r.-k. godsdienst in heel dit gebeuren.

Vanuit het basisschema voor leerprocessen van kinderen worden *verschillende begeleidersrollen* aangegeven, die de leerkracht te vervullen heeft (7.1 - schema 5).

Verder volgt een reflectie op *de positie van de leerkracht r.-k. godsdienst* ten aanzien van verschillende betrokkenen en ten aanzien van zichzelf als gelovige en als godsdienstleerkracht in een plurale samenleving (7.2). Er wordt ingegaan op de specifieke uitdagingen van deze taak.

BESLUIT

Bij het tot stand komen van het leerplan hadden de makers ideaalbeelden voor ogen. Er leefde in de werkgroepen een sterke overtuiging dat lessen r.-k. godsdienst kunnen bijdragen tot *menselijke groei*, zowel bij de kinderen als bij de leerkracht. Bovendien geloofde men dat algemeen menselijke en christelijke waarden belangrijk zijn voor de opbouw van een samenleving waarin mensen een zinvol en waardevol leven betrachten. Deze overtuiging is uitgedrukt in het besluit met de titel: 'wat we wensen met dit leerplan'.

VISIE OP HET LEERPLAN ROOMS-KATHOLIEKE GODSDIENST IN DE LAGERE SCHOOL

Op 8 juli 1996 werd door de Vlaamse bisschoppen een visietekst aanvaard als basis voor het maken van leerplannen voor twee onderwijsniveaus, nl. lager en secundair onderwijs: *"Het vak r.-k. godsdienst in de scholen in Vlaanderen. Visietekst van de commissie in opdracht van de bisschoppen. 080796"* In de tekst die hier volgt worden de belangrijkste elementen van deze visietekst toegepast op het lager onderwijs.

Kinderen in een complexe wereld

Kinderen groeien op in een wondere en fascinerende wereld. Reeds op jonge leeftijd, zowel thuis als op school, verkennen zij die wereld. Die verre wereld wordt voor hen in beeld gebracht en bereikbaar gemaakt door de moderne communicatiemedia.

Er zijn ook kinderen die weinig mogelijkheden hebben. De wereld is voor hen geen sprookjeswereld. Ze hebben heel wat problemen en stellen vele vragen. En net als andere kinderen koesteren zij veel verwachtingen.

De samenleving waarin kinderen opgroeien is steeds meer gesecculariseerd en gepluraliseerd : geen enkele godsdienst of levensbeschouwing bepaalt nog echt alleen het zinperspectief waarop de hedendaagse cultuur gebouwd is. Het christendom blijft natuurlijk wel een belangrijke achtergrond van de westerse samenleving, maar vele mensen bekennen er zich niet meer uitdrukkelijk toe. Hieruit volgt dat het vak godsdienst niet altijd aansluit bij de levensbeschouwelijke achtergrond en interesse van kinderen en jongeren die vandaag opgroeien.

De westerse samenleving vertoont bovendien een alsmaar grotere verscheidenheid van culturen en godsdiensten. Dat brengt spanningen met zich mee, vragen en twijfels. Die levensbeschouwelijke verscheidenheid treffen we niet alleen aan in de scholen en klassen, maar ook in de lessen r.-k. godsdienst.

Naast deze groeiende verscheidenheid zien we vandaag tevens een omgekeerde tendens naar

groeiende uniformisering of globalisering. Alles wordt aan alles gelijk: van Londen tot Peking, van Chicago tot Bujumbura drinken en eten mensen hetzelfde voedsel (of dromen ze ervan), kopen ze in dezelfde winkelketens (of willen ze kopen), beluisteren ze dezelfde muziek, bekijken ze dezelfde programma's op televisie of surfen ze op hetzelfde wereldwijde internet. Evenzeer als de toenemende versplintering en verscheidenheid, bemoeilijkt en bedreigt deze tendens tot uniformisering de vorming van een eigen, unieke identiteit. Ook hierop wil het vak rooms-katholieke godsdienst kritisch inspelen. Mensen willen niet onder een algemene, uniforme noemer geplaatst worden. Ze willen een concrete en unieke persoon zijn. Ze willen een eigen verhaal hebben, met een unieke geschiedenis, symbolen en rituelen, taal, enz., hoezeer ook in dit verlangen gevaren schuil gaan.

In zo'n complexe wereld moeten alle kinderen hun weg zoeken. Ze leren omgaan met mensen en leren nadenken over het leven. Het is niet eenvoudig om te groeien naar een samenhangende zingeving voor het eigen bestaan.

Godsdienstondericht wordt in een dergelijke context een bijzondere en delicate opdracht. Het vereist een dynamische visie op het vak r.-k. godsdienst.

Een dynamische visie op het vak r.-k. godsdienst

Het godsdienstondericht is een dynamisch gebeuren dat de identiteitsvorming van de

leerlingen stimuleert, meer bepaald de groei en de verdieping op levensbeschouwelijk en religieus vlak. Dit gebeurt in een communicatieproces, waarin leerlingen en leerkracht hun inbreng hebben, vertrekkend vanuit het bewustzijn van de actuele levensbeschouwelijke verscheidenheid en in confrontatie met wat christenen het 'Woord van God' noemen. Uiteraard houdt dit een verkenning van de christelijke godsdienst in.

Omwille van hun verschillende achtergrond en thuissituatie zullen de leerlingen dit proces op een verscheiden manier beleven en zal ook de uitkomst niet voor ieder dezelfde zijn. De leerkracht begeleidt dit dynamisch proces en staat er tegelijk ook middenin. Hierbij zal hij de verdieping betrachten, die de leerlingen helpt om in vrijheid te groeien als mens.

Integratie en impact

De leerlingen gaan met levensbeschouwing, godsdienst en geloof om zoals ze het thuis gezien en beleefd hebben. Die verscheidenheid brengt met zich mee dat leerlingen op zeer verscheiden wijze in hun leven integreren wat in de lessen r.-k. godsdienst wordt binnengebracht. Zie in dit verband het *Algemeen directorium voor de catechese*, nr. 75 (Kerkelijke Documentatie, 1998).

Alle leerlingen worden in de godsdienstlessen uitgenodigd na te denken over de werkelijkheid waarin zij leven en waarvoor zij opgeroepen worden mee verantwoordelijk te zijn. Ongeacht de overtuiging van de leerlingen is de werkelijkheid bron van inspiratie en oriëntatie.

In de omgang met de werkelijkheid botsen kinderen op allerlei zinvragen, die de basis zijn van hun levensbeschouwelijke ontwikkeling. Daarbij horen ze inzichten van diverse levensbeschouwingen.

De lessen in de r.-k. godsdienst bieden voor eerst de mogelijkheid om de wederkerige beïnvloeding te zien tussen christelijk geloof en

cultuur. Ze geven hierbij informatie over en inzicht in de christelijke godsdienst, nodigen uit tot een godsdienstige en levensbeschouwelijke benadering van de werkelijkheid, bieden een culturele verrijking én mogelijkheden tot onderlinge communicatie. Zo krijgen de leerlingen kansen tot verwondering, openheid, verdraagzaamheid en bewondering en de aanzet tot een persoonlijke keuze.

Heel wat leerlingen vinden in de godsdienstlessen een eerste of vernieuwde kennismaking met de originaliteit en de dynamiek van de Blijde Boodschap en het christendom. Op basis hiervan kunnen zij hun eigen houding beter onderkennen, bepalen of veranderen.

Gelovige leerlingen kunnen dankzij de godsdienst op school hun groeiend geloof verdiepen en aanscherpen. Zij leren vanuit een verdiept inzicht hun geloof uitdrukken en beleven. Wanneer hun geloof en leven in vraag gesteld of aangevochten worden, kunnen zij verantwoord reageren.

Het is duidelijk dat de impact van het vak voor gelovige leerlingen vergroot, als het mee gedragen wordt door de ouders, door levensechte christenen in de school, door de pastoraal op school of elders, door het getuigenis van gelovig zoekende volwassenen, kinderen of jongeren in en buiten de school. Uiteraard verschilt dit, afhankelijk van het feit of het om een officiële of een katholieke school gaat en of er een grote of kleine levensbeschouwelijke verscheidenheid is in de school.

Het spreekt vanzelf dat elke mens die vanuit het christelijk geloof leeft, hoopt dat wat hem dierbaar is, naar de volgende generaties door gaat, en dat kinderen geboeid worden door de Blijde Boodschap en gelukkig kunnen worden in een levenswijze die geworteld is in christelijk geloven. Als kinderen meegaan in het geloven van de leerkracht, schenkt dit vreugde en voldoening. Sommige kinderen gaan niet mee in het geloven van de leerkracht. Het respect voor hun vrijheid is een uiting van een waarachtige christelijke levenshouding.

Een leerkracht is in zijn opdracht geslaagd, als kinderen groeien op levensbeschouwelijk en/of religieus gebied, ook al leven zij niet als christenen.

Een schoolvak

De school draagt bij tot de vorming van de hele persoonlijkheid van de leerlingen. Zeer algemeen kan het vormingsdoel van de school met de uitdrukking 'groeien als mens' omschreven worden. Dit doel wordt uitgewerkt in het opvoedingsproject van de school. Doorheen alle vakken en leergebieden wordt gevraagd dat leerkrachten zich engageren om bij te dragen tot de realisatie van dit opvoedingsproject.

Dit geldt uitdrukkelijk voor het vak r.-k. godsdienst, waarin de groei als mens in christelijk perspectief centraal staat. Als vak wil het bijdragen in de zoektocht van mens en gemeenschap naar zingeving en cultuur. Het geeft denkstof en vragen aan de andere vakken en leergebieden. Via leerlingen en leerkrachten krijgt het ook vanuit andere vakgebieden vragen en inspiratie aangereikt. Zo beantwoordt het vak r.-k. godsdienst aan de levensbeschouwelijke en culturele opdracht van de school.

Het vak r.-k. godsdienst maakt deel uit van het geheel van de basisvorming van de lagere school. Het onderwijzen en het leren gebeurt *op de wijze van de school*, d.w.z. zoals in de andere vakken of leergebieden en met dezelfde ondersteuning. Zie hierover ook het *Algemeen directorium voor de catechese*, nr. 73 (Kerkelijke Documentatie, 1998).

Dit betekent o.a. dat leren wordt gezien als een activiteit van de totale persoon. Leren is veel meer dan 'kennis opdoen'. Het gaat om kennen, kunnen en zijn. Leerlingen worden begeleid om te groeien in kennis, vaardigheden en attitudes. Voor elk van deze aspecten van het leren moeten alle leerlingen tot verrijkende en verwekkende resultaten gestimuleerd worden. Het vak godsdienst kan dus niet beperkt worden tot kennisoverdracht, ook al is kennis een niet te verwaarlozen bestanddeel. Leerlingen worden

geholpen om in alle vrijheid te groeien tot verantwoorde keuzen. Dat vraagt van scholen en leerkrachten een voortdurende aanpassing aan de leeftijd, de intellectuele en emotionele mogelijkheden en de leefsituatie van de leerlingen.

Doel van het vak r.-k. godsdienst

Onder 'doel' wordt verstaan wat met het vak r.-k. godsdienst op school aan leerresultaten bij leerlingen nagestreefd wordt. De 'visietekst', die als voorbereiding op de leerplanontwikkeling werd opgesteld, heeft het algemeen doel willen samenvatten. Die synthese handelt over de hele schoolperiode, vanaf de kleuterleeftijd tot op het einde van het secundair onderwijs. Alle leerlingen worden meegenomen in een langdurig proces van zinzoeken. In het lager onderwijs wordt aan het realiseren van dit doel uiteraard gewerkt 'op de wijze van kinderen' en volgens hun mogelijkheden.

Het vak r.-k. godsdienst en de godsdienstige benadering van de werkelijkheid wil kinderen helpen om te *groeien als mens* en te *bouwen aan een eigen identiteit*. De leerkracht wekt hun aandacht voor vragen en gebeurtenissen in hun leven en in de wereld. Zo willen de godsdienstlessen voor de kinderen een appèl zijn, om zelf te *groeien naar een eigen en verantwoorde beslissing inzake geloven en leven*. Deze beslissing kan zeer verschillend zijn. Het is een keuze die leerlingen in vrijheid geleidelijk zelf zullen maken.

De godsdienstlessen bieden voor alle leerlingen een gedegen kennismaking met het christendom. De leerkracht wil interesse wekken voor een godsdienstige en gelovige benadering van het leven en de leerlingen laten zien hoe christenen in de christelijke boodschap een rijke bron van leven vinden. Daartoe is het nodig rekening te houden met de beeldvorming in verband met Jezus en het christelijk geloven, opdat openheid mogelijk wordt voor christelijk geloven en leven, net als voor andere levensbeschouwingen en opvattingen.

Vanuit deze kennismaking kunnen de leerlingen

dieper nadenken over de eigenheid en de originaliteit van het christelijk geloof, leren ze kritische vragen stellen en zinvolle antwoorden formuleren. Ze krijgen hierbij de kans op een eerlijke en verantwoorde wijze en in alle openheid na te denken over leven en cultuur, levensbeschouwing, godsdienst, geloof, Bijbel en kerk. Dit gebeurt vandaag noodzakelijk in dialoog met andere (christelijke) godsdiensten en levensbeschouwingen. Hiertoe beoogt het vak tegelijk een *communicatieve vaardigheid* te ontwikkelen in verband met christelijk geloof, godsdienst en levensbeschouwing.

Inhoud van het vak r.-k. godsdienst

Tot de inhoud van de godsdienstles behoren *alledaagse ervaringen* van de kinderen. In die ervaringen voltrekt zich immers hun *zoeken naar zin*: de ernstige vragen die ook kinderen zich stellen in hun omgaan met de wereld. Die vragen onthullen een zoeken naar vertrouwen, houvast en toekomst.

Het vak r.-k. godsdienst wil leerlingen begeleiden in hun groei. Daartoe wil het essentiële elementen van het christendom aanreiken, voor zover ze van betekenis kunnen zijn voor de vreugde en de hoop, voor het verdriet en de angst, voor het leven en de dood van kinderen en volwassenen van vandaag. *Geloofsvervingen* in bijbelverhalen en in de wijze waarop christenen hun geloof uitdrukken en beleven, worden in dat perspectief geplaatst. Zo raken leerlingen vertrouwd met de christelijke godsdienst in zijn kracht en in zijn verschillende dimensies.

Het is de bedoeling dat de kinderen *Jezus Christus* leren kennen, zoals Hij tussen de mensen geleefd heeft en leeft: zijn liefde, zijn dienstbaarheid, zijn verkondiging, zijn voorkeurliefde voor armen en kleinen, zijn bereidheid tot vergeving en verzoening, zijn lijden, dood en verrijzenis.

Kinderen leren ook dat christenen *God* op het spoor komen in de persoon van Jezus. In Jezus

is God immers ten volle mens geworden. Jezus heeft Gods liefde voor mens en wereld zichtbaar gemaakt. In Jezus ontdekken christenen wat het betekent dat God van mensen houdt.

Zo kunnen kinderen ook leren wat het voor christenen betekent te leven in *de kracht van de Geest* die Jezus bezielde. Die Geest inspireert mensen en geeft hun de kracht om Jezus na te volgen op een weg van liefde en dienstbaarheid. De vruchten van die levensweg zijn: liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, trouw, zachtheid, ingetogenheid (Gal 5, 22).

Er is ook aandacht voor de wijze waarop de *kerk* - vroeger en nu - gestalte geeft aan het evangelie op verschillende levensterreinen. Zowel in de geschiedenis van de kerk als in haar leven nu - ook in de omgeving van de kinderen - kunnen daarvan voorbeelden gevonden worden. Daarbij horen ook getuigenissen van christenen, het christelijk *bidden*, de *liturgie* en de *sacramenten*.

Tot de inhoud van het vak r.-k. godsdienst behoort ook het *gesprek met andere godsdiensten en levensbeschouwingen*. Dat lijkt op het eerste gezicht moeilijk voor kinderen. Toch moet men er rekening mee houden dat de verscheidenheid in godsdienst en levensbeschouwing reeds aanwezig is in de klas zelf: niet alle kinderen worden thuis gelovig opgevoed en in vele klassen zitten kinderen uit andere culturen en/of godsdiensten. Het is uiteraard niet de bedoeling in de lagere school een diepgaande studie te maken van andere godsdiensten of levensbeschouwingen. Eerder dan veel te weten 'over' godsdiensten en andere overtuigingen is het de bedoeling te leren 'van' de godsdiensten en 'van' de andere overtuigingen. Een eerste kennismaking met verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen wil er ook toe bijdragen dat kinderen respect en waardering leren opbrengen voor mensen met een andere overtuiging. Ze kunnen de rijkdom van de verscheidenheid ontdekken. Tegelijk leren zij op die manier ook het eigene van de chris-

telijke zienswijze van de werkelijkheid duidelijker te begrijpen.

Hoe deze inhoud aan bod komt en op welke leeftijd, wordt verder in dit leerplan duidelijk gemaakt.

Een communicatieproces

Het vak r.-k. godsdienst vraagt een *communicatieproces*. De samenleving heeft nood aan mensen die mekaar kunnen vinden vanuit verschillende levensbeschouwingen en/of overtuigingen.

Communicatie heeft hier een dubbele betekenis. Enerzijds is het een methode, een aanpak. Anderzijds is communicatie ook inhoud van het leerproces. Vooral dit laatste is voor velen nieuw. Dit vraagt enige verklaring.

Communicatie houdt een wisselwerking in tussen leerlingen, leerkracht en leerinhoud. Deze uitwisseling bevordert bij de leerlingen het verwerven van nieuwe en rijkere kennis, vaardigheden en attitudes omtrent leven en geloven. Het proces zelf van de godsdienstles is dus opvoedend en vormend. Dit is geen louter verbaal gebeuren. Communicatie is een interactie, waaraan elke betrokkene als totale persoon deelneemt: met hoofd, hart en handen.

Leerkracht en leerlingen hebben elk op een eigen manier een belangrijke inbreng in het communicatieproces, vanuit hun persoonlijke opvattingen, gevoelens en behoeften. Weerstanden, bevragingen en botsingen zijn dus niet uitgesloten.

In dat communicatieproces gaat het om *de leerlingen*: hun leven, hun ervaringswereld, hun vragen, hun vreugden en zorgen komen uitdrukkelijk aan bod. Zij brengen ook objectieve elementen van levensbeschouwing en godsdienst in de les binnen. De leerkracht kan de inhoud hiervan niet volledig voorzien. Daarom moeten aangepaste werkvormen de inbreng van de leerlingen mogelijk maken.

De *leerkracht* gaat in op deze inbreng door te verduidelijken wat christelijk geloven kan betekenen voor kinderen en volwassenen. Het is de bedoeling dat dit voor de leerlingen herkenbaar is. Zo moeten zij kunnen zien wat geloven voor het leven kan betekenen. Dat wordt het meest duidelijk, wanneer de leerkracht zich zo goed mogelijk betrokken weet bij de christelijke leefwereld en in de klas de kansen benut om de kinderen daarmee in contact te brengen.

Samen luisteren leerlingen en leerkracht naar wat christenen '*het Woord*', Gods Woord noemen. Ze kunnen ontdekken wat God te zeggen heeft. Het gebruik van verschillende vormen van godsdienstige expressie is hiervoor belangrijk. Niet enkel literaire en verbale uitingsvormen, maar ook visuele, auditieve, dramatische, muzische en liturgische uitingsvormen van de christelijke traditie zijn in dat opzicht leerrijk en hebben eigen mogelijkheden. Goede werkvormen kunnen helpen om in bijbelverhalen op het spoor te komen van wat christenen beluisteren als Gods Woord voor mensen vandaag.

Via deze communicatieve aanpak leren kinderen ook de woordenschat en de taal van het christendom kennen. Zij leren omgaan met de vraag naar God. Zij kunnen ontdekken hoe een christelijke gemeenschap leeft, denkt, bidt, viert, ...

Deze boeiende wisselwerking geeft een eigen originaliteit aan de godsdienstlessen. Dialoog en interactie kunnen omschreven worden als een *wisselwerking van woord, wederwoord en Woord*. Deze drie componenten van het communicatieproces kunnen uitgewerkt worden in verschillende didactische modellen.

Voorwaarde voor dit communicatief proces is een basis van vertrouwen tussen leerkracht en leerlingen en tussen de leerlingen onderling. Kinderen moeten en mogen ervaren dat zij aanvaard en graag gezien worden en dat de mensen hun uiteindelijk welgezind zijn. Zij worden immers vaak te vroeg geconfronteerd met negatieve ervaringen. Het is nodig ermee te

leren omgaan, willen zij kunnen groeien naar een positieve houding tegenover de anderen, zichzelf en de wereld. Het is in deze sfeer van vertrouwen dat zij kennismaken met godsgeloof en levensbeschouwing en met het christendom en de mogelijke betekenis ervan voor hun leven. Iedere leerling zal op dat vlak een unieke weg gaan en krijgt daartoe de nodige tijd en steun. Zo krijgen kinderen elementen aangereikt om zelf te groeien tot een eigen overtuiging.

De leerkracht

Wie godsdienstles geeft, neemt kinderen mee in wat hij/zij zelf als kostbaar en waardevol beleeft. Dat is de bedoeling. Het eigen geloven is hierbij de beste basis. Dit is echter niet vanzelfsprekend voor alle godsdienstleerkrachten. Sommige hebben het moeilijk met geloven. Nu is geloven een veelzijdig en dynamisch gebeuren, dat gestalte krijgt in vele vormen, zeker geen statisch gegeven. Elke gelovige is en blijft een zoeker. Er zijn voor iedereen periodes van moeizaam zoeken en van twijfelen. Dit geldt ook voor godsdienstleerkrachten. Doorheen hun opdracht beleven heel wat godsdienstleerkrachten hun roeping als mens en als christen.

In katholieke scholen en in sommige scholen van het gemeentelijk onderwijs geeft de klastitularis ook de lessen godsdienst. Dit biedt de mogelijkheid het vak godsdienst te integreren in het geheel van het onderwijs in die klas. Zo kan de levensbeschouwelijke dimensie gestalte krijgen in het hele onderwijsaanbod. Dat is een waarde waarvan bijzondere leermeesters godsdienst wel eens dromen.

Het is noodzakelijk dat godsdienstleerkrachten (klastitularissen en andere) hun professionaliteit uitbouwen door een degelijke opleiding en permanente vorming. Het invoeren van een nieuw leerplan godsdienst is een unieke kans voor de betrokken leerkrachten om ook voor zichzelf opnieuw te ontdekken wat geloven in deze tijd kan betekenen en/of om hun geloven verder uit te diepen. In de klas kan de onbevangenheid

van kinderen volwassenen uitnodigen om geloven met nieuwe ogen te bekijken.

Het is een wens dat godsdienstleerkrachten hun opdracht kunnen zien en beleven als een bijzonder ambt, dat hen door de kerk is toevertrouwd. In feite belichamen zij een waardevolle dienst van de kerk aan kinderen en door hen aan de hele samenleving. Het is een moeilijke, maar boeiende opdracht. De kerkgemeenschap wil haar godsdienstleerkrachten hierbij bemoedigen en bijstaan. Zij wil van hen ook leren en naar hen luisteren in een gemeenschappelijke bekommernis voor de menswording van kinderen. Zo is de kerkgemeenschap ervan overtuigd dat het aangaan van deze opdracht een authentiek antwoord is op Gods uitnodigend en bevrijdend Woord.

Deel 1

ELEMENTEN VOOR EEN LEERPLAN

In dit eerste deel worden elementen aangereikt voor het leerplan. Vooreerst zijn er drie fundamenten: het kind in zijn wereld, het kind in zijn groei en een christelijke visie op de levensbeschouwelijke en religieuze groei van kinderen. Een tweede hoofdstuk geeft negen invalshoeken aan, van waaruit de onderwerpen in dit leerplan zijn opgebouwd. Hoofdstuk drie legt uit hoe die onderwerpen de stap doen zetten van het leerplan naar de concrete lespraktijk. Hoofdstuk vier reikt communicatie aan als een belangrijke optie.

1. FUNDAMENTEN

Drie fundamenten vormen de basis voor dit leerplan: het kind in zijn wereld, het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei en een christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei. Deze drie fundamenten zijn bepalend voor het hele leerplan en voor de lessen r.-k. godsdienst in het lager onderwijs.

1.1 HET KIND IN ZIJN WERELD

Kinderen leven in een wondere en fascinerende wereld. Die wereld is gesecculariseerd: geen enkele godsdienst of levensbeschouwing bepaalt alleen de zingeving van het leven. Die wereld is multicultureel en multireligieus: een grote verscheidenheid aan culturen en godsdiensten komt er samen. In die complexe wereld moet elk kind zijn weg zoeken.

1.1.1 Kind zijn in een grote wereld

Kinderen groeien op in een wondere en fascinerende wereld. Reeds op jonge leeftijd, zowel thuis als op school, verkennen zij die wereld. Die verre wereld wordt voor hen in beeld gebracht en bereikbaar gemaakt door de communicatiemedia. Natuur, wetenschap, techniek, godsdienst, kunst en cultuur, ontspanning, sport, actualiteit, ...: alles dient zich bij de kinderen aan als vanzelfsprekend. Die wereld houdt onschatbare mogelijkheden in, dankzij de verworvenheden van maatschappij en gezin. De verscheidenheid van wetenschappen, culturen en godsdiensten brengt een grote rijkdom met zich mee.

Er zijn ook kinderen die weinig mogelijkheden hebben. De wereld is voor hen geen sprookjeswereld. Ze hebben heel wat problemen en stellen vele vragen. En net als andere kinderen koesteren zij veel verwachtingen.

De complexiteit van de huidige samenleving maakt het leven vaak moeilijk: de mens moet thuis zijn op vele terreinen. Hij leeft in een tijdgeest die minder ruimte laat voor hartelijke menselijke relaties. De menselijke persoon gaat soms verloren in de drukte van het dagelijkse doen. Zijn waardigheid wordt niet zelden opgeofferd aan efficiëntie en economische belangen. Wetenschap en techniek bepalen vaak de zin van het bestaan. De maatschappij kan zo hard zijn, dat ze zeker voor kinderen een bedreiging wordt. Ook op jonge leeftijd moeten zij soms de meest onmenselijke aspecten van het leven verwerken. Verwarring, onzekerheid, angst en eenzaamheid zijn er vaak het gevolg van. De wereld is allerminst

eenvoudig voor hen.

In zo'n wereld moeten alle kinderen hun weg zoeken. Ze leren omgaan met mensen en leren nadenken over het leven. Het is niet eenvoudig om te groeien naar een samenhangende zingeving voor het eigen bestaan. De school wil kinderen daarbij helpen. Het vak r.-k. godsdienst biedt hen op school een kans om in hun groei als mens begeleid te worden. Het is een uitdaging voor de kinderen en voor de leerkrachten die het vak r.-k. godsdienst geven.

1.1.2 Kind zijn in een gesecculariseerde wereld

Kinderen leven in een samenleving die steeds meer gesecculariseerd en gepluraliseerd is: geen enkele godsdienst of levensbeschouwing bepaalt nog echt alleen het zinzperspectief waarop de hedendaagse cultuur gebouwd is. Het christendom blijft natuurlijk wel een belangrijke achtergrond van de westerse samenleving, maar vele mensen bekennen er zich niet meer uitdrukkelijk toe. Hieruit volgt dat het vak godsdienst niet altijd aansluit bij de levensbeschouwelijke achtergrond en interesse van kinderen en jongeren die vandaag opgroeien. Ook al komen zij naar een katholieke school, waar het vak godsdienst geen keuzevak is, ook al volgen zij het keuzevak r.-k. godsdienst in een officiële school, dit geeft niet altijd de eigen overtuiging en interesses weer. Externe motieven geven soms de doorslag. Onder de kinderen die vandaag de lessen godsdienst volgen, treffen we een grote levensbeschouwelijke verscheidenheid aan. Met name verschillen zij onderling vaak heel erg in hun betrokkenheid op de christelijke levensbeschouwing.

In deze context kan godsdienstonderricht op school nog moeilijk 'catechese' zijn. Een document van de Romeinse Congregatie voor de katholieke opvoeding stelt immers dat catechese ervan uitgaat dat de toehoorder gelovig is, dat hij de evangelische boodschap aanvaardt als beslissend en heilvol voor het eigen leven en voor de samenleving. Dit is zijn vrije keuze. Precies binnen gelovige gemeenschappen dient hij verder ingeleid te worden in het geloof en de praxis van de kerk. (Kerkelijke Documentatie, 1989, nr. 68-70) De voorwaarden die in dit document gesteld worden om van catechese te kunnen spreken, zijn in de actuele school niet langer vervuld. Zie ook het *Algemeen directorium voor de catechese*, nr. 73 (Kerkelijke Documentatie, 1998). Voor gelovige leerlingen kan het vak r.-k. godsdienst wel een catechiserende betekenis hebben.

1.1.3 Kind zijn in een multiculturele en multireligieuze wereld

De westerse samenleving vertoont een alsmaar grotere verscheidenheid van culturen en godsdiensten. Dat brengt spanningen met zich mee, vragen en twijfels. Het is een hele opdracht om in zo'n verscheidenheid tot authentiek leven en samenleven te komen. Wie erin slaagt, zal geleidelijk in de verscheidenheid een grote rijkdom ontdekken.

Verscheidenheid houdt ook gevaar voor relativisme in. Een mens kan verdrinken in de veelheid, wat leidt tot identiteitsverlies. Het is van cruciaal belang dat kinderen gestimuleerd worden in levensbeschouwelijke groei. Dat ontwikkelingsproces komt pas ten volle tot zijn recht in openheid, respect en waardering voor de groeiende levensbeschouwelijke identiteit van anderen. In een context van levensbeschouwelijke veelheid heeft iedereen de opdracht de aandacht voor de eigenheid en de openheid voor het/de andere te laten samengaan. Waar men de verscheidenheid negeert of reduceert, zijn fundamentalisme en dogmatisme nooit ver weg.

Die levensbeschouwelijke verscheidenheid is aanwezig in de scholen en klassen en dus ook in de lessen r.-k. godsdienst. Godsdienstonderricht wordt in een dergelijke context een bijzondere en delicate opdracht, en vereist een dynamische visie op het vak r.-k. godsdienst.

1.2 HET KIND IN ZIJN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI

De beginsituatie van de kinderen wordt nu omschreven op basis van enkele componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei. Een eerste punt geeft een omschrijving van deze componenten en legt uit waarom ze gekozen werden. In een tweede punt volgt een beschrijving van de beginsituatie van de kinderen op basis van deze componenten. Vanuit deze componenten wordt reeds een opgave voor de godsdienstlessen geformuleerd.

1.2.1 Welke zijn de componenten van groei?

Onder 'componenten van groei' wordt verstaan: de voorwaarden en aspecten van menselijke groei die een voedingsbodem vormen voor de levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling van een kind. Ze zijn onderverdeeld in vier grote gebieden, die in de volgende formulering zijn samengevat:

- A. *Vanuit fundamentele bestaanscondities,*
- B. *in verbondenheid met zichzelf, anderen, gemeenschappen en natuur / cultuur,*
- C. *groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad*
- D. *en openkomen voor symboliek in geloofstaal, rituelen en vieringen.*

Deze gebieden bevatten niet alle menselijke groeicomponenten. Zo wordt b.v. de motorische ontwikkeling buiten beschouwing gelaten. Dit heeft te maken met de levensbeschouwelijke invalshoek die in dit leerplan centraal staat: de 'componenten' van groei zijn voedingsbodem voor het stellen van levensvragen, voor religieuze ervaringen¹, voor gelovig leven² en godservaring³. Voor elk van deze facetten is er aandacht.

De opgenomen componenten kunnen als volgt begrepen worden:

- De 'fundamentele bestaanscondities' vormen de basisvoorwaarden voor en zijn ook aspecten van groei. Kinderen moeten een evenwicht kunnen bereiken in de spanning tussen vertrouwen en wantrouwen en in het omgaan met mogelijkheden en beperkingen. Ze hebben nood aan vertrouwen, zowel in de wereld waarin ze leven, als in zichzelf, ondanks en soms ook dankzij grenzen en beperkingen.
- Groei is vooral geënt op de relaties die kinderen in toenemende mate willen en kunnen aangaan. Een tweede component is dan ook: 'verbondenheid met zichzelf, anderen, gemeenschappen, natuur en cultuur'. Verbondenheid is niet enkel een component van groei in het leerplan; het perspectief van universele verbondenheid is tevens een minimumvoorwaarde waaraan een levensbeschouwelijke optie moet beantwoorden, opdat ze ondersteund en bevestigd kan worden in godsdienstlessen. Dit wordt bedoeld met levensbeschouwelijke opvoeding in 'religieus' perspectief.

¹ Een religieuze ervaring is een ervaring van verbondenheid met het grote geheel, waarvan men aanvoelt dat dit de mens op een of ander manier overstijgt.

² Gelovig leven: een levenswijze die gedragen wordt door geloof in God. Tussen verschillende godsdiensten zijn er in verband met gelovig leven gemeenschappelijke aspecten, maar ook fundamentele verschillen. De lessen r.k.-godsdienst willen kinderen vertrouwd maken met het katholieke geloofsleven, in openheid op andere godsdiensten en levensbeschouwingen.

³ Participatie aan gelovig leven en godservaringen roepen mekaar op. Ze staan in voortdurende wisselwerking met elkaar. Godservaringen kan men niet voorspellen of plannen. De visietekst van 080796 spreekt over kairos-momenten: gelukkige momenten waar zo'n ervaring zich voordoet. Men kan wel zorgen voor een voedingsbodem.

- Ten derde is het voor de groei van kinderen als mens en als gelovige essentieel dat hun 'gevoeligheid voor het onderscheid tussen goed en kwaad' gevoed wordt.
- Tenslotte kunnen kinderen maar openkomen voor het religieus-godsdienstige als ze ook leren denken, voelen en spreken in een daartoe geëigende 'geloofstaal'. Dit is voor kinderen een moeilijke taal, omdat ze metaforisch en niet alledaags is. Toch kunnen ze ermee leren omgaan.

Deze componenten worden voorgesteld en kort omschreven in schema 1.

SCHEMA 1		
COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun religieuze en godsdienstige ontwikkeling. Het zijn vindplaatsen van gelovig leven.</i>
A. Vanuit fundamentele bestaanscondities,	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<i>Een eerste voorwaarde om te kunnen groeien als mens is dat kinderen voldoende basisvertrouwen ontwikkelen. Dit omvat vertrouwen in de stabiliteit en de gerichtheid op het goede van de buitenwereld. Dit omvat ook vertrouwen in zichzelf en het geloof dat ze zelf invloed kunnen uitoefenen op de werkelijkheid.</i>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<i>Een tweede voorwaarde om te kunnen groeien als mens, is dat kinderen blijven vertrouwen in de wereld en in zichzelf, én aanvaarden dat er grenzen en beperkingen zijn.</i>
B. in verbondenheid	B.1 met zichzelf	<i>Menselijke groei is nauw verbonden met het vermogen om contact te maken met zichzelf. Daardoor kan een kind een positief en realistisch beeld vormen van zichzelf en komen tot verbondenheid met zichzelf. Dit opent de weg naar innerlijkheid.</i>
	B.2 met anderen	<i>In verbondenheid met anderen kan een kind openbloeien. Heel wat vermogens kunnen tot ontwikkeling komen. Ook kan de zin groeien voor geloven als ontmoetingsgebeuren.</i>
	B.3 met gemeenschappen	<i>In verbondenheid met gemeenschappen leert een kind zien dat het niet enkel als individu leeft naast anderen, maar ook met en dankzij anderen. Als persoon maakt het deel uit van kleinere en grotere gemeenschappen. Dit is een rijkdom, maar ook een opgave. Een kind kan openkomen voor het gemeenschapskarakter van het geloven.</i>
	B.4 met natuur en cultuur	<i>In verbondenheid met de natuur ziet een kind dat het als levend organisme deel uitmaakt van die natuur. Mensen zijn door hun bijzondere vermogens in staat om natuur om te vormen tot cultuur. Hier kan openheid groeien voor schepingsgeloof.</i>
C. groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		<i>Het is voor de levensbeschouwelijke en religieuze groei van kinderen essentieel dat hun onderscheidingsvermogen voor goed en kwaad gevoed wordt. Op basis daarvan kunnen kinderen ontdekken wat verantwoordelijkheid tegenover mensen en God inhoudt.</i>
D. en openkomen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		<i>Kinderen kunnen maar openkomen voor het religieuze en het godsdienstige als ze ook leren denken en spreken in een 'geloofstaal'. Zo kunnen ze God op het spoor komen. Deze geloofstaal is moeilijk voor kinderen. Ze is symbolisch. Ze kunnen wel leren er op een zinvolle wijze mee om te gaan. Rituelen en vieringen vormen hiervoor goede aanknopingspunten.</i>

In volgende hoofdstukken wordt op basis van dit schema ook de christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei toegelicht (schema 2) en worden de onderwerpen geordend (schema 3).

1.2.2 De beginsituatie van kinderen vanuit de componenten: kansen en opgave

De beginsituatie wordt uitgewerkt met aandacht voor verschillen tussen het jongere en het oudere kind en voor de evolutie van het ene naar het andere. Onder 'opgave voor de godsdienstlessen' worden telkens eerste aanzetten gegeven om in te gaan op de kansen die in de beginsituatie vervat liggen, zodat kinderen kunnen kennismaken met de christelijke godsdienst, telkens in openheid voor andere godsdiensten en levensbeschouwingen.

A. Vanuit de fundamentele bestaanscondities

A.1 Vertrouwen versus wantrouwen

Vertrouwen in zichzelf en in de wereld

Beginsituatie

Kinderen in de lagere school hebben doorgaans vanuit zichzelf geen fundamentele twijfels bij de zin van het bestaan. Daarvoor staan ze niet ver genoeg in hun cognitieve en affectieve ontwikkeling. Ze kunnen niet denken in mogelijkheden en ze hebben een sterke behoefte aan veiligheid. Toch kunnen kinderen onrust met zich meedragen, vooral als ze geen sterk basisvertrouwen hebben. Dat kan zich uiten in allerlei signalen, gaande van psycho-somatische klachten tot gedragsproblemen. De oorzaken van een zwakker basisvertrouwen kunnen uiteenlopend zijn: ziekte, gezinsveranderingen, verwaarlozing, verwenning en zelfs wantrouwen.

Het basisvertrouwen betreft twee aspecten:

- vertrouwen in de stabiliteit en in de gerichtheid op het goede van de buitenwereld;
- vertrouwen in zichzelf, dat samenhangt met het geloof dat zij zelf ook invloed kunnen uitoefenen op de werkelijkheid rondom hen en in hen.

Als er een voldoende sterk basisvertrouwen is, kan men ervan uitgaan dat kinderen op een natuurlijke wijze aannemen dat de dingen zinvol zijn, zoals ze zijn. Dit is de typische basisingesteldheid van de eerste naïviteit.

Opgave in de godsdienstlessen

Het is een opgave om op elke leeftijd en in alle vakken of leergebieden een bijdrage te leveren tot een versterking en verruiming van het basisvertrouwen, vooral bij de meest kwetsbare kinderen. Deze hebben een bijzondere behoefte aan positieve bevestiging. In een school waar prestatie een belangrijke rol speelt, komen ze gemakkelijk terecht in de spiraal van een negatief zelfbeeld, negatief gedrag en negatieve aandacht. Zeker in de godsdienstlessen zou men alle middelen moeten aangrijpen om elk kind volgens zijn eigen mogelijkheden te bevestigen. Dit getuigt van een menselijke en christelijke grondhouding en van een radicale bekommernis voor de menselijke groei van elk kind. Hoe jonger het kind, hoe groter de mogelijkheid is om de kwaliteit van het basisvertrouwen positief te beïnvloeden. Daarom is het versterken en verruimen van het basisvertrouwen een hoofdmotief voor de eerste twee jaren. Maar ook daarna blijft dit een levende bekommernis.

Het basisvertrouwen is bovendien één van de factoren die sterk doorwerken in de wijze waarop kinderen vertrouwen kunnen ontwikkelen in God.

Een eigen manier van denken over zichzelf en de werkelijkheid

Beginsituatie

Jongere kinderen mengen fantasie en werkelijkheid door elkaar en schatten de mogelijkheden en beperkingen van eigen en andermans handelen niet altijd juist in. Dit kan leiden tot zelfoverschatting en zelfonderschatting, maar ook tot angsten, onzekerheden en schuldgevoelens die voor volwassenen soms moeilijk te begrijpen zijn.

Het is een opgave voor kinderen hun magisch beeld te overstijgen en te gaan bouwen aan een realistisch beeld en ordeningssysteem van de werkelijkheid, dat duurzaam en stabiel is. Het is de bedoeling dat er in hun ordeningssysteem ook ruimte komt voor het niet concreet waarneembare. Op basis van een uitgebalanceerd werkelijkheidsbesef kan een bijhorend wereld-, mens- en godsbeeld groeien.

Opgave in de godsdienstlessen

Kinderen kunnen ertoe aangezet worden in het beeld dat ze zich vormen van de werkelijkheid ook een plaats te geven aan aspecten die niet concreet waarneembaar zijn. Zo kunnen ze zicht krijgen op wat religies en godsdiensten inhouden. Dit is niet evident. Vanwege hun concrete manier van denken hebben kinderen de neiging om de werkelijkheid eng 'zakelijk' te zien. De materialistische levensstijl van vele volwassenen rondom hen versterkt dit nog.

Tegen deze ééndimensionale benadering dient men in te gaan. In godsdienstlessen wordt duidelijk dat geloofstaal gericht is op het ontsluiten van ervaringen die niet altijd samenvallen met het concreet waarneembare.

Vertrouwen in God: meeleven met het geloof van volwassenen

Beginsituatie

Kinderen die thuis of in de kleuterschool kennismaakten met christelijk geloven, accepteren dit geloven doorgaans spontaan vanuit hun eerste naïviteit. De gelovige levenshouding sluit aan bij hun vertrouwen dat het bestaan gericht is op het goede. Voor hen is het heel aannemelijk dat er een God bestaat, die een 'super-Vader/Moeder' is van alle mensen, die een voortdurende bron van leven is en die het beste voor heeft met hen en met de mensheid, maar die ook eisen stelt en verwachtingen koestert. Ze twijfelen er niet aan dat Jezus een universeel model van goedheid is. Voor hen is Jezus een exponent van hun opvoeders: Hij streeft dezelfde waarden na als b.v. de gelovige juf, maar dan op volmaaktere wijze. Daardoor is Hij ook een beetje 'God'. Ze gaan in deze gelovige zienswijze mee als ze kunnen participeren aan het geloof van volwassenen zoals bijvoorbeeld hun ouders of leerkrachten.

Ook kinderen met een andere geloofstraditie nemen deze aan zoals ze is. De voorstellingen die zij zich gevormd hebben van God, zijn gevoed door andere metaforen dan de christelijke. Joden en christenen vertrekken veelal van de mens als beeld van God. Moslims hebben geen 'godsbeelden', wel godsnamen. Van Allah mag men zich geen voorstellingen maken. Hij wordt omschreven als 'de Allerhoogste'.

Kinderen die niet in aanraking kwamen met een geloof, maken in de godsdienstlessen voor het eerst kennis met verschillende aspecten van het gelovig leven.

Opgave in de godsdienstlessen

Wat betreft hun beleving en kennis van het godsdienstige is de beginsituatie van kinderen uiteenlopend. Het is nodig dat elk kind nadrukkelijk bevestigd wordt in zijn levensbeschouwelijke en religieuze beginsituatie. Het is een opgave een goede verhouding te vinden tussen een gemeenschappelijk en een gedifferentieerd aanbod. Daardoor krijgen kinderen kansen om te groeien: samen in groep en persoonlijk volgens hun eigen mogelijkheden.

Twijfel tegenover godsdienst

Beginsituatie

Vooraf oudere kinderen hebben twijfels tegenover godsdienst. Dit kan te maken hebben b.v. met desillusies die voortkomen uit een egocentrische beleving van hun relatie met God. Kinderen kunnen ook twijfelen omdat mensen in hun omgeving negatief kritisch staan tegenover godsdienst. Het is verwarrend als op vele plaatsen relativerend en kritisch gesproken wordt over godsdienst, terwijl er in de godsdienstlessen zelf geen vuiltje aan de lucht lijkt. Vaak lossen kinderen dit op door de godsdienstlessen los te zien van het leven van alledag.

Opgave voor de godsdienstlessen

Het 'filosofisch' gesprek over levensvragen en godsdienstige gegevens biedt mogelijkheden om met deze twijfels te leren omgaan. Het eigene aan een filosofisch gesprek is dat kinderen worden uitgedaagd om zelf te zoeken naar verklaringen, naar zin en naar waarheid. Ze ondervinden dat ze van elkaar en van de leerkracht kunnen leren. Ze ontdekken dat waarheid niet iets is waar mensen zomaar over beschikken, maar dat ieder er op eigen wijze naar moet zoeken in communicatie met mensen, gemeenschappen en geloofstradities. Zo worden communicatievaardigheid en keuzebekwaamheid stilaan voorbereid.

A.2 Mogelijkheden en beperkingen

Hoe gaan kinderen om met eigen grenzen en beperkingen?

Beginsituatie

Jonge kinderen hebben nood aan een positief zelfbeeld. Ze tillen doorgaans niet zo zwaar aan eigen grenzen en beperkingen, zolang ze maar voelen dat ze graag gezien worden in hun omgeving, ondanks die beperkingen. Ze spiegelen hun kijk op zichzelf aan de kijk van anderen, vooral van volwassenen. Als jonge kinderen te weinig bevestiging krijgen of overvraagd worden, kunnen ze onzeker en faalangstig worden.

Als kinderen ouder zijn, worden ze zich bewust van hun eigen groei en willen ze van daaruit grenzen aftasten en verleggen. Contacten met de grote wereld nemen toe. Ze willen voor een deel zelfstandig op ontdekking gaan. Daarbij ondervinden ze dat ze niet over alle mogelijkheden kunnen beschikken die ze zich zouden wensen. Leren leven met beperkingen is een opgave. Ze leren ook inzien dat grenzen en beperkingen onmisbaar zijn om zinvol te kunnen leven. Zo wordt deze spanning positief geïntegreerd. Dit vraagt erkenning en aanvaarding van een eigen wijze van zijn, dankzij eigen mogelijkheden én grenzen.

Oudere kinderen worden zich meer bewust van hun eigen lichaam en dat van anderen. Ze kunnen zich bekeken voelen. Zelf doen ze ook mee aan het becommentariëren van andermans uiterlijk. Op deze leeftijd kunnen kinderen zich schamen voor hun beperkingen en gebreken in hun voorkomen en prestaties.

Vanuit de spanningen die opgeroepen worden door gebreken en beperkingen, worden vele kinderen geboeid door idolen en modellen, die grenzen doorbreken en die aantonen dat mensen in staat zijn tot grote dingen, ondanks grenzen en beperkingen.

Opgave in de godsdienstlessen

De leerkracht zal trachten bij de jongere kinderen het vertrouwen in zichzelf te bevestigen en te ondersteunen. Hij zal voldoende uitdagingen aanbieden en groeikansen mogelijk maken.

Vele kinderen kunnen deugd beleven aan een constructieve omgang met de dingen. Ze zijn gericht op resultaat. Ze beschouwen het als een eigen verantwoordelijkheid om iets tot een goed einde te brengen. Ze kunnen het gevoel hebben nergens voor te deugen als hun dat telkens weer niet lukt. In schoolverband ligt de nadruk sterk op intellectuele prestaties, in godsdienstlessen vaak op morele prestaties. Het is belangrijk dat men haalbare verwachtingen stelt, zodat kinderen het gevoel hebben dat ze 'goed' kunnen doen. Het is een opgave om bij kinderen met minder mogelijkheden oog te hebben voor de kleine stappen die zij kunnen zetten en hen daarin voldoende te bevestigen.

Oudere kinderen houden van heldenverhalen die realistisch zijn, waarin grenzen worden verlegd. Sprookjesachtige verhalen met magische elementen spreken minder aan, omdat hier geen rekening gehouden wordt met de realiteit zoals zij die ervaren. Het komt erop aan goede verhalen te kiezen die kinderen kunnen boeien en waarin tevens christelijke waarden verwerkt zijn.

Hoe beleven kinderen de dood, als laatste grens?

Beginsituatie

Op alle leeftijden doen kinderen ervaringen op met de eindigheid van het bestaan. Daarom schatten ze de volle draagwijdte van de dood nog niet helemaal in. Aan ervaringen met dood buiten hun eigen leefwereld tillen kinderen doorgaans niet zwaar. Het ligt anders als het om levende wezens gaat waaraan ze gehecht zijn. Ze staan dan voor de opgave van een rouwproces.

Rouwprocessen verlopen bij kinderen minder voorspelbaar dan bij volwassenen. Het is moeilijk vooraf in te schatten welke voorstellingen een kind zich vormt van de situatie. Ook de mechanismen die het ontwikkelt om moeilijke ervaringen te verwerken, zijn niet altijd even doorzichtig voor volwassenen. Bij de begeleiding van een rouwproces houdt men best zo goed mogelijk contact met wat het kind zelf denkt en voelt, zodat men kan aanvoelen wat er in hem omgaat.

Opgave in de godsdienstlessen

Het is belangrijk dat kinderen een zin kunnen geven aan ervaringen van leven en dood. Het verrijzenisgeloof is hier aan de orde. Men is best voorzichtig met te concrete uitspraken in verband met leven na de dood, omdat dit het besef van onomkeerbaarheid van de dood bij kinderen op losse

schroeven kan zetten. Dit moet men vermijden, omdat het psychisch heel belastend is. Door leven na de dood te koppelen aan de hemel, als een toestand waarin overleden mensen dicht bij God zijn, kan dit probleem mogelijk vermeden worden.

B. In verbondenheid met ¼

B.1 in verbondenheid met zichzelf

Beginsituatie

Kinderen kunnen verschillende facetten en vermogens van zichzelf ontdekken en ermee leren omgaan. Ze kunnen contact maken met zichzelf via lichaamsbesef, openheid op eigen gevoelens, vermogens en gedragingen, door effectbesef, schuldbesef, enz. Zowel bij uiterlijke aspecten als bij innerlijke belevingen kunnen kinderen leren stilstaan. Ze kunnen erover nadenken door gesprek en andere sociale communicatievormen, maar ook door inkeer, bezinning en gebed.

Omdat kinderen denken en handelen vanuit onmiddellijke betrokkenheid op hun omgeving lijken ze heel extravert. Maar ook het introverte element is aanwezig, zij het minder opvallend. Kinderen kunnen deugd beleven aan stilte. Ze verwerken soms heel wat op momenten dat ze ongestoord bij zichzelf kunnen zijn. De introverte pool verdient aandacht, omdat deze vaak minder tot zijn recht komt in de hedendaagse jachtige, prestatiegerichte levenssfeer. Vanuit deze introverte pool kunnen kinderen open komen voor hun eigen innerlijkheid en van daaruit voor het religieuze en het godsdienstige. Ook voor de ontwikkeling van het geweten is die aandacht voor het introverte nodig.

Opgave in de godsdienstlessen

Het is de bedoeling kinderen kansen te bieden om meer en meer vanuit een eigen innerlijkheid te gaan leven. Voor de gelovige is deze innerlijkheid vindplaats voor een dragende, werkzame aanwezigheid van God. Door bezinning, gebed, contemplatie, reflectie, viering kan dit verinnerlijgingsproces gestimuleerd worden.

B.2 in verbondenheid met anderen

Relatie met volwassenen: participeren

Beginsituatie

De eerste naïviteit biedt voor de meeste kinderen een beschermend pantser tegenover al te grote onzekerheden. Kinderen hebben een sterk vermogen om mee op te gaan in keuzes die door anderen gemaakt worden. Dit meedoen staat op deze leeftijd zelfstandigheid niet in de weg. Een diepe band (dit is niet hetzelfde als een te nauwe band!) met volwassenen bevordert zelfstandigheid op latere leeftijd.

Naar gelang van het milieu en de omstandigheden kunnen kinderen zich gemakkelijk richten op uiteenlopende concrete modellen. Een kind kan tegelijk thuis sterk mee opgaan in de hobby van een (niet godsdienstige) papa, op school tijdens de speeltijd opzien naar modellen van iets oudere leeftijd en in de klas geboeid zijn door de leerkracht, die gelooft in God en mooie verhalen vertelt.

Opgave in de godsdienstlessen

Kinderen participeren aan het geloof van de leerkracht. Ze hebben een 'zesde zintuig' voor wat deze belangrijk en goed vindt. Zij voelen aan of God echt deel uitmaakt van zijn of haar leven. Dit kan men zien als een rijkdom. Het legt anderzijds ook veel verantwoordelijkheid op de schouders van de leerkracht. Deze staat voor de opgave om zichzelf als mens en als gelovige kritisch te bevragen, omdat de eigen houding consequenties heeft voor de groei van de kinderen als mens en als gelovige.

Kinderen identificeren zich niet enkel met 'levende modellen'. Ze kunnen ook opgaan in personages uit een verhaal. Dit is een reden om ruimte te maken voor levensverhalen. Kinderen hebben er baat bij dat over de jaren heen in de godsdienstlessen enkele spilfiguren terugkeren. In het christendom is Jezus de belangrijkste. Ook heiligen kunnen aan bod komen. Vrouwelijke figuren mogen niet ontbreken. Er kunnen zich duurzame processen van identificatie en participatie voltrekken. Deze spilfiguren worden mogelijke 'ankerpunten' voor geloof en waarden.

Kinderen met een eerder zwak basisvertrouwen en met minder stevige bindingen zijn vaak minder aanspreekbaar op het niveau van creativiteit en verbeelding. Het zijn nochtans deze vermogens die nodig zijn om tot identificatie te komen. Deze kinderen hebben er baat bij dat verhaalfiguren zo concreet mogelijk aansluiten bij hun beleving van de werkelijkheid. Ze hebben extra stimulansen nodig om te komen tot identificatie.

Relatie met leeftijdsgenoten

Beginsituatie

Kinderen doen veel ervaring op in de omgang met leeftijdsgenoten. De lagere school is voor hen een ware oefenschool voor de ontwikkeling van relationele vaardigheden.

Aan kinderen worden vaak hoge eisen gesteld door volwassenen. Het onderlinge spel biedt compensatie voor deze eisen. Kinderen gaan sterk op in spelen die verlopen volgens vaste regels en uitgedrukt worden in vaste formules. Zulke spelen geven hun het gevoel de werkelijkheid te beheersen op een magische wijze. Het biedt compensatie tegenover de prestatie-eisen die op hen afkomen vanuit de volwassenenwereld. Kinderen kunnen zich afschermen in een spelwereld met regels en wetten op kindermaat.

Kinderen zijn gevoelig aan vriendschappen. Aanvankelijk zijn vrienden bijvoorbeeld diegenen die over een voetbal beschikken. Geleidelijk wordt vriendschap gedragen door gemeenschappelijke 'stijl' of smaak, hobby's en interessegebieden. Vrienden zijn steunpunten om zich sterker te voelen bij leeftijdsgenoten.

Sommige kinderen kennen ook gevoelens van verliefdheid. Het kan hier gaan om een soort experimenteren met volwassen rollen, maar dit kan ook uiting zijn van een diepere hunker naar nabijheid.

Opgave in de godsdienstlessen

Samen met de kinderen kan gezocht worden naar de waarde en de betekenis van gevoelens, houdingen en gedragingen tegenover elkaar. Bij een aantal kinderen is er openheid voor vriendschap met Jezus.

Men kan kinderen stilaan leren verder te kijken dat hun eigen standpunt. Zo leren ze open te komen voor wederkerigheid. Relaties met leeftijdsgenoten vormen hiertoe een ideaal oefenterrein. Vanuit wederkerigheid groeien morele gevoeligheid en moreel inzicht.

B.3 in verbondenheid met gemeenschappen

De 'thuis' als eerste gemeenschap

Beginsituatie

Kinderen vragen respect voor hun thuissituatie. Dit respect is de basis van een goede verstandhouding met elk kind. Kinderen kunnen er last van hebben als er wederzijds weinig respect opgebracht wordt voor verschillen tussen thuis en school. Tijdens oudercontacten zou men moeten duidelijk maken dat wederzijdse loyaliteit nodig is voor de gemoedsrust van kinderen.

Opgave in de godsdienstlessen

In de godsdienstlessen mogen kinderen niet het gevoel krijgen beoordeeld te worden op het al of niet gelovig zijn van hun ouders. Ze hebben recht op een leerkracht die hen graag ziet en die hun gezin en familie of opvoeders waardeert.

Groeiend besef van het bestaan van vele gemeenschappen

Beginsituatie

Doorheen de lagere school nemen de contactpunten met de 'grote wereld' toe. Cognitief kunnen kinderen zeker vanaf 10 jaar constateren dat er grotere samenlevingsverbanden bestaan, waarvan ze deel uitmaken. Ze zijn hierdoor gefascineerd en ze willen deelnemen aan nieuwe groepen, zoals een jeugdbeweging, een turnvereniging, een voetbalclub. Het ontbreekt kinderen nog aan voldoende overzicht en doorzicht om zich te oriënteren in de veelheid van groepen en gemeenschappen.

Opgave in de godsdienstlessen

In de derde cyclus zijn de onderwerpen er onder meer op gericht om kinderen hierbij ondersteuning bieden.

Verder is het de bedoeling dat zij openkomen voor het gemeenschapskarakter van het geloof. Dit gebeurt voornamelijk door grondige kennismaking met de katholieke geloofsgemeenschap.

Pluraliteit

Beginsituatie

Pluraliteit is een 'natuurlijk' gegeven in het leven van kinderen. Mensen zijn nu eenmaal verschillend. Dezelfde mensen kunnen in verschillende contexten ook verschillend zijn. Kinderen weten dit doorgaans goed. Ze weten ook dat in verschillende milieus heel andere regels en normen kunnen gelden

die soms met elkaar botsen. Dit hoeft voor hen niet direct een aanleiding te zijn tot twijfel aan de zin en geldigheid van normen. Ze zijn immers nog niet toe aan veralgemeningen.

Opgave in de godsdienstlessen

Het leerplan wil kinderen confronteren met verscheidenheid op levensbeschouwelijk vlak. Ze maken dus ook kennis met ideeën, gewoonten en rituelen van diverse levensbeschouwingen en godsdiensten. Bij de godsdiensten krijgen het jodendom en de islam bijzondere aandacht vanwege hun verwantschap met het christendom, maar ook omdat ze duidelijk deel uitmaken van onze samenleving.

Het is interessant om met kinderen na te denken over verscheidenheid aan overtuigingen, regels, normen en levensgewoonten. Zeker in de derde cyclus staan ze cognitief sterk genoeg om in dit verband heel wat inzichten te verwerven.

B.4 in verbondenheid met natuur en cultuur

Beginsituatie

Natuur staat voor het ruime veld van de 'voorgegeven wereld', zoals b.v. een levend organisme, maar ook het kosmische, voedsel, lichamelijke. Jonge kinderen zijn doorgaans geboeid door de natuur. Ze hebben belangstelling voor alles wat leeft, beweegt en groeit. Ze kunnen deugd hebben aan vriendschap van een huisdier. Ze zijn ook betrokken op de natuur als landschap. Ze leven nog dicht bij de grond en hebben oog voor wat daar allemaal te ontdekken valt. Ze kunnen eveneens gefascineerd zijn door de weidse uitgestrektheid van de sterrenhemel en de kosmos.

Opgave in de godsdienstlessen

Kinderen komen haast spontaan tot verwondering en bewondering voor de natuur. Daarom komen de oerelementen aan bod in dit leerplan. Kinderen kunnen samen deugd beleven aan verbondenheid met al wat leeft. Verbondenheid legt de basis om een beroep te kunnen doen op gevoelens van respect en verantwoordelijkheid tegenover de natuur.

In vele religies en godsdiensten zijn metaforen en begrippen ontleend aan de natuur. Het is een opgave om kinderen daarmee vertrouwd te maken. Daardoor kunnen ze oog krijgen voor universele kenmerken van het religieus-godsdienstige taalspel.

Een uitdiepende kennismaking met het scheppingsgeloof loopt als een rode draad door de drie cycli. Dit biedt kansen om telkens op een nieuwe wijze stil te staan bij de natuur die zich aandient als gave en opgave en bij de rol van de mens daarin. Kinderen kunnen ontdekken hoe de bijzondere eigenschappen van de mens, zoals zijn vermogen tot denken en spreken, zijn vrijheid, zijn gebruik van instrumenten, enz. leiden tot cultuur. De verworvenheden van culturen en in het bijzonder ook van de eigen cultuur op het vlak van zin voor waarheid, goedheid, schoonheid kunnen verkend worden. Maar ook de schaduwzijden ervan worden onder de aandacht gebracht.

C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad

Gevoeligheid voor regels, normen en wetten

Beginsituatie

Vanaf 7 jaar worden kinderen gevoelig voor normen en regels. Dat valt vooral op in hun manier van spelen. Ze kiezen veelal voor groepsspel, waarbij het belangrijk is dat iedereen zich aan de spelregels houdt. Oudere kinderen steken heel wat energie in het afbakenen van deze regels en het controleren of iedereen zich er wel aan houdt.

Bij oudere kinderen staat het gevoel voor goed en kwaad in het teken van 'rechtvaardigheid'. Iedereen is gelijk voor de wet. Het gaat vooral om een uiterlijke rechtvaardigheid, want ze hebben nog weinig gevoel voor de binnenkant ervan. Situaties, omstandigheden en gezindheden worden onbarmhartig afgedaan als bijkomstig. Wetten zijn absoluut en worden niet gekoppeld aan situaties of standpunten.

Opgave in de godsdienstlessen

Door kinderen situaties te laten beoordelen op basis van eigen aanvoelen van goed en kwaad, worden ze daarin gewaardeerd. Tevens worden ze uitgedaagd om de fase van morele ontwikkeling, waarin ze zich bevinden, te overstijgen. Stilaan kunnen ze dan leren rekening te houden met de innerlijke motieven die aan de basis liggen van het handelen van mensen.

Verder is het de bedoeling kinderen in contact te brengen met de inbreng van de christelijk-morele traditie, met name de Wet, het voorbeeld van Jezus Christus, de evangelische wijsheid en christelijke modellen van goedheid. Er is ook openheid voor voorbeelden van goedheid die niet uit de christelijke leefwereld komen.

Keuzes maken

Beginsituatie

Kinderen kunnen keuzes maken als het gaat om materiële zaken die ze met elkaar kunnen vergelijken en die ze tegen elkaar kunnen afwegen op basis van concreet waarneembare kenmerken. Bijvoorbeeld speelgoed kiezen kan op die basis. Maar zich onafhankelijk opstellen tegenover invloed vanuit de omgeving is moeilijk, omdat kinderen geen onderscheid zien tussen wat van binnenuit of van buitenaf komt. Dit vormt één diffuus geheel.

Als het gaat om immateriële zaken, ligt het nog moeilijker. Kinderen kunnen zich niet verschillende mogelijkheden tegelijk voor de geest halen. Men kan maar persoonlijke keuzes maken als men keuzemogelijkheden naast elkaar kan vasthouden, als men afstand kan nemen van allerhande invloeden, als men mogelijkheden tegen elkaar kan afwegen en als men criteria ter beschikking heeft om te bepalen welk van de alternatieven het meest valabel is. Kinderen zijn beïnvloedbaar, ten goede of ten kwade. Daarom is opvoeding uiteindelijk altijd een poging om het beste van de mens en zijn cultu(u)r(en) door te geven aan kinderen, zodat ze stilaan voor zich zelf criteria leren opbouwen die helpen bij het kiezen.

Opgave in de godsdienstlessen

De oudere lagereschoolkinderen kunnen aan het denken gezet worden over hun keuzegedrag. Bijvoorbeeld via rollenspel kunnen ze contact maken met alternatieve handelingspatronen in diverse situaties die zich in de werkelijkheid of in verhalen voordoen.

Engagement

Beginsituatie

Kinderen zijn tot toewijding en engagement in staat op basis van duurzame identificatiemodellen, waarmee ze een sterke binding hebben, maar niet los daarvan. Ze moeten kunnen opgaan in iets samen met iemand of met een groep. Vooral oudere kinderen kunnen bewogen worden en in beweging komen door zich te identificeren met concrete modellen. Ze zijn meer aanspreekbaar voor engagement in groep dan individueel.

Opgave in de godsdienstlessen

De klas is een ideaal oefenterrein om te komen tot afgebakende vormen van concreet engagement.

D. Openkomen voor symboliek in geloofstaal, rituelen, vieringen

Beelden, symbolen, metaforen

Het geloof drukt zich uit in beelden, symbolen en metaforen¹. Dat is de manier om te kunnen communiceren over een werkelijkheid die niet samenvalt met het zintuiglijk waarneembare. Typisch voor een symbool, een beeld en een metafoor is, dat een gekende realiteit (b.v. vader) gekoppeld wordt aan een moeilijker te vatten, niet zintuiglijk waarneembare realiteit (b.v. God) op basis van één of meer aspecten van gelijkenis (God is *als* een goede Vader). De ervaring van het vaderlijke kan iets 'openbaren' van wie en hoe God is.

Naast de gelijkenis is ook het verschil tussen het symbool (vader) en datgene waar het naar verwijst (God) van belang. Het is niet omdat er een analogie is tussen beide, dat het goddelijke zomaar in het verlengde ligt van de concrete betekenis van het symbool. Als men dit verschil niet ziet, loopt men gemakkelijk vast in te concrete voorstellingen van het goddelijke. Om die reden verbieden het jodendom en de islam afbeeldingen van God. Het christendom vangt dit risico op door te stellen dat alles in de schepping iets kan doen oplichten van wie God is: God komt aanwezig in het concreet zichtbare en beleefbare. Ook dit maakt duidelijk dat geen enkel beeld op zich voldoet. Voor christenen is Jezus Christus het beeld van God bij uitstek. Om dit aan te duiden gebruikt men metaforen waarin geloofswaarheden samengevat worden zoals 'Heer', 'Zoon van God', 'Messias', enz.

¹ Een 'symbool' is iets uit de onmiddellijke omgeving dat - door het in een bepaalde context te plaatsen - een bijzondere zeggingskracht krijgt. Zo brengt het een diepere werkelijkheid aanwezig. Zowel materiële dingen als handelingen kunnen een symbolische waarde hebben.

Een 'beeld' is een symbool dat tegemoet komt aan de behoefte van de mens om zich een voorstelling te vormen van een dieperliggende werkelijkheid.

Een 'metafoor' is een taalvorm waarin symbolen gebruikt worden om te spreken over een dieperliggende werkelijkheid.

Zich een beeld vormen van God

Beginsituatie

Voor kinderen is symbolisch spreken moeilijk. Normaal vormen kinderen concepten (dit zijn mentale beelden) op basis van zintuiglijke ervaringen: ze ontdekken dat verschillende ervaringen gevat kunnen worden in één woord. Maar voor religieus-godsdienstige concepten is er geen directe zintuiglijke ervaring. Vertrekpunt zijn concrete dagelijkse ervaringen, waaraan godsdienstige concepten gekoppeld worden. Het begrip 'vader' kan een kind invullen vanuit eigen ervaringen. Daarnaast moet het ook weten dat het begrip 'vader' in onze cultuur staat voor bijvoorbeeld: oproep tot zelf-overstijging. Die betekenis ligt al niet vanzelfsprekend in het verlengde van eigen ervaringen. Verder is er het verschil tussen dit cultureel bepaalde vaderbeeld en God. Er is analogie tussen beide, maar ook verschil. Deze stappen zijn nodig om te begrijpen dat God 'als een Vader' is voor gelovigen. Omdat deze transformaties moeilijk liggen voor kinderen, verloopt het religieus-godsdienstig denken doorgaans trager dan het denken in het algemeen.

Opgave in de godsdienstlessen

Kinderen hebben voor het cognitief verwerken van het religieus-godsdienstige heel wat tijd nodig. Ze hebben weinig concreet houvast. Vroeger hadden de meeste kinderen concrete aanknopingspunten door regelmatige deelname aan geloofsrituelen. Nu moet men op zoek gaan naar andere mogelijkheden om tegemoet te komen aan hun nood aan het concrete. Werken met verhalen over concrete personages, voor wie de relatie met God een belangrijke rol speelt, kan een oplossing bieden. Op basis hiervan kunnen kinderen zich een beeld vormen van God.

De voorstellingen die jonge kinderen zich vormen van God op basis van verhalen waarin Hij een rol speelt, vertonen geen logische samenhang en innerlijke consistentie. Ze associëren er gemakkelijk elementen bij uit hun eigen leefwereld, die toevallig in hen opkomen. Stilaan worden kinderen zich bewust van de ontoereikendheid van hun intuïtief denken. Ze gaan op zoek naar verklaringen van het goddelijk handelen binnen het verhaal zelf. Maar ze blijven toch nog steken in de letterlijke betekenis van het verhaal.

Als kinderen veel pogingen ondernemen om zich een beeld te vormen van wie en hoe God is op basis van verhalen, krijgen ze al doende de kans om hun kijk te verfijnen. De leerkracht kan met de kinderen verder doordenken op hun vondsten, er interpretaties van een andere orde naast leggen en hen wijzen op het verschil.

Kinderen uit een taalarme omgeving hebben het doorgaans moeilijker met geloofstaal. Omwille van hen mag het cognitieve niet te sterk doorwegen. Alle kinderen moeten uitgenodigd worden spontane associaties te maken bij verhalen en zich in te leven in diverse verhaalpersonages. Vanuit dergelijke concrete omgang met geloofstaal kan geleidelijk hun inzicht groeien. Verder is het ook de bedoeling ervaringskansen aan te reiken die religieuze symboolkracht hebben (b.v. door de oerelementen als religieuze symbolen te verkennen). Van daaruit kan men samen met kinderen religieuze en godsdienstige taal 'scheppen'. Dan liggen ervaring en verwoording dicht bij elkaar, waardoor het eigene van geloofstaal gemakkelijker wordt aangevoeld.

Beleving van een magisch godsbeeld

Beginsituatie

Kinderen worden nogal gefascineerd door geloofstaal vanwege het spectaculaire 'bovennatuurlijke' ervan, b.v. Jezus die over het water loopt. Door bijbelverhalen - vooral wonderverhalen - te vertellen als historische verhalen, wordt een magisch gods- en Jezusbeeld in stand gehouden. Als kinderen dan ontdekken dat die almachtige God niet in staat is op hun wensen in te gaan, raken ze er niet meer wijs uit. Ze zullen het bestaan zelf van God ontkennen als ze geen uitzicht hebben op een rijker en genuanceerder godsbeeld. Merken ze echter dat gelovige volwassenen anders denken over God en Jezus, dan ontstaat een uitdaging om eigen bevindingen te herzien en verder te groeien.

Opgave in de godsdienstlessen

In de joodse en christelijke geloofstraditie is de geschiedenis de vindplaats bij uitstek van ontmoeting tussen God en mens. Daarom lijken bijbelverhalen op puur historische verslagen, ook voor de volwassen lezer. Wie leefde in de oorspronkelijke context van die verhalen, herkende direct de vertrouwde symboliek. Men wist dat de schrijvers in een tekst of verhaal hun geloofsgetuigenis uitdrukten. Deze gevoeligheid heeft de hedendaagse mens niet, waardoor deze verhalen vaak uitsluitend als feitenrelaas gelezen worden. Dit is uitzichtloos. Het is nodig dat de godsdienstleerkracht vertrouwd is met de symboliek in bijbelteksten en geen vrede neemt met een zuiver historiserende uitleg ervan.

Het is verder belangrijk dat de leerkracht op het spoor komt van de ideeën en voorstellingen die kinderen zich vormen over God en Jezus. Laat men kinderen op dit vlak aan hun lot over, dan is de kans groot dat ze blijven hangen in magische voorstellingen. Het is de bedoeling evolutie mogelijk te maken bij kinderen.

Kinderen leren ook elders dat er verscheidene soorten van taalspelen bestaan, die telkens eigen 'instrumenten' aanbieden om de werkelijkheid vanuit een bepaalde invalshoek te benaderen. In het verlengde daarvan mag duidelijk worden dat geloofstaal een ander type is dan b.v. de taal van de wetenschap. Men heeft er andere ervaringen en inzichten mee op het oog. Werken met allerlei kunstvormen, in godsdienstlessen en daarbuiten, kan de gevoeligheid voor symbolische taal, en dus ook voor geloofstaal, bevorderen.

Groeien als mens en als gelovige betekent het egocentrisme leren overstijgen

Beginsituatie

Jonge kinderen hebben een egocentrische houding die voortkomt uit leeftijdsgebonden beperkingen in denken en beleven. Kinderen ervaren zichzelf als centrum en geloven dat het bestaan gericht is op wat goed is voor henzelf. Dit heeft gevolgen voor hun voorstellingen van God en Jezus. Voor jongens zijn Zij almachtige bondgenoten. Voor meisjes is de alomtegenwoordigheid en de aandacht van God of Jezus voor hun doen en laten belangrijk. Zo kijken kinderen op jongere leeftijd immers naar volwassenen. Vooral de eigen ouders worden ervaren als almachtig en alomtegenwoordig. Maar op zes- à zevenjarige leeftijd zijn het God en Jezus die verlangens en wensen kunnen vervullen. Kinderen proberen daarom goed te staan bij God en Jezus. Ze vernemen van gelovige mensen wat ze hiervoor moeten doen. Dit godsbeeld leidt tot desillusies omdat het te veel magische trekken heeft. Het moet uitgezuiverd worden. Als dit niet gebeurt, loopt de geloofsontwikkeling vast.

Opgave in de godsdienstlessen

Een grondige kennismaking met de christelijke geloofstraditie en met een genuanceerd en rijk godsbeeld, kan de geloofsontwikkeling nieuwe impulsen geven. Het is belangrijk dat kinderen aanvoelen dat volwassenen (of verhaalfiguren) hun geloof anders beleven dan zichzelf. Dit verschil kan hen intrigeren en hen doen doorgroeien naar een nieuwe stap in hun gelovige ontwikkeling.

Rituelen, vieringen

Beginsituatie

Vanwege het sterke vermogen tot participatie en de behoefte aan veiligheid beleven jonge kinderen veel deugd aan de actieve deelname aan rituelen en vieringen. Rituelen en vieringen kunnen in de richting gaan van bezinning en verbondenheid. Ze kunnen ook uitdrukking zijn van christelijk geloven. Men moet erover waken dat kinderen zichzelf kunnen zijn. Zelfs jonge kinderen kunnen moeite hebben met uitdrukkingen van geloof zoals b.v. het bidden, als ze ondervinden dat men dit thuis niet doet of niet wil doen. Voor deze kinderen zal men op zoek te gaan naar andere vormen van participatie.

Oudere kinderen kunnen begrijpen en accepteren dat er verschillen bestaan op het vlak van geloven. Het kan verrijkend zijn te ontdekken dat er in de klasgroep heel wat verschillen zijn op dit gebied en dat er toch verbondenheid leeft, waardoor men samen kan vieren.

Kinderen zijn 'doeners'. Aan vieringen en rituelen nemen ze graag op een actieve wijze deel. Lang stil zitten en zwijgen is meestal niet bevorderlijk voor hun betrokkenheid.

Opgave in de godsdienstlessen

Goede rituelen en vieringen zijn niet formalistisch. Ze vragen om een taal die aansluit bij wat leeft bij de kinderen en die tevens iets van het mysterie van het bestaan ontsluit. De symbolen die men gebruikt moeten betekenis hebben voor kinderen en de kracht in zich dragen om iets van een overstijgende (goddelijke) werkelijkheid op te roepen.

1.3 EEN CHRISTELIJKE VISIE OP LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI

In een eerste punt wordt bekeken hoe de christelijke mensvisie een mogelijk antwoord biedt op de fundamentele levenservaringen en vragen van kinderen. In een tweede punt wordt stilgestaan bij de eigenheid van christelijke waarden ten opzichte van algemeen menselijke waarden. In een derde punt volgt een overzicht van de belangrijkste elementen van de christelijke geloofstraditie waarin de christelijke mensvisie tot uitdrukking komt.

1.3.1 Elementen van christelijk geloven als eigen antwoord op fundamentele levensvragen

Net als andere godsdiensten is ook de christelijke godsdienst een worsteling met algemeen menselijke levensvragen. Dit betekent niet dat het christelijk geloof hiertoe mag herleid worden. Voor kinderen in het lager onderwijs is het echter onmogelijk een totaalbeeld te geven van het christelijk geloof. Daarom wordt dit geloof ter sprake gebracht in functie van de levensvragen van kinderen. Een aantal elementen van christelijk geloven, die een eigen antwoord bieden bij die levensvragen, worden hier in hun onderlinge samenhang geformuleerd aan de hand van volgende theologische grondbegrippen:

SCHEPPING:

MENS = BEELD VAN GOD
GAVE EN OPGAVE

MENSELIJKE VRIJHEID:

MENS - MENS	MENS - GOD	MENS - SCHEPPING
VERANTWOORDELIJKHEID		VERVREEMDING
= HEELWORDING		= ZONDE

WISSELWERKING WOORD VAN GOD / MENSELIJKE VRIJHEID
OPENBARING / ERVARING

BIJBEL:

JAHWE: 'IK-ZAL-ER-ZIJN'
JEZUS CHRISTUS: BEKEERT U, HET RIJK VAN GOD IS NABIJ

NAVOLGING VAN JEZUS

GELOOF HOOP LIEFDE :
DRAGENDE CHRISTELIJKE GRONDHOUDINGEN

KERK:

IN GEMEENSCHAP MEEWERKEN AAN HET RIJK VAN GOD

RIJK VAN GOD = RIJK VAN VREDE EN GERECHTIGHEID

GOD KOMT DE MENS TEGEMOET = GENADE

VERTROUWEN: GODS LIEFDE IS STERKER DAN DE DOOD

UITEINDELIJKE VOLTOOIING VAN MENS EN WERELD

Deze elementen van christelijk geloven worden in *schema 2* verbonden met fundamentele levensvragen die verband houden met de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei, zoals ze besproken werden in 1.2. De componenten zijn herkenbaar in de eerste kolom van het schema. Voorbeelden van typische levensvragen die hierbij aansluiten staan in de tweede kolom. De elementen van christelijk geloven die erbij aansluiten worden opgeroepen in de derde kolom. En in een vierde kolom staan verwijzingen naar christelijk geloofsinhouden zoals ze verder in de onderwerpen voor elke cyclus zijn uitgewerkt.

SCHEMA 2		Fundamentele levensvragen	Elementen van christelijk geloven als eigen antwoord op fundamentele levensvragen	Christelijk gelovige accenten in de drie cycli (zie ook schema 3)
COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI				
A. Vanuit fundamentele bestaans-conditions,	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	Wat zal de toekomst brengen? Is het leven betrouwbaar? Wie zal ik worden?	De toekomst is onzeker. God is een liefhebbende Vader, die elke mens nabij wil zijn. Mensen mogen geloven dat het leven gedragen wordt door Gods genade. Dit geeft vertrouwen. Werken aan de toekomst hoeft niet vast te lopen in 'doemdenken' of krampachtigheid.	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>De God van Jezus is als een liefhebbende vader,</i> 2. <i>die telkens weer nieuwe kansen geeft</i> 3. <i>en voor elke mens een zinvolle toekomst openhoudt.</i>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	Wat als lijden en dood mijn leven doorkruisen? Is er reden tot hoop? Hoe omgaan met beperkingen, lijden en dood?	Lijden en dood zijn onvatbaar. De dood heeft echter niet het laatste woord. Gods liefde voor de mens is sterker dan de dood. Dit blijkt in Jezus Christus, die gestorven is voor de mensen en in de kracht van God is verrezen. Zo is God bron van hoop. Dit maakt het mogelijk bevrijdend om te gaan met het lijden en te hopen op opstanding, waar lijden en dood onophefbare grenzen lijken te stellen.	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Heelwording: eenheid van lichaam en Grenzen als bedding van groei: kiemen van hoop.</i> 2. <i>Een nabije, dragende God als bron van leven, over 'dode' punten heen.</i> 3. <i>Verrijzenisgeloof. Ziekenzalving.</i>

B. in verbondenheid	B.1 met zichzelf	Wie ben ik? Waarom ben ik zoals ik ben? Heeft mijn leven een bestemming? Wat maakt mijn leven zinvol?	Elke mens is in zijn uniciteit 'beeld van God', 'kind van God', met een persoonskern waarin God aanwezig is als bron van vrijheid en liefde.	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Op weg naar innerlijkheid.</i> 2. <i>Open komen voor spiritualiteit.</i> 3. <i>Vormsel.</i>
	B.2 met anderen	Wie is mijn naaste? Staan anderen mijn vrijheid niet in de weg?	Het leven van Jezus houdt een oproep in om eigenbelang niet los te koppelen van belangen van andere., vooral niet van de zwakkeren (gerechtigheid).	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>God als dragende grond van het bestaan.</i> 2. <i>God als Andere. Oproep tot bekeering.</i> 3. <i>God, bron van liefde.</i>
	B.3 met gemeenschappen	Bestaat er een band tussen de mensen of is het ieder voor zich? Waarom vormen mensen gemeenschap? Moet ik trouw zijn?	De gelovige wordt uitgenodigd Gods droom over de mens te volgen door solidariteit, gericht op een universele en definitieve gemeenschap (Rijk Gods).	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Het bestaan als gave.</i> 2. <i>De klasgroep als dragende gemeenschap.</i> 3. <i>Het Rijk Gods. Kerk: samen op weg met bewogen mensen.</i>
	B.4 met natuur en cultuur	Moeten mensen rekening houden met de natuur of mogen ze er mee omgaan volgens eigen goeddunken en voordeel?	Schepping is gave en opgave. De mens heeft een bijzondere plaats en opdracht: in verbondenheid met de Schepper zorgen voor evenwicht in de omgang met de schepping: evenwicht tussen beheersing van natuur en kosmos en aanpassing aan de interne wetmatigheid ervan.	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Schepping: verwondering en dankbaarheid.</i> 2. <i>Schepping: ons toevertrouwd.</i> 3. <i>De mens als medewerker in de schepping.</i>

<p>C.</p> <p>groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Waarom zou ik rekening houden met anderen? Wie kan mij tot iets verplichten? Welke waarden zijn belangrijk?</p>	<p>Vanuit verbondenheid met God, medemensen en schepping, trachten mensen het goede te doen. Wanneer mensen zichzelf, anderen of de natuur schade berokkenen, en daardoor hun relatie met God op het spel zetten, kan dit ernstige gevolgen hebben. In de Bijbel wordt dit 'zonde' genoemd: mensen worden geconfronteerd met een ontgoochelde, verontwaardigde, woedende en zelfs strafende God. Toch komt God de mens telkens opnieuw tegemoet. Hij is uit op vergeving en verzoening. Daarvoor moet de mens zelf inzien dat het anders moet en zich bekeren.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Geroepen worden om het goede te doen. Vergeving.</i> 2. <i>Luisteren naar de stem van God in het gebeuren.</i> 3. <i>Verantwoordelijkheid in perspectief van wereldwijde verbondenheid.</i>
<p>D.</p> <p>en openkomen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Hoe vind ik mijn weg in de wereld van symbolen, geloofstaal, rituelen, vieringen?</p>	<p>Doorheen geloofstaal en -handelingen van mensen komt het Woord van God tot mensen. Voor christenen spreekt God zich uit in Jezus Christus. Mensen kunnen ook uit zichzelf God op het spoor komen, maar hebben de neiging om God te zien als een verlengstuk van zichzelf. Geloofstradities zijn belangrijk, omdat ze gelovigen ondersteunen om te komen tot een uitgezuiverde relatie met God. Geloofsrituelen en -vieringen drukken de kern uit van een geloofstraditie.</p>	<p><i>Religieuze-godsdienstige symbolen verkennen:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Water en brood, doopsel, eucharistie, eerste communie.</i> 2. <i>Levensadem en aarde.</i> 3. <i>Vuur: werking van de Geest.</i> <p><i>Nadenken over geloofstaal en -handelingen:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 2. <i>Symbolen: geloofstaal leren verstaan.</i> 3. <i>Bijbel: een lange geschiedenis van bewogen mensen.</i> <p><i>Liturgisch-pastoraal jaar:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Jezus blijvend herinneren en vieren.</i> 2. <i>De geloofsgemeenschap viert het leven.</i> 3. <i>Kerk kun je 'mee-maken'.</i>

1.3.2 Elementen van christelijk handelen

Welk verband bestaat er tussen waardeopvoeding en christelijke geloofsoepvoeding? Of: heeft het christelijk geloven een betekenis voor waarden en normen die mensen hanteren? Vraagt christelijk geloven een eigen soort waardeopvoeding?

Christelijke waarden zijn steeds ook algemeen menselijke waarden, maar ze kunnen niet zomaar losgemaakt worden uit de context van de navolging van Jezus Christus. In Hem krijgen deze waarden een eigen concrete invulling. Er is een specifieke waardehiërarchie af te lezen uit het optreden van Jezus. Hier volgen enkele krachtlijnen die algemeen menselijke waarden 'anders' maken voor christenen.

- Christenen oriënteren zich op het leven van Jezus. Zijn optreden maakt een waardehiërarchie zichtbaar. Belangrijke waarden zijn voor Hem: gerechtigheid, naastenliefde, bijzondere aandacht voor de armen, vergevingsgezindheid, barmhartigheid, eenvoud, bescheidenheid, offerbereidheid.
- Christenen geloven in de werking van de heilige Geest in de gemeenschap van de gelovigen. Ze vertrouwen erop dat hun kracht en oriëntatie gegeven wordt om het goede te doen.
- Waarden worden tot een geheel geïntegreerd. Het christelijk geloof geeft een specifieke samenhang door de hoop op een toekomst van Godswege, waarin het goede in zijn volheid zal zijn gerealiseerd. Dit is het Rijk van God, dat komende is.
- Het christelijk handelen bestaat uit een meewerken aan dat Rijk van God. Dit perspectief zet aan om een middenweg te vinden tussen gemakzucht en een verkramppt verantwoordelijkheidsgevoel.
- Het christelijk geloven stimuleert tot handelen vanuit waarden. De geloofstraditie reikt voorbeelden aan van mensen die werk maken van een waarde, ondanks belemmeringen. Het christelijk geloof gaat niet voorbij aan het gegeven dat mensen een steun in de rug nodig hebben om het goede te doen.
- Het christelijk geloven heeft een kritische functie tegenover het handelen van mensen. Mensen vertonen soms 'blinde vlekken' voor belangrijke waarden, zowel individueel als collectief. Deze 'blindheid' is soms tijdgebonden.
- Het christelijk geloven helpt de ikgerichtheid te doorbreken. Het zwaartepunt in het leven van een christen ligt niet in zichzelf als individu, maar in zijn relatie met God en de medemensen. Daarom behoort moreel handelen tot de essentie van het leven van christenen.

1.3.3 Christelijke mensvisie, uitgedrukt in een geloofstraditie

De joodse, christelijke en islamitische godsdiensten zijn openbaringsreligies. Dit wil zeggen dat hun antwoorden op fundamentele levensvragen gevormd zijn in een lange geschiedenis van verbondenheid tussen God en mens (en gemeenschap), en dat zij verder uitgedrukt, overgeleverd en vernieuwd worden binnen een dynamische geloofstraditie. Daarin wordt Gods woord zichtbaar. Het geeft oriëntatie en kracht aan mensen die er zich nauw op betrokken weten. Zich laten aanspreken door dit Woord heeft consequenties: de mens wordt erdoor bevestigd in zijn mogelijkheden en tegelijk wordt hij er ook door opgevorderd en aangezet tot bekering.

Gelovigen hoeven niet zomaar op goed geluk af aan te nemen dat God tot mensen spreekt doorheen een geloofstraditie. Ze kunnen dit zelf in hun leven ondervinden. Voor de gelovige reikt de geloofstraditie woorden, symbolen en handelingspatronen aan, die een omvormende werking hebben op de beleving van het bestaan als zodanig. Het Woord is in staat mensen fundamenteel om te vormen. Mensen

kunnen er als het ware door 'herboren' worden. Wie dit aan den lijve ondervindt, kan van binnen uit begrijpen waarom men spreekt van 'openbaring'.

De drie monotheïstische godsdiensten: jodendom, christendom en islam, vertonen verwantschap, zowel wat betreft hun wortels als wat hun geloofsbeleving betreft. Toch zijn er ook verschillen. Het meest in het oog springende verschil tussen het christendom en beide andere openbaringsgodsdiensten is dat christenen geloven dat God mens geworden is in Jezus. In Hem (de Zoon) wordt voor christenen op unieke en onnavolgbare wijze duidelijk wie God (de Vader) wil zijn voor mensen. De goddelijke Geest geeft over Jezus' dood en verrijzenis heen kracht en oriëntatie aan het leven van gelovigen en de geloofsgemeenschap.

Het is de bedoeling kinderen diepgaand te laten kennismaken met de christelijke geloofstraditie, zoals ze in het bijzonder vorm kreeg binnen de katholieke geloofsgemeenschap. (Een overzicht van de christelijke geloofstraditie is verwoord in de *Katechismus van de katholieke kerk*. Licap, Brussel, 1995). Kunnen en durven kijken vanuit christelijk perspectief, schept voor kinderen een unieke kans om van binnen uit in contact te komen met de concrete geloofsbeleving en de geloofspraktijk van mensen en van een geloofsgemeenschap. Zo bieden godsdienstlessen voor heel wat kinderen de gelegenheid om niet enkel als 'buitenstaander' te vernemen dat er een gelovige kijk op het leven bestaat. De kinderen krijgen ook de kans om aan te voelen waar het voor gelovige mensen op aankomt. Ze kunnen ook participeren aan deze gelovige kijk op het leven. De elementen van christelijk geloven, zoals in 1.3.1 toegelicht, vormen de kern van een christelijke visie op menselijke groei.

De pijlers van de christelijke geloofstraditie zijn *Bijbel* en *kerk*. Kinderen krijgen de kans om hiermee grondig kennis te maken. Ze leren omgaan met de geloofstaal van de Bijbel. Daarnaast is het belangrijk dat ze een voldoende ruim kerkbeeld krijgen. Zowel de actuele kerk als haar geschiedenis komen ter sprake. Het *christelijk geïnspireerd handelen* vertrekt van grote eerbied en respect voor elke mens. Daarom moeten *fundamentele belevingen* van kinderen, de *verscheidenheid* waarin ze leven en de *beïnvloedingssystemen* die hun leven mee bepalen, uitdrukkelijk ter sprake komen. Het geloof belijden in *gebed, celebraties en vieringen* vraagt een bijzondere aandacht. Kinderen kunnen de kans krijgen om hieraan te participeren. Voorts is het zinvol na te gaan welk *gods- en Jezusbeeld* kinderen zich vormen. De christelijke geloofstraditie is bron en oriëntatie voor de vorming van een gods- en Jezusbeeld. De voorstellingen van de kinderen worden hieraan afgewogen.

Het is wel belangrijk dat kinderen van meet af aan mogen aanvoelen dat dit christelijk perspectief de openheid op andere vormen van zingeving niet in de weg staat. Kinderen kunnen ontdekken dat in de verscheidenheid, zoals die zich aandient binnen en buiten de klasmuren, een grote rijkdom aanwezig is. Dit wil niet zeggen dat alle verschillen nivellerend naast elkaar geplaatst worden. Andere vormen van zingeving en/of geloven kunnen aan bod komen en worden geëvalueerd vanuit het perspectief van universele verbondenheid en menswaardigheid. Op oudere leeftijd kunnen kinderen verschillende perspectieven van zingeving naast elkaar leren plaatsten en tegen elkaar leren afwegen. Dit is minder mogelijk in de lagere schoolleeftijd.

Deze aandachtspunten liggen aan de basis voor de invalshoeken (zie hoofdstuk 2), die er garant voor staan dat de onderwerpen (zie hoofdstuk 5) uitgewerkt worden in open christelijk perspectief.

2. INVALSHOEKEN

Op basis van de fundamenten van dit leerplan (het kind in zijn wereld, het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei, christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei) werden negen invalshoeken gekozen. Deze geven aan vanuit welke optieken het leerplan werkt rond de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei. Deze invalshoeken zijn als het ware 'visvijvers' waarin elementen te vinden zijn om de onderwerpen concreet uit te werken. Voor elke invalshoek volgt een omschrijving, een aanduiding van zijn plaats in het communicatieproces en enkele didactische aandachtspunten.

2.1 Negen invalshoeken

De invalshoeken zijn gebaseerd op de drie fundamenten van dit leerplan: het kind in zijn wereld, het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei, christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei. Via deze invalshoeken wordt gewerkt rond de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei van kinderen.

Het kind in zijn wereld	Het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei	Christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei
	1	Fundamentele belevingen
	2	Verscheidenheid
	3	Beïnvloedingssystemen
	4	Bijbel
	5	Kerk
	6	Christelijk geïnspireerd handelen
	7	Gebed, celebraties, sacramenten
	8	Godsbeeld
	9	Jezusbeeld

2.2 De invalshoeken als 'visvijvers'

In de ontwikkeling van het leerplan functioneerden de invalshoeken als 'visvijvers': er werden ideeën uit gehaald om de onderwerpen te stofferen en te oriënteren naar gelang van de ontwikkelingsgebonden mogelijkheden van de kinderen.

Leerkrachten en ontwerpers van didactische leermiddelen worden uitgenodigd dit ook te doen. Door te 'vissen' uit de vijvers van de invalshoeken doet men ideeën op, om op een creatieve wijze om te gaan met de doelen bij de onderwerpen (zie hoofdstuk 5). Per invalshoek worden naast een omschrijving van de inhoud, ook zijn rol in het communicatieproces en didactische aandachtspunten uitgeschreven. Zo krijgen leerkrachten en ontwerpers van leermiddelen een rijkere achtergrond mee voor het uitwerken van lessen en leermiddelen.

2.3 Omschrijving, plaats in het communicatieproces en didactische aandachtspunten bij elke invalshoek

Voor elk van de invalshoeken volgt nu een tekst (2.4). Daarin zijn de elementen te vinden die belangrijk zijn voor de desbetreffende invalshoek. Deze elementen zijn in feite een concrete uitwerking van de drie fundamenteën. Zo zijn alle gegevens samengebracht die men nodig heeft om de achtergronden van de onderwerpen te kennen.

Elke tekst bestaat uit:

- Een *citaat uit de visietekst van 080796*. Zo wordt duidelijk hoe deze invalshoek aansluit bij de krachtlijnen van de visietekst.
- De *omschrijving* van de invalshoek. Voor enkele invalshoeken wordt aangegeven hoe de inhoud een stapsgewijze opbouw vraagt doorheen de drie cycli van de lagere school.
- De *plaats in het communicatieproces*. In grote lijnen wordt aangegeven in welke richting het communicatieproces op basis van de betreffende invalshoek kan worden uitgebouwd.
- Tot slot zijn er *didactische aandachtspunten* die eigen zijn aan een invalshoek. Algemene opties voor godsdienstdidactiek worden beschreven in hoofdstuk 6.

2.4 Fiches van de invalshoeken

2.4.1 Fundamentele belevingen

"Onderwerp van de les is ook het zinzoeken; de ernstige vragen die kinderen en jongeren zich stellen in hun omgaan met de wereld (...). Kinderen mogen ervaren dat ze aanvaard en graag gezien worden en dat de mensen hen uiteindelijk welgezind zijn. Ze worden immers al vaak te vroeg geconfronteerd met negatieve ervaringen. Opvang hierin en leren omgaan met ervaringen zijn nodig om te kunnen groeien in een positieve houding tegenover zichzelf, anderen en de wereld." (Visietekst 080796)

Omschrijving

Belevingen zijn fundamenteel als ze een diepgaande invloed uitoefenen op de menselijke groei van een kind. Dat kunnen alledaagse ervaringen zijn, maar ook dromen en verlangens. De leerkracht zal bij de kinderen aandacht wekken voor vragen en gebeurtenissen in elkaars leven en in de wereld. Samen zullen ze op zoek gaan naar een levensbeschouwelijke, religieuze of godsdienstige duiding ervan.

Het is belangrijk dat kinderen 'kind' mogen zijn in de godsdienstlessen: wat zij beleven, wat hen aanbelangt, moet ter sprake kunnen komen. Fundamentele belevingen' vormen de grondstof, het werkveld van het godsdienstonderricht. Kinderen groeien als mens doorheen de ontdekking en de beleving van vele relaties. Ze doorleven deze met allerlei gevoelens: vreugde, verdriet, hoop en wanhoop, ontgoocheling en dankbaarheid, eenzaamheid en liefde, verwondering, bewondering, verontwaardiging, ... Kinderen stellen vragen over fundamentele levenskwesties zoals leven en dood, goed en kwaad, verleden en toekomst, grenzen en beperkingen, ... Doorheen dat alles ontwikkelen ze gevoeligheid voor waarden en onwaarden zoals verbondenheid en individualisme, verdraagzaamheid en uitsluiting, vergeving en vijandigheid, protest en gelatenheid, enz.

Fundamentele belevingen vormen een onmisbaar gegeven in elk onderwerp. Als kinderen zich geraakt en aangesproken weten in wat hen fundamenteel aangaat, kunnen ze op een authentieke manier deelnemen aan het communicatieproces. Welk onderwerp ook ter sprake komt, de eigen beleving ervan door de kinderen vormt een deel van de inhoud van de godsdienstlessen. Fundamentele ervaringen komen niet enkel van buiten de klasgroep. Er moet ook plaats zijn voor fundamentele belevingen in de klas zelf: ruimte voor gevoelens, protest, ervaring van schoonheid, verontwaardiging, ...

Plaats in het communicatieproces

Het is noodzakelijk dat de leerkracht elk kind (met zijn denken, voelen, handelen, geloven) kan aanvaarden zoals het is. Van daaruit kan samen een proces worden opgezet. Verder dient het werken met fundamentele ervaringen zijn plaats te krijgen in het hele leerproces. Het mag niet beperkt blijven tot 'lesopener' of verkenning van het werkveld.

Volwassenen kunnen kinderen ondersteunen in hun pogingen om betekenis te geven aan ingrijpende positieve en negatieve ervaringen, zodat ze deze op een opbouwende manier kunnen beleven en verwerken. Een communicatieproces biedt hiertoe kansen.

Om fundamentele ervaringen tot hun recht te laten komen, is het nodig dat kinderen een sterke vertrou-

wenssfeer ervaren en dat ze voelen dat ze zichzelf mogen zijn. De ontvankelijkheid voor levensvragen bij kinderen voeden en ondersteunen enerzijds en hen aandachtig maken voor zinvolle antwoorden anderzijds, vormen de kern van het communicatieproces. Het is noodzakelijk de vragen van kinderen ter harte te nemen en er zo op in te gaan dat hun groei erdoor gestimuleerd wordt. Het is duidelijk dat men kinderen niet mag dwingen om zich te uiten. Groeien is pas echt mogelijk in een sfeer van respect en veiligheid.

Vanuit de omgang met de christelijke godsdienst en de godsdienstige benadering van de werkelijkheid kan bij de kinderen interesse groeien voor een godsdienstige en gelovige benadering van hun leven en leefwereld. Zo kunnen ze gevoeliger worden voor de levensbeschouwelijke aspecten van de werkelijkheid.

In de begeleiding van het communicatieproces moet men oppassen voor het mechanisme van 'selectieve bevestiging': enkel bevestigen bij kinderen wat beantwoordt aan de eigen verwachtingen van de leerkracht. Kinderen zullen dan uiteindelijk alleen nog datgene zeggen waarvan zij denken dat het beantwoordt aan die verwachtingen. Uiteraard heeft dit tot gevolg dat de authenticiteit verloren gaat. Daardoor verdwijnt de dynamiek uit het communicatieproces. Juist in de lagere schoolleeftijd zijn kinderen uit zichzelf al sterk geneigd tot zulke conventionele gedragspatronen. Pas als ze voelen dat een leerkracht zich echt kan laten verrassen door hun inbreng, en dat hij/zij deze inbreng niet direct naar zijn/haar eigen hand probeert te zetten, komen zij echt uit hun schelp. Misschien mogen ze meemaken dat een leerkracht zich ook een stukje kan laten omvormen door wat zij binnen brengen.

Didactische aandachtspunten

Via aangepaste werkvormen krijgen kinderen de kans om uit te drukken wat zij zelf beleven. Dit kan rechtstreeks door spontane inbreng in een gesprek. Men dient echter rekening te houden met de behoefte van kinderen aan concrete ondersteuningspunten om contact te maken met eigen ervaringen en die van anderen. Met behulp van documenten en leermiddelen (in brede zin: woord, beeld, klank, lichaamstaal, ...) die zelf al drager zijn van fundamentele ervaringen, komen kinderen er gemakkelijker toe om hun eigen beleving te onderkennen en te uiten. Grote en kleine verhalen en het spreken over identificatiefiguren bieden vaak uitstekende mogelijkheden om de eigen beleving te ontdekken en te verwerken. Dit biedt tevens de mogelijkheid eigen ervaringen te verrijken in confrontatie met andere ervaringen. Hiertoe worden mogelijkheden geboden door het werken met bijbel- en andere verhalen, waarin ervaringen van mensen vanuit de geschiedenis en nu worden opgeroepen.

De onderwerpen zijn zo gekozen dat vele gemeenschappelijke fundamentele ervaringen aan bod kunnen komen. Eenmalige gebeurtenissen, die één of meer kinderen aangrijpen, kunnen een extra, niet vooraf te bepalen 'occasioneel' onderwerp vormen (zie 3.5).

2.4.2 Verscheidenheid

*"De levensbeschouwelijke veelheid in onze maatschappij, die kinderen en jongeren tot in de klas ervaren, daagt het vak r.-k. godsdienst uit:
om Jezus en de waarde van het evangelie te leren kennen als een bron van leven;
bij te dragen tot dialoogbereidheid en dialoogbekwaamheid;
bij te dragen tot een waarachtige en verdraagzame manier van samenleven.
Dit gebeurt met pedagogische zorg die eerlijkheid en openheid in het zoeken naar waarheid bevordert en aldus de menswording van kinderen en jongeren dient." (Visietekst 080796)*

Omschrijving

Verscheidenheid is een natuurlijk gegeven in het leven van kinderen en komt met de kinderen en de leerkracht mee de klas binnen. Daarom geeft verscheidenheid mee inhoud aan de godsdienstlessen.

Verscheidenheid is te merken op heel wat vlakken. Er zijn verschillen vanuit de thuissituatie, de gezinstoestand, de levensstijl en de levensomstandigheden. Er zijn verschillen in morele opvattingen en gedragsregels. Er is de multiculturele en multireligieuze werkelijkheid. Het verschil tussen wereld- en mensbeelden kan confronterend zijn. Dit zal samen met de leerlingen bekeken worden. Bij jonge kinderen zal de feitelijke situatie in de klas hierbij richtinggevend zijn. Bij oudere kinderen kan de maatschappelijke betekenis van bepaalde vormen van verscheidenheid op religieus en godsdienstig vlak al aan bod komen.

Uiteraard gaan de lessen r.-k. godsdienst over het christelijk geloof. De geloofstradities en levensbeschouwingen die duidelijk constateerbaar zijn in onze samenleving, krijgen extra aandacht. Het jodendom en de islam komen regelmatig aan bod in de drie cycli. Ook organisaties en uitingsvormen met een sterke humanistische inslag krijgen aandacht. Welke aspecten van verscheidenheid aan bod komen, wordt bij elk onderwerp afzonderlijk aangegeven. In de derde cyclus is er een eerste kennismaking met de oecumene van de christelijke kerken.

Het is belangrijk dat kinderen leren omgaan met verschillen, vooral die verschillen die zich aandienen vanuit de thuissituatie. De leerkracht moet aanvoelen hoe kinderen deze verschillen beleven: problematisch of niet. Bij het spreken over God en Jezus kan het voor sommige kinderen nodig zijn duidelijk te maken dat niet alle mensen in God en Jezus geloven.

Deze problematiek verdient extra aandacht als de klas multicultureel - multireligieus is samengesteld. In die context zal verscheidenheid op religieus-godsdienstig vlak stevast een onderdeel vormen bij elk onderwerp dat ter sprake komt. Het omgaan met verscheidenheid hoeft niet te leiden tot oppervlakkigheid of relativisme. Een eigen overtuiging en waardering voor wie anders is kunnen naast mekaar staan.

Sommige opvattingen en overtuigingen zijn onaanvaardbaar: wanneer ze de waardigheid van de menselijke persoon of de solidariteit van het samenleven in het gedrang brengen, of wanneer ze de groei van kinderen belemmeren of manipuleren. Indien men botst op zulke opvattingen, moet men altijd onderscheid maken tussen de opvatting waarmee men niet akkoord kan gaan en de mens die deze opvatting verwoordt en die men als persoon niet veroordeelt. Kinderen zijn niet in dezelfde mate verantwoordelijk voor hun opvattingen als volwassenen. In vele gevallen praten ze gewoon de volwassenen na.

Plaats in het communicatieproces

Verscheidenheid hoeft niet steeds op de voorgrond te staan. Kinderen kunnen immers doorgaans nog niet in verschillende mogelijkheden denken. Daarom beleven zij verscheidenheid toch altijd al anders dan volwassenen. Ze gaan op in wat hen op een bepaald moment aangeboden wordt. Wat daarnaast of daarbuiten nog als mogelijkheid bestaat, verdwijnt uit hun gezichtsveld. Vooral bij jongere kinderen is dit het geval. Zij participeren aan het leven van de volwassenen. Bij hen kunnen verschillen soms zelfs verscheurend werken. B.v. hoe voelen zij zich in de klas bij de wijze waarop de juf spreekt over geloven, terwijl zij thuis helemaal niets van dat geloven terugvinden? Het is belangrijk dat zij ontdekken dat het anders-zijn van thuis niet betekent dat zij slechter of minder zijn dan sommige vriendjes in de klas.

Kinderen brengen echter ook zelf verscheidenheid binnen in de klas. Er is een uiteenlopende graad van betrokkenheid bij geloven en kerk in de gezinnen. Wij kunnen moeilijk stellen dat een school een gemeenschap van gelovigen is. Wie het heeft over 'godsdienstonderricht-op-school' zal met deze concrete situatie rekening moeten houden.

Kinderen zijn gevoelig voor verschillen op het vlak van uiterlijk: b.v. kledij, de auto van thuis, vakantiebestemmingen, feesten (communiefeest), ... Ook verscheidenheid inzake religieuze overtuiging komt het eerst aan de oppervlakte via uiterlijkheden, b.v. het dragen van een kruisje, een moslimkind dat vertelt over de wijze waarop het thuis zijn godsdienst beleeft, ... Uiterlijkheden worden dan snel een basis voor het vormen van oordelen. Het is noodzakelijk dat kinderen, waar mogelijk, leren oog te krijgen voor wat mensen met elkaar gemeen hebben, wat hen verbindt, ondanks de geconstateerde verschillen. Dit vormt een goede basis om op termijn tolerantie en respect te kunnen opbrengen voor mekaar, doorheen de verschillen.

Didactische aandachtspunten

Het omgaan met verscheidenheid vergt een pedagogische zorg die eerlijkheid en openheid in het zoeken naar waarheid bevordert en aldus de menselijke groei van kinderen dient.

- Eerst een vooral is degelijke informatie nodig. Deze informatie moet men niet zozeer vanuit 'volwassen' standpunt bekijken, maar eerder vanuit wat herkenbaar is voor kinderen. Goede leermiddelen zorgen voor duidelijke en aangepaste informatie.
- Men vermijdt best te 'massieve' beelden op te hangen van 'de' christen, 'de' moslim, enz. Concrete beelden, getoetst aan klare opvattingen, zijn veel duidelijker. Men kan werken met concrete voorbeelden, b.v. over geloofsbeleving in een moslimgezin, zoals kinderen die meemaken. Van daaruit kan men reflecteren over hoe zij denken, voelen en zich gedragen. Zo worden vragen losgemaakt.
- Hoe de leerkracht zelf omgaat (of niet kan omgaan) met verscheidenheid is vaak bepalend voor de wijze waarop dit aspect van het leven in de klas benaderd wordt.
- In de derde cyclus is het aan te bevelen om eens een project rond het jodendom of de islam op te zetten.

In klassen waar kinderen van verschillende godsdiensten of levensbeschouwingen aanwezig zijn, is een gedifferentieerde aanpak zeker noodzakelijk. Kinderen die van thuis uit gelovig zijn moeten kansen krijgen tot geloofsverdieping in de klas. Maar kinderen die van thuis uit onverschillig of sceptisch staan tegenover het geloof, hebben vaak nood aan een ander soort van verwerking. De leerprocessen kunnen bij deze verschillende groepen van kinderen niet op dezelfde wijze verlopen. Daarom is het zinvol

regelmatig te werken met vormen van gedifferentieerd groeps- en hoekenwerk.

Het 'filosofisch' kringgesprek is een geschikte werkvorm waarbij verscheidenheid én verbondenheid goed tot hun recht kunnen komen. De klasgroep wordt uitgedaagd om te groeien naar een 'gemeenschap van onderzoek'. Dit houdt in dat kinderen ervan overtuigd raken dat ze samen meer inzicht kunnen verwerven door verder te bouwen op elkaanders ervaringen, ideeën en inzichten. Niet één iemand heeft het volledige gelijk aan zijn kant, maar de hele klas groeit samen naar meer inzicht. Dit kan, als kinderen ondervinden dat ze leren van elkaar. Deze overtuiging legt een goede basis voor de verdere ontwikkeling van de communicatiebekwaamheid.

2.4.3 Beïnvloedingssystemen

"Vele kinderen en jongeren hebben heel wat ervaringen op het persoonlijk en sociaal vlak opgedaan - vreugden en helaas ook angsten en kwetsuren -, die het zoeken naar wat hun leven zin en richting kan geven extra bezwaren. Er zijn er ook die om al deze redenen het zoeken opgeven of niet tot zin zoeken komen." (Visietekst 080796)

Omschrijving

Kinderen leven niet op een eiland. Ze worden geraakt door heel wat 'invloeden', zowel positieve als negatieve. Er zijn leefgemeenschappen met sterke invloed: de thuissituatie, het schoolleven, het klasgebeuren, de andere vakken (naast godsdienst), de impact van een groep waarin kinderen zich thuis voelen, ... Er zijn ook 'systemen' waarvan een grote invloed uitgaat: grote verhalen waar kinderen in opgaan, de kinderliteratuur, de media, de reclame, de jeugdcultuur die ook kinderen raakt, idolen en identificatiefiguren, ...

Kinderen worden beïnvloed op het vlak van waardebeleving en zingeving via allerhande kanalen, zonder dat deze per sé gekaderd worden in een samenhangend zingevingsysteem. Dit gebeurt via mensen en organisaties met een eigen aanvoelen en mentaliteit. De media spelen op dit punt een grote rol. Zulke invloeden maken deel uit van het leven van de kinderen en vormen dus ook inhoud van de godsdienstles.

Vaak zal het ook nodig zijn aandacht te hebben voor de wijze waarop godsdienst en geloven worden voorgesteld in de media of in diverse leefgemeenschappen.

Kinderen worden vaak 'braaf' gehouden door allerlei prikkels en invloeden op hen af te vuren. Televisie is meer dan eens een gemakkelijke babysit. Als dit veelvuldig voorkomt, worden nieuwsgierigheid en exploratiedrang erdoor onderdrukt. Kinderen leren dan van kleins af aan dat ze zelf niet hoeven na te denken over de zin van het leven. Anderen zorgen wel voor 'vulling'. Ze hoeven er zich maar aan over te geven. Deze situatie vormt zeker geen stimulans om zelf op zoek te gaan naar wat het leven zinvol maakt.

Beïnvloeding van kinderen en mensen gebeurt niet altijd met het oog op hun welzijn. Beïnvloeding is vaak manipulatie. Men kan spreken van manipulatie als iemand invloed aanwendt, enkel om er zelf voordeel uit te halen. Men kan kinderen leren weerbaar te worden tegenover allerlei vormen van manipulatie.

Plaats in het communicatieproces

Beïnvloeding kan bewust of onbewust gebeuren. Invloeden kunnen oorzaak zijn van vreugde en angst, van groei of kwetsuren. B.v. hoe reageren kinderen op de 'modellen' die via de media op hen afkomen? Welke invloed is er op hun verlangens en op hun omgaan met grenzen en beperkingen? In feite gaat het hier ook om fundamentele ervaringen. Het is de bedoeling dat kinderen deze invloeden leren onderkennen, bevragen, evalueren en uiteindelijk - indien ze positief blijken te zijn - integreren. Dit alles gebeurt in confrontatie met de boodschap en de waarden van het evangelie.

Belangrijk is niet in clichés te spreken over deze invloeden. Men dient kinderen te begeleiden naar bewustwording op dit vlak. Of een invloed nu positief is of negatief, hij hoort bij de werkelijkheid

waarin de kinderen leven. Kinderen moeten ook op een zinvolle manier leren omgaan met dingen die niet zo direct waardevol zijn, maar wel een grote invloed (kunnen) hebben. Het is belangrijk dat ze de kans krijgen om te spreken over wat zij b.v. via televisie hebben gezien en gehoord. Sommige beelden kunnen oorzaak zijn van verwarring en angst of agressie uitlokken. Zoiets moet bespreekbaar zijn.

Didactische aandachtspunten

Bij jonge kinderen is een methodische en kritische bespreking van allerlei vormen van beïnvloeding vaak nog niet mogelijk. Bij oudere kinderen is het belangrijk samen te kijken en te luisteren naar wat invloed uitoefent op hen. Televisie (er zijn ook goede kinderprogramma's!) en video, elektronische media, strips, tienerblaadjes, kinderboeken, reclameboodschappen, ... worden - indien het mogelijk is - in de klas bekeken en beluisterd. Men kan op zoek gaan naar het mens- en wereldbeeld dat erin gehanteerd wordt. Men tracht zicht te krijgen op de waarden of onwaarden die erin schuil gaan.

Kinderen leven in een wereld die sterk bepaald wordt door beelden. Daarom is het werken met beeldmateriaal voor hen dikwijls boeiend. Godsdienstlessen kunnen de kansen benutten die erin vervat liggen. Zo leren kinderen op een meer bewuste en actieve manier met beelden om te gaan.

2.4.4 Bijbel

"Het vak r.-k. godsdienst wil in de godsdienstige en gelovige benadering van de werkelijkheid vooral de kern van het christendom aan bod laten komen: het Woord Gods, zoals het leeft in het Oude Verbond, in het Nieuwe Verbond (...). De geloofservaringen in bijbelverhalen kunnen herkenningsplaatsen zijn in het zoeken naar toekomst, houvast en geborgenheid." (Visietekst 080796)

Omschrijving

De Bijbel kan men zien als een verzameling van teksten waarin levenservaringen en geloof tot een eenheid versmolten zijn:

- De Bijbel is 'openbaring'.
- De Bijbel bevat gestolde neerslag van levenservaringen.
- Deze ervaringen zijn beschreven en belicht vanuit geloof in God, die de schrijvers van de Bijbel geïnspireerd heeft.
- De Bijbel is bron van geloof, hoop en liefde voor gelovigen en gemeenschap.
- Bijbelteksten nodigen uit eigen leven te begrijpen vanuit een gelovige houding.
- Dit begrijpen is gemeenschapsvormend.

De Bijbel verhaalt de vele omgangsvormen tussen mens en God. Heel de Schrift is erop gericht de mysteriegevoelige snaar van het hart tot trillen te brengen.

De verlossende boodschap van de Bijbel kan omschreven worden als een belofte, een aanklacht en een appèl of oproep van Godswege.

De Bijbel is oude literatuur die als zodanig onderzocht dient te worden. Hij is niet uit de hemel gevallen. Juist daarom moet elk kritisch onderzoek rekening houden met het speciale karakter van deze literaire creatie: het gaat immers om godsdienstige literatuur, met name om een zeer heterogeen schriftelijk getuigenis van het godsgeloof van bepaalde mensengemeenschappen. Voor christenen is de Bijbel uitdrukking van het Woord van God, dat zich uitspreekt doorheen het getuigenis van concrete, historisch gesitueerde mensen.

De *Katechismus van de katholieke kerk* zegt in dit verband: "In de heilige Schrift spreekt God tot de mens in de taal van de mensen. Om de Schrift goed te verklaren moet men dus letten op hetgeen de menselijke auteurs werkelijk hebben willen zeggen en wat God ons door hun woorden heeft willen openbaren. Om de bedoeling van de heilige auteurs te ontdekken moet men rekening houden met de tijdsomstandigheden en de cultuur waarin zij leefden, de 'literaire genres' die in die tijd in zwang waren, de toenmaals gangbare wijze van aanvoelen, spreken en vertellen. De waarheid wordt immers op een verschillende manier voorgesteld en uitgedrukt in teksten die op een uiteenlopende wijze historisch, profetisch en dichterlijk, of van een ander genre zijn. Maar aangezien de heilige Schrift geïnspireerd is, bestaat er een ander beginsel van juiste interpretatie, dat niet minder belangrijk is dan het voorafgaande, en zonder dit beginsel zou de Schrift een dode letter blijven. De heilige Schrift moet worden gelezen en verklaard in het licht van dezelfde Geest, door wie ze geschreven is." (nr. 109-111)

Uiteraard heeft de Bijbel in de inhoud van het vak r.-k. godsdienst een belangrijke plaats. De Bijbel laat ons zien hoe God zich naar mensen richt en hoe mensen in het gewone leven God op het spoor komen. Wij zien dit in het geloofsverhaal van Israël. Christenen zien dit vervolgens in de verhalen en getuigenissen over Jezus van Nazaret, in wie zij het gelaat van God herkennen. Geloofsgemeenschappen hebben ervaringen en geloofsreflecties daarop neergeschreven. Deze kunnen onze ervaring opentrekken. De Bijbel is in essentie bedoeld als een boek dat communicatie op gang brengt en gemeenschapsvorming uitlokt, waarin ontmoeting met God gebeurt. Dit proces geeft leven en doet leven ontdekken.

Voor christenen bestaat de Bijbel uit twee delen: het Oude en het Nieuwe Testament. Dit zijn evenwel christelijke begrippen. In het jodendom wordt de 'Schrift' niet aangeduid met 'Oude' Testament, omdat er voor joden geen 'Nieuwe' Testament is. Voor de christelijke gemeenschap hangen het Oude en Nieuwe Testament nauw samen. Het Oude Testament is voor christenen onvervangbaar en op zich van blijvende waarde. Het heeft, wegens zijn zelfstandige inbreng aan godsopenbaring, van meet af aan een plaats gekregen naast het Nieuwe Testament. Het is daarom belangrijk de term 'Oude' Testament geenszins pejoratief te begrijpen. Om dit te vermijden spreekt men ook van 'Eerste en Tweede Testament'.

Omdat het christendom ontstaan is uit het jodendom, is het Nieuwe Testament niet te begrijpen zonder het Oude. Het is van groot belang dat het Oude Testament goed functioneert in de godsdienstlessen. Het Nieuwe is ondermeer geschreven vanuit het Oude, maar omgekeerd is dit niet het geval. Christenen kunnen het Oude Testament wel lezen vanuit het Nieuwe, maar het Oude moet ook als zelfstandig boek voldoende tot zijn recht komen. Het heeft een eigen dynamiek en reikt op zelfstandige wijze een rijke waaier aan van beelden en modellen van de relatie tussen God en mens.

Omgaan met de bijbelse geloofstaal ligt moeilijk voor kinderen omwille van het verwijzend karakter ervan. Kinderen zijn veeleer gevoelig voor de letterlijke betekenis van beelden en verhalen. Het gevaar is dat (magische) godsbeelden die hierop teruggaan, een hardnekkig en taai leven gaan leiden. Een doel van de bijbeldidactiek in de lagere school is deze klip te omzeilen, door vanaf het begin kinderen in hun omgang met de Bijbel op een spoor te zetten dat doorgroeikansen mogelijk maakt.

In het leerplan worden voor elke cyclus binnen de onderwerpen keuzes gemaakt voor bijbelteksten. Deze zijn terug te vinden in hoofdstuk 5, bij de beschrijving van de doelen per onderwerp. Soms wordt enkel verwezen naar een genre van verhaal, waaruit men zelf een keuze kan maken. De belangrijkste criteria voor de keuze van teksten zijn:

- voldoende inleefmogelijkheden, opdat kinderen de diepte van de boodschap kunnen aanvoelen;
- het gods- en/of Jezusbeeld dat kinderen zich kunnen vormen op basis van de tekst;
- ankerpunten die men wil aanreiken, opdat kinderen zich een betekenisvol beeld kunnen vormen, waarin voldoende doorgroeiperspectieven vervat zijn.

Men kan bij de verschillende onderwerpen verwijzen naar reeds gekende teksten. Zo kunnen verschillende aspecten van God en Jezus in hun samenhang belicht worden en worden te eenzijdige clichébeelden vermeden. Door regelmatig dwarsverbindingen te leggen tussen verschillende teksten kan er een totaalbeeld groeien. Het is een belangrijke weg om de kern van de geloofsboodschap van de Bijbel echt te laten doordringen. Zie in dit verband ook de invalshoeken gods- en Jezusbeeld (2.4.8 en 2.4.9).

In elke cyclus komt de Bijbel binnen via alle onderwerpen. Verder is gekozen voor één of twee grotere verhalenreeksen per cyclus. Dit is een tweevoudige benadering van bijbelverhalen:

- Door een bijbelverhaal te koppelen aan een onderwerp brengt men het verhaal binnen in een ervaringscontext die de ontvankelijkheid voor de oorspronkelijke gestolde ervaring in het verhaal groter kan maken. Regelmatig dwarsverbindingen maken tussen de onderwerpen, laat de samenhang zien tussen verscheidene kleinere verhalen of verhaalfragmenten.
- De grotere verhalenreeks heeft een grotere aanspreekkracht en sterkere identificatiemogelijkheden.

Inhoudelijke aandachtspunten per cyclus zijn:

- Voor de eerste cyclus: voor het Oude Testament staat het thema 'schepping' centraal; voor het Nieuwe Testament het leren kennen van Jezus in zijn relatie tot God en de medemensen.
- Voor de tweede cyclus: Het Oude Testament brengt de figuren van Jozef en Mozes aan. Verder komen in de onderwerpen teksten aan bod uit de psalmen. Het oudste scheppingsverhaal wordt uitgediept. Voor het Nieuwe Testament staat de betekenis van Jezus voor de leerlingen en de christenen centraal.
- In de derde cyclus komt de Bijbel in zijn totaliteit aan bod. Bijbel vormt een afzonderlijk onderwerp. Het is de bedoeling dat kinderen een zicht krijgen op de Bijbel in zijn geheel als boek en op de inhoudelijke dynamiek ervan. Uit het Oude Testament komt het exodusverhaal als rode draad centraal te staan. Er is ook aandacht voor het thema van de schepping. Elia komt als figuur in de belangstelling. De aandacht gaat, voor het Nieuwe Testament, vooral uit naar de eerste christelijke gemeenschap. Paulus staat op de voorgrond.

Plaats in het communicatieproces

De Bijbel heeft een bijzondere plaats in de godsdienstlessen. Kinderen kunnen doorheen de teksten en verhalen uit de Bijbel ontdekken wat geloven voor mensen kan betekenen. Ze kunnen met elkaar spreken over wat dat bij hen teweegbrengt. Zo kunnen ze beluisteren wat God aan mensen te zeggen heeft. Dit kunnen ze op hun eigen wijze integreren, afhankelijk van hun vrije keuze.

Het vertellen van bijbelverhalen kan communicatie op gang brengen tussen lezers of toehoorders onderling. In deze 'bijbelse communicatie' wil God ons op het spoor komen en ons uitnodigen om in een liefdes- en vriendschapsrelatie te treden met Hem en met medemensen. De Bijbel is in die zin ook gemeenschapsvormend. Vaak houdt deze uitnodiging een oproep in tot verandering en bekering.

Alle gesprekspartners kunnen een rol spelen in het communicatieproces over een bijbelverhaal. Men moet erop durven vertrouwen dat de Bijbel een eigen kracht van spreken heeft (Woord). Zowel de leerkracht als de kinderen kunnen zich erdoor laten verrassen. Ze kunnen er elk hun eigen belevingen en inzichten bijleggen en samen groeien naar een dieper begrijpen van het verhaal, van elkaar en van zichzelf. Verscheidene aangepaste werkvormen (woord, beeld, dramatisering) komen in aanmerking om dit communicatieproces op gang te brengen.

Opdat kinderen voeling kunnen krijgen met diepere betekenislagen in bijbelverhalen en -teksten dient men een didactiek uit te werken die de band tussen verhaal (of tekst) en werkelijkheid (zowel de oorspronkelijke als de hedendaagse voor kinderen) tot zijn recht laat komen. Men dient de 'brandende binnenkant' van teksten te ontdekken en zich te laten leiden door creatieve sensibiliteit, zowel ten aanzien van de werkelijkheid (toen en nu) als ten aanzien van de schriftuurlijke verwoording. Hieruit volgen drie belangrijke pijlers in de bijbeldidactiek:

- De tekst laten spreken vanuit eigen kracht.
- Gestolde geloofservaring en -reflectie die aan de basis ervan ligt, toegankelijk maken.
- Ontdekken dat de tekst de mogelijkheid in zich draagt om eigen actuele ervaringen open te trekken en te doorleven in een gelovig perspectief.

Er zijn drie niveaus van communicatie te onderscheiden (zie verder in 4.4). Wanneer deze niveaus op het werken met bijbelverhalen en -teksten wordt toegepast, geeft dit het volgende:

- Op alle leeftijden en in alle groepen is communicatie op het belevingsniveau van bijbelverhalen mogelijk.
- Op het niveau van betekenisverlening kunnen de eerste stappen gezet worden in de eerste cyclus. De meeste kinderen tot ongeveer 10 jaar zoeken verklaringen op basis van concrete en zakelijke aspecten in een verhaal. Het ontwikkelen van symboolgevoeligheid is vanaf de eerste cyclus noodzakelijk in de omgang met bijbelverhalen. Het onderwerp 'symbolen' in de tweede cyclus is bedoeld om meer inzicht te krijgen in geloofstaal. Daar wordt dieper ingegaan op wat symbolen, beelden en metaforen zijn en wat hun bedoeling is. Deze inzichten worden exemplarisch toegepast op bijbelteksten, waarin eenvoudige metaforen over God geanalyseerd worden. In de derde cyclus worden deze inzichten toegepast op de Bijbel als boek in zijn geheel, in het onderwerp 'Bijbel'.
- In de drie cycli is het niveau van de reflectie mogelijk, hoewel het karakter ervan sterk zal verschillen naar gelang van de leeftijd van de kinderen. Vooral Jezus- en godsbeelden kunnen voorwerp zijn van reflectie. Immers, een samenhangend en uitgezuiverd Jezus- en godsbeeld kan maar tot stand komen op basis van reflectie.

Didactische aandachtspunten

In deze invalshoek wordt gesproken over de na te streven basiscompetenties in het werken met Bijbel en over de keuze van kinderbijbels. Het leerproces en de didactische aanwijzingen voor het vertellen van bijbelverhalen volgen in hoofdstuk 6.

Basiscompetenties

Voor het werken met de Bijbel gelden een aantal na te streven basiscompetenties per cyclus.

Eerste cyclus: vertellenderwijs

De leerkracht vertelt het verhaal en maakt het herkenbaar. De kinderen verkennen het nieuwe en associëren er op spontane en actieve wijze elementen bij uit hun eigen leven.

Concreet betekent dit:

- De Bijbel hanteren: zien, aanraken, herkennen.
- Het verhaal verkennen:
 - beluisteren, ondersteund met stimulerend visueel materiaal;
 - opnieuw opbouwen van de stappen in het verhaal met een prentenband;
 - de eigen taal en het woordgebruik van de tekst begrijpen door mondelinge toelichting;
 - het verhaal begrijpen als uitnodiging tot geloof, hoop en liefde door te ontdekken wat over God en Jezus gezegd wordt.
- Het verhaal weergeven
 - in woord, tekening, mime, drama reconstrueren;
 - spontane reacties op het verhaal in woord, tekening en andere vormen van expressie;
 - het verhaal op persoonlijke en creatieve wijze weergeven en door woord, tekening, ... komen tot een 'filosofisch' gesprek over aansluitende belangstellingspunten;
 - kansen krijgen zich een verhaal eigen te maken door gebed, meditatieoefening, lied, viering, met het accent op meebidden, meezingen, meevieren en meewerken aan wat nodig is voor de uitbouw van vieringen.

Tweede cyclus: lezenderwijs

Leerkracht en kinderen lezen en beluisteren samen aandachtig het verhaal en laten het op vele manieren op zich inwerken. De kinderen leven zich in in de symboliek en de personages. Ze wisselen hierbij eigen bevindingen en bedenkingen uit. Ze doen actieve pogingen om betekenis te ontdekken in het verhaal.

Concreet betekent dit:

- De Bijbel hanteren: twee delen (Oude en Nieuwe Testament) onderscheiden.
- De tekst exploreren:
 - de tekst beluisteren en lezen met ondersteunend visueel materiaal;
 - de tekst analyseren en verschillende elementen ervan aanduiden;
 - het woordgebruik in een tekst begrijpen door te kijken naar de context;
 - historische situering mogelijk maken door relevante gegevens bij de vertelling te betrekken;
 - betekenis kunnen geven aan gebruikte symbolen in de tekst;
 - eigen ervaringen kunnen koppelen aan de fundamentele spanningsvelden die in de tekst verwoord zijn;
 - in de tekst ontdekken hoe God/Jezus mensen uitnodigt tot geloof, hoop, liefde en ontdekken hoe mensen (verschillend) op die uitnodiging reageren;
 - zelf in de tekst een uitnodiging tot geloof, hoop en liefde ontdekken;
 - de tekst begrijpen door de link te leggen met concrete engagementen van christenen van vroeger en nu die er inspiratie in vonden.
- De tekst weergeven:
 - de tekst reconstrueren in woord, mime, drama, tekening;
 - spontane reacties uiten bij de tekst;
 - de tekst op persoonlijke en creatieve wijze weergeven, b.v. door een prentenband of een decor voor het verhaal te ontwerpen, door een audio-visuele montage te maken, door een persoonlijke kijk op het verhaal te verwoorden, door woordvelden te maken bij kernwoorden uit de tekst, ...;
 - komen tot een filosofisch gesprek over onderwerpen die bij de tekst aansluiten;
 - kansen krijgen zich de tekst eigen te maken door gebed of meditatie, lied, viering, door het formuleren van een persoonlijke bezinning of gebed en door het zoeken naar aangepaste houdingen en gebaren;
 - hedendaags concreet engagement zien waartoe de tekst oproept en de link zien met eigen concrete belevingen en situaties.

Derde cyclus: verklarenderwijs

Leerkracht en kinderen zien dat de Bijbel een samenhangend geheel vormt, waarin joodse en christelijke gemeenschappen hun geloof uitzeggen in God. De kinderen leren de Bijbel kennen als boek waarin de relatie tussen God en mens op velerlei wijzen wordt opgeroepen en weergegeven. Verscheidene tekstsoorten leveren hiervoor elk hun bijdrage.

Concreet betekent dit:

- De Bijbel hanteren: grote delen van het Oude (wet, profeten, geschriften) en het Nieuwe Testament (evangelies, brieven,...) herkennen.
Hoofdstukken en verzen kunnen opzoeken.

- De tekst onderzoeken:
 - de tekst inhoudelijk kunnen uitleggen;
 - de tekst analyseren door het beantwoorden van schriftelijke vragen;
 - het woordgebruik in een tekst verhelderen door gebruik te maken van andere bronnen zoals foto's, een encyclopedie, ...;
 - de tekst historisch situeren door het schetsen van een globaal beeld van historische omstandigheden; figuren kunnen situeren op een tijdsband;
 - de betekenis van de tekst zien als uitnodiging tot geloof, hoop en liefde door het zoeken en begrijpen van metaforen en woordgebruik die duidelijk maken wie God wil zijn voor mensen;
 - de tekst begrijpen in het licht van de bewogenheid van christenen van vroeger en nu die er inspiratie in vonden;
 - de link leggen tussen een bijbeltekst, de liturgie en de sacramenten binnen een geloofsge-meenschap;
 - kunstwerken bekijken die geïnspireerd zijn op een tekst.
- De tekst weergeven:
 - de tekst reconstrueren in woord, mime, drama, tekening;
 - spontane reacties uiten bij de tekst;
 - de tekst bekijken vanuit verschillende standpunten, door deelname aan een dialoog over de tekst: verschillende zienswijzen vergelijken, komen tot een filosofisch gesprek hierbij;
 - de tekst op persoonlijke en creatieve wijze weergeven door lichaamsexpressie, inleving in personages, het schrijven van een gedicht of een verhaal, door dans, muziek, drama;
 - kansen krijgen zich de tekst eigen te maken via gebed, meditatie, een lied, ...;
 - vanuit de tekst komen tot uitbouw van een viering met verscheidene ingrediënten;
 - aangeven tot welk hedendaags concreet engagement de tekst oproept.

Kinderbijbels

Leerkrachten en ontwerpers van leermiddelen gebruiken kinderbijbels of kinderversies van bijbelteksten. Men dient er zich goed van bewust te zijn dat er op dit terrein grote kwaliteitsverschillen zijn. Sommige kinderbijbels zetten kinderen op het verkeerde been. Ze sluiten zeer dicht aan bij de oorspronkelijke tekst, maar herschrijven die in een eenvoudiger taal. Voor heel wat verhalen wekt dit de indruk dat het enkel historische verhalen zijn. Als kinderen dit zonder begeleiding lezen, is historiseren niet te vermijden.

Kinderbijbels kunnen geëvalueerd worden op basis van volgende vragen:

- Liggen de omschrijvingen en de toevoegingen in de lijn van de bedoeling van de oorspronkelijke tekst? Bevorderen ze het begrijpen van de inhoud?
- Wordt het literair genre van het bijbels origineel geëerbiedigd en verloopt de vertelling volgens de ervaringsdynamiek die aan de basis ligt van de tekst?
- Worden vreemde uitdrukkingen, begrippen, instellingen, toestanden en namen 'vertaald' of verklaard? Staat men stil bij een eventuele symbolische betekenis ervan?
- Hoe worden wonderverhalen behandeld? Worden in de verwoording en/of de illustraties niet-historiserende interpretatiesleutels aangereikt?
- Brengt de verteller een neutraal verhaal, of getuigt, verkondigt hij? Spitsen de verhalen zich toe op een godsdienstige boodschap? Vloeit de boodschap voort uit het verhaal?
- Welk beeld van God en Jezus wordt voorgehouden? Hoe verhoudt Jezus zich tot God?
- Komen het Oude en het Nieuwe Testament voldoende tot hun recht in hun eigenheid?
- Stimuleren de illustraties tot creativiteit?
- Is de aard van de opgewekte gevoelens verantwoord?
- Bereidt de kinderversie voor op de latere omgang met de originele bijbeltekst?

2.4.5 Kerk

"De kerk is geroepen om een sprekend en daadwerkelijk teken te zijn van Gods reddende en bevrijdende aanwezigheid in en voor deze wereld.(...) Er is ook aandacht voor de wijze waarop kerk vroeger en nu gestalte geeft aan het evangelie op de verschillende levensterreinen: politiek, economie, kunst, moraal... . De geschiedenis van de kerk en de christelijk geïnspireerde cultuur behoren tot de inhoud van het vak." (Visietekst 080796)

Omschrijving

Voor gelovigen wil God aanwezig zijn in de kerkgemeenschap en er zich tot mensen richten. Verschillende aspecten van kerkelijk leven kunnen onderscheiden worden:

- kerk als gelovige gemeenschap waarin God en Jezus levensnabij zijn bij mensen;
- kerk als morele gemeenschap, die opkomt voor menswaardig leven in deze wereld;
- kerk als rituele gemeenschap, met gebed, liturgie en sacramenten;
- kerk als draagster van cultuur.

Het is belangrijk een beeld te geven van een levende, authentieke kerk als gemeenschap van mensen die samen geloven. Daartoe zijn getuigenissen nodig van mensen die in die kerk leven, zowel van 'gewone' mensen als van mensen die een grotere verantwoordelijkheid opnemen.

Men stelt de kerk best voor als een eenheid: één levend Godsvolk. Die kerk kan niet zonder organisatie en structuur om haar taak waar te maken. Er zal altijd wel spanning voelbaar zijn tussen inspiratie en organisatie. Men moet echter vermijden de kerk als geloofsgemeenschap en de kerk als instituut tegenover mekaar te stellen.

Het is van belang dat kinderen enige kennis verwerven in verband met markante gebeurtenissen in de geschiedenis van het christendom. Daarnaast moeten ze ook betekenisvolle figuren uit die geschiedenis leren kennen. Vanaf de derde cyclus werkt men met een tijdsband waarop belangrijke gebeurtenissen en persoonlijkheden uit de kerkgeschiedenis aangeduid worden. Zo kunnen kinderen stilaan een historisch perspectief ontwikkelen op de kerk als gemeenschap van gelovigen door de eeuwen heen. Ook de belangrijke actualiteit (zowel van ter plaatse als van de grote kerk) moet ter sprake komen. Op die wijze kunnen kinderen ontdekken dat de kerk niet iets wereldvreemds is. Ze heeft in haar sterke momenten de polsslagen van de samenleving goed aangevoeld en deze vanuit christelijke inspiratie beïnvloed.

Het meeleven met het kerkelijk (liturgisch en pastoraal) jaar is een eigen en waardevolle toegangspoort tot wat leeft in de kerk. Dit meeleven gebeurt niet enkel door 'spreken over', maar ook door de 'beleving' in klas en school. De deelname aan pastorale activiteiten en projecten van de parochie en van de ruimere kerkgemeenschap kan een bijzondere kennismaking met de kerk in de hand werken.

Door concrete voorbeelden kunnen kinderen ontdekken dat de kerk geroepen is om een sprekend en daadwerkelijk teken te zijn van Gods reddende en bevrijdende aanwezigheid in en voor deze wereld. In een tijd die zeer individualistisch wordt, is het leren kennen en waarderen van een geloofsgemeenschap niet vanzelfsprekend. Het is zinvol om met kinderen te zoeken naar verbindingspunten tussen enerzijds eigen concrete 'gemeenschapservaringen' op school, thuis, in de jeugdbeweging en dergelijke en anderzijds de kerk als levende geloofsgemeenschap die een belangrijke waarde heeft voor mensen die er zich mee verbonden weten.

In de derde cyclus vormt 'Kerk' een afzonderlijk onderwerp. Het is de bedoeling dat kinderen de kans

krijgen om zich een beeld te vormen van de 'kerk' dat niet enkel gebaseerd is op uiterlijke aspecten. Er wordt ook stilgestaan bij de geloofsdynamiek die aan de basis ervan ligt.

In de invalshoeken 'christelijk geïnspireerd handelen' en 'gebed, celebraties, sacramenten' worden de ethische en de liturgisch-sacramentele aspecten van kerk-zijn nog eens nader belicht. Ze vormen afzonderlijke invalshoeken omwille van het belang en de eigen problematiek van deze aspecten.

De belangrijkste inhoudelijke accenten zijn gespreid over de drie cycli:

Eerste cyclus:

- De grote delen van de eucharistie en wat vanuit de eucharistie van de gelovigen verwacht wordt.
- Het sacrament van het doopsel.
- Eerste verkenning van de sterke tijden van het liturgisch-pastoraal jaar, vooral aan de hand van de Jezus-verhalen die erbij horen.
- Op basis van enkele concrete figuren (b.v. Franciscus) en gemeenschappen ontdekken hoe christenen samen hun geloof beleven en tot uitdrukking brengen.

Tweede cyclus:

- Het sacrament van de biecht en de betekenis die dit sacrament heeft in het leven van gelovigen.
- De sterke tijden van het liturgisch-pastoraal jaar, aan de hand van enkele kernsymbolen. De 'kring' van het liturgisch-pastoraal jaar.
- Op basis van concrete figuren (b.v. Ignatius van Loyola) en gemeenschappen zien hoe christenen hun geloof beleven en tot uitdrukking brengen. De betekenis van religieuze gemeenschappen.

Derde cyclus:

- De sacramenten vormsel, ziekenzalving, priesterschap en huwelijk en de betekenis van deze sacramenten in het leven van gelovigen en in de kerkgemeenschap.
- De sterke tijden van het liturgisch-pastoraal jaar: actualisatie van hun kernboodschap en van het engagement waartoe ze oproepen.
- De eerste kerkgemeenschap met Petrus en Paulus als spilfiguren.
- Enkele markante gebeurtenissen uit de kerkgeschiedenis en hun betekenis voor de geloofs-gemeenschap.
- Concrete figuren en gemeenschappen uit de kerkgeschiedenis op een tijdsband situeren.
- De voornaamste taken van de kerkgemeenschap aan de hand van concrete voorbeelden. Ze leren begrijpen vanuit het geloof in Jezus, de Christus.

Plaats in het communicatieproces

Bij de meeste leerlingen is het godsdienstig denkkader weg. Er zijn dikwijls geen of eerder negatieve referentiepunten voor hun kerkbeeld. Het spreken van de kerk is vaak niet meer herkenbaar voor kinderen. Dat kan problemen scheppen. Daarom moet gewerkt worden aan het verwerven van een woordenschat voor het spreken over geloven en kerk. Deze woordenschat is bovendien belangrijk om (later) de dialoog met andere godsdiensten of levensbeschouwingen aan te gaan.

Het is de bedoeling dat kinderen kennismaken met de kerk, zoals zij concreet zinvol is voor mens en wereld. Ze kunnen de kerkgemeenschap leren kennen via het leven van personen of groepen, via gebeurtenissen en feiten, via allerlei vormen van kunst, architectuur en cultuur. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de eigen omgeving van de kinderen en de school en in de ruimere wereld. Hier ligt een bijzondere mogelijkheid om voor kinderen concreet te maken wat men eigenlijk bedoelt met 'christen

zijn' en 'kerk zijn', wat daarbij komt kijken, en welke gevolgen dat heeft voor het concrete leven van gelovigen en geloofsgemeenschappen. Ook in de kerkgeschiedenis zijn heel wat personen, groepen, feiten, gebeurtenissen en uitingen van cultuur te vinden die de ervaringen van kinderen kunnen verrijken en verdiepen.

Bij oudere lagereschoolkinderen zal men ruimte moeten maken om stil te staan bij het kerkbeeld dat ze zich vormen op basis van wat mensen (meestal buitenstaanders) erover zeggen en het beeld dat ze krijgen via de media. Het is interessant om hen bewust te maken van de volgende perspectiefwissel: je kan spreken 'over' kerk en gelovigen, je kan ook spreken 'vanuit' kerk- en gelovig-zijn. Deze twee perspectieven geven een fundamenteel verschillende kijk op dezelfde werkelijkheid. Enkel spreken 'over' gelovig-zijn, zonder er van binnen uit contact mee te maken, leidt tot oppervlakkigheid en vooroordelen. Ditzelfde principe geldt natuurlijk ook voor andere groepen en gemeenschappen, maar met betrekking tot de kerk is het echt nodig om de informatie die kinderen vaak van buitenstaanders te horen krijgen, in een juist verband te plaatsen en te relativiseren.

Men kan kinderen ook laten aanvoelen dat mensen en gemeenschappen die zich engageren voor een ideaal dat verder reikt dan hun menselijke mogelijkheden, zich kwetsbaar opstellen. Zulke mensen en groepen krijgen veel meer kritiek dan mensen die zonder idealen leven, omdat men daar meestal niets bijzonders van verwacht. Zeker in een samenleving die sterk getekend is door de dictatuur van de media, is de kans reëel dat mensen en gemeenschappen niet meer durven in de spanning te gaan staan tussen werkelijkheid en ideaal, uit angst voor kritiek. Deze mechanismen kunnen in de derde cyclus benoemd en herkenbaar gemaakt worden.

Didactische aandachtspunten

We kunnen niet spreken over kerk vanuit het standpunt 'wij - kerk'. Immers, vele leerlingen voelen zich niet tot de kerk behoren. De schoolgemeenschap kan niet zomaar als 'kerkgemeenschap' beschouwd worden. Toch zijn er in het leven van de meeste kinderen vormen van kerkbetrokkenheid in meer of mindere mate. Wanneer men die aan bod laat komen, komt men tegemoet aan de behoefte van kinderen aan houvast.

- Vele kinderen zijn gedoopt en voor hen is er doorgaans in de eerste cyclus de eerste communie en omstreeks 12-13 jaar het vormsel. Op zulke momenten maken kinderen kennis met het leven in hun eigen parochie. Door deze ervaringen te betrekken in het communicatieproces, kunnen kinderen die dit niet meemaken zich aan de hand van de ervaringen van hun leeftijdsgenoten een concreter beeld vormen van christelijk leven.
- Het liturgisch-pastoraal jaar kan verbonden worden met ervaringen van kinderen, voornamelijk in de tijd rond Kerstmis en Pasen. Een aantal momenten in het liturgisch-pastoraal jaar sluiten goed aan bij ervaringen die verband houden met de wisseling der seizoenen. Hierop kan verder gebouwd worden.
- Via de onderwerpen kunnen heel wat aspecten van kerk-zijn herkenbaar gemaakt worden. Het is een vast gegeven binnen de uitwerking van elk onderwerp. Vooral belangrijke en relevante figuren en gebeurtenissen uit de kerkgeschiedenis verdienen aandacht. Ze worden het best 'verhalenderwijs' gebracht. Hiervoor geldt dezelfde werkwijze als bij bijbelverhalen (zie 6.4). Uiteraard kan hier ook de band gelegd worden met wat de kinderen in 'wereldoriëntatie' uit de geschiedenis leren. In de derde cyclus dient men te werken met een tijdsband, waarop gebeurtenissen en persoonlijkheden kunnen worden uitgezet.

2.4.6 Christelijk geïnspireerd handelen

"Kinderen en jongeren leren mens te worden doorheen de ontdekking en de beleving van vele relaties. Ze ontdekken de ander en zichzelf als unieke knooppunten van relaties, als mensen die vrij en zelfstandig verantwoordelijk zijn voor de anderen, zichzelf en de hen toevertrouwde wereld. Het christelijk geloof en het godsdienstonderricht verduidelijken dat deze opgave tot menswording een antwoord is op Gods Woord dat elke mens tot leven wekt en bij naam roept. God zelf is in Jezus mens geworden, opdat elke mens, in zijn spoor, mens zou kunnen worden en zijn meest eigen roeping, kind van God te zijn, zou ontdekken en verwezenlijken. De relatie met God is in deze een uitdagende ontdekking en beleving." (Visietekst 080796)

Omschrijving

Het godsdienstonderricht wil kinderen laten ontdekken hoe de christelijke boodschap een veelzijdige en rijke bron is van geëngageerd leven voor mens en wereld. Bij ieder onderwerp dient aandacht gegeven te worden aan de ethische dimensies van de christelijke boodschap. Op die manier leren kinderen, in de context van hun eigen ontwikkeling, wat menswaardig handelen inhoudt vanuit christelijk perspectief.

Christelijke morele opvoeding gaat verder dan een inleiding in algemeen menselijke waarden. Vanuit de christelijke boodschap wordt duidelijk gemaakt hoe de liefde van en voor God de liefde van en voor mensen draagt. Deze liefde is geen abstract begrip. Ze wordt concreet gemaakt in de persoon van Jezus Christus. Voor jonge kinderen kan deze liefde geconcretiseerd worden door het vertellen en duiden van (bijbelse) verhalen die oproepen tot een verregaand engagement. Verhalen zijn een uitstekende context om kinderen voeling te laten krijgen met het goede. Tevens moet duidelijk worden gemaakt hoe deze christelijke ethiek gedragen wordt door en tot uiting komt in de kerk als gemeenschap van de christenen. De radicale oproep tot het goede moet steeds geplaatst worden in het perspectief van het Rijk Gods. In deze context zijn ethisch handelen (doen) en een diep doorleven van het christelijk geloof (spiritualiteit) nauw met elkaar verbonden.

Werken rond ethiek moet gebeuren met voldoende aandacht voor de morele ontwikkelingsfase waarin het lagereschoolkind zich bevindt. Het is de fase van de 'gehoorzaamheidsmoraal'. Dit wil zeggen dat kinderen nog niet in staat zijn tot autonoom denken en handelen. Ze richten zich op modellen, wetten en voorbeelden. Het jonge kind richt zich vooral naar volwassenen; het oudere kind ook naar leeftijdsgenoten. In die context is het nodig voldoende oog te hebben voor het kader waarbinnen christenen omgaan met de oproep tot het goede. Er is namelijk ruimte nodig voor een groeiproces. Fouten en mislukkingen moeten in een hoopvol perspectief geplaatst worden, met aandacht voor de betekenis van straf en vergeving, oordeel en verzoening, wil men voorkomen dat de christelijke ethiek hard en onbarmhartig wordt. Kinderen overvragen in het morele, werkt contraproductief. Leren omgaan met goed en kwaad is voor kinderen vaak zeer confronterend en ingrijpend, omdat het voor hen heel nauw samenhangt met de idee van aanvaard of verworpen te worden.

Tenslotte is het belangrijk dat leerlingen tot het inzicht komen dat verschillende godsdiensten en verschillende vormen van spiritualiteit tot ethische waarden, normen, voorschriften en gebruiken komen. Ethiek heeft te maken met een universele verbondenheid die tot uitdrukking komt, zowel op het niveau van concrete relaties als op het gemeenschapsniveau.

Inhoudelijke accenten per cyclus:

Eerste cyclus:

- Het deugddoende van het goede en van goedheid, zoals het in God, in Jezus en in mensen ervaren wordt, als basis voor vertrouwen.
- Zich bewust worden iets te kunnen betekenen voor anderen. Door anderen (door God) 'geroepen worden'.

Tweede cyclus:

- Perspectiefwissel als basis voor morele gevoeligheid en moreel denken.
- Vergeving en verzoening.

Derde cyclus:

- Duurzame vormen van verantwoordelijkheid.
- Wereldwijd engagement.

Plaats in het communicatieproces

Voor christenen kleurt hun gelovige opstelling van meet af aan hun hele concrete houding ten opzichte van de medemens, de natuur en God. Deze ethische inkleuring is niet zomaar een 'aanhangel' van het christen-zijn. Het christelijk geloof vraagt *van binnenuit* een specifieke manier van omgaan met de werkelijkheid. Dit kunnen kinderen ondervinden en ontdekken in de godsdienstlessen. De leerkracht dient een grote gevoeligheid aan de dag te leggen voor waarden en onwaarden in concrete dagelijkse situaties of in een verhaalcontext. Men moet in de godsdienstlessen kunnen ingaan op concrete situaties (contrastsituaties of sterke morele momenten), omdat een te abstracte benadering van het morele haast automatisch leidt tot cliché-uitspraken die weinig impact hebben op de ontwikkeling van kinderen.

Een christelijk geïnspireerde ethiek kan bron zijn van diepe vreugde. Dit is een belangrijke boodschap voor kinderen. Een christelijke ethiek is gedragen door de overtuiging dat het mogelijk is om uit de greep van het kwade los te komen en open te komen voor een passie voor het goede. Gedragsregels en normen moeten gevolgd worden, omdat het zinvolle lichtbakens zijn op de weg naar wat menswaardig is. Vooral ontmoetingsverhalen uit de evangeliën bieden kansen om het bevrijdende hiervan aan te voelen.

Christen-zijn in deze wereld is niet evident. Dat kunnen kinderen dagelijks ervaren. De evangelische boodschap is niet alleen aantrekkelijk en hoopvol, maar ook veeleisend, confronterend en soms zelfs afschrikwekkend vanwege haar radicaliteit. Ze wekt vreugde en weerstand. Het is een liefdesverhaal én een lijdensverhaal, een verhaal van verrijzenis en van kruis. Binnentreden in dit verhaal is niet eenvoudig. Het vraagt een levenslang groeiproces. Ook deze 'moeilijke' kant moet tot zijn recht komen in het communicatieproces. De christelijke boodschap mag niet verdund worden tot een gemakkelijk assimileerbaar laagje bovenop het gewone leven.

Kern van de zaak is de spanning tussen het haalbare en het wenselijke voor ogen te houden. In deze context is zowel plaats voor het geloof in de ethische aanspreekbaarheid en de ethische mogelijkheden die in elk kind en in elke situatie besloten liggen, als voor de grenzen waaraan het ethisch proces hier en nu onderworpen is. Een dergelijke groei-ethiek houdt het midden tussen ethische laksheid enerzijds en ethische krampachtigheid anderzijds.

Didactische aandachtspunten

Het is nodig aandacht te hebben voor de cognitieve én voor de emotionele dimensie van de ethische ontwikkeling. Ethiek is een kwestie van hoofd, hart en handen. 'Woorden wekken, voorbeelden trekken'. Ethische gevoeligheid en openheid voor spiritualiteit worden niet afgeleid uit ethische theorieën, maar krijgen langzaam gestalte in smaakmakende voorbeelden van ethisch voorbeeldige mensen. Op de eerste plaats zijn dit de volwassenen uit de onmiddellijke omgeving van het kind (thuis en klas). Er kan ook gewezen worden naar levende getuigen uit de omgeving van de kinderen of uit een ruimere kring, zeker ook binnen de kerkgemeenschap. Sterke verhalen, zeker ook bijbelverhalen, kunnen hierbij zinvol functioneren. De figuur van Jezus Christus vormt het oriëntatiepunt voor christelijk handelen.

De godsdienstlessen mogen regelmatig 'doorkruist' worden door wat zich concreet aan sterke morele belevingsmomenten voordoet in het leven van kinderen, vooral binnen, maar ook buiten de school. Situaties van roddelen of pesten kunnen 'contrastsituaties' worden, waarin de spanning tussen waarden en onwaarden echt kan doorleefd worden. Ook duidelijke uitingen van goedheid, zoals behulpzaamheid, troosten, het terug goed maken, kunnen opgemerkt en besproken worden. Hierbij kan men aan kinderen laten zien dat in eenzelfde situatie op verschillende manieren kan gereageerd worden vanuit verschillende inspiraties. Daardoor wordt het belang van spiritualiteit meer zichtbaar.

Omdat ethisch handelen mensen persoonlijk raakt, is het nodig dat er voldoende tijd voorzien wordt voor integratie en verwerking, met aandacht voor verschillende facetten van het morele handelen zoals:

- het beeld dat men zich vormt van een situatie,
- hoe dat beeld gevoelens uitlokt,
- in welke richting deze gevoelens het handelen stuwen,
- hoe deze richting door reflectie kan worden bijgestuurd,
- het handelen zelf en het effect ervan op de situatie.

Men kan samen op zoek gaan naar mogelijke gedragswijzen om onwaarden te vermijden. Kinderen hebben oefenkansen nodig om zich betere handelingspatronen eigen te maken, bijvoorbeeld via rollenspel.

2.4.7 Gebed, celebraties, sacramenten

"Er is aandacht voor alledaagse ervaringen die ook als religieus of godsdienstig beleefd kunnen worden. Onderwerp van de les is ook het zinzoeken: de ernstige vragen die kinderen en jongeren zich stellen in hun omgaan met de wereld. Deze meer dan rationele vragen houden een zoeken in naar toekomst, houvast en geborgenheid. De geloofservaringen in de bijbelverhalen en de wijze waarop christenen hun geloof uitdrukken en beleven - o.a. in gebed en liturgie - kunnen hierbij herkenningsplaatsen zijn. Op die wijze raken de leerlingen vertrouwd met de christelijke godsdienst in zijn kracht en in zijn verschillende dimensies." (Visietekst 080796)

Omschrijving

Bij een totaalconcept van opvoeding is er altijd ook aandacht voor sfeer, stilte, symboolgevoeligheid en rituelen. We maken onderscheid tussen stilte-oefening, bezinning, gebed, liturgie en sacrament. Al deze mogelijkheden kunnen benut worden in de godsdienstlessen, maar een bijzondere aandacht moet toch uitgaan naar het christelijk bidden.

Bidden gebeurt steeds vanuit het bewustzijn van Gods aanwezigheid. Bezinning kan gebeuren op louter humane basis.

Bidden hoeft trouwens niet altijd gekoppeld te zijn aan stilte. In oorspronkelijke bijbelse zin is bidden juist het doorbreken van de stilte: zich uiten voor God. Dit kan in stilte, maar ook al doende en al vierend. Men hangt best geen al te stereotiep beeld op van bidden. Door de veelzijdigheid ervan te benadrukken, ontstaan er meer aanknopingspunten voor gebed.

De bijbel is een belangrijke bron voor gebed. Door te bidden met psalmen of psalmcitataten bijvoorbeeld, worden kinderen van jongs af aan vertrouwd met bijbelse taal. Die zal hen dan ook op latere leeftijd vertrouwd in de oren klinken. Het getuigenis van Jezus over zijn godservaring is een belangrijke leidraad om kinderen te laten aanvoelen wat bidden is voor christenen: zowel hoe Hij zich tot 'God-Vader' verhoudt als hoe Hij bidt.

Het is belangrijk dat de verschillende vormen van gebed en bezinning aangepast worden aan het niveau van de kinderen en aansluiten bij wat zij zelf beleven of bij wat in de klas ter sprake gekomen is. Het kan zinvol zijn bepaalde passages uit deze gebeden of bezinningen te memoriseren, omdat dit het proces van verinnerlijking bevordert.

Anderzijds is het ook nodig dat kinderen kennismaken met het bidden van de geloofsgemeenschap en de kans krijgen eraan deel te nemen. Daartoe zullen ze bepaalde bestaande en traditionele gebeden leren kennen, zoals het 'kruisteken', het 'weesgegroot' en het 'onzevader', ook al zijn die geformuleerd in de taal van volwassenen. Door deze te memoriseren kunnen kinderen op eender welk moment meedoen met gelovigen die samen christelijk willen bidden. Dat kan zich bijvoorbeeld voordoen in de eucharistie, maar ook in andere omstandigheden. Beleving van het gebed als gemeenschapsgebeuren is cruciaal binnen het christendom en gaat terug op het voorbeeld van Jezus.

Kinderen ontdekken verder dat mensen met andere geloofsovertuigingen ook bidden, zij het op een andere wijze dan christenen. Dit kan een bron zijn van ontmoeting en dialoog met andersgelovigen binnen en buiten de klas.

Gebedsopvoeding kan niet beperkt worden tot het omgaan met teksten. Bidden kan men maar leren vanuit grondhoudingen als ontvankelijkheid, hoop en vertrouwen, meeleven met anderen, inzet voor

mens en wereld. Het werken aan deze grondhoudingen is dus heel belangrijk, zodat bidden 'van binnenuit' kan groeien. Het is werken aan een cultuur van innerlijkheid.

Gebed is niet alleen verbaal. Verschillende vormen van expressie kunnen aan bod komen. Uit het (samen) bidden kunnen celebraties (vieringen) volgen. Niet-sacramentele celebraties zijn zeer waardevol op zich en verdienen alle aandacht.

De sacramenten worden inhoudelijk verkend. Kinderen ontdekken dat sacramenten iets vertegenwoordigen van de bredere christelijke gemeenschap, met een eigen inhoud, die ons uit de overlevering wordt aangereikt. De betekenis van een sacrament wordt het best in verband gebracht met wat gelovige mensen beleven. Het doopsel en de eucharistie worden verkend in de eerste cyclus, de biecht in de tweede, het vormsel, de ziekenzalving, het priesterschap en het huwelijk in de derde cyclus.

In verband met bidden, celebraties en sacramenten is het aangewezen voortdurend aandacht te geven aan het godsbeeld dat erin ter sprake komt.

Plaats in het communicatieproces

Omwille van de eigen problematiek van gebed, celebraties en sacramenten op school, werd gekozen er een aparte invalshoek aan te wijden. Het is dus niet de bedoeling gebed, celebraties en sacramenten los te maken van 'Kerk', maar wel er voortdurend eigen aandacht aan te geven.

In bezinning kunnen leerlingen stil worden bij de diepte van het leven. Het is belangrijk dat dit kan in de godsdienstles. Zo bouwt men met alle leerlingen aan een cultuur van innerlijkheid.

Wie gelooft, richt zich in gebed rechtstreeks tot God. Bidden is iets anders dan zich bezinnen. Dit stelt de godsdienstleerkracht soms voor problemen. Immers, niet alle leerlingen geloven. Niet alle kinderen zijn verbonden met de kerk. Men kan niemand verplichten te bidden of sacramenten te vieren. Wel kan men vragen aanwezig te zijn in respect voor het bidden van gelovigen.

Kinderen moeten alleszins de kans krijgen om te participeren aan het gebed van volwassenen, zij het op hun eigen wijze. Ze kunnen op basis daarvan verschil aanvoelen tussen de woorden van volwassenen en van henzelf. Daardoor voelen ze aan dat mensen evolueren in de manier waarop ze bidden. Het geloof en het gebed van de leerkracht vormen een steun- en oriëntatiepunt op het vlak van zingeving. De leerlingen doen op een eigen manier hun inbreng. Hier bestaan er verschillende mogelijkheden: actief deelnemen en meebidden, bidden vanuit de eigen geloofsovertuiging (b.v. leerlingen die een andere godsdienst beleven), een eigen bijdrage leveren met een lied of bezinningstekstje, stil en respectvol aanwezig zijn.

De meest aangewezen plaats voor de sacramenten is de geloofsgemeenschap (parochie). De onmiddellijke voorbereiding op de viering van het sacrament gebeurt het best in de parochie. Leerkrachten kunnen daarbij meewerken. De kennismaking met het sacrament kan wel binnen het vak godsdienst.

Of sacramenten in schoolverband kunnen gevierd worden, met respect voor leerlingen en leerkrachten én voor het sacrament zelf, moet ter plaatse door de godsdienstleerkracht of door het team worden uitgemakt. Het plots doorbreken van de lessen is moeilijk en is niet altijd winst. Het vieren kan uitgaan van de pastoraal op school zelf. Hier zal moeten gezocht worden naar een goede samenwerking met de parochie. Het is hierbij belangrijk te zoeken naar een liturgie waarin kinderen een eigen plaats krijgen,

en waarin de kern van het sacrament voor hen duidelijk is.

Men mag zich echter niet blind staren op het vieren van sacramenten alleen. Ook niet-sacramentele vieringen (celebraties) zijn waardevol en verdienen een plaats in klas en/of school.

Didactische aandachtspunten

Het is noodzakelijk dat de leerkracht - eventueel in samenspraak met het schoolteam - zich bewust afvraagt welke vorm van bezinning en /of gebed mogelijk is in de klas. Daarbij houdt men rekening met wat de kinderen te leren hebben over bidden, maar ook met hun eigen overtuiging. Bidden kan maar in respect voor ieders vrijheid. Ongetwijfeld moet hier gezocht worden naar vormen van differentiatie, waarbij ook niet-gelovige kinderen op hun eigen manier aan bod komen.

Accenten per cyclus:

Eerste cyclus:

- Nadruk op actieve participatie: kinderen willen 'mee'-doen'. Beide woorddelen zijn belangrijk.
- Celebraties opbouwen rond levenselementen die bron zijn van verwondering, van levensvreugde en van zorg.
- Celebraties opbouwen rond belevingen die verband houden met eucharistie.
- Vertrouwd worden met gemeenschapsgebeden.

Tweede cyclus:

- Meer aandacht voor persoonlijke en creatieve inbreng van kinderen, gekoppeld aan sterke ervaringen of de verwerking van een inhoudelijk aanbod.
- Meer oog voor de symbolische omkadering van gebed en vieringen.
- Differentiatie: elk kan een inbreng doen, maar de vorm en inhoud ervan kunnen verschillen van kind tot kind. Wel moet het hele gebeuren als een sterk moment van verbondenheid doorleefd kunnen worden.
- Gemeenschapsgebeden inhoudelijk verkennen en memoriseren.

Derde cyclus:

- Meer nadruk op authenticiteit in uitdrukking van bezinning en gebed: wat je zegt, daar sta je voor. Geen hol verbalisme; niet blijven steken in een formalistische benadering van bidden en vieren.
- Kinderen zelf het verband laten leggen tussen hun persoonlijke verwerking van een inhoudelijk aanbod en hun expressie in bezinning en gebed.
- Voor gebed: sterker accent op het zich laten omvormen door goddelijke aanwezigheid.
- Ingaan op het waarom van gemeenschapsgebeden.

2.4.8 Godsbeeld

"God zelf is in Jezus mens geworden, opdat elke mens, in zijn spoor, mens zou kunnen worden en zijn meest eigen roeping, kind van God te zijn, zou ontdekken en verwezenlijken. De relatie met God is in deze een uitdagende ontdekking en beleving." (Visietekst 080796)

Omschrijving

Voor gelovigen spreekt God op vele wijzen tot mensen: doorheen de Bijbel, de geschiedenis, wat de tijd beroert, het leven van de kerk, gebeurtenissen, de heilsgeschiedenis, het hart en de innerlijkheid van mensen, de natuur en op een unieke wijze in Jezus Christus.

God komt ter sprake als een levende God:

- God die leven geeft, Schepper van alles wat leeft.
- God die in zijn grenzeloze liefde naar buiten treedt, elke mens liefdevol wil ontmoeten en hem tevens uitnodigt andere mensen lief te hebben.
- God van het Verbond in het Oude Testament en de vele gestalten van godsontmoeting waartoe dit aanleiding geeft.
- God als gemeenschap van liefde: Vader, Zoon en Geest (Drie-eenheid, Triniteit). In schema 3 (3.2) wordt aangegeven hoe het geloof in de Drie-eenheid de eigen christelijke benadering van wat kinderen beleven mee bepaald heeft.
- God zoals Jezus ons Hem heeft leren kennen. Het getuigenis van Jezus over zijn godservaring is de weg bij uitstek om zich een voorstelling te maken van de band tussen God en mens. Voor Jezus is God 'Vader', dé bron bij uitstek van vertrouwen, kracht, geloof, hoop, liefde. Het 'onzevader' en de bergrede zeggen veel over de God van Jezus en over het Rijk van God dat ons door Jezus Christus is toegezegd.
- Jezus toont ons op unieke en onvervangbare wijze wie God is. In Hem is Gods liefde tastbaar geworden in een weg van verkondiging en nederige dienstbaarheid, zelfs tot het uiterste.
- De Geest van God inspireert de mens en geeft hem kracht om in het spoor van de verrezen Heer de weg van liefde en dienstbaarheid te gaan. De vrucht van de Geest is: liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, trouw, zachtheid, ingetogenheid (Gal. 5,22).

Mensen hebben echter de neiging om zich voorstellingen te maken van God volgens eigen verlangens en inzichten. Dat is onvermijdelijk. Daarom vragen godsbeelden steeds om bijsturing en/of correctie van het eigen beperkt perspectief.

De basis voor godsbeelden bij kinderen wordt gelegd door ervaringen van solidariteit, nabij zijn, verzoening, elkaar liefhebben. Deze basiservaringen zijn bij kinderen noodzakelijk om tot de ontdekking te kunnen komen dat God te vinden is in deze levenwekkende werkelijkheid. Verder vormen kinderen zich een beeld van God op basis van het godsgeloof en vertrouwen dat christenen uit hun omgeving in God stellen. Ze merken dit via het gebed van die christenen, en in hun verhalen over de ontmoeting tussen God en mens. De Bijbel en de geloofstraditie zijn hiervoor vindplaatsen bij uitstek.

Men dient voldoende oog te hebben voor verschillen in godsbeleving, godsnamen en godsvoorstellingen in verschillende godsdiensten. Vooral in scholen met een multireligieus publiek, dient men alert te zijn bij het spreken over God. Ook joodse en moslimkinderen geloven in God. In die context is het noodzakelijk dat kinderen geholpen worden om zich te oriënteren in de verscheidenheid. In de lagere school verdienen vooral de gemeenschappelijke elementen beklemtoond te worden. Verbondenheid

staat er centraal. Kinderen kunnen zelf concrete verschillen opmerken, b.v. op het vlak van het bidden. Die moeten kunnen besproken worden in een atmosfeer van wederzijds respect. Bij oudere lagerschoolkinderen hoort verscheidenheid op het vlak van godsgeloof en godsbeelden bij de kern van de onderwerpen, omdat deze verscheidenheid mee gegeven is met de wereld waarin zij leven (zie invalshoek 'verscheidenheid': 2.4.2).

In de drie cycli komen verscheidene accenten aan bod van het joodse en christelijke spreken over God (zie ook invalshoek 'Bijbel': 2.4.4):

- In de eerste cyclus staan basisvertrouwen en veiligheid centraal. Hierbij wordt God als Vader ter sprake gebracht, de God naar wie Jezus zich richt, die grond is van zijn bestaan. Daarnaast is er ook ruimte voor God als Schepper.
- In de tweede cyclus komt de oproep tot het goede. Daarom staat de Zoon centraal: Jezus Christus als 'beeld' van God. Daarnaast zijn er ook Oud Testamentische beelden van godsontmoeting, waaronder God als Schepper en exemplarisch de God van het verbond.
- De derde cyclus staat in het teken van engagement en wereldwijde verbondenheid. De Geest staat centraal, als bron van wijsheid en kracht in de geloofsgemeenschap. Daarnaast ook God als Schepper en de God van het verbond.

Plaats in het communicatieproces

Er is gekozen voor een aparte invalshoek 'godsbeeld', omdat het omgaan met godsbeelden in de kinderleeftijd heel belangrijk en delicaat is. Kinderen nemen in hun naïeve nuchterheid, met hun terechte vragen en ontwapenende opmerkingen, allerlei godsbeelden over. De wijze waarop volwassenen over God spreken, heeft vaak blijvende gevolgen voor de kinderen. Een open godsbeeld, dat evolutie mogelijk maakt, is bevrijdend. Een bedreigend godsbeeld kan hen lang achtervolgen.

Het spreken 'over' God hoeft niet te pas en te onpas. Kinderen leren via allerlei wegen godsbeelden kennen, vaak meer langs impliciete dan langs expliciete weg: via verhalen en gebeden, overtuigingen en grondhoudingen van gelovigen. Door reflectie op verhalen, gebeden en uitspraken kan men stilstaan bij de vraag hoe God is voor mensen en wat Hij voor hen betekent.

Kinderen (en dit is eigenlijk ook voor volwassenen essentieel) moeten ruim de kans krijgen - zonder onmiddellijk te gaan zoeken naar uitzuivering - om zelf te onderzoeken wie God voor hen is en welke waarden ze met God verbinden. Op dit punt raken geloof en zingeving elkaar. Dit betekent dat ze bewuster op zoek gaan naar wat voor hen ultiem waardevol is.

Het godsbeeld evolueert met de leeftijd. Het is onvermijdelijk dat kinderen op een bepaald moment niet meer verder kunnen met de manier waarop ze zich God voorstellen. Het is de bedoeling dat ze in de godsdienstlessen godsbeelden ontdekken die door de christelijke geloofstraditie worden aangereikt. Vooral in een tijdgeest waarin er weinig gevoeligheid is voor het godsdienstige, hebben kinderen extra begeleiding nodig. Immers, buiten de klas gebeurt er op dit terrein nauwelijks correctie of uitzuivering vanuit de wereld van de volwassenen.

Het belangrijkste is dat de leerkracht in de godsdienstlessen ruimte creëert waarin het Woord van God ten volle kan klinken. Het Woord van God werkt op een wijze die niet voorspelbaar en niet te meten is. Het werkt in de diepte. Er kunnen nu kiemen gelegd worden voor iets dat pas veel later echt tot uiting zal komen. Men moet God 'God' laten zijn en Hem niet willen inpassen in menselijke planningen.

Men dient er wel over te waken dat men kinderen niet forceert tot uitspraken of houdingen in verband met God, waarmee ze zich niet kunnen identificeren. Het kan b.v. zijn dat ze weerstand voelen tegenover het godsdienstige vanuit houdingen van volwassenen uit hun omgeving. Het is voor kinderen erg moeilijk iets uit te drukken van een godsbeeld, als men thuis geregeld zegt dat God niet bestaat. Kinderen die opgroeien in een ongelovige atmosfeer, hebben het op dit punt moeilijk.

Didactische aandachtspunten

Kinderen maken een evolutie door in de manier waarop ze God zien. Vanuit een beeld met menselijke trekken groeit een meer vergeestelijkt beeld. Op bepaalde momenten groeit er onzekerheid. Stilaan komen er meer symbolische en/of abstracte termen om het godsbeeld te omschrijven. Een kind moet ook hier 'kind' kunnen zijn, ook al zullen bepaalde godsbeelden stilaan moeten verdwijnen. Men moet er echter op toezien dat ze er niet in vastlopen (zie 1.2).

Opvoeders zijn zich niet altijd even scherp bewust van de momenten waarop ze kinderen godsbeelden doorgeven. B.v. in spontane formuleringen van gebeden kan men kinderen op het verkeerde been zetten, zoals bij het bidden voor mooi weer. Dit gebeurt ook via uitspraken in de zin van: "God kan alles", "als je God liefhebt kan je niets overkomen", "wie God niet liefheeft, zal gestraft worden", ...

Bij vraag- en dankgebeden dient men voldoende aandacht te besteden aan de wijze van verwoorden. Het dankgebed verdient zeker aanbeveling, vanuit de verwondering voor het mysterie dat spreekt uit de gewone dingen, waarvan de diepste zin de mens overstijgt.

Het is pedagogisch niet zinvol om geloof in God te koppelen aan de noties straf en beloning: God als ordehandhaver. Kinderen mogen zich niet verplicht voelen tot geloof in God uit angst voor straf.

Ook een te historiserende benadering van bijbelverhalen kan aanleiding geven tot fixatie op magische godsbeelden.

Godsbeelden worden niet op de eerste plaats via het cognitieve woord (leerstellige uitspraken) doorgegeven. Ze worden vooral opgeroepen via gebed, verhaal, muziek, gedichten, beelden. Hierbij is aandacht voor de kinderlijke verwondering belangrijk. Nog vooraleer men hen het wonder wil wijzen, brengen kinderen zelf anderen op het spoor van het wonder.

Het godsbeeld van kinderen evolueert voortdurend. Kinderen moeten regelmatig de kans krijgen om iets van hun godsbeeld tot uitdrukking te brengen via woord, gebaar, of een andere expressievorm. Aan de kinderen wordt vanaf de eerste cyclus een groeischrijftje gegeven dat de hele tijd van de lagere school kan meegaan. In dat schriftje wordt af en toe genoteerd welk beeld van God naar voren komt in de les. Uiteraard moeten kinderen de kans krijgen om zelf iets over God te schrijven, en niet alleen iets dat ze van bord afschrijven. Aan de hand van dit schriftje kunnen zij zelf op termijn de evolutie van hun eigen godsbeeld bekijken (zie 6.6).

2.4.9 Jezusbeeld

"De persoon van Jezus Christus staat centraal met zijn beslissende betekenis voor de vreugde en hoop, het verdriet en de angst van de mens van vandaag." (Visietekst 080796)

Omschrijving

Christenen geloven dat God mens is geworden in Jezus. Daarom is het noodzakelijk dat kinderen op velerlei wijzen kennismaken met de 'mens' Jezus om in Hem geleidelijk God op het spoor te komen. Evangelies en andere teksten van het Nieuwe Testament bieden een waaier van Jezusbeelden, die allemaal vertrekken vanuit het geloof dat Jezus Christus de levende Heer is en blijft voor alle mensen die in Hem geloven.

- In Jezus Christus breekt het koninkrijk van God door. Daarom wordt hij 'Zoon van God' genoemd door zijn volgelingen.
- Na zijn dood en doorheen de ervaring van leegte en verlorenheid hebben zijn leerlingen ervaren dat Hij hen nabij bleef. Hij is verrezen. De wijze waarop zijn leerlingen Hem nabij wisten, is ook de manier waarop mensen vandaag geloven dat Hij als de Christus nabij is.
- Jezus was een jood, die leefde volgens de Thora. Hij was zeer goed vertrouwd met de Hebreeuwse bijbel.
- Jezus ontmoet mensen. Hij ziet mensen en spreekt hen aan. Jezus' houding werpt een heel nieuw licht op de spanning tussen moeilijk verzoenbare tegenstellingen zoals: geweld en pacifisme, vertrouwen en twijfel, particulariteit en universaliteit, verzet en overgave.
- Jezus leerde dat het Rijk Gods nabij is. In Hem is het definitief doorgebroken.
- Hij kan vergeving schenken en nieuwe kansen bieden. Hij helpt mensen om opnieuw vertrouwen te krijgen in hun eigen groeikracht.
- Zijn eerste liefde en zorg gaat uit naar mensen die niet meetellen, naar zieke, arme en uitgestoten mensen.
- Jezus is een gelovig man. Hij beleeft een unieke relatie met God als zijn Vader. In woord en daad heeft Hij hiervan getuigd. Zo komt Hij in conflict met de manier waarop vele Joden geloven en spreken over God.
- Jezus is een biddend mens. Regelmatig trekt Hij zich terug in de stilte om tot zijn Vader te bidden. Hij leert ook zijn leerlingen bidden.
- Jezus heeft zich ingezet tot het uiterste, in het vertrouwen dat God sterker is dan alles wat leven afbreekt, zelfs sterker dan de dood. Daarom is Jezus lijden en dood niet uit de weg gegaan.

Al deze aspecten komen aan bod in de drie cycli. Het is een bekommernis dat kinderen op geen enkele leeftijd een te eenzijdig en gefragmenteerd Jezusbeeld krijgen. Op elke leeftijd zou de totaliteit van het geloof in Jezus Christus duidelijk moeten kunnen worden voor kinderen.

In de eerste cyclus wordt vooral met het Lucasevangelie gewerkt. In de tweede cyclus is er geen expliciete keuze voor één evangelist. In de derde cyclus worden de vier evangelies voorgesteld en kunnen kinderen ontdekken dat elk van de evangelisten eigen accenten legt in het schrijven over Jezus (zie invalshoek 'Bijbel': 2.4.4)

Plaats in het communicatieproces

Er is gekozen voor een aparte invalshoek 'Jezusbeeld', omdat het belangrijk is dat kinderen ontdekken wie Jezus is. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor de Jezusbeelden die in het communicatieproces binnengebracht worden, zowel door de leerlingen als door de leerkracht.

In de Bijbel leren kinderen verhalen over Jezus kennen. In die verhalen ontdekken ze verschillende Jezusbeelden. Zo kunnen ze hun eigen Jezusbeeld opbouwen en uitzuiveren. Kinderen moeten doorheen de vele verhalen de persoon van Jezus op het spoor komen. Alleen dan kunnen ze zich door Hem geraakt en aangesproken weten. Daarom wordt in de eerste cyclus vertrokken van een grondige kennismaking met de figuur van Jezus.

Didactische aandachtspunten

Vanaf de eerste cyclus wordt er gewerkt met een schematische voorstelling van het leven van Jezus en de eerste kerkgemeenschap. Dit geeft meer een totaalbeeld. Hierop wordt grondig ingegaan bij de didactiek voor het vertellen van bijbelverhalen (zie 6.4).

Daarnaast is het belangrijk dat kinderen naar aanleiding van concrete verhalen op zoek gaan naar wie Jezus eigenlijk is en wat Hij betekent voor mensen in zijn omgeving en voor christenen. Hiertoe kunnen kinderen gestimuleerd worden door regelmatig een band te leggen tussen verschillende verhalen over Jezus die in de onderwerpen aan bod komen.

Aan de kinderen wordt vanaf de eerste cyclus een groeischriftje gegeven, dat de hele tijd van de lagere school kan meegaan. In dat schriftje wordt af en toe genoteerd welk beeld van Jezus naar voren komt in de les. Uiteraard moeten kinderen de kans krijgen om zelf iets over Jezus te noteren en niet alleen iets dat ze van bord afschrijven. Aan de hand van dit schriftje kunnen zij zelf op termijn de rijkdom en de evolutie van hun eigen Jezusbeeld bekijken (zie 6.6).

3. ONDERWERPEN

In hoofdstuk één werden de fundamenteën van dit leerplan besproken: het kind in zijn wereld, het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei en een christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei.

In hoofdstuk twee werden negen invalshoeken aangebracht, van waaruit voortgebouwd wordt op die fundamenteën. Zo worden onderwerpen uitgeschreven: de concrete uitwerking van het leerplan.

Dit hoofdstuk wil duidelijk maken hoe die onderwerpen ontstaan zijn en hoe ermee kan gewerkt worden. Vooreerst wordt duidelijk gemaakt wat de onderwerpen inhouden. Dan volgt een verantwoording van de keuze en de ordening van de onderwerpen (schema 3). Vervolgens zijn er voorstellen voor een volgorde van onderwerpen binnen elke cyclus. Er wordt uitgelegd hoe nieuwe combinaties van onderwerpen mogelijk zijn. Ook occasionele onderwerpen kunnen ingevoerd worden. Tenslotte volgt een stukje over de aansluiting van dit leerplan bij het kleuteronderwijs en bij het secundair onderwijs.

3.1 WAT HOUDEN DE ONDERWERPEN IN?

3.1.1 Krachtlijnen per cyclus

Het lager onderwijs is opgedeeld in drie cycli. Per cyclus zijn er inhoudelijke krachtlijnen, die terug te vinden zijn in de onderwerpen. Ze steunen op de drie fundamenteën: het kind in zijn wereld, het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei en een christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei.

Een eerste krachtlijn maakt duidelijk op welk punt alle onderwerpen aansluiten bij de groei van kinderen: groeien vanuit geborgenheid (eerste cyclus), groeien in verbondenheid (tweede cyclus), groeien met kracht (derde cyclus).

De tweede krachtlijn kijkt naar de kinderen, zoals zij tussen andere mensen opgroeien: wij-ik-wij (eerste cyclus), jij-ik-jij (tweede cyclus), zij-ik-zij (derde cyclus).

Daarop volgt een krachtlijn vanuit de kern van het christelijk geloof. God is op verschillende wijzen aanwezig in heel dit proces: Vader (eerste cyclus), Zoon (tweede cyclus) en heilige Geest (derde cyclus).

Bij deze opdeling per cyclus past een belangrijke waarschuwing. De onderscheiden aspecten, zoals ze per cyclus worden aangegeven, zijn wel te onderscheiden, maar nooit van elkaar te scheiden. Ze staan van meet af aan en onophoudelijk met elkaar in interactie. Geborgenheid, verbondenheid en kracht horen samen in de groei van kinderen. Een kind kan als persoon ook niet groeien zonder relatie met anderen en met de ruimere gemeenschap. Tenslotte zijn Vader, Zoon en Geest één God.

In die zin heeft de opsplitsing in drie onderscheiden dimensies iets kunstmatigs. Toch is er op grond van de inzichten uit de ontwikkelingspsychologie bij het opgroeiende kind een verschuivende aandacht vast te stellen. Naarmate kinderen groeien krijgen ze ook andere mogelijkheden. In die zin is het verantwoord in de verschillende ontwikkelingsfasen van het kind specifieke aandacht te schenken aan nieuw ontwikkelde gevoeligheden, zonder evenwel de andere aspecten uit het oog te verliezen, of de verschillende dimensies van elkaar te isoleren.

<i>Eerste cyclus</i>	<i>Tweede cyclus</i>	<i>Derde cyclus</i>
Groeien in geborgenheid	Groeien in verbondenheid	Groeien met kracht
Wij - ik - wij	Jij - ik - jij	Zij - ik - zij
Vader	Zoon	Geest

Deze krachtlijnen oriënteren de uitwerking van de onderwerpen binnen elk van de drie cycli, naar gelang van de mogelijkheden van de kinderen.

- In de eerste cyclus staat 'leven in geborgenheid' centraal. Vanuit geborgenheid bij volwassenen kunnen kinderen groeien naar zelfstandigheid en openkomen voor geloofstaal. De bedoeling is het basisvertrouwen van kinderen te versterken, te verruimen en te verdiepen, onder andere door kennismaking met God als liefhebbende Vader.
- De tweede cyclus staat in het teken van verbondenheid met anderen. De opgave bestaat erin bij de kinderen de gerichtheid op zichzelf te overstijgen, zodat ze open komen voor de oproep die uitgaat van anderen. Wederkerigheid en ontmoeting staan centraal. De manier waarop Jezus omgaat met mensen staat model voor ontmoeting tussen mensen onderling en tussen mens en God. Een tweede kerngegeven is: komen tot gevoeligheid voor en inzicht in geloofstaal.
- Aandachtspunten voor de derde cyclus zijn: blikverruiming op de wereld zowel in ruimte- als in tijdperspectief; beginnend zoeken naar en bouwen aan de eigen identiteit; zin om zich te engageren samen met anderen, in het perspectief van wereldsolidariteit; ontluikende kritische zin en groeiend vermogen tot reflectie; de kernboodschap van het christendom in zijn actuele relevantie; leven in een ruimer gemeenschapsperspectief. Kinderen kunnen zich identificeren met krachtige levensidealen die gericht zijn op solidariteit. Ze kunnen zich gesteund voelen door de kracht van de heilige Geest.

3.1.2 Inhoudelijke uitwerking van de onderwerpen

Elk onderwerp wordt op drie vlakken uitgewerkt:

Er is aandacht voor leeftijdsgebonden mogelijkheden van de kinderen. Elk onderwerp sluit aan bij de ervaringen die kinderen op dat moment van hun ontwikkeling hebben. Ze kunnen verder bouwen op die ervaringen en krijgen ondersteuning in hun levensbeschouwelijke en religieuze groei.

Er is ook aandacht voor de wereld waarin kinderen opgroeien. Die wereld heeft immers heel wat invloed op hun groei.

Daarnaast wordt elk onderwerp ook uitgewerkt zoals het betekenis heeft voor gelovige christenen. Kinderen kunnen participeren aan dit geloof als ze ervoor openstaan. Het christelijk geloven staat hier dus centraal, maar ook andere godsdiensten en religies vormen een bijkomende inspiratiebron.

Waar in aansluiting bij de beginsituatie van de kinderen b.v. stilgestaan wordt bij de geborgenheid bij vertrouwensfiguren (mama, papa, grootouders, onthaalmoeders, enz.) en men kinderen helpt om deze

geborgenheid intens te ervaren, zal ook Jezus ter sprake komen. Hij vertrouwde op God als een liefhebbende Vader. De kinderen worden bovendien uitgenodigd (niet verplicht) om God een plaats te geven in hun leven en te participeren aan het geloof van christenen die ze kennen. Daarnaast kan bekeken worden hoe b.v. joden en islamieten op zoek gaan naar manieren om uit te drukken welke plaats God in hun leven inneemt.

Het is de bedoeling dat kinderen zo optimaal mogelijk geraakt en aangesproken kunnen worden:

- Het christelijk geloven komt in elk onderwerp aan bod.
- Indien kinderen zich niet aangesproken voelen door het christelijk geloven, dan geldt als minimumdoel dat ze kunnen geraakt en aangesproken worden door zingeving in perspectief van verbondenheid.
- Daarom zit in elk onderwerp ook openheid op andere vormen van zingeving. Men moet zich ervan bewust zijn dat voor sommige kinderen 'andere' vormen van zingeving meer herkenbaar zijn dan het christelijk geloof. Kinderen participeren immers sterk aan de manier waarop hun eerste opvoeders aankijken tegen het leven. Die is nogal eens anders dan het christelijk geloof. Voor die kinderen is het zinvol om op het spoor van 'andere' zingevingen verder te werken. Die situatie doet zich op uitgesproken wijze voor bij kinderen met andere culturele wortels, maar is ook waar voor kinderen die opgegroeid zijn in deze cultuur.

3.2 KEUZE EN ORDENING VAN DE ONDERWERPEN

Bij de keuze van de onderwerpen is rekening gehouden met de leeftijdsgebonden mogelijkheden van de kinderen. De titels van de onderwerpen zijn niet meteen ontleend aan de christelijke geloofstaal. Ze sluiten eerder aan bij de werkelijkheid waarin kinderen leven en groeien. De uitwerking van de onderwerpen verraadt uiteraard het christelijk perspectief van dit leerplan.

Schema 3 verheldert de ordening en de onderlinge samenhang van de onderwerpen. Dit schema wil duidelijk maken hoe de onderwerpen aansluiten bij de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei (uit hoofdstuk 1). Het schema zegt niets over de spreiding van de onderwerpen over de twee stappen binnen elke cyclus. Op de volgorde van de onderwerpen wordt later in dit hoofdstuk teruggekomen (3.3).

De componenten en de cycli vormen in het schema 'cellen' waarin de onderwerpen een plaats krijgen. De titels van de onderwerpen zijn in het schema weergegeven in gewone druk. Wat cursief gedrukt is, geeft aan welke aspecten van gelovig leven en godservaring daarmee correleren.

SCHEMA 3		Eerste cyclus	Tweede cyclus	Derde cyclus
		wij - ik - wij	jij - ik - jij	zij - ik - zij
		groeien in geborgenheid	groeien in verbondenheid	groeien met kracht
		Vader	Zoon	Geest
COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI ALS VINDPLAATSEN VAN GELOVIG LEVEN				
A. Vanuit fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	Mag ik zijn wie ik ben? Onthaal (klas, school) <i>De God van Jezus is een liefhebbende Vader Christelijk klasklimaat</i>	Vergeving en verzoening <i>God geeft telkens weer nieuwe kansen Sacrament van verzoening</i>	Wat maakt mij gelukkig? Wie wil ik worden? <i>God houdt voor elke mens een zinvol toekomstperspectief open</i>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	Ik heb een lichaam met vele mogelijkheden ... <i>Heelwording, eenheid van lichaam en geest</i> ... maar ik kan niet alles <i>Grenzen als bedding van groei: kiemen van hoop</i>	Verbondenheid in verdriet <i>Een nabije, dragende God als bron van leven, over 'dode punten' heen</i>	Grenzen van het leven <i>Verrijzenisgeloof Ziekenzalving</i>
B. in verbondenheid	B.1 met zichzelf	Ik voel mij vandaag zo ... <i>Op weg naar innerlijkheid</i>	Stilte en gebed, ontvankelijkheid <i>Open komen voor spiritualiteit</i>	Bewogen worden en in beweging komen <i>Vormsel</i>
	B.2 met anderen	Dragen en gedragen worden <i>God als dragende grond van het bestaan</i>	Anders zijn, ontmoeting <i>God als Andere</i> Conflicten <i>Jezus ontmoeten: kansen tot bekering</i>	Groeien in liefde en tederheid <i>God als bron van liefde</i>
	B.3 met gemeen- schappen	Geboorte en groei <i>Bestaan als gave</i>	Anders zijn, ontmoeting <i>De klasgroep als dragende gemeenschap</i>	Bewogen en zoekende mensen vinden elkaar: kerk - andere godsdiensten Samen leven tussen werkelijkheid en droom <i>Samen op weg met bewogen mensen</i>
	B.4 met natuur en cultuur	Op verkenning in de natuur <i>Schepping: verwondering en dankbaarheid</i>	Mens en natuur, gave en opgave <i>Schepping, ons toevertrouwd</i>	Natuur en cultuur <i>De mens als medewerker in de schepping</i>

C. groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	Ik wil het goede doen <i>Geroepen worden om het goede te doen Vergeving</i>	Gewetensvol handelen <i>Zoals Jezus luisteren naar de stem van God in het gebeuren</i>	Verantwoordelijkheid, engagement <i>In perspectief van wereldwijde verbondenheid Missie</i>
D. en openkomen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen	Water <i>Doopsel Brood Eucharistie</i> Liturgisch en pastoraal jaar <i>Herinnering aan Jezus, meevieren met de geloofsgemeenschap</i> <i>Het Jezusverhaal</i>	Levensadem <i>Twee polen van leven Aarde en vruchtbaarheid Schepping als gave Symbolen Geloofstaal begrijpen</i> Liturgisch en pastoraal jaar <i>De geloofsgemeenschap viert het leven</i> <i>Jozef, Mozes</i>	Vuur <i>Werking van de Geest</i> Bijbel <i>Een lange geschiedenis van bewogen mensen</i> Liturgisch en pastoraal jaar <i>De geloofsgemeenschap in het spoor van Jezus</i> <i>Paulus, Elia.</i>

3.3 VOLGORDE VAN DE ONDERWERPEN

De onderwerpen zijn per cyclus geordend. Concreet verloopt een cyclus in twee stappen. Meestal zijn dit twee opeenvolgende leeftijdsgroepen. De onderwerpen worden hier aangebracht volgens de 'componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei'. Het staat de leerkracht vrij om de onderwerpen in de klas te brengen naar gelang van de plaatselijke en actuele omstandigheden. Daarbij dient men wel rekening te houden met volgende gegevens:

- De onderwerpen die betrekking hebben op een symbool vormen een 'rode draad' doorheen de lagere school, b.v. 'water' voor de eerste cyclus. Een dergelijk onderwerp kan op vele manieren en in diverse contexten terugkeren in de loop van een schooljaar. Zo krijgen verschillende belevingsfacetten ervan betekenis en kunnen kinderen ook de meer-dimensionaliteit van een symbool proeven. Op het einde van het schooljaar kan men een 'slotmoment' voorzien, waarin alle facetten van het symbool samengebracht en geduid worden. Dan krijgt men ook een globaal zicht op de religieus-godsdienstige betekenis ervan.
- Het onderwerp 'liturgisch en pastoraal jaar' moet opgesplitst worden naar gelang van de periode waarop een onderdeel betrekking heeft. Per cyclus gelden voor de twee stappen dezelfde doelen. Toch kan men per stap andere accenten leggen. Dit vraagt overleg met een eventuele collega of in het team over de stappen heen.
- De verhalenreeksen uit de Bijbel kunnen in een beperkte periode van het schooljaar (b.v. één trimester) in de vorm van een vervolvertelling binnengebracht worden via afzonderlijke vertelmomenten, los van de overige godsdienstlessen of in een miniproject. Bij kernpassages kan men verwerkingstijd voorzien, zodat het meerstappenplan kan uitgevoerd worden dat aangegeven is bij de invalshoek 'Bijbel' (2.4.4) en in het hoofdstuk 'didactische opties' (6.4). Verder is het de bedoeling bij de andere onderwerpen, waar mogelijk, verbanden te leggen met de vervolvertelling. Bij heel wat onderwerpen zijn aanknopingspunten te vinden, zowel in de kern als in de uitbreiding.

Verder zijn er voor de bepaling van de volgorde voor elke cyclus nog enkele aandachtspunten:

3.3.1 Eerste cyclus

- Het onderwerp 'ik mag zijn wie ik ben' is opgevat als de start voor de eerste stap. Het schept ruimte voor de kinderen om de grote stap naar de lagere school te kunnen zetten in een sfeer van onthaal. In schema 3 (3.2) wordt dit onderwerp duidelijk voorgesteld als een onthaal-onderwerp.
- 'Dragen en gedragen worden' is een goed slotonderwerp voor de eerste cyclus. Het is een synthese van de grote lijnen die terug te vinden zijn in de overige onderwerpen.
- Of de symbolen 'water' en 'brood' geprogrammeerd worden in de eerste of de tweede stap, hangt samen met het moment waarop de kinderen hun eerste communie vieren. Het symbool 'brood' is bedoeld als kennismaking met de eucharistie.
- De onderwerpen 'geboorte en groei', 'ik heb een lichaam met vele mogelijkheden ...' en 'ik kan niet alles', gaan vooral in op de uiterlijke aspecten van de identiteitsvorming. Ze sluiten goed aan bij de zin voor het concrete van zesjarigen. De onderlinge volgorde van deze onderwerpen is gemakkelijk verwisselbaar en combineerbaar, ook al vloeien ze in de hier aangegeven volgorde wel logisch uit elkaar voort.
- Het onderwerp 'op verkenning in de natuur' kan in beide stappen uitgewerkt worden.
- De onderwerpen 'ik wil het goede doen' en 'ik voel mij vandaag zo ...' betreffen innerlijke aspecten van de identiteit. Ze liggen daarom wat moeilijker voor zesjarigen en zijn meer geschikt voor de tweede stap.

3.3.2 Tweede cyclus

- Men maakt het best de keuze voor het onderwerp 'aarde en vruchtbaarheid' in de stap waarin ook het onderwerp 'de wereld, gave en opgave' voorkomt. Beide onderwerpen zijn complementair uitgewerkt.
- Het onderwerp 'anders zijn, ontmoeting' zet de krachtlijnen uit voor twee andere onderwerpen, nl. 'conflicten' en 'vergeving en verzoening'. Deze drie onderwerpen zijn inhoudelijk met elkaar verwant en bouwen verder op mekaar. Ze zijn bedoeld om het vermogen tot perspectiefwissel en wederkerigheid tot ontwikkeling te laten komen. Ze kunnen wel gespreid worden over de twee stappen.
- Ook de onderwerpen 'ontvankelijkheid en stilte' en 'levensadem' zijn met elkaar verwant en worden het best verdeeld over de twee stappen.
- Het onderwerp 'symbolen' vraagt cognitief gezien het meest van de kinderen en is daarom geschikt voor het einde van de tweede cyclus.

3.3.3 Derde cyclus

- De onderwerpen 'Bijbel' en 'Kerk' liggen cognitief het moeilijkst en zijn dus meer geschikt voor de zesde stap. 'Bewogen en zoekende mensen vinden elkaar: Kerk - andere godsdiensten' kan goed functioneren als eindonderwerp, omdat daarin de dynamiek van alle onderwerpen van de derde cyclus samenkomt.
- 'Vuur' en 'bewogen worden en in beweging komen' zijn onderwerpen die nauw kunnen aansluiten bij het vormsel.
- De onderwerpen 'bewogen worden en in beweging komen' en 'engagement en verantwoordelijkheid' vormen twee kanten van eenzelfde medaille, namelijk gewetensvol handelen. Het eerste onderwerp belicht de innerlijke kant van het geweten, het tweede het aspect doen, handelen.

3.4 VOORBIJ DE ONDERWERPEN

Het leerplan legt geen verplichting op om de onderwerpen en de titels, zoals ze hier functioneren, over te nemen bij het maken van leermiddelen. De doelen van de onderwerpen zijn wel bindend: de kern ervan is verplicht; de uitbreiding is facultatief. Wat verplicht is, moet gerealiseerd worden in de cyclus waarvoor het in dit leerplan bestemd is. Dit moet duidelijk herkenbaar zijn in leerboeken en/of andere leermiddelen die voor een bepaalde cyclus ontworpen worden.

Het staat leerkrachten en ontwerpers van leermiddelen vrij zelf nieuwe combinaties van doelen te bedenken die betrekking hebben op dezelfde cyclus. Op die wijze kan men uitkomen bij een groter (of kleiner) aantal onderwerpen. Men kan hiervoor steeds extra inspiratie putten uit de invalshoeken.

De onderwerpen zijn gekozen in functie van de belangrijkste componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei bij kinderen (zie schema 3). Omdat deze componenten concreet doorvertaald zijn in de doelen (zie hoofdstuk 5), komen ze hoe dan ook aan de orde als men zich houdt aan deze doelen. Er zijn weinig objectieve redenen te geven waarom een bepaalde combinatie en volgorde beter zou zijn dan een andere. In de dagelijkse praktijk zijn de kinderen er vaak mee gediend dat de leerkracht flexibel kan inspelen op interessegebieden waarvoor ze op een bepaald moment open staan.

3.5 RUIMTE VOOR OCCASIONELE ONDERWERPEN

De doelen bij de onderwerpen, met hun kern, zijn verplicht. De uitbreiding bij de doelen is facultatief. Naast de aangeboden onderwerpen is er nog ruimte voor occasionele onderwerpen, met eigen doelen.

Occasionele onderwerpen kunnen geput worden uit de actualiteit, zoals die zich voordoet in het leven van de kinderen of in de wereld rondom hen of uit het liturgisch en pastoraal leven:

- Elke cyclus heeft het onderwerp 'liturgisch en pastoraal jaar'. Het kan best zijn dat een schoolteam daarvoor samenwerkt met de parochie waar de school gelegen is, en b.v. bepaalde liturgische feesten of lokale tradities sterker wil belichten.
- Een aantal fundamentele belevingen die tot het dagelijkse leven van kinderen horen, komen aan bod binnen de geplande onderwerpen. Deze zijn immers gegroeid uit een bezinning op wat kinderen in een bepaalde ontwikkelingsfase sterk bezighoudt en waarin bovendien ontwikkelingskansen zitten. Toch kunnen er zich om en nabij het klasleven gebeurtenissen voordoen die kinderen zo sterk bezighouden, dat men er niet naast kan om met hen op zoek te gaan naar mogelijke zin en betekenis ervan. Het kan gaan om gebeurtenissen in het leven van een klas- of schoolgenoot of gebeurtenissen uit de actualiteit, die een sterke indruk nalaten bij de kinderen. Het leerplan laat ruimte om stil te staan bij zulke gebeurtenissen. Gebeurtenissen die zeker om aandacht vragen zijn die, waarin kinderen geraakt worden in hun basisvertrouwen. Men moet zeker ook de nodige aandacht opbrengen voor gebeurtenissen in verband met leven en dood. Op zulke momenten is het nodig dat kinderen kunnen terugvallen op een menselijk klimaat op school, met ruimte voor verbondenheid in blijdschap en verdriet.

3.6 KLEUTERONDERWIJS EN SECUNDAIR ONDERWIJS

3.6.1 Aansluiting bij het kleuteronderwijs

Aandacht voor onthaal

Elk kind moet kunnen thuiskomen in de klas en wennen aan de nieuwe schoolsituatie. Elkaar leren kennen vraagt expliciete aandacht: wie ben ik, wie ben jij? Hier kunnen kinderen ervaringen opdoen van 'erbij horen'. Zo kunnen vertrouwensrelaties ontstaan.

Men kan stilstaan bij afspraken om het samenleven in de klas zo aangenaam mogelijk te maken. Er kan een 'onthaalritueel' uitgebouwd worden om de sfeer van onthaal en verbondenheid een heel jaar mee te nemen. Deze aanpak zal kinderen op hun gemak stellen, omdat ze er doorgaans mee vertrouwd zijn sinds de kleuterklas.

Ruimte voor beweging

Bij heel wat onderwerpen voor de eerste cyclus kan men gebruik maken van werkvormen die ruimte bieden voor beweging en spel. B.v. de onderwerpen 'ik heb een lichaam met vele mogelijkheden' en 'maar ik kan niet alles' zijn speciaal bedoeld om in beweging te komen. Daarnaast zijn er ook onderwerpen die kansen bieden om op ontdekking te gaan buiten de klas. Bij de onderwerpen 'op verkenning in de natuur' en 'water', ook 'geboorte en groei' is dat zelfs sterk aangewezen. Zo komt de behoefte van jonge kinderen aan beweging en concrete exploratie van de wereld rondom hen tot haar recht.

De onderwerpen voor de eerste cyclus kunnen uitgewerkt worden zonder dat schrijf- en leesvaardigheid van de kinderen verondersteld wordt. De verhalen in die onderwerpen zijn bedoeld om verteld te worden. Kinderen moeten de ruimte krijgen om er met lijf en leden in op te gaan.

Deze accenten moeten het mogelijk maken om de drempel tussen kleuter- en lager onderwijs voor alle kinderen klein te houden.

Verscheidenheid in de beginsituatie

Aan het begin van de eerste cyclus doen zich grote verschillen voor tussen de kinderen op het vlak van vertrouwdheid met godsdienst. Er zijn heel wat kinderen die reeds tot op zekere hoogte vertrouwd zijn met inhouden van de eerste cyclus. Ze zullen verhalen en symbolen herkennen. Met hen kan men een stap verder gaan. De suggesties in de uitbreiding bij de onderwerpen kunnen hier zeker benut worden. Andere kinderen hebben geen enkele voorkennis op het vlak van godsdienst. Daarom neemt de eerste cyclus ruim de tijd om kennis te maken met de figuur van Jezus, zodat ook die kinderen met Hem vertrouwd worden.

Participatie

In de eerste twee cycli ligt het accent op de 'participatie' van de kinderen aan de christelijke visie die de leerkracht binnenbrengt. Kinderen op jonge leeftijd leven van nature mee en doen ook mee. Ze identificeren zich sterk met volwassenen met wie ze een vertrouwensband hebben. Toch wordt ook vanaf de eerste cyclus rekening gehouden met de vrijheid van de kinderen (en hun thuis) en met de multiculturele en multireligieuze situatie waarin ze leven. Vanaf de derde cyclus groeien kinderen stilaan van participeren naar eigen elementen voor een persoonlijk standpunt.

3.6.2 Aansluiting met het secundair onderwijs

In de derde cyclus krijgt 'verscheidenheid' uitgesproken meer aandacht. Er wordt stilgestaan bij algemeen menselijke gegevens en men zoekt in op het christelijk geloven. Daarnaast komen ook andere zienswijzen en standpunten aan bod. Ook is er veel aandacht voor wat leeft in de cultuur en in de samenleving en voor de invloed die kinderen daarvan ondergaan. In de derde cyclus worden de eerste aanzetten gegeven tot een meer 'vergelijkende' benadering, waarin kinderen de kans krijgen om de waarde van het christelijk geloof te plaatsten naast en af te wegen tegenover andere godsdiensten en levensbeschouwingen. Deze tendens zal zich in het secundair onderwijs sterker doorzetten.

Verder bestrijkt het beeld van de wereld dat via de onderwerpen binnenkomt, een veel ruimer en complexer veld, dan in de eerste en tweede cyclus. Het is de bedoeling kinderen in de derde cyclus te helpen zich te oriënteren in de veelheid van waarden en zingevingmodellen die deze wereld rijk is. Ook dit wordt in het secundair onderwijs voortgezet.

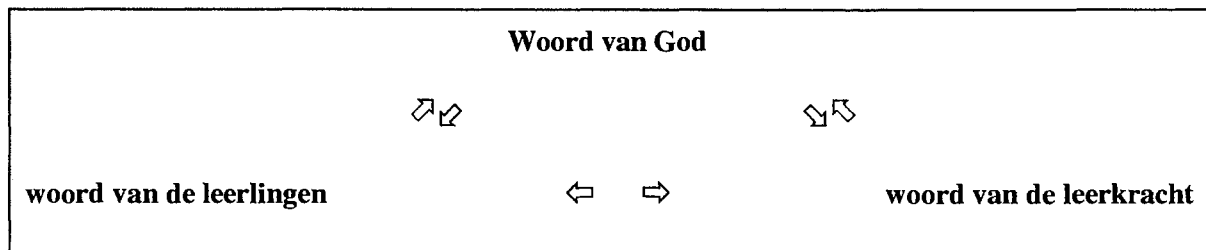
Gedurende de lagere school wordt aandacht besteed aan het leren omgaan met geloofstaal, met het accent op de Bijbel en op het gods- en Jezusbeeld dat kinderen zich op basis hiervan vormen. Reeds in de beginsituatie (1.2.2) werd het belang hiervan voor de levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling van kinderen duidelijk gemaakt. Op dit vlak worden basiscompetenties omschreven waarover kinderen moeten beschikken bij de aanvang van het secundair onderwijs. Die zijn op een rijtje gezet onder 'didactische aandachtspunten' van de invalshoek 'Bijbel' (2.4.4).

4. GROEIEN DOOR COMMUNICATIE

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de manier waarop kinderen kunnen groeien dankzij het communicatiegebeuren van de godsdienstles. Het gaat hier om een welomschreven communicatiegebeuren, waarvan de contouren in de visietekst van 080796 zijn weergegeven. Om het eigene van communicatie in de godsdienstles helder te krijgen wordt duidelijk gemaakt wat bedoeld wordt met geloofscommunicatie. Er wordt ook ingegaan op het specifieke van communicatie *met kinderen*. Ook de plaats van het christelijk geloven in het communicatieproces wordt toegelicht. Tot slot wordt stilgestaan bij verschillende niveaus van communicatie.

4.1 'woord, woord, Woord'

In de godsdienstles gebeurt communicatie op basis van een wisselwerking tussen de ervaringswereld van de leerlingen en van de leerkracht. De originaliteit van het vak godsdienst bestaat erin dat men in deze wisselwerking ruimte wil laten voor het Woord van God. Voor gelovige christenen staat de inbreng van leerlingen en leerkracht onder de kritiek van Gods Woord.

Didactisch gezien is communicatie in de godsdienstles gericht op het bevorderen van kennis, vaardigheden en attitudes omtrent leven en geloven. Dit houdt o.m. in dat:

- leerlingen en leerkracht elk op hun eigen manier een belangrijke inbreng hebben in het communicatieproces, vanuit hun persoonlijke ervaringen, opvattingen, gevoelens en behoeften.
- leerlingen zich een taal eigen maken om de dialoog tussen godsdiensten en levensbeschouwingen aan te gaan. Door deze dialoog zal op termijn hun keuzebekwaamheid bevorderd worden.
- het Woord van God beluisterd wordt. Bijbel en traditie getuigen van dit Woord. Het heeft een eigen dynamiek en kan mensen raken, hoe en waar ook. De Geest waait waar hij wil. Waar zo'n gelukkig moment (kairos) zich voordoet in de klas, zal men dit tot bloei laten komen en valoriseren.
- leerlingen de christelijke geloofstaal leren hanteren. Hierbij is zowel het leren van geloofsuitdrukkingen als het geloof leren uitdrukken belangrijk.

Communicatie is hier bedoeld als een gebeuren waarbij de totale mens betrokken is. Ze doet een beroep op verbale en non-verbale expressievormen: lichaamstaal, lichaamsexpressie, muzische, dramatische en liturgische expressievormen.

Een sfeer van vertrouwen is grondvoorwaarde om tot communicatie te komen en ze vol te houden. Kinderen moeten en mogen ervaren dat ze aanvaard en graag gezien worden. Het is in deze sfeer van vertrouwen dat ze kunnen kennismaken met het christendom en de mogelijke betekenis ervan voor hun leven. Iedere leerling zal op dit vlak een unieke weg gaan en daartoe de nodige tijd en steun krijgen.

4.2 Geloofscommunicatie

In *geloofscommunicatie* drukt men een diepste overtuiging uit, die te maken heeft met wat men uiteindelijk als 'waar' en 'betrouwbaar' ervaart en waar men zijn leven op bouwt. Gelooft men bovendien nog dat mensen een gemeenschappelijke bestemming in zich dragen, dan heeft dit consequenties: men gaat dan door tot op de kern en het komt er voor alle gesprekspartners op aan te weten wat uiteindelijk belangrijk, waar en betrouwbaar is.

Geloofscommunicatie is daarom meer dan een vrijblijvende gedachtewisseling. Het is communicatie over wat men van levensbelang vindt. Het gaat over wat mensen breekt of heelt, ziek of gezond maakt, verlamt of doet opstaan, vernietigt of tot leven wekt.

Dat wil echter niet zeggen dat men het eigen geloven als enige en exclusieve bron van waarheid moet voorhouden aan kinderen. Geloofscommunicatie is maar geloofwaardig als de gesprekspartners met even grote onbevangenheid andere vormen van geloven en zingeving kunnen tegemoetreden en naar waarde schatten. Vertrekkend vanuit het principe van gelijkwaardigheid tussen mensen, gaat een diepe geloofsovertuiging hand in hand met een diep respect voor niet- en anders-gelovigen. Zoniet komt men in de buurt van onverdraagzaamheid en fanatisme. Voor christenen strookt dit niet met de criteria van menswaardigheid.

4.3 Geloofscommunicatie met kinderen

Vanuit hun eerste naïviteit leven kinderen mee met de leerkracht, zoals deze uiting geeft aan overtuigingen in woord en daad. Door hun participatieve ingesteldheid is 'vrijblijvende communicatie' met kinderen eigenlijk bij voorbaat al onmogelijk. Men doet altijd, of men het nu wil of niet, aan 'geloofscommunicatie', omdat kinderen vanwege hun ontwikkelingsfase weinig afstand kunnen nemen van de overtuigingen en grondhoudingen van hun opvoeders. Ze worden er een stuk door 'gevormd', ten goede of ten kwade.

Anderzijds mag men kinderen niet tot meer dwingen dan wat ze zelf willen. Tegen de achtergrond van de pluralistische samenleving moet men hierop attent zijn. Volgende aandachtspunten zijn erop gericht om elk kind in zijn eigenheid te respecteren:

- Kinderen verdienen respect in de wijze waarop ze zelf betekenis en waarde geven aan ervaringen. Daarom is het nodig dat de leerkracht zich tracht in te leven in hun 'gevoelde betekenissen'. De 'ervaringsgerichte dialoog' speelt hier een belangrijke rol. Bij de invalshoek 'fundamentele belevingen' (2.4.1) wordt hier verder op ingegaan.
- De inbreng van elk kind moet zoveel mogelijk geplaatst worden tegen de achtergrond van zijn uniciteit als mens. Van daaruit kan deze inbreng naar waarde geschat worden. De leerkracht moet op het spoor zien te komen van welke essentiële bijdrage elk kind te leveren heeft in het communicatieproces. Dat vraagt ernstige inspanningen, zeker als kinderen weinig communicatievaardig zijn.
- Kinderen zijn geen 'onbeschreven bladen'. Ze dragen overtuigingen en gezindheden met zich mee, opgebouwd door eigen ervaringen en door participatie aan de overtuigingen van hun eerste opvoeders. Ze hebben het recht daarin begrepen en gerespecteerd te worden.
- Men moet rekening houden met de verscheidenheid in de klas. Ze kan geplaatst worden tegen de achtergrond van gemeenschappelijkheid en universele verbondenheid. Hierop wordt verder ingegaan bij de invalshoek 'verscheidenheid' (2.4.2).

Deze aandachtspunten zijn gefundeerd op een houding van respect. Kinderen nemen deze houding

van hun leerkracht over. Een klimaat van respect roept bij hen respectvol gedrag op. Hoewel ze er nog niet aan toe zijn om zich deze houding op duurzame wijze eigen te maken (want dit is integratie op volwassen niveau), kunnen hun momentele houding en gedrag er wel door gestuurd worden. Alleszins doen ze participatieve ervaringen op van een sfeer van openheid en respect. Dit zal op termijn de communicatiebekwaamheid van de kinderen gunstig beïnvloeden.

Het communicatieproces beoogt geleidelijke verdieping van inzicht, attitudes en vaardigheden op het vlak van zingeving en geloven. Kinderen hebben meer nodig om te kunnen groeien in vrijheid en autonomie dan oppervlakkige, nivellerende, vrijblijvende gesprekken waarin ieder zijn mening zegt. Hierbij enkele aandachtspunten:

- De verschillende fasen van een leerproces moeten aan bod kunnen komen. Hierop wordt uitvoerig ingegaan in punt 6.2.
- Er gelden ook voor het vak godsdienst een aantal 'basiscompetenties' per cyclus. Deze zijn uitgeschreven bij de invalshoek 'Bijbel' (2.4.4). Het leren omgaan met de bijbelse geloofstaal vormt een belangrijke voorwaarde om essentiële aspecten van het christelijk geloven te kunnen aanvoelen en begrijpen.
- Tot slot dient men voldoende oog te hebben voor verschillende niveaus van communicatie (4.4).

4.4 Niveaus van communicatie

Om een verdiepende dynamiek gaande te houden is het aangewezen dat de leerkracht bewust verschillende niveaus van communicatie inbouwt. Op alle leeftijden kan men komen tot verschillende communicatieniveaus. Men dient er wel rekening mee te houden dat jonge kinderen maar kunnen denken en redeneren als ze concrete aanknopingspunten hebben en als het gaat om inhouden waarop ze zich sterk betrokken weten. Daarom is het bij jonge kinderen niet wenselijk om deze communicatieniveaus alleen en altijd met de groep te doorlopen. Men kan soms beter werken in kleinere groepen van leerlingen met eenzelfde belangstelling.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie communicatieniveaus:

Het niveau van de ervaring:

stilstaan bij ervaringen en ervaringskansen aanreiken met elementen van religieus-godsdienstig leven

Communicatie op dit niveau:

- Kinderen verwoorden eigen ervaringen over onderwerpen en luisteren naar elkaar.
- Ze worden zich bewust van fundamentele ervaringen en de betekenis ervan. Dit kunnen ze op een geschikte manier tot expressie brengen, ook op non-verbale wijze.
- Ze wisselen ervaringen uit, merken verscheidenheid op en respecteren deze verscheidenheid.
- Religieus-godsdienstige ervaringskansen worden aangereikt in een atmosfeer van verbondenheid via verhalen, godsdienstige rituelen, enz.
- Kinderen leren het gemeenschappelijke in menselijke ervaringen aanvoelen en benoemen. Ze leren fundamentele ervaringen in een universeel perspectief plaatsen.

Het niveau van de betekenisverlening:

in vrijheid de diepte van het christelijk geloof leren kennen en kunnen plaatsten naast andere vormen van betekenisverlening

Communicatie op dit niveau:

- Kinderen kunnen contact maken met hun eigen 'gevoelde betekenissen'. 'Gevoelde betekenissen' zijn betekenissen die zich direct vanuit de ervaringsstroom aanbieden en tot uiting komen in gevoelens en houdingen, b.v. angst in het donker. Zulke gevoelde betekenissen kunnen onbewust sterke invloed uitoefenen op stemmingen en houdingen van kinderen. In het communicatieproces kunnen zulke gevoelde betekenissen naar boven komen via allerlei vormen van expressie, ook via rollenspel en fantasiespel. De leerkracht kan kansen aangrijpen om kinderen te helpen om moeilijke gevoelens te verwerken.
- Kinderen zien in dat niet alle mensen (en de kinderen in de klas) dezelfde betekenis geven aan hetzelfde soort ervaringen. Dit doet zich gemakkelijk voor als er cultuurverschillen zijn. Het is een moeilijker te vatten en te accepteren vorm van verscheidenheid dan die op het eerste niveau. Het is belangrijk te erkennen dat deze vorm van verscheidenheid soms problemen geeft, maar ook rijkdom inhoudt.
- Kinderen ondervinden op welke wijze christenen betekenis geven aan fundamentele levenservaringen. Het getuigenis van de leerkracht en contacten met concrete christelijke gemeenschappen in de omgeving kunnen het communicatieproces voeden. Verder zijn er ook verhalen (vooral bijbelverhalen) en geloofsrituelen waarin ervaringen gelovig worden geduid. In het christendom maakt de persoon van Jezus Christus met woorden en daden duidelijk hoe fundamentele levenservaringen kunnen geplaatst worden in een heilsperspectief.
- Sterke ervaringen van kinderen kunnen, geplaatst in een religieus-godsdienstige context, mogelijk uitgroeien tot religieuze en/of godservaringen. Het communicatieproces kan zulke bevestigende momenten opleveren.

*Het niveau van de reflectie op ervaring en betekenisverlening:
'filosofen'*

Communicatie op dit niveau:

- Kinderen kunnen 'filosofen', maar men moet rekening houden met het concrete stadium van cognitieve ontwikkeling waarin ze zich bevinden. Kinderen van de lagere school kunnen niet komen tot algemene beschouwingen over de grote geloofswaarheden en ervaringsdimensies van het bestaan. Ze kunnen wel terugblikken op concrete ervaringen en stilstaan bij betekenissen die deze hebben voor henzelf en voor anderen. Op basis hiervan kunnen ze partiële uitspraken doen over godsdienstige en andere gegevens. Het is belangrijk dat kinderen kansen krijgen om zulke uitspraken te doen. Ze kunnen hun uitspraken leren onderbouwen met goede argumenten. Op die wijze krijgen ze meer inzicht en leren ze meer bewust vorm te geven aan een eigen mens-, wereld- en godsbeeld.
- Op het niveau van de reflectie is het interessant te werken met uitgangspunten en regels van het 'filosofen met kinderen'. Deze zijn erop gericht dat kinderen zich samen oefenen in samenhangend en consistent denken. De aanwezige verscheidenheid in zienswijzen en standpunten in de klas brengt een dynamiek op gang om tegenstellingen te integreren op een hoger niveau. Het is de bedoeling dat kinderen aanvoelen dat ze tot nieuwe inzichten kunnen komen door verder te bouwen op elkaars inbreng. Ze worden ook uitgedaagd om de kwaliteit van hun redeneringen kritisch te bevragen. Ze ontwikkelen meer vertrouwen in hun eigen denkkracht. Dat is nodig om de moeilijkheden waarmee ze in het religieus-godsdienstige taalspel geconfronteerd worden, stilaan te overwinnen.

4.5 Communicatie in respect

De leerkracht moet erover waken dat het christelijk geloof en de andere godsdiensten en levensbeschouwingen die aan bod komen, voldoende in hun eigenheid gerespecteerd worden. Een levensbeschouwing, religie of godsdienst moet zich kunnen terugvinden in de manier waarop die aan bod komt in het communicatieproces. De criteria die de leerkracht zich stelt in dit verband mogen niet enkel ingegeven zijn door een subjectief aanvoelen. De leerkracht moet voldoende deskundig zijn om met een zekere objectiviteit de eigenheid van een godsdienst of religie te kunnen weergeven en de essentie ervan te laten doordringen bij de kinderen.

Vermits het christelijk geloof in de godsdienstlessen fungeert als oriëntatiepunt voor kinderen op het vlak van zingeving en geloven, is het van belang dat kinderen zich een 'juist' beeld vormen van de essentiële aspecten ervan. Daarom neemt een grondige kennismaking met het christelijk geloof in al zijn facetten een groot deel van de communicatie in beslag. Hierbij is het steeds de bedoeling om vooral aandacht te besteden aan de betekenis van deze facetten voor gelovige mensen.

Daarnaast komen ook andere levensbeschouwingen, religies en godsdiensten aan bod. Hoewel zij niet even uitvoerig ter sprake komen, geldt hier toch hetzelfde uitgangspunt. Men moet voor kinderen kunnen duidelijk maken welke betekenis een bepaald aspect van deze levensbeschouwing, religie of godsdienst kan hebben. Zoniet 'degradeert' men de betreffende visie tot 'folklore'. Dit getuigt niet van een respectvolle houding.

DEEL 2

ONDERWERPEN EN DOELEN PER CYCLUS

Deel 1 bracht elementen voor het leerplan. Er zijn drie fundamenteën: het kind in zijn wereld, het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei en een christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei (hoofdstuk 1). Via negen invalshoeken wordt het leerplan uitgewerkt (hoofdstuk 2). Zo worden onderwerpen uitgebouwd (hoofdstuk 3). Er is gekozen voor groei door communicatie (hoofdstuk 4).

Deze onderwerpen worden nu, in hoofdstuk 5, voorgesteld. Er is in dit deel 2 slechts één hoofdstuk, maar het vormt het centrale deel van het leerplan. Hier wordt alles gekneet tot werkbaar materiaal: onderwerpen en doelen, gerangschikt per cyclus.

5. ONDERWERPEN EN DOELEN PER CYCLUS

Tien van de twaalf onderwerpen van elke cyclus zijn op dezelfde wijze uitgeschreven. Dit wordt toegelicht in een leeswijzer. Daarna volgen voor elke cyclus de onderwerpen en de doelen.

5.1 LEESWIJZER BIJ DE ONDERWERPEN

Tien van de twaalf onderwerpen zijn didactisch uitgewerkt volgens eenzelfde schema, nl. in vier elementen:

- een cirkelschema als algemene voorstelling van elk onderwerp,
- een situering,
- doelen, met kern en uitbreiding,
- basistaal.

Het elfde en twaalfde onderwerp van elke cyclus zijn van een andere aard, dan de eerste tien. Daarom worden ze anders voorgesteld, maar dit wijst zichzelf wel uit.

5.1.1 Een cirkelschema

De eerste bladzijde van elk onderwerp geeft een cirkelschema. Dit is een algemene voorstelling van het onderwerp, op de eerste plaats bedoeld als eerste kennismaking. Enkele tekstblokjes geven aan in welke verschillende aspecten het onderwerp wordt uitgewerkt. Deze tekstblokjes verwijzen naar de doelen van het onderwerp.

Het cirkelschema heeft ook een tweede bedoeling. Een cirkel heeft geen begin of einde. Er is ook geen richting aangegeven. Bij de behandeling van ieder onderwerp kan men dus starten vanuit elk van de tekstblokjes. Dat biedt ruimte voor een flexibele aanpak van het leerproces. Daardoor krijgt elk onderwerp iets onvoorspelbaars, iets verrassends. Dat wordt verder uitgediept en geïllustreerd in 5.1.5.

5.1.2 Situering

Op basis van de componenten van groei, zoals beschreven in hoofdstuk 1, worden elementen opge-

nomen die van toepassing zijn voor het betreffende onderwerp. Wat leeft bij kinderen was mede bepalend voor de keuze en de inhoud van de onderwerpen. Zoals gezegd worden vanuit de drie fundamentele drie krachtlijnen gevolgd doorheen de drie cycli:

- Het kind in zijn groei: groeien in geborgenheid, groeien in verbondenheid, groeien met kracht.
- Het kind in zijn wereld: wij - ik - wij, jij - ik - jij, zij - ik - zij.
- Christelijke visie: Vader, Zoon, Geest.

Deze krachtlijnen en de invalshoeken oriënteren de uitwerking van de onderwerpen binnen elke cyclus. Dat resulteert in een afbakening van de inhoud van elk onderwerp. Die inhoud wordt omschreven in de situering. Soms worden aan de inhoud enkele didactische aandachtspunten verbonden, wanneer een onderwerp om een specifieke didactische benadering vraagt. De situering schetst dus kort wat een onderwerp in het leven van kinderen kan betekenen en wat christenen daarbij kunnen aanbrengen vanuit hun geloof.

5.1.3 Doelen, met kern en uitbreiding

Doelen

Per onderwerp worden een aantal (van drie tot vijf) doelen geformuleerd. Ze geven de richting aan waarin het leerproces van de kinderen dient te gaan.

In de doelen worden soms na te streven competenties en vaardigheden met betrekking tot leerinhouden aangegeven. Immers, wil men groeiperspectieven open houden voor kinderen, dan moet er op een aantal vlakken een duidelijke evolutie te observeren zijn in de loop van de lagere school.

In heel wat doelen is ook aangegeven wat er moet gebeuren in de godsdienstlessen: "ontdekken, oog hebben voor, verkennen, beleven, leren omgaan met, hanteren, ervaren, nadenken, ..." Deze werkwoorden geven uitdrukking aan de fundamentele optie voor communicatie.

De ervaringen die kinderen opdoen en hun deelname aan het communicatieproces, worden op die manier in de leerprocessen betrokken.

Hoewel de voorkeur uitgaat naar eerder procesgerichte doelen, zullen er - naarmate de kinderen ouder worden - meer doelen voorkomen waarbij het accent ligt op observeerbare kennis en vaardigheden. De ontwikkelingspsychologie leert dat kinderen op een bepaalde leeftijd hieraan toe zijn. Bovendien zal het communicatieproces door de jaren heen zijn vruchten afwerpen.

De doelen zijn uitgedrukt in werkwoorden die betrekking hebben op de hele persoon: hoofd, hart en handen. Soms zijn de werkwoorden duidelijk onder te brengen in één van de drie categorieën, maar heel vaak resonanceert in één werkwoord iets van de drie categorieën mee. Het is immers de bedoeling om zoveel mogelijk de persoon in zijn totaliteit aan te spreken en in beweging te zetten. Dat is merkbaar aan werkwoorden als: beleven, hanteren, verkennen, ontdekken, oog hebben voor, vertrouwd zijn met, begrijpen, inzien, vatten, beseffen, waarderen, ...

Tenslotte liggen er in de doelen verschillende accenten voor de verschillende cycli.

- In de eerste cyclus komen volgende werkwoorden voor: hanteren, beleven, kennen, verkennen, ontdekken, zien, oog hebben voor, weten, beseffen, vertrouwd zijn met, leren omgaan met, ervaren, waarderen, dankbaar zijn voor.
- In de tweede cyclus: verkennen, ontdekken, lezen, zien, inzien dat, vergelijken, voorbeelden geven, beleven, aanvoelen, begrijpen, vatten, weten, ervaren, zich kunnen bezinnen, waarderen, zich uitgenodigd voelen, beseffen, reflecteren, nadenken.

- In de derde cyclus: nagaan, onderzoeken, onderscheid maken, vergelijken, kunnen aanwijzen, onderkennen, verwoorden, bevragen en toetsen, toepassen, kritisch bekijken en bespreken, waarderen, naar waarde schatten, begrijpen, dieper ingaan op, doorzien, inzien, beseffen, uitwisselen, stilstaan bij, erkennen, uitgedaagd worden.

Kern en uitbreiding

De doelen worden verder toegelicht in een kern en een uitbreiding. Het zijn nadere omschrijvingen en nuanceringen van het doel en aanzetten voor de uitwerking ervan.

Wat in de *kern* staat, is *verplicht* voor alle leerlingen en in alle scholen.

Wat in de *uitbreiding* staat, is *facultatief*.

Soms zijn de uitbreidingen bedoeld als mogelijkheid om een doel grondiger uit te diepen of breder uit te werken, vooral wanneer een onderwerp de leerlingen sterk aanspreekt.

Soms hebben ze betrekking op een specifieke situatie, b.v. een multireligieuze samenstelling van de klas of plaatselijke tradities in de school of de parochie.

Ze geven ook mogelijke dwarsverbindingen aan met andere onderwerpen of de verhalenreeksen van dezelfde cyclus.

De uitbreiding biedt mogelijkheden tot differentiatie.

5.1.4 Basistaal

Bij elk onderwerp zijn, onder de rubriek 'basistaal' een aantal woorden of uitdrukkingen te vinden die belangrijk zijn om het onderwerp in christelijk perspectief ter sprake te brengen. Het is de bedoeling dat deze woorden en uitdrukkingen gebruikt worden in de klas. Kinderen kunnen er geleidelijk aan mee vertrouwd worden en de betekenis ervan ontdekken.

Deze 'basistaal' is niet bedoeld als een lijst met woordverklaringen die kinderen moeten memoriseren na de uitwerking van een onderwerp. Het is zelfs af te raden om de basistaal op zo'n manier te betrekken in de evaluatie. Het is immers de bedoeling dat kinderen deze woorden en uitdrukkingen leren kennen in een context waarin ze zinvol functioneren. Men kan b.v. wel nagaan welke betekenissen kinderen verbinden met deze woorden vóór en na de behandeling van een onderwerp. Dan krijgt men zicht op de evolutie van het leerproces.

5.1.5 Een flexibele aanpak

De keuze voor een meer flexibele benadering van leerstappen schept de ruimte om de verschillende onderwerpen op een eigen wijze vorm te geven. Een vergelijking met de vorige leerplannen kan op dit punt verhelderend werken. In de vorige leerplannen werd gekozen voor een vaste volgorde van leerstappen. Deze stappen werden uitgedrukt in de drieslag: 'ervaring, christelijke duiding (Bijbel), gelovig leven'. Deze drie stappen kwamen telkens terug in alle leerjaren. Leerkrachten hadden geregeld moeite met de logische samenhang binnen deze volgorde.

Uiteraard zijn ervaring, christelijke duiding en gelovig leven ook in het huidige leerplan gemakkelijk te herkennen. Ze functioneren echter niet als basis voor vaste opeenvolgende stappen in de opbouw van een onderwerp. Een andere volgorde en fasering van de leerstappen kunnen meer leerkansen inhouden voor de kinderen. Het cirkelschema dat elk onderwerp inleidt, maakt juist duidelijk dat men op elk punt kan instappen in een onderwerp en zelf een fasering in leerstappen kan aanbrengen. Er wordt dus voor geen enkel onderwerp een voorgeschreven leerweg opgegeven. Wel kan men in de respectieve kernen

minimumvereisten vinden voor leerstappen. Hoe en op welk moment ze aan bod komen, is afhankelijk van de keuze van de leerkracht en/of de ontwerpers van leermiddelen. Het cirkelschema wil verschillende combinatiemogelijkheden en faseringswijzen uitlokken, die zo goed mogelijk rekening houden met de eigen situatie en omstandigheden in de klas.

Het is te hopen dat de ontwerpers van leermiddelen deze ruimte niet dichttimmeren in de leerboeken. Ook de leerboeken moeten ruimte en keuzemogelijkheden bieden aan de leerkrachten.

Een voorbeeld

'Op verkenning in de natuur' (eerste cyclus)

Voor dit onderwerp worden hier twee mogelijke leerwegen aangegeven. Er zijn er nog andere.

Mogelijkheid 1

1. De kinderen maken kennis met aspecten van christelijk leven zoals deze gestalte krijgen in verhalen over een concrete christelijke figuur uit de kerkgeschiedenis: Franciscus. Ze krijgen de kans om deze figuur grondig te leren kennen en stil te staan bij wat dit levensproject bij hen oproept.
2. Net zoals Franciscus leren kinderen kijken naar de natuur als een boeiend wonder, met schoonheid en dreiging. Door mee te kijken met de ogen van Franciscus komt de natuur als wonderbaar geheim tot leven.
3. Van daaruit wordt stilgestaan bij de vraag: hoe komt het dat Franciscus gekozen heeft voor zo'n bijzondere levenswijze? De christelijke spiritualiteit (scheppingsgeloof, grondhouding van Jezus, vertrouwen in de kracht van de Geest) die aan de basis ligt van zijn leven, wordt al vertellend zichtbaar gemaakt.
4. Vervolgens wordt gezocht naar aanknopingspunten tussen het leven van Franciscus en de verschillende manieren waarop mensen en groepen in de omgeving van de kinderen zich verhouden tot de natuur. Dit kan opgeroepen worden via situatieverhalen. Hierbij schenkt men voldoende aandacht aan de band tussen wat mensen of groepen belangrijk vinden en hoe ze handelen (verbinding tussen spiritualiteit en ethiek). Zo ontdekken kinderen dat christen zijn niet alledaags is en dat vele mensen, ook in hun eigen onmiddellijke omgeving het anders zien. Deze stap wordt niet moraliserend ingevuld; men staat al filosoferend stil bij de band tussen opvattingen en houdingen van mensen. Er wordt gewikt en gewogen, zonder vlug te oordelen.
5. Over de grenzen van de eigen cultuur heen kijkend, laat men zich verrassen door het feit dat het zoeken naar een goede verhouding tot de natuur vanuit een diepe verbondenheid, niet enkel een zorg en bekommernis is van christenen, maar terug te vinden is bij andere volkeren, telkens op een andere manier. Dit wordt geïllustreerd met het concrete voorbeeld van indianenculturen. Dit gebeurt met groot respect voor deze cultuur.
6. Hedendaagse christenen of christelijke groeperingen die leven en handelen vanuit eenzelfde spiritualiteit en bezieling als Franciscus worden ernaast gezet. Hierbij kan een gelovige leerkracht ook zelf getuigen. Er wordt aangestipt dat christenen vaak ook veel bewondering hebben voor andere religies en culturen. Het typisch christelijke in hun levensproject kan nog eens uitdrukkelijk op een rijtje gezet worden.
7. Samen met de kinderen wordt gezocht hoe zij hun zorg voor de natuur tot uitdrukking kunnen brengen.
8. In een viering krijgen kinderen de gelegenheid elk op een eigen wijze tot expressie te brengen wat boeit in het onderwerp. Ze krijgen ook de kans om voor zichzelf een 'vergeetmenietje' te kiezen (zie 6.7). Dat kan bestaan uit een symbolisch voorwerp, een lied, een gebed of enkele kernzinnen waarin

iets van een diepere levensovertuiging doorklinkt, kortom iets dat echt betekenis gekregen heeft doorheen het leerproces en dat te kaderen is in een diepe universele zorg om de natuur.

Mogelijkheid 2

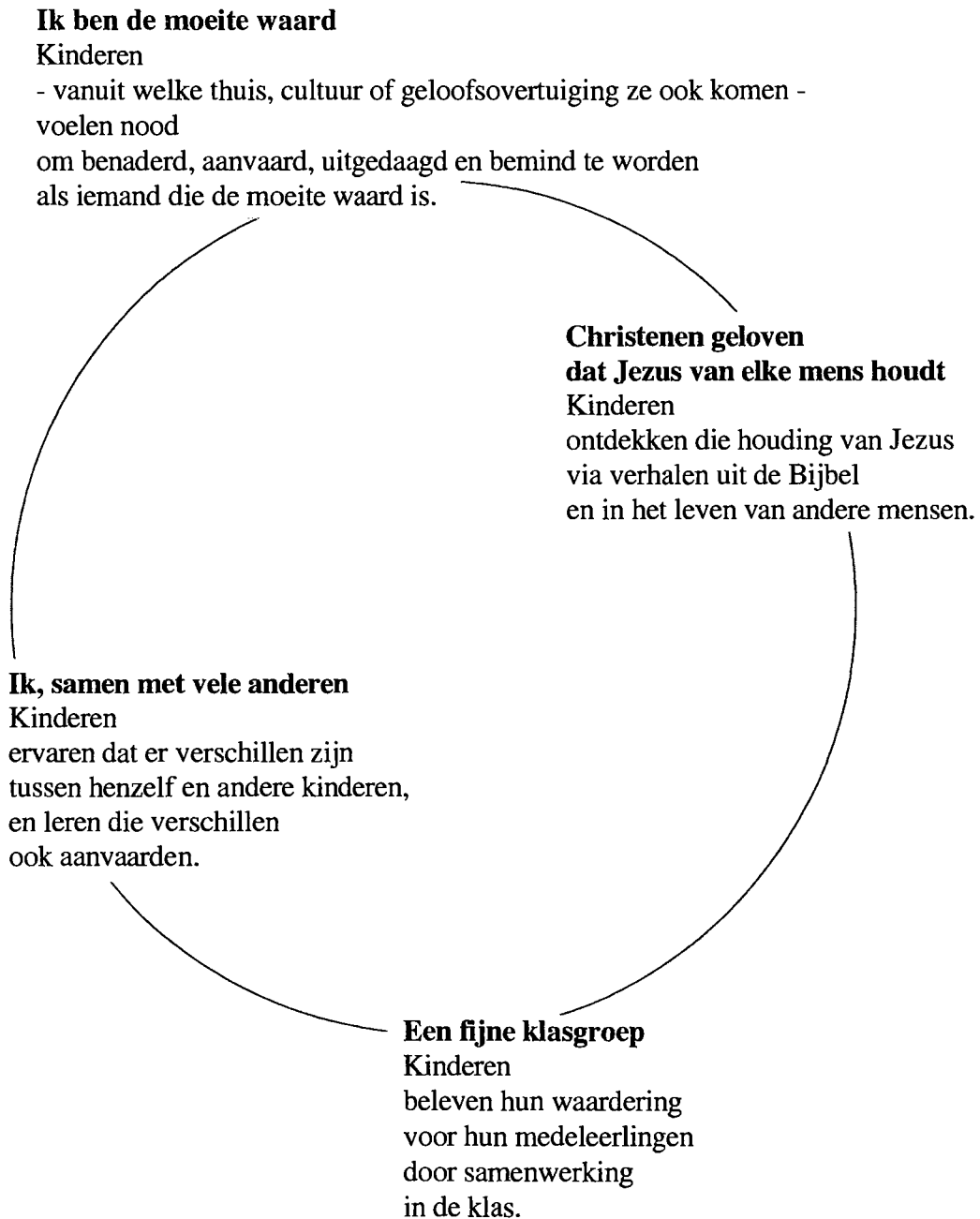
1. Stilstaan bij eigen ervaringen met de natuur: de natuur zien als een wonder landschap, een bron van leven, ook bedreiging, ...
2. De natuur als bron van verbondenheid. De verbondenheid met al wat leeft, kan ontdekt worden in verhalen en rituelen van volkeren. Vanuit deze verbondenheid groeit de zorg voor de natuur.
3. Het scheppingsgeloof, zoals het uitgedrukt is in scheppingspsalmen leren kennen.
4. Zien hoe ook Jezus Gods scheppende zorg voor de natuur beklemtoont.
5. Uitgebreide kennismaking met het levensproject van Franciscus en zien hoe daarin de zorg om de schepping herkenbaar is.
6. Samen met de kinderen zoeken hoe zij hun zorg voor de natuur tot uitdrukking kunnen brengen.
7. Viering (zie punt 8 in mogelijkheid 1).

Bij hetzelfde onderwerp zijn naast deze twee mogelijkheden nog andere combinaties en faseringen te bedenken. Het is aan de creativiteit en verbeelding van de leerkrachten en leermiddelenmakers mogelijkheden te zien en te realiseren.

5.2 ONDERWERPEN EN DOELEN PER CYCLUS

5.2.1 Eerste cyclus

SCHEMA 3 a		EERSTE CYCLUS	
COMPONENTEN VAN LEVENS BESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI ALS VINDPLAATSEN VAN GELOVIG LEVEN		wij - ik - wij	
		groeien in geborgenheid	
		Vader	
A. Vanuit fundamentele bestaans-conditions	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	1.	Mag ik zijn wie ik ben? Onthaal (klas, school)
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	2. 3.	Ik heb een lichaam met vele mogelijkheden maar ik kan niet alles
B. in verbondenheid	B.1 met zichzelf	4.	Ik voel mij vandaag zo ...
	B.2 met anderen	5.	Dragen en gedragen worden
	B.3 met gemeenschappen	6.	Geboorte en groei
	B.4 met natuur en cultuur	7.	Op verkenning in de natuur
C. groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		8.	Ik wil het goede doen
D. en openkomen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		9. 10. 11. 12.	Water Brood Liturgisch en pastoraal jaar Het Jezusverhaal

Groeien als mens
in geborgenheid ...

tot in je diepste
word je gedragen
om te worden
wie je bent

je mag leven
in de geborgenheid
van mensen
en van de Vader

SITUERING

De overstap van de kleuterklas naar de lagere school is voor heel wat kinderen boeiend. Bij sommige kinderen echter krijgt het basisvertrouwen dat ze hebben opgebouwd bij de kleuters, een schok. Alles is nieuw. Soms is het nieuwe bedreigend. Elk kind moet in de nieuwe situatie zijn evenwicht terugvinden.

Er is een intense wisselwerking tussen de gevoelens binnenin een kind en zijn sociaal gedrag in de buitenwereld. Uitingen als 'je moet daar niet bang voor zijn, doe nu niet flauw' helpen een kind niet echt. Wanneer iemand zegt: 'je bent bang, je lijkt niet te durven ...' voelt een kind zich erkend in zijn angst en begrepen, ook in die dingen waar het moeite mee heeft. Zo ervaart het dat het meetelt. Het krijgt grond om op te staan. Angst en twijfel kunnen plaats maken voor vertrouwen. Dit vertrouwen vormt het fundament van waaruit identiteitsvorming mogelijk wordt.

Wanneer een kind de klas binnenkomt, laat het zijn thuissituatie niet achter zich. Het heeft het nodig aanvaard te worden. Het is hierbij belangrijk dat de leerkracht en de medeleerlingen ook de 'thuis' aanvaarden zoals die is. Het gezin hoeft niet doodgezwegen te worden in de klas. Integendeel: goede, realistische gezinsverhalen vormen een goede aanzet voor een gesprek. Maar ook ziekte, overlijden, echtscheiding mogen niet uit de weg gegaan worden, wanneer ze zich in het leven van een kind voordoen. Een kind kan maar iemand worden in een omgeving waar het zich door anderen aanvaard, uitgedaagd en vooral bemind weet.

Voor het eerst krijgen de kinderen een rapport en punten. Het is belangrijk hoe ze geëvalueerd worden. Wanneer de leerkracht waardeert wat positief is, kan het zelfwaardebeeld en -gevoel bij elk kind gestimuleerd worden. Wanneer te veel nadruk gelegd wordt op wat niet goed gaat, loopt een kind gevaar zichzelf als minderwaardig te beschouwen.

Kinderen leren op deze leeftijd vooral al doende. Hun denken is vooral betrokken op concrete gebeurtenissen. Wanneer elk kind aan bod mag komen met zijn eigen mogelijkheden, groeit stilaan het antwoord op de vraag: 'Mag ik zijn wie ik ben?'

Hier ligt een belangrijke opdracht voor de leerkracht. Die kan een typisch christelijke levenshouding belichamen: elke mens is de moeite waard en moet de kans krijgen zich te ontwikkelen vanuit zijn eigen mogelijkheden. Wij geloven dat God de mens zo bedoeld heeft. We hebben deze levenshouding gezien in de wijze waarop Jezus met mensen omging. Verhalen zoals de ontmoeting met de kinderen (Lc. 18, 15-17) en met Zacheüs (Lc. 19, 1-10) kunnen dit goed illustreren. Kinderen leren er Jezus kennen als iemand die zo van mensen houdt, dat ze verder groeien vanuit hun eigen mogelijkheden. Kinderen mogen deze houding ook ervaren in de klas: zich aanvaard en bemind weten zoals ze zijn. Hierin kunnen ze het vertrouwen vinden om verder te groeien.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen - vanuit welke thuis, cultuur of geloofsovertuiging ze ook komen - voelen zich elk benaderd, aanvaard, uitgedaagd en bemind als iemand die de moeite waard is

Dit houdt in dat ze

K - elk bij zichzelf de nood zien om benaderd, aanvaard, uitgedaagd en bemind te worden als iemand die de moeite waard is;

- ervaren dat er mensen zijn die hen aanvaarden en hen blij maken;
- hun plaats vinden in een klas(inrichting) waar zij welkom zijn.
- ondervinden dat het positieve in hen gewaardeerd wordt en dat ze ook uitgedaagd worden om te groeien in wat niet zo goed gaat, o.m. door de evaluaties;

U - erkennen dat er aanpassingsproblemen kunnen zijn wanneer ze in een nieuwe situatie terechtkomen.

Kinderen aanvaarden dat er verschillen zijn tussen henzelf en andere kinderen

Dit houdt in dat ze

K - via verhalen, foto's, gesprekken, ... verkennen dat er soms grote verschillen zijn tussen kinderen, zowel hier als wereldwijd;

- beseffen dat ze allemaal uit verschillende gezinssituaties komen;
- de verschillen tussen henzelf en anderen leren aanvaarden;

U - zien dat men soms alleen het beste van zichzelf toont, dit om zijn kwetsbaarheid te verbergen en anderen te behagen;

- de kans krijgen om angst, aarzeling, onzekerheid ... bij iemand uit te spreken.

Kinderen leren Jezus kennen, als iemand die van elke mens houdt

Dit houdt in dat ze

K - de menslievendheid van Jezus leren kennen via het verhaal van Jezus en de kinderen (Lc. 18, 15-17);

- het verhaal van Jezus' ontmoeting met Zacheüs (Lc. 19, 1-10) lezen en daarin zien hoe Hij bijzondere aandacht had voor mensen die zich niet bemind voelden, en ook ontdekken dat Hij weerstand oproep bij sommige mensen;
- Jezus leren zien als iemand die mensen uitdaagt om vanuit hun eigen mogelijkheden verder te groeien;
- ontdekken dat Jezus van mensen houdt, omdat Hij gelooft dat God van alle mensen houdt;

U - de houding van Jezus ontdekken in gelovige mensen uit hun eigen omgeving: ouders, grootouders, leerkrachten, ...;

- mensen uit het verleden leren kennen die zich vanuit hun geloof in Jezus en in God hebben ingezet voor medemensen.

Kinderen zijn bereid om andere kinderen in de klas te waarderen

Dit houdt in dat ze

K - hun medeleerlingen waarderen door afspraken en regels na te leven die het samenleven en het samenwerken in de klas bevorderen;

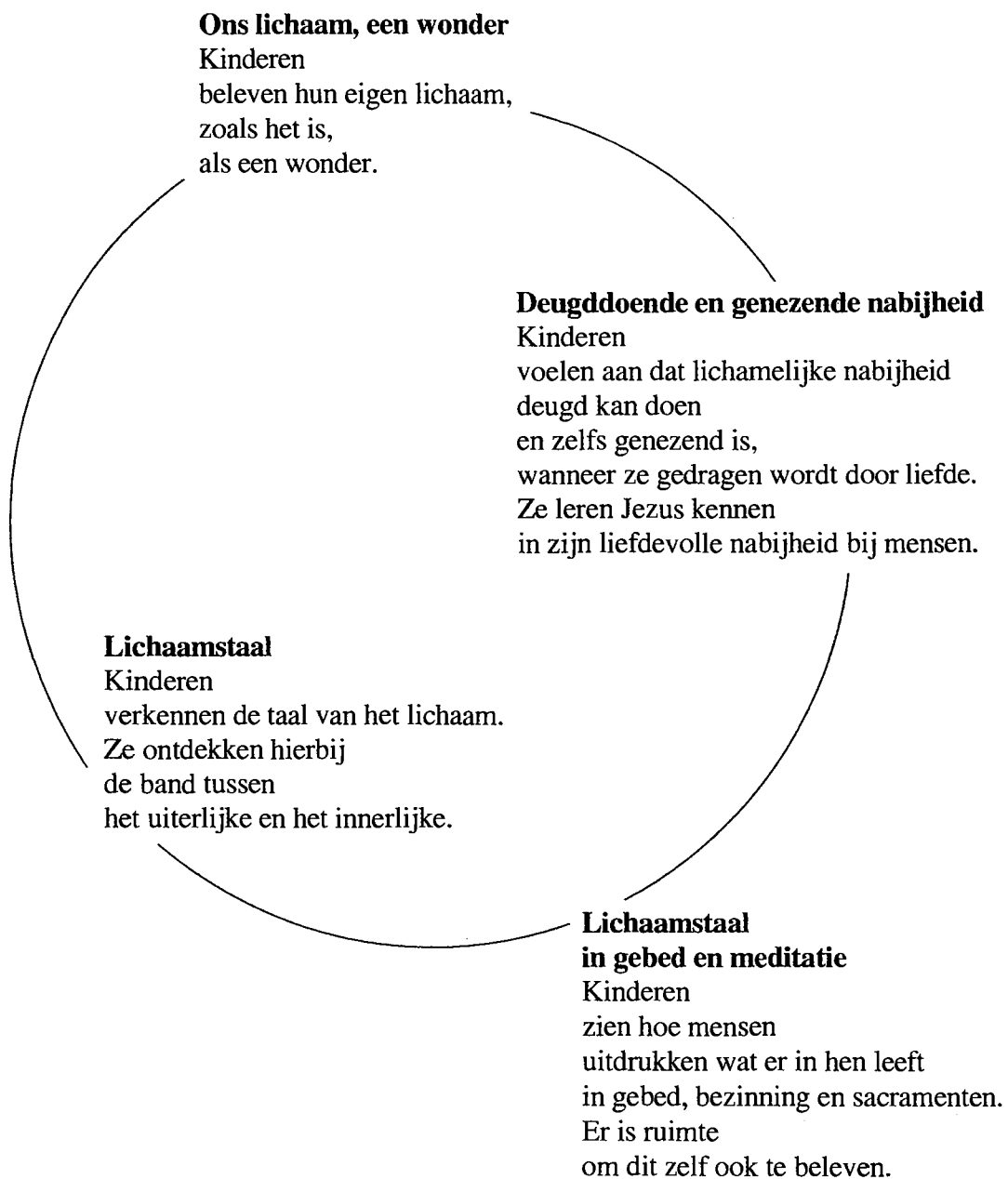
- beseffen dat kinderen zich soms niet bemind voelen;
- aandacht hebben voor afwezigheid;
- zorg hebben voor wie niet meekan of iets niet begrijpt;

- in een vieringsmoment kunnen danken voor het leven dat hen gegeven is, voor het mysterie van ieder mens en voor de veelkleurigheid van hun bestaan;

U - (wanneer ze zelf christen zijn) in de waardering voor andere kinderen iets van de houding van Jezus zien.

BASISTAAL

De moeite waard zijn, mogen groeien, waarderen,
Jezus houdt van mensen, God houdt van elke mens.

SITUERING

Kinderen lopen, springen, dansen, hinkelen, knutselen, ...

Dag in, dag uit zijn ze in de weer, maken ze plezier, werken ze, ... be-leven ze hun lichaam.

Hun lichaam verradt wat er diep in hen gaande is: vreugde, verdriet, angst, verwondering, bewondering, pijn, ... Alles wat rondom hen gebeurt, wordt op één of andere wijze door hun lichaam opgenomen.

Via hun lichaam brengen ze boodschappen over naar andere mensen. Door hun houding trekken ze mensen aan of stoten ze hen af. Een lichaamshouding kan troosten, maar ook kwetsen. Een knuffel, een schouderklopje, ... kunnen deugddoend en zelfs genezend zijn, niet enkel voor het lichaam, maar voor de hele mens.

Via hun lichaam kunnen kinderen zich uitleven in sport en spel. Stilaan worden daarbij trainingen en (sport)prestaties belangrijk. Wanneer kinderen hierin echter gedwongen worden door de volwassenen, gaat voor hen het leuke van sport en spel vlug voorbij.

Vanuit eigen aanvoelen en uit verhalen weten kinderen dat deugddoende nabijheid heel belangrijk is. Voorbeelden van deugddoende nabijheid zijn o.a. te vinden in verhalen over Jezus. Het is echter noodzakelijk dat ze ook leren dat nabijheid, die niet door liefde gedragen wordt, echt bedreigend kan zijn.

Belangrijk is het te weten dat het lichaam verzorgd moet worden. Een goede gezondheid is grotendeels afhankelijk van een goede lichaamsverzorging. In sommige culturen is de lichaamsverzorging zó belangrijk, dat ze opgenomen is in religieuze gebruiken. Wanneer lichaamsverzorging echter overgaat in overdreven opsmuk, verliest het lichaam zijn natuurlijke uitstraling.

Gelovige mensen drukken via hun lichaam ook hun houding ten opzichte van God uit. Iedere gebedshouding zegt iets over de relatie van de mens met God: vertrouwen, nederigheid, dankbaarheid, ...

Het is belangrijk dat kinderen werken aan een positieve beleving van hun lichaam: dat ze hun lichaam zoals het is, met zijn vele mogelijkheden én met de beperkingen, kunnen beleven als een wonder. Het ontdekken van overeenkomsten en verschillen tussen personen, het aftasten en beleven van het eigen lichamelijk functioneren, het omgaan met mogelijkheden en beperkingen kunnen uitgroeien tot een bron van verbondenheid met mensen.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen beleven hun lichaam

Dit houdt in dat ze

- K
- ontdekken welke mogelijkheden hun zintuigen hen bieden: horen, zien, ruiken, proeven, voelen;
 - nagaan wanneer zij wel of niet deugd beleven aan hun lichaam;
 - leren spreken over de mogelijkheden én over de grenzen van hun eigen lichaam;
 - hun lichaam leren zien als een gave en een wonder en ervoor danken;

- voelen;
- nagaan wanneer zij wel of niet deugd beleven aan hun lichaam;
- leren spreken over de mogelijkheden én over de grenzen van hun eigen lichaam;
- hun lichaam leren zien als een gave en een wonder en ervoor danken;
- gemotiveerd zijn om hun eigen lichaam te waarderen door passende lichaamsverzorging;

- U - zien dat mensen verschillen in hun lichamelijke mogelijkheden en grenzen: meisjes/jongens, lichaamsbouw, handicaps, leeftijd,

Kinderen hanteren lichaamstaal

Dit houdt in dat ze

- K - verschillende vormen van lichaamstaal verkennen: gebaren, tekens, houdingen, gelaatsuitdrukkingen, ... en associëren rond de betekenis ervan;
- ontdekken hoe ze zich via lichaamstaal door anderen gesteund, getroost, bemoedigd of gekwetst weten ... ;
- al doende ontdekken hoe ze zelf via lichaamstaal anderen kunnen steunen, troosten bemoedigen of kwetsen;
- aanvoelen en uitspreken wat er in hen omgaat, wanneer zij bepaalde lichaamshoudingen aannemen, zoals: knielen, diep buigen, het hoofd buigen, rechtopstaan, neerzitten, ...;
- U - de band tussen het innerlijke en het uiterlijke van de mens verder verkennen: lichaamstaal kan het innerlijke van een mens weergeven of verbergen.

Kinderen beleven sommige vormen van lichamelijke nabijheid als deugddoend en genezend

Dit houdt in dat ze

- K - kunnen vertellen over deugddoende vormen van liefdevolle lichamelijke nabijheid, zoals een knuffel, een kus, een schouderklopje, een kruisje, ...;
- in evangeliëverhalen zien op welke wijze Jezus bij mensen deugddoend en genezend nabij kon zijn;
- U - beseffen dat nabijheid een bedreiging kan zijn, wanneer ze niet door liefde gedragen wordt.

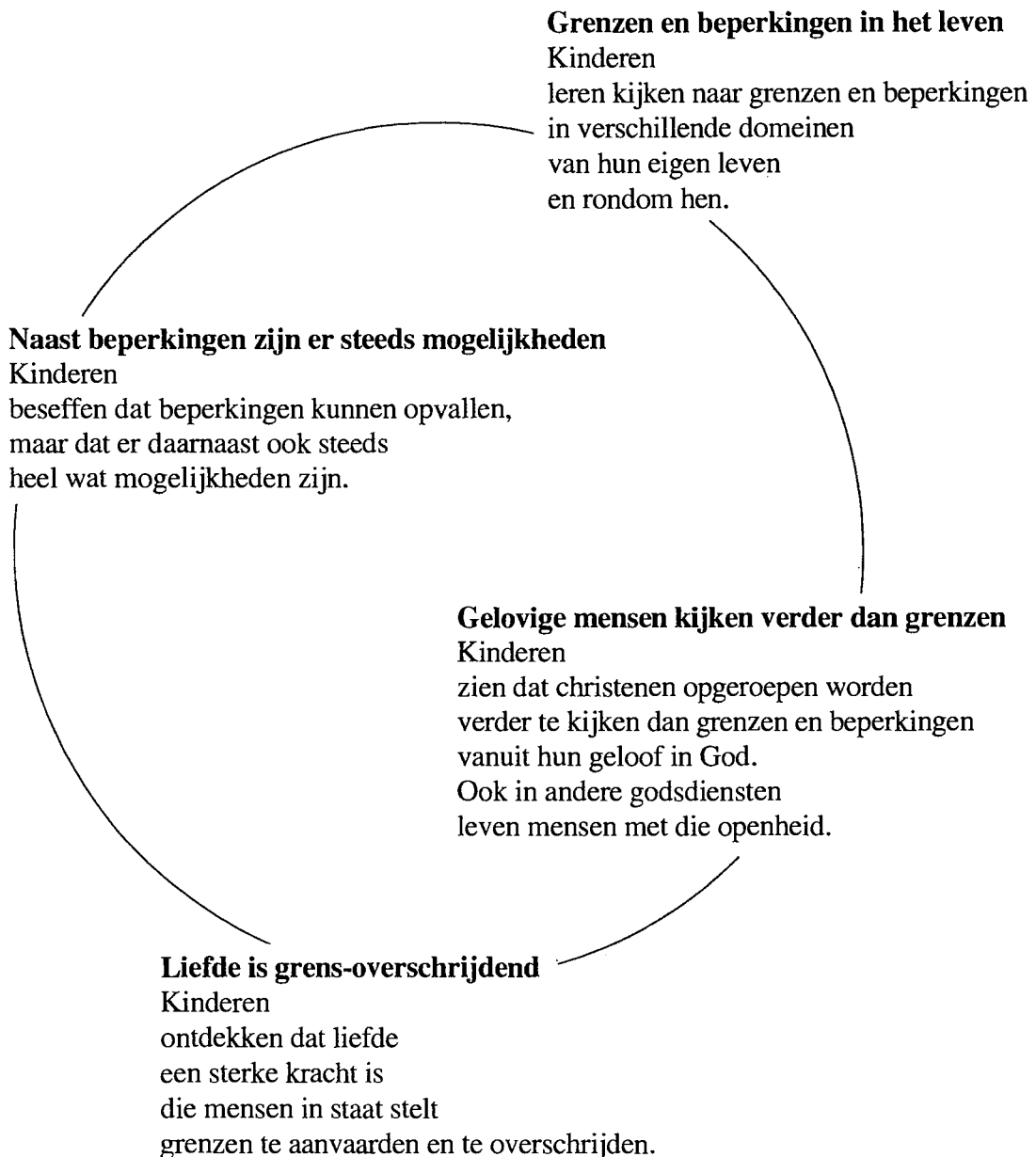
Kinderen kennen lichaamstaal bij gebed en meditatie

Dit houdt in dat ze

- K - zien hoe gelovige mensen in verschillende godsdiensten hun verbondenheid met God uitdrukken met hun lichaam: vertrouwen, nederigheid, eerbied, dankbaarheid, respect, ...;
- lichaamstaal van biddende mensen verkennen;
- de lichaamstaal in de eucharistie verkennen: rechtopstaan, brood breken en delen, ... (zie ook onderwerp 'Brood, tafel, maaltijd houden');
- lichamelijke rituelen van verschillende culturen of godsdiensten verkennen;
- een passende houding zoeken, wanneer ze stil worden bij wat er diep in hen omgaat;

BASISTAAL

Lichaamstaal is spreken met je lichaam,
troosten, bemoedigen,
knielen, handen vouwen,
bidden, bezinnen.

SITUERING

Onze samenleving is erop gericht te presteren. Je bent pas 'iemand' als je bewezen hebt wat je waard bent: je kan de beste zijn in wiskunde, op het gebied van sport, maar je kan ook de sterkste vechtersbaas zijn. En wat als ik niet de eerste, de slimste, de braafste, de mooiste of de sterkste ben? Is er dan nog plaats voor mij? Of moet ik altijd op de tippen van mijn tenen lopen om er bij te kunnen horen?

"Bemin je naaste als jezelf", zegt Jezus.

Hou ik eigenlijk wel van mezelf? Ik vind mezelf te dik, zo onhandig, te dom. Kon ik maar zo goed voetballen als David. Waarom moet nu juist mijn papa gaan stempelen? Waarom maken nu juist mijn ouders zoveel ruzie? Waarom moest nu juist mijn zusje sterven? Waarom heb ik zo'n zwarte huidskleur en die kleine krulletjes in mijn haar? ...

Reeds heel vroeg ervaren kinderen dat het leven naast zijn vele mogelijkheden ook heel wat beperkingen inhoudt. Het bewustzijn van eigen grenzen is vaak de oorzaak van diep menselijk lijden. Kinderen ontdekken dat ook anderen beperkt zijn en met deze beperktheid worstelen. Achter dit lijden schuilt een fundamentele schreeuw: mag ik er zijn, ook met mijn beperkingen? Het leren omgaan met beperkingen en lijden kan een weg worden naar aanvaarding van grenzen en ontdekken van nieuwe mogelijkheden. Dit is een groeiproces, een verwerkingsproces, dat lichter om dragen wordt, naargelang het mee-gedragen wordt door anderen.

Christenen geloven dat God kiest voor de kleinsten en de zwaksten. In het leven van Jezus is duidelijk geworden wat dit concreet betekent. Verhalen over Jezus' nabijheid bij zwakke en kleine mensen illustreren dit. De weg die Jezus zelf is gegaan - een weg van lijden, dood en verrijzenis - nodigt uit om te geloven dat leven zelfs sterker is dan de grens van de dood.

Geloven in God is geen goedkope oplossing voor het lijden. Lijden hoort bij het leven. Ook gelovige mensen blijven er niet van gespaard. Toch worden mensen geholpen door hun geloof. Het geloof dat men ook in het lijden gedragen wordt door God en door Jezus, wordt zinvol als het samengaat met de ervaring gedragen te worden door medemensen.

Dit geloof druipt in tegen de mentaliteit van onze samenleving, waar macht, aanzien, en prestaties hoogtij vieren. Wie zwak, beperkt, gehandicapt is, telt niet mee en wordt ten hoogste voorwerp van liefdadigheid. Zelfs deze liefdadigheid is vaak vernederend.

Het is belangrijk dat kinderen leren omgaan met grenzen en beperkingen. Op die manier leren zij het lijden verwerken dat erdoor veroorzaakt wordt. Tevens kunnen dan ogen opengaan voor de mogelijkheden die er wél zijn, ondanks beperkingen, grenzen en lijden. Dit is een hoopvolle benadering van de werkelijkheid, zowel van hun eigen persoon als van de wereld rondom hen.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen zien grenzen en beperkingen in hun leven

Dit houdt in dat ze

K - grenzen leren zien en ervaren op verschillende vlakken:

- op het vlak van hun lichaam,
- grenzen binnen een groep (wetten, regels, afspraken, ...),
- territoriale grenzen (barrières);
- bespreken wat de confrontatie met grenzen bij hen en bij andere mensen teweegbrengt: onmacht, ongenoegen, lichamelijk en/of psychisch lijden;
- bespreken dat grenzen ook veiligheid en vertrouwen kunnen bieden;
- verkennend spreken over de dood vanuit verhalen of naar aanleiding van een actueel gebeuren in hun leven;

- U - verschillende oorzaken op het spoor komen, die mensen in hun mogelijkheden beperken of in hun groei remmen:
- buiten de wil van de mens om: men is zo geboren, natuurrampen, ...
 - door de mens veroorzaakt (al of niet bewust): ongelukken, geweld, uitsluiting, eenzaamheid, ...;

Kinderen zien dat er naast beperkingen ook mogelijkheden zijn

Dit houdt in dat ze

- K
- beseffen dat inperkingen en grenzen soms het eerst in het oog springen;
 - in verschillende situaties niet enkel grenzen zien, maar ook mogelijkheden ontdekken;
 - bij elkaar mogelijkheden en kwaliteiten zien, naast grenzen en beperkingen;
 - beseffen dat waardering voor een ander hem/haar helpt om zijn/haar mogelijkheden te ont-plooien;
 - ontdekken hoe mensen mekaar kunnen aanvullen zoals de verschillende ledematen van één lichaam (b.v. 1 Kor. 12, 12-31);
- U
- leren zien hoe mensen soms heel verschillend reageren op grenzen en beperkingen: aanvaarden, berusten, ontmoedigd zijn, opstandig zijn, vechten, er toch iets van willen maken,

Kinderen weten hoe gelovige mensen verder kijken dan grenzen

Dit houdt in dat ze

- K
- in evangeliëverhalen ontdekken hoe Jezus nabij is bij kleine en beperkte mensen en wat die nabijheid voor die mensen betekent: b.v. de zondige vrouw (Lc. 7, 36-50), Bartimeüs (Mc. 10, 46-52), de melaatsen (Lc. 17, 11-19), ...;
 - het leven van gelovige mensen leren kennen, die zich inzetten voor kleine en zwakke medemensen: b.v. Sint-Maarten, Sint-Nicolaas, pater Damiaan, moeder Theresa, Jan Vermeire, Jean Vanier;
 - ontdekken dat ook in godsdiensten buiten het christendom (jodendom, islam, ...) mensen in hun geloof kracht en inspiratie vinden om ieder medemens als evenwaardig te beschouwen;
- U
- weten dat gelovige mensen in Jezus de voorkeurliefde van God zien voor kleine en zwakke mensen;
 - de voorkeurliefde van God voor kleine mensen herkennen in bijbelverhalen als b.v. de zalving van David (1 S. 16, 1-13), David en Goliath (1 S. 17);

Kinderen beseffen dat liefde grens-overschrijdend is

Dit houdt in dat ze

- K**
- ervaren dat mensen die mekaar graag zien, mekaar aanvaarden met hun mogelijkheden én hun grenzen;
 - mogelijk kracht vinden in het geloof in God om zichzelf graag te zien, met mogelijkheden en beperkingen;
 - mogelijk kracht vinden in het geloof in God om van andere mensen te houden, met hun mogelijkheden en beperkingen;
- U**
- ontdekken dat mensen ook in ziekte en lijden positieve ervaringen kunnen doormaken, b.v. Franciscus, Ignatius;
 - ontdekken dat verbondenheid kan bestaan met mensen uit andere delen van de wereld;
 - verhalen verkennen over mensen die blijven houden van een geliefde die gestorven is, en die geloven dat deze geliefde leeft in de geborgenheid van de Vader.

BASISTAAL

Grenzen, mogelijkheden,
kunnen, niet kunnen, toch kunnen,
iets durven, iets uitproberen,
verder kijken,
liefde is grens-overschrijdend,
voorkeur voor kleinen en zwakken.

SITUERING

Het is niet zo evident dat kinderen van 7 à 8 jaar rechtstreeks spreken over hun gevoelswereld.

Soms kunnen gevoelens gekoppeld worden aan uiterlijke tekens: een rood gezicht, een dreigende grimas, luid roepen en hevig bewegen zijn tekens van kwaadheid. De uiterlijke verschijnselen zijn duidelijk. Het innerlijk gevoel is echter voor een kind nog moeilijk te vatten.

Wanneer kinderen binnenin geraakt worden, gebeurt er iets dat zich spontaan wil omzetten in uiterlijke gedragingen of handelingen. Ze hebben echter vlug geleerd dat dit niet altijd kan. Ze moeten 'zich beheersen'. Toch is het belangrijk contact te hebben met deze innerlijke 'gevoelens'. Het is een hele opgave de vage innerlijke gewaarwordingen onder woorden te leren brengen. Dit is zelfs voor vele volwassenen moeilijk. Toch is dit noodzakelijk om met deze gevoelens te kunnen omgaan. Spreken 'over' gevoelens wordt pas daarna echt mogelijk.

Gevoelens zijn voor kinderen dus te herkennen via uiterlijke signalen. Een eerste stap is: deze signalen bij zichzelf en bij anderen herkennen en benoemen. Daarna kan de innerlijke dimensie van de gevoelens ter sprake komen. Hiervoor is een sfeer van rust en verbondenheid nodig, zodat kinderen zich veilig kunnen voelen. Hierbij wordt een woordenschat opgebouwd die helpt orde en samenhang te brengen in die innerlijke gevoelswereld en er betekenis aan te geven. Allerlei expressievormen kunnen hierbij helpen. Het is belangrijk te beklemtonen dat er geen slechte gevoelens bestaan. Gevoelens - positieve of negatieve - zijn gewoon wat ze zijn. Ze willen naar buiten komen. De wijze waarop ze naar buiten komen, kan wel goed of slecht zijn.

Een voorbeeld. Kinderen mogen boos zijn en ze mogen dat ook laten zien. Het kan echter niet dat ze iemand anders pijn doen door de manier waarop ze hun boosheid uiten. Daarom moeten ze leren verschillende uitingsvormen voor hun boosheid af te wegen. Welke kunnen, welke kunnen niet? Ze kunnen ook leren onder woorden brengen hoe het boos-zijn aanvoelt. Ze kunnen te rade gaan bij andere mensen om te zien hoe die hun boosheid uiten. Het is ook wel goed dat kinderen vernemen dat iedereen wel eens boos wordt en dat dit soms nodig is om te laten zien dat iemand te ver gegaan is. Verhalen of een rollenspel kunnen hierbij verhelderend zijn.

In de Bijbel zijn verhalen te vinden die illustreren hoe Jezus omgaat met gevoelens. Hij voelde mensen goed aan. Via die verhalen kunnen kinderen leren dat de liefde voor mensen de sterkste motivatie is om op een wijze en zinvolle manier om te gaan met gevoelens.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen zijn vertrouwd met allerlei gevoelens

Dit houdt in dat ze

- K
- eigen gevoelens en gevoelens van anderen verkennen en verwoorden: blij, bang, boos, verdrietig, jaloers, opgelucht, schuldig, teleurgesteld, ...; deze gevoelens kunnen herkend worden in verhalen, in strips, op foto's, in filmbeelden, via lichaamstaal, ...;
 - beseffen dat gevoelens er gewoon zijn, of ze nu aangenaam zijn of niet, en dat gevoelens op zich dus niet slecht zijn;
 - beseffen dat iedereen wel eens blij, bang, boos, verdrietig, ... is;
 - zich bewust worden van het feit dat gevoelens zeer sterk kunnen zijn;

- U - situaties verkennen die aanleiding geven tot bepaalde gevoelens:
relaties tussen mensen en dingen die gebeuren binnen relaties,
macht en onmacht,
het zich bewust worden van iets, ...

Kinderen leren omgaan met gevoelens

Dit houdt in dat ze

- K
- ervaren dat ze geraakt kunnen worden door wat rondom hen gebeurt;
 - er zich bewust van zijn dat gevoelens willen 'naar buiten komen';
 - zich ervan bewust worden hoe het voelt als men een gevoel niet wil/kan/mag tonen;
 - ontdekken dat je beter met je gevoelens kunt omgaan, wanneer je je gesteund weet door een mens in wie je vertrouwen hebt;
 - een aantal modellen van omgaan met gevoelens exploreren en/of uitproberen in een rollenspel;
 - beseffen dat sommige uitingen van gevoelens pijn veroorzaken en niets oplossen;
- U
- beseffen dat rollenpatronen verschillen opleggen tussen jongens en meisjes:
b.v. niet of wel mogen huilen;
 - ontdekken dat sommige striphelden weinig gevoelens tonen;

Kinderen ontdekken dat rust en stilte een hulp zijn bij het omgaan met gevoelens

Dit houdt in dat ze

- K
- rustig en stil kunnen worden bij een gevoel dat in hen leeft;
 - ontdekken dat stilte en rust helpen om een gepaste uitdrukking te vinden voor gevoelens;
 - via verhalen beluisteren dat bidden sommige mensen helpt om met hun gevoelens om te gaan;
 - ontdekken welke gevoelens bij hen opkomen wanneer ze bidden;
- U
- gevoelens leren toevertrouwen aan de stilte, het water, een boom, een mens, muziek, mogelijk als uitdrukking van verbondenheid met God;
 - gevoelens leren toevertrouwen aan God, Jezus, Maria.

Kinderen leren Jezus kennen als een gevoelig man

Dit houdt in dat ze

- K
- in het evangelie ontdekken hoe Jezus uit liefde meeleeft met Bartimeüs en met de rijke jongeling;
 - in evangelieverhalen leren zien dat Jezus gevoelens heeft, b.v. vreugde, boosheid, verdriet, angst;
 - weten dat Jezus zich vaak terugtrok in de rust en de stilte;
 - ontdekken dat Jezus in zijn meeleven met mensen laat zien wie God is;

- U
- in andere evangeliëverhalen ontdekken hoe Jezus meeleeft met mensen
b.v. de weduwe van Nain (Lc. 7, 11-17), Jairus (Lc. 8, 40-42.49-56), ... ;
 - evangeliëverhalen beluisteren, die voorbeelden geven van gevoelens van Jezus, zoals
vreugde (b.v. om de ontmoeting met mensen),
boosheid (b.v. t.o.v. farizeeërs en schriftgeleerden, de tempel),
verdriet (b.v. voor de dood van Lazarus - Joh. 11),
angst (b.v. in het lijdensverhaal);

BASISTAAL

Bidden, vertrouwen, toevertrouwen, meeleven, stil worden bij ...

Dragen en gedragen worden

Kinderen

ervaren wat het is
gedragen te worden (of niet),
iemand te dragen of niet te dragen,
zelf zorg te dragen (of niet).

Bijbelverhalen over gedragen worden

Kinderen

weten via bijbelverhalen
dat gelovige mensen
zich door God gedragen voelen
en dat Jezus
zorg draagt voor mensen,
vooral voor de zwaksten.

Christenen zijn dragers

Kinderen

leren christenen kennen,
van vroeger en nu,
dichtbij en veraf,
die individueel of als organisatie
hun medemensen dragen.

**Verskillende vormen
van dragen en gedragen worden**

Kinderen

ontdekken grote verscheidenheid
in de manier waarop
mensen elkaar dragen
in verschillende culturen.

SITUERING

Kinderen dragen op vele manieren dingen met zich mee. Ze dragen ook een naam, een geheim, herinneringen. Ze dragen mekaar ook in spelletjes, in dansen.

Daarnaast hebben vele kinderen het gevoel gedragen te worden, niet alleen letterlijk, maar ook: op handen gedragen te worden, in het hart gedragen te worden. Dit gevoel geeft hen vertrouwen. Wie zich gedragen weet, zet gemakkelijker een stap naar zelfstandigheid.

Soms worden ze geconfronteerd met wat het betekent niet of weinig gedragen te worden. Sommige kinderen weten zich nauwelijks door anderen gedragen. Ervaringen van verlies, ontgoocheling, pijn, wantrouwen, eenzaamheid zijn wezenlijk voor een realistische ontwikkeling van elke persoon. Doorheen deze ervaringen kan het besef groeien dat het gedragen worden toch opnieuw begint.

In sommige omstandigheden is het moeilijk om te dragen en te blijven dragen.

Voor christenen is het zeer belangrijk te dragen en gedragen te worden. Hiervan zijn er vele voorbeelden te geven: van vroeger en nu, van dichtbij en veraf. Gelovige mensen voelen zich gedragen door God en door Jezus. Mensen voelen zich ook gedragen door elkaar. Ook op die manier groeit er vertrouwen bij hen. Vanuit dit vertrouwen worden christenen zelf dragers van mensen. Dit dragen neemt verschillende vormen aan: b.v. zorg dragen voor iets of iemand, gastvrijheid, mensen in het hart dragen, ...

De ervaring gedragen te worden kan niet aangepreemd worden. Ze kan ontstaan en/of groeien door de beleving in de klas, in een vertrouwensrelatie met volwassenen en met andere kinderen. Sommige kinderen vragen heel veel aandacht of zorg, ofwel omdat er weinig basisvertrouwen is, ofwel omdat dit vertrouwen erg geschokt is.

Vanuit de ervaring gedragen te worden leren kinderen zelf te dragen. Ze kunnen zich hierin oefenen in klas- en schoolverband.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen weten dat mensen zich gedragen weten door Jezus, door God

Dit houdt in dat ze

- K
 - via bijbelse beelden ontdekken dat mensen zich door God gedragen weten: gedragen op arendsvleugelen (Ex. 19, 4), gedragen door een herder (Lc. 15, 5);
 - in bijbelverhalen ontdekken dat Jezus mensen draagt, b.v. zondaars en tollenaars (Lc. 5, 27-32), een zieke vrouw (Lc. 13, 10-13), ...;
 - ontdekken dat christenen zich vandaag door God en door Jezus gedragen weten;
- U
 - verhalen horen over mensen van vroeger, die zich door God en door Jezus gedragen wisten;
 - zien dat Jezus zorg draagt voor de zwakste mensen;
 - zien hoe moeders en vaders hun kind dragen (biologisch en emotioneel) en hierbij gelijkenis zien met God en Jezus die mensen dragen.

Kinderen kennen christenen die 'dragers' zijn

Dit houdt in dat ze

- K - christenen leren kennen die mensen dragen en zorg dragen voor mensen, door beelden en/of verhalen van vroeger en van nu, van dichtbij (b.v. ziekenzorg, welzijnszorg, ...), wereldwijd (b.v. Broederlijk Delen, missionarissen, ...);
- U - het verhaal van Kristoffel (Christoforus) beluisteren en daarin verkennen hoe hij mensen droeg;
- verder kennismaken met mensen uit hun eigen omgeving die andere mensen dragen.

Kinderen ervaren wat het is te dragen en gedragen te worden

Dit houdt in dat ze

- K - doorheen concrete oefeningen m.b.t. dragen en gedragen worden stilstaan bij diverse vormen van dragen, draaglast en draagkracht;
- stilstaan bij wat ze dragen of met zich meedragen, in verschillende betekenissen van het woord: voorwerpen, kledij, mensen, ...
- zich bewust worden van ervaringen van wel of niet gedragen te worden door hun ouders, door andere mensen, door hun omgeving;
- zich mogelijk bewust worden van wel of niet gedragen te worden door God;
- de ervaring van zich al dan niet gedragen te weten verwoorden door middel van inlevings- of expressieoefeningen of verhalen;
- de ervaring van zich al dan niet gedragen te weten uitdrukken in een bezinnings- of celebratiemoment;
- zelf leren (zorg) dragen met hun eigen mogelijkheden;
- U - in afspraak met hun klasgroep bewust kiezen om zorg te dragen voor iets of iemand in de klas of in de school;
- zelfstandig willen worden vanuit een gevoel van zich gedragen weten;
- doorheen reidansen of kringdansen zich gedragen weten door muziek, beweging, een groep.

Kinderen kennen verschillende vormen van dragen en gedragen worden

Dit houdt in dat ze

- K - een wereldwijde verscheidenheid ontdekken in het dragen en gedragen worden via beelden en verhalen uit verschillende culturen;
- gastvrijheid leren kennen als vorm van zorg dragen voor mensen in verschillende culturen en godsdiensten, via religieuze verhalen en gebruiken;
- U - kennismaken met de wijze waarop mensen elkaar helpen door allerlei samenwerkingsverbanden (b.v. in stamculturen);
- ontdekken hoe belangrijk het is voor de lamme gedragen te worden door vier vrienden (Mc. 2, 1-12);
- luisteren naar verhalen over zelfhulpgroepen, waarin mensen elkaar dragen.

BASISTAAL

Dragen, elkaar dragen, meedragen,
op handen dragen, zorg dragen, in het hart dragen;
zich door God gedragen voelen.

SITUERING

De geboorte van een kind is een wonder, een gave, een geschenk. Wanneer ouders hun kind 'nestwarmte' bieden, kan het zich geborgen en veilig voelen. Het krijgt dan ook heel wat kansen. Het kan opgroeien en op ontdekking gaan in een boeiende wereld. Het leert stilaan zijn leven zinvol en menswaardig uitbouwen.

Indien de omstandigheden echter zo zijn dat dit nieuwe leven niet welkom is of niet beschermd kan worden, wordt het heel wat moeilijker. De gevolgen van die situatie zijn soms merkbaar wanneer de kinderen naar school komen: een tekort aan (basis)vertrouwen.

Kinderen staan zelf vol bewondering voor geboorte van nieuw leven: een broertje of een zusje, een huisdier, ... Ze zijn gefascineerd door de groei van dat jonge leven. Ze dragen er op een heel eigen manier zorg voor. Soms zijn ze wat ongeduldig. Ze hebben het moeilijk met wachten op wat ze zelf verlangen: b.v. spelen met de kleine broer of zus. Daarvoor is hun besef van tijd nog wat te beperkt.

Christenen beleven hun bestaan als een geschenk van God. Dit wordt geïllustreerd in de schepingsverhalen van de Bijbel. Dit geschenk houdt een opdracht in. Hoe mensen die opdracht kunnen beleven, heeft Jezus op een unieke wijze voorgeleefd. Hij bood groeikansen aan de mensen die Hij ontmoette, vooral aan de zwaksten.

Kinderen leren vele aspecten van het leven kennen. Deze aspecten kunnen als positief of negatief ervaren worden. Een van die aspecten is hun eigen groei. Die groei is positief: ze kunnen en mogen meer dan vroeger. Er is ook een keerzijde: groeien is ook loslaten van wat vertrouwd is, soms met pijn in het hart.

Wanneer kinderen voldoende warmte en geborgenheid ontvangen, kunnen ze ook leren warmte en geborgenheid te geven. Ze kunnen zelf de gave van het leven stilaan leren zien als een opgave: zorg dragen voor hun eigen leven en voor het leven rondom hen. Ook dat is groeien.

DOELEN

Kinderen hebben oog voor het wonder van nieuw leven

Dit houdt in dat ze

- K
 - stilstaan bij hun eigen geboorte (en eventueel bij hun doopsel) aan de hand van verhalen van hun ouders, foto's, video, ...;
 - verwonderd kunnen zijn over hun leven, over hun eigen mogelijkheden;
 - koesterend en voorzichtig omgaan met elke vorm van nieuw leven;
 - stilstaan bij belangrijke groeimomenten uit hun leven, met vreugde en pijn;

- U
 - aandacht hebben voor de naam die ze gekregen hebben;
 - oog hebben voor geboorte en groei in de natuur;
 - ontdekken dat er gelijkenissen en verschillen bestaan tussen kinderen, aan de hand van verhalen, foto's,

Kinderen ontdekken verscheidenheid in verband met geboorte en groei

Dit houdt in dat ze

- K
 - ontdekken dat kinderen in verschillende omstandigheden geboren worden, afhankelijk van de levensomstandigheden, de cultuur, ...;
 - ontdekken hoe ouders in verschillende culturen omgaan met kleine kinderen;

U

Kinderen zijn dankbaar voor het unieke geschenk dat hun eigen leven is

Dit houdt in dat ze

- K
 - op een eigen manier hun dankbaarheid om dat leven kunnen uitdrukken;
 - ontdekken hoe gelovige mensen hun leven zien als een geschenk van God, b.v. aan de hand van passages uit de scheppingsverhalen van de Bijbel (Gn. 1 en 2);
 - weten dat christenen in het doopsel vieren dat het leven een geschenk is van God en dat er voor elke gedoopte iets nieuws begint;
 - in een vieringsmoment danken voor hun leven en voor elke vorm van nieuw leven rondom hen;
- U
 - ontdekken dat verschillende culturen op hun manier omgaan met geboorte en leven, waarbij het leven soms als een geschenk wordt beleefd.

Kinderen zien hun leven als groeien naar zelfstandigheid

Dit houdt in dat ze

- K
 - ontdekken dat groeien betekent: meer kunnen en meer mogen;
 - ontdekken dat groeien ook betekent: loslaten en kiezen;
 - kennismaken met Jezus, die als kind opgegroeid is in zijn eigen cultuur en omgeving (Lc. 2, 41-52), en zijn leven zag als een opdracht van God, zijn Vader;
 - via verhalen, getuigenissen, ... ondervinden hoe mensen uit hun omgeving in hun leven een opdracht ontdekken;
 - beseffen dat er ook een opdracht ligt in hun eigen leven;
 - bereid zijn om op hun eigen manier deze opdracht op zich te nemen;
- U
 - terugblikken op hun eigen groeimomenten (eerste woordjes, pasjes, fietsje, tekening, ...);
 - stilstaan bij pijnlijke momenten die ze hebben meegemaakt in hun groei;
 - de opgave van Jezus' leven ontdekken in het kindsheidsverhaal van Lucas;
 - christenen van vroeger en nu kennen, die hun leven beschouwen als gave en opgave.

BASISTAAL

Geboorte, leven als geschenk, leven: gave en opgave, doopsel.

Groeien: meer kunnen en meer mogen, loslaten en kiezen.

SITUERING

Kinderen leven dicht bij de grond. Daardoor zien zij zoveel meer van de natuur dan volwassenen. Met verwondering ontdekken zij blaadjes, vruchten, kleurrijke steentjes, bloemen, hout, paddestoelen, insecten, ... Het landschap is avontuurlijk: hellingen om op en af te lopen, bomen om in te klauteren, een beekje om iets op te laten drijven, holen om te verkennen, struiken om je te verstoppen, plassen om in te springen, ... De natuur wekt ook hun creativiteit: met zand kun je kastelen bouwen, van sneeuw kun je een sneeuwman maken, bloemen kun je samenbrengen in een ruiker, en van een tak maak je een fluitje ... een zwaard; natuur wordt cultuur. Vanuit de verwondering groeit stilaan ook de zorg voor de natuur. Kinderen willen mee zaaien en verzorgen; ze helpen bij het voederen van dieren; soms worden planten of dieren bijna helemaal aan hun zorgen toevertrouwd.

Natuur kan ook gevaarlijk zijn: een steile helling, een gladde rots, afbrekende takken, giftige bessen of paddestoelen, ... Ook dat leren kinderen: ofwel uit eigen ervaring, ofwel vanuit waarschuwingen. Via de media, tijdschriften of boeken maken kinderen ook kennis met de grote woestheid van de natuur: gevaarlijke stormen, vulkaanuitbarstingen, watersnood, modderstromen, ...

Vele kinderen zijn echter vervreemd van de natuur. Ze wonen in een woonblok in de stad. De natuur is gereduceerd tot een parkje of een laan met bomen. Vaak moeten deze kinderen de natuur nog helemaal ontdekken. Heel anders is dit dan bij sommige volkeren, waar de kinderen helemaal in de natuur opgroeien: bij indianenvolkeren, bosjesmannen, aboriginals, in vele Afrikaanse landen, ...

Op vele plaatsen wordt de natuur bedreigd. Mensen en groepen zetten zich in om de natuur te behoeden en te zorgen voor een schoon en leefbaar milieu. Wanneer kinderen hiervoor gevoelig zijn, werken zij er graag aan mee. Vaak wijzen zij volwassenen zelfs op wat schadelijk is voor de natuur en op inconsequenties in hun houding.

In vele levensbeschouwingen en godsdiensten wordt een band gelegd tussen de natuur en God of het diepere in de mens. Zo worden bepaalde plaatsen of tijden als 'heilig' beschouwd. In sommige culturen spreekt men van 'moeder aarde'. Dit getuigt van eerbied en respect voor de aarde: niemand kan of mag er bezit van nemen. Vele volkeren hebben scheppingsverhalen, waarin de band tussen de natuur en God wordt uitgedrukt. Zo ook de joodse en christelijke traditie: de aarde is Gods schepping. Ze is aan de mens toevertrouwd. Mensen mogen genieten van al het goede in de schepping, maar hebben ook de taak ze te bewaren en te behoeden. In vele natuurelementen worden gelovige mensen Gods aanwezigheid gewaar. Joden en christenen gebruiken vanouds heel wat beelden uit de natuur om over God te spreken: vuur, wolk, zachte bries, arend, ...

Vanuit de eigen beleving van de kinderen kunnen we stapvoets verder gaan in de ontdekking van de natuur. Vanuit verwondering kunnen respect en zorg groeien. Het is echter ook belangrijk dieper door te dringen naar een levensbeschouwelijk fundament. Gelovige kinderen kunnen langs de weg van de natuur ingroeien in een prachtig en rijk godsbeeld.

Wanneer kinderen deelnemen aan bos-, zee- of sneeuwklas, kan bijzondere aandacht voor dit onderwerp niet ontbreken. Bij het uitwerking van dit onderwerp kunnen uiteraard de ervaringen in de vakanties van de kinderen heel wat elementen bijbrengen in het gesprek.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen beleven de natuur als een boeiend wonder, dat echter ook een bedreiging kan zijn

Dit houdt in dat ze

- K
- de natuur al spelend beleven als een avontuurlijk landschap;
 - in het werken met natuurlijke materialen de creativiteit ontdekken die van de natuur iets moois kan maken;
 - uiten wat hen verwondert, wat hen treft, wat hen bang maakt, hoe ze genieten in de natuur, zoals ze deze zelf ervaren in hun eigen omgeving en zoals ze voor hen zichtbaar is via de media, documentaires, foto's, ...;
 - de stilte in de natuur ervaren en zelf stil kunnen worden in en bij de natuur (bezinning, gebed, celebratie).
- U
- spreken over grote bedreigingen in de natuur, die veel slachtoffers maken, bijvoorbeeld naar aanleiding van actuele gebeurtenissen;
 - zich ervan bewust worden hoe leven en dood eigen zijn aan de natuur.

Kinderen zien dat de natuur voor mensen bron is van verbondenheid

Dit houdt in dat ze

- K
- kennismaken met verhalen en rituelen van volkeren die verbonden leven met de natuur;
 - via verhalen ontdekken hoe de natuur door verscheidene volkeren als 'heilig' beschouwd wordt;
- U
- weten dat bij verscheidene volkeren de eerbied voor de natuur uitgedrukt wordt in allerlei rituelen;
 - ervaringen opdoen met betrekking tot de vier oerelementen;
 - zichzelf leren zien als een onderdeel (kind) van 'moeder natuur', Gods natuur;
 - het heilzame van de natuur ervaren.

Kinderen weten dat gelovige mensen de aarde beschouwen als Gods schepping

Dit houdt in dat ze

- K
- het goede van de schepping ontdekken via scheppingspsalmen: Ps. 8 of 104;
 - de natuur ervaren als niet door mensenhanden gemaakt;
 - verkennen hoe christenen de natuur ervaren als geschapen, als gave Gods, b.v. Franciscus;
 - aanvoelen dat heel wat mensen vanuit hun geloof zorgen voor de schepping;
 - zichzelf leren zien als geschapen;
 - Jezus' geloof in Gods scheppende zorg voor de natuur lezen in Mt. 6, 26-30;
- U
- luisteren naar verhalen van joden en christenen waarin ze beelden uit de natuur gebruiken om over God te spreken: b.v. vuur, wolk, zachte bries, arend, ...;
 - weten dat Jezus zich vaak terugtrok in de stilte van de natuur, om tot zijn Vader te bidden.

Kinderen weten zich opgeroepen om mee zorg te dragen voor de natuur

Dit houdt in dat ze

- K
- zich bewust worden van de kwetsbaarheid van de natuur
 - in eigen omgeving: vervuiling, beschadiging, ...;
 - in de grote wereld: natuurgebieden verdwijnen om plaats te maken voor industrie, dieren worden misbruikt, ...;
 - mensen en groepen leren kennen die zich inzetten voor het behoud van de natuur;
 - handelingen of houdingen verkennen waardoor ze zorg kunnen dragen voor de natuur;
 - de zorg voor de natuur mogelijk beleven als meewerken aan Gods schepping;
- U
- weten dat sommige mensen de natuur niet respecteren uit luiheid, uit winstbejag, ...;
 - zich engageren om mee te werken in projecten en acties voor het behoud van de natuur: afval sorteren, boomplantactie,

BASISTAAL

Natuur, schepping, geschapen, meewerken aan de schepping,
heilig,
moeder aarde, verbondenheid,
respect, verwondering, bewondering voor de natuur.

SITUERING

'Goed doen' komt neer op de morele kant van het mens-zijn. Maar het begrip 'goed' komt ook voor buiten een morele context: goed weer, een goed rapport, een goed televisieprogramma. Het is best dat kinderen een open kijk krijgen op wat goed is, zoals het zich in hun leven voordoet. Dan kunnen zij ontkomen aan moraliseren en clichématig oordelen over mensen, feiten en toestanden.

Op deze leeftijd hebben kinderen geen baat bij een abstracte invulling van wat het goede is. De eenvoudigste weg is het kijken naar en praten over concrete situaties. Daarin ervaren en zien ze dat het goede neerkomt op: het leven bevorderen. Het staat in tegenstelling met kwaad: wat het leven bemoeilijkt of afbreekt.

Als peuter en kleuter hebben de kinderen eerst het goede beleefd als handelingen of dingen die plezierig zijn, of die genot en welbehagen verschaffen, en het slechte als wat pijn doet of bang maakt. Daarna leren zij dat welbehagen kan voortkomen uit beloning, en pijn uit straf. Zij staan graag in de gunst van anderen (vooral van volwassenen: ouders en leerkrachten). Goed doen is gehoorzaam zijn, niet uit eerbied voor wie een bepaald gedrag oplegt, maar omdat het aangename gevolgen heeft. Vandaar dat kinderen op deze leeftijd zoveel mogelijk straf willen vermijden. Zij zijn gevoelig voor regels, opgelegd door volwassenen met wie zij een band hebben; voor hun macht en gezag hebben zij een onvoorwaardelijk ontzag. Enerzijds moet de volwassene deze kinderen niet nodeloos 'klein' of 'braaf' houden, omdat dit goed uitkomt. Anderzijds moet men deze kinderen ook niet overvragen door van hen te verlangen dat zij handelen vanuit een volwassen moreel inzicht, vanuit waarden die op zich de moeite waard zijn nagestreefd te worden. Toch kunnen zij stilaan leren inzien waarom iets goed is of niet. Zo komen zij stap na stap tot het besef van waarden.

Herkenbare gebeurtenissen en verhalen - ook bijbelverhalen - die bij deze fase aansluiten, kunnen kinderen helpen in hun morele groei. Heel interessant zijn verhalen waarin kinderen zich in de plaats kunnen stellen van de verschillende figuren: degene die handelt en degene die iets ondergaat, de persoon die iets geeft en de andere die iets ontvangt, de sterke en de zwakke. Van daaruit kunnen zij zelf op zoek gaan naar oplossingen voor een situatie. Het is belangrijk dat de volwassene (met zijn autoriteit) de aandacht vestigt op het goede, het aanmoedigt en bevestigt.

Sommige kinderen zullen ontdekken dat de gerichtheid op beloning en straf niet altijd voldoet om te onderscheiden wat goed is of niet. Zij beginnen oog te hebben voor menselijke relaties als markt-verhoudingen: iedereen heeft er baat bij als men zich aan overeenkomsten houdt. Zij hechten veel belang aan eerlijkheid, wederkerigheid; zij staan erop dat iedereen zijn bijdrage levert voor wat moet gedaan worden. Het is mogelijk dat binnen een klasgroep sommige kinderen in hun moreel denken een stap verder staan dan andere. Naar aanleiding van gebeurtenissen of verhalen met de groep tot gesprek komen, kan helpen bij de morele groei van kinderen.

Op deze leeftijd zijn kinderen op hun manier gevoelig voor schuld. Zij kunnen in alle ernst erkennen dat zij niet gedaan hebben wat anderen van hen verwachten, of (wat later in hun ontwikkeling) dat zij niet eerlijk waren. Als kinderen hierover kunnen spreken in een sfeer van vertrouwen en begrip, komt er ruimte voor vergeving en verzoening en kunnen heel wat misverstanden opgeruimd worden.

Basisvoorwaarden hiervoor zijn dat kinderen voldoende basisvertrouwen hebben ontwikkeld, zodat ze zich goed kunnen voelen en niet al te angstig worden in nieuwe situaties en dat ze voldoende relationele vaardigheden ontwikkelen om samen te leven met volwassenen en andere kinderen.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen verkennen het goede in verschillende vormen

Dit houdt in dat ze

- K
- in hun eigen leven en in hun leefwereld het goede op het spoor komen, b.v. thuis, op school, in de straat, in de krant, op tv, op vakantie, in handelingen van mensen;
 - vertellen wat hen daarin vooral goed doet;
 - vindingrijk worden in het goede dat zij voor anderen kunnen doen en betekenen;
- U
- verder ingaan op de manier waarop mensen het goede beleven, via de manier waarop zij dit uitdrukken in verhalen of kunstwerken.

Kinderen erkennen dat liefde voor de ander basis is voor het goede

Dit houdt in dat ze

- K
- ontdekken dat mensen die van hen houden meestal ook goed doen voor hen, aan de hand van concrete voorbeelden en verhalen uit hun leven;
 - bereid zijn om andere mensen beter te leren kennen, om te kunnen weten wat goed voor hen is en wat niet;
 - blij en dankbaar kunnen zijn voor het goede dat zij ondervinden, en dit op een eigen manier ook kunnen uitdrukken of vieren;
- U
- aandacht hebben voor mensen die niet onmiddellijk tot de eigen familie, kring of vrienden-groep behoren om te kunnen zien wat goed is voor hen;
 - verwoorden dat mensen die van hen houden hen ook wel eens pijn doen;
 - beseffen dat mensen aan kinderen gehoorzaamheid vragen, omdat ze van hen houden en het goede willen voor hen.

Kinderen beseffen dat 'het goede doen' niet altijd lukt

Dit houdt in dat ze

- K
- beseffen dat ze veel goede dingen doen, maar dat ze ook fouten maken;
 - mogen ondervinden dat ze ook mét hun fouten door mensen bemind worden;
 - bereid zijn om goed te maken wat fout was, indien dit mogelijk is;
- U
- in verhalen lezen hoe mensen weer goedmaken wat er door hun schuld fout is gelopen.

Kinderen ontdekken dat gelovige mensen het goede willen doen vanuit hun geloof in God

Dit houdt in dat ze

- K
- aan de hand van beelden die voor God gebruikt worden (Vader, Herder) ontdekken dat christenen geloven dat God het goede wil voor iedereen;

- in het verhaal over de ontmoeting met Zacheüs (Lc. 19, 1-10) beluisteren hoe Jezus goed doet aan mensen;
- voorbeelden zien van christenen die vanuit hun geloof in God goed willen doen: christenen uit de geschiedenis, christenen van vandaag;

- U
- uit evangeliëverhalen begrijpen dat christenen in Jezus de goedheid van God zien;
 - verhalen horen over groepen die vanuit hun geloof in God goed willen doen, b.v. kloosters, verenigingen;
 - weten dat God niet zo maar kan doen wat wij vragen, b.v. aan de hand van het beeld van een mee-lijdende God.

BASISTAAL

Goed, het goede doen,
het goede doen uit liefde voor iemand,
verbondenheid.

**De kracht van water:
levengevend én bedreigend**

Kinderen

ervaren dat water allerlei betekenissen kan hebben:
levengevend, verfrissend, reinigend,
maar ook gevaarlijk, bedreigend en beangstigend.

**Water,
een kostbaar geschenk**

Kinderen

kunnen water naar waarde schatten
en beseffen
dat niet iedereen
over water kan beschikken.

Verhalen over water

Kinderen

ontdekken de betekenis van water
in enkele bijbelverhalen.

**Doopsel:
uit water herboren worden**

Kinderen

kennen het doopsel
als een sacrament van
nieuw leven.

**Teken van verbondenheid
met God**

Kinderen

ontdekken
hoe in verschillende godsdiensten
rituelen bestaan
waarin water symbool is van
verbondenheid met God.

SITUERING

Water ... een kind heeft er veel mee te maken. Elke dag opnieuw wassen, tanden poetsen, handen wassen, afwassen. Mama en papa poetsen het huis, de auto met water. Een kind weet doorheen zoveel dagelijkse ervaringen dat water het vuil afspoelt en alles weer proper en glanzend maakt. Water zuivert ook een wonde, waardoor ze beter geneest. Water reinigt, zuivert, heelt.

Water ... een kind kan er ook van genieten. Water drinken als je dorst hebt, zwemmen in de zee, een zandkasteel maken en wachten tot het water alles overspoelt. Kinderen zien hoe water bootjes en schepen draagt. Ze spelen met water dat verfrissing brengt, lopen door de regen en de plassen. Water kan deugd doen.

Water ... ook de natuur heeft water nodig. De groententuin, kamerplanten, het vogeltje in de kooi. Vissen leven in het water. Elke mens groeit vóór zijn geboorte in het vruchtwater van de baarmoeder. Water brengt alles tot leven, geeft kracht, doet groeien. Water geeft groeikracht, is vruchtbaar.

Water ... het is ook gevaarlijk. Van onzuiver of vervuild water worden mensen ziek. Overstromingen vernietigen huizen en wegen en veroorzaken veel ellende. Schepen kunnen vergaan. Wie kopje onder gaat, kan verdrinken. Soms moeten mensen uit het water getrokken worden: gered worden van de dood.

Het gebruik van water is voor kinderen in onze cultuur wel erg vanzelfsprekend geworden. Het kraantje gaat open en het water stroomt eruit, zoveel je maar wilt. Een kind ervaart ook verspilling van water.

Elders in de wereld moeten kinderen vaak veel doen om aan water te geraken. Ze moeten op stap gaan naar de bron. Kinderen worden ziek omdat ze geen (drinkbaar) water hebben. Planten verdorren, dieren sterven, er is geen leven mogelijk, wanneer water ontbreekt. Dan is het hopen, smeken, bidden om regen. Die regen valt dan soms zo hevig uit de lucht, dat alles wegspoelt. In grote delen van de wereld is water helemaal niet vanzelfsprekend.

Kinderen ervaren hoeveel betekenissen water voor mensen kan hebben: onmisbaar, levengevend, kans tot genieten, groeikracht, vernietigend, dodend ...

In het christendom ontmoeten wij die vele betekenissen van water opnieuw. Ze symboliseren er de verbondenheid van gelovige mensen met God. Mensen worden gezegend met water. Bronnen worden geheiligd en toegewijd aan heiligen. Bij de doop wordt de dopeling met water overgoten. Vroeger werd de dopeling ondergedompeld in het water en er weer uit gehaald. Deze symboolhandeling drukt uit dat leven krachtiger is dan vernietiging en dood. In de orthodoxe kerk en in sommige andere godsdiensten gebeurt het dopen nog steeds op die manier.

In de Bijbel spreken heel wat verhalen over water: b.v. het verhaal van de zondvloed, de redding van Mozes uit het water. Jezus' kracht en vertrouwen brengt mensen door de storm heen. Gelovigen spreken over Jezus die 'levend water' geeft, waardoor niemand nog dorst zal hebben.

Ook in andere culturen wordt de kracht van water geëerd. Voor hindoes is de Ganges een heilige rivier, waarin men zich reinigt, waarin men bidt en offert. Voor moslims is water wezenlijk voor dagelijkse rituele reinigingen. Tijdens de hadj (bedevaart) wordt water uit de ZamZambron meegenomen voor familie en vrienden thuis.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ervaren water als deugddoend én bedreigend

Dit houdt in dat ze

- K
- ontdekken hoe ze op vele wijzen van water kunnen genieten: zich verfrissen, zich wassen, spelen, zwemmen, ...;
 - ervaren dat water levengevend en levensnoodzakelijk is voor elke mens: voedsel, groeikracht, reinigend, helend, ...;
 - ervaren dat water ook bedreigend en beangstigend kan zijn: wanneer ze kopje onder gaan en naar adem snakken, bij de vernietigende kracht van water (overstromingen), bij het gevaar van onzuiver of vervuild water;
- U
- beseffen dat water noodzakelijk is voor elk levend wezen.

Kinderen waarderen water als een kostbaar geschenk

Dit houdt in dat ze

- K
- aangeven waarom water voor hen zo belangrijk is;
 - er zich bewust van zijn dat niet ieder kind kan beschikken over water;
 - hun waardering voor water uiten;
- U
- weten wat de gevolgen zijn als mensen niet over voldoende water kunnen beschikken;
 - beseffen dat er ook in de eigen omgeving veel water verontreinigd en verspild wordt;
 - bereid zijn om - met hun mogelijkheden - zorg te dragen voor de kwaliteit van het water.

Kinderen ontdekken de betekenis van water in bijbelverhalen

Dit houdt in dat ze

- K
- ontdekken dat water leven geeft (in een fragment uit het verhaal van de Samaritaanse aan de bron: Joh. 4);
 - in verhalen als 'de zondvloed' (Gn. 6-8) en 'Mozes in een mandje op de Nijl' (Ex. 2) ontdekken dat mensen de bedreiging van water overleven;
- U
- het verhaal beluisteren van Jezus' doopsel (Lc. 3, 21-22) en van de storm op het meer (Lc. 8, 22-25);
 - vernemen dat Jezus spreekt over 'levend water' (Joh. 4, 10-15).

Kinderen ontdekken dat voor vele mensen water iets uitdrukt van hun verbondenheid met God

Dit houdt in dat ze

- K
- in het christendom en in andere godsdiensten rituele handelingen leren kennen waarin water

iets zegt over de band tussen gelovige mensen en God: zegening, besprenkeling, onderdompeling, ...;

U - in een viering hun dankbaarheid uitdrukken voor het water en - eventueel - voor hun doopsel.

Kinderen ontdekken de betekenis van het doopsel als 'uit het water herboren worden'

Dit houdt in dat ze

K - ervaren dat mensen soms 'kopje onder gaan' en blij zijn dat iemand hen 'uit het water haalt';
- weten dat christenen gedoopt worden door overgieten met water of door onderdompeling;

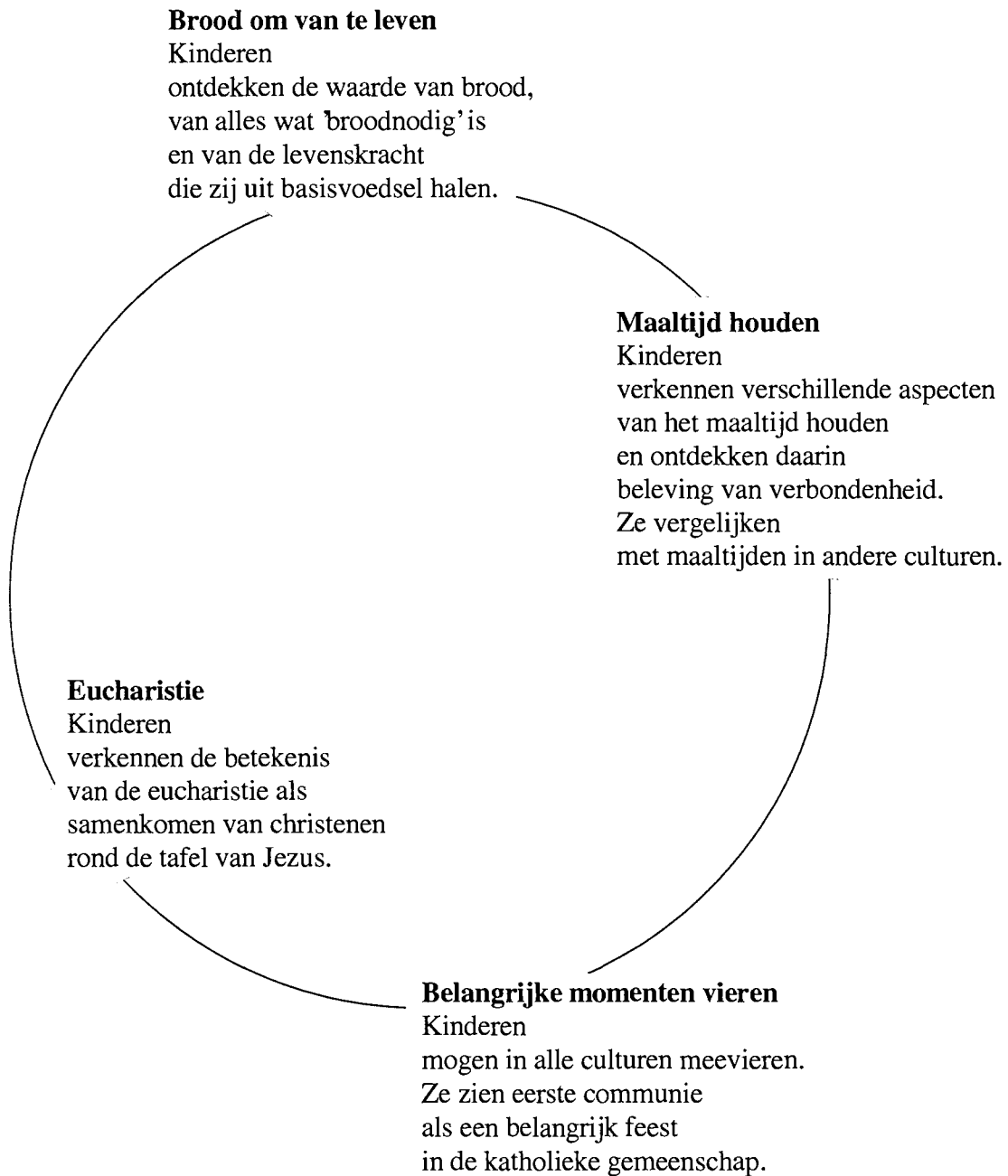
U - aanvoelen dat er een verband is tussen 'gedoopt worden met water' en 'uit het water herboren worden';
- horen dat een dopeling kan rekenen op de nabijheid van mensen en van God;
- aan de hand van verhalen, foto's of video andere symbolen van het doopsel verkennen (zalving, licht, wit kleed, handoplegging, ...) als levengevende, helende, zorgende gebaren.

BASISTAAL

Water verfrist, reinigt, geneest, doet groeien, doet leven.

Gedoopt worden is 'uit het water herboren worden'.

Levend water.

SITUERING

Maaltijden verlopen in verschillende gezinnen soms zeer verschillend. Spontaan denken wij aan het eten van brood, maar vele kinderen eten vandaag nog nauwelijks brood. Allerlei andere voedingsproducten op basis van granen zijn in de plaats gekomen. Wanneer kinderen hierover aan elkaar vertellen, kunnen ze soms veel leren over de waarde en betekenis van bepaalde gebruiken. Een vergelijking met de eetgewoonten uit andere streken of culturen maken het gesprek nog rijker.

Maaltijd houden is meestal meer dan 'eten verorberen'. Je eet liefst samen met mensen met wie je lief en leed deelt. Naast het letterlijke 'voedsel' eet je ook van elkaars verhalen, belevenissen en onderlinge verbondenheid. In die zin staat een maaltijd voor: het leven delen met elkaar, lotsverbonden zijn. Een feest kan maar echt feest zijn als er verbondenheid heerst. Dan kan er vrolijkheid, uitbundigheid, geestigheid ontstaan. Dan genieten mensen echt ten volle van elkaars nabijheid. Een tafel is dan ook meer dan een meubelstuk: symbool van verbondenheid, gezelligheid, levenskracht.

Aan tafel kan je ontdekken dat mensen op allerhande manieren met en voor elkaar leven. In het brood dat op tafel staat, geven mensen zichzelf: ze hebben ervoor gewerkt. Zo geven ze elkaar groeikansen. Ouders en kinderen beleven dit; geliefden doen elkaar leven. Zelf in de economische wereld wordt gezocht naar een goed evenwicht tussen eigenbelang, winst en het aanbieden van een 'goed' aan de consument. Natuurlijk kun je niet alle menselijke activiteit terugbrengen tot dit principe. Dit zou een al te rooskleurige voorstelling zijn van de realiteit. De huidige wereldeconomie schept voortdurend wanverhoudingen tussen mensen. Ze maakt armen armer en rijken rijker. Deze tegenstelling is zeker voor christenen een schrijnende ervaring, waarvoor geen kant-en-klare oplossing te vinden is.

Kinderen ontdekken gaandeweg dat voor vele mensen de uitdaging om 'voor elkaar te leven' en 'elkaar groeikansen te geven' zin en inhoud geeft aan hun leven.

Het dagelijks 'brood' kan symbool staan voor deze grondhouding. Brood is in onze samenleving nog steeds een basisvoedsel dat groei en gezondheid mogelijk maakt. In andere culturen zijn er andere vormen van basisvoedsel: maniok, rijst, ... De weg van graankorrel tot brood is een weg van inzet en samenwerking van velen: landbouwers, molenaars, vervoerders, bakkers, verkopers, vaders en moeders in hun gezin, ... Brood, het voedsel dat we nodig hebben om te overleven, is het symbool van wat waardevol en wezenlijk is in het samenleven: kiemkracht, groeikracht, inzet, samenwerking, liefdevolle zorg voor mekaar. Dit alles is 'broodnodig' om te kunnen (samen)leven.

In vele samenlevingen en culturen is er niet genoeg basisvoedsel om te overleven. Er is nood aan basisvoedsel. Er is hongersnood. Uit deze situatie rijst de vraag om brood met elkaar te delen. In sommige samenlevingen valt de last van de 'productie' van basisvoedsel volledig op de schouders van vrouwen en kinderen. Het wordt er minder verdeeld over een netwerk van velen. Wanneer kinderen al te vroeg worden ingeschakeld in het arbeidscircuit, schieten er voor hen weinig groeikansen over.

Brood en maaltijd speelden ook in het leven van Jezus een belangrijke rol. Verscheidene verhalen vertellen hoe Hij at, samen met mensen. Zijn levenswijze getuigt voortdurend van groeikansen geven, leven delen, verbondenheid, nabijheid, samen-leven. Geen wonder dat Jezus in het Johannes-evangelie het 'Brood van leven' genoemd wordt.

Kinderen kunnen vanaf deze leeftijd deelnemen aan de eucharistie. De eerste communie gebeurt in

van leven'. Zo kunnen ze de betekenis ontdekken van de eucharistie: maaltijd houden, Jezus ontmoeten, Brood delen, verbondenheid vieren, groeien in de levenswijze van Jezus, zich geven voor anderen.

Bij hun eerste communie ontdekken kinderen uitdrukkelijk dat er heel wat mensen zijn die zich met hen verbonden voelen, die samen met hen feest vieren, maaltijd houden. Geschenkjes kunnen hiervan een uitdrukking zijn.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen verkennen de betekenis van de uitdrukkingen 'broodnodig' en 'brood om van te leven'

Dit houdt in dat ze

- K
 - de weg van graankorrel tot brood verkennen;
 - de waarde van brood als basisvoedsel ervaren: brood om van te leven;
 - inzien dat elke mens basisvoedsel nodig heeft en er dus recht op heeft;
 - waarderen dat wie brood geeft, zichzelf geeft;
 - ontdekken wat voor mensen 'broodnodig' is;
 - de betekenis herkennen van de woorden "geef ons heden ons dagelijks brood" in het onzevader;
- U
 - zien welke vormen van basisvoedsel bestaan bij andere volkeren in de wereld;
 - zien hoe vaak vrouwen en kinderen moeten zorgen voor het basisvoedsel.

Kinderen ervaren de veelzijdige wijzen waarop mensen samen maaltijd houden

Dit houdt in dat ze

- K
 - ideeën en/of ervaringen uitwisselen over eetgewoonten en maaltijd houden in eigen gezin, in dat van klasgenoten en in groepen waarin zij verblijven (vakantie, op hotel, op kamp, in een internaat, ...);
 - ontdekken hoe mensen bij een maaltijd niet alleen voedsel delen, maar ook ervaringen en verbondenheid, en op die manier leefgemeenschappen vormen;
 - stilstaan bij het belang van de tafel waarrond de maaltijd en het leven zich afspelen;
 - verhalen beluisteren over de betekenis van de maaltijd bij joden (Pascha) en moslims (in de Ramadan), ... en de plaats van kinderen daarbij;
- U
 - verkennen hoe mensen uit andere culturen maaltijd houden, b.v. hindoes, volkeren in Afrika, ...;
 - inzien dat mensen nood hebben aan medemensen met wie ze leven kunnen delen.

Kinderen verkennen het sacrament van de eucharistie als een samenkomen van christenen rondom de tafel van Jezus

Dit houdt in dat ze

- K**
- het kerkgebouw verkennen waar christenen samenkomen rond een altaartafel;
 - voorwerpen kennen die gebruikt worden in de eucharistie: brood, wijn, hostie, schaal, beker of kelk, ... ;
 - het verhaal lezen over het laatste avondmaal van Jezus met zijn leerlingen (Lc. 22, 14-20);
 - verhalen beluisteren over Jezus die leven deelt met andere mensen, b.v. zijn leerlingen (Lc. 5, 1-11), vrouwen (Lc. 8, 1-3), Zacheüs (Lc. 19, 1-10), ...;
 - het verhaal beluisteren over Jezus die kinderen in het midden plaatst (Lc. 18, 15-17);
 - de verschillende elementen van de eucharistie leren kennen vanuit de betekenis brood en leven delen met mensen en met Jezus;
 - zich mogelijk uitgenodigd voelen om met elkaar en met Jezus brood en leven te delen;
- U**
- ontdekken wat het betekent dat Jezus zichzelf geeft als brood;
 - ontdekken hoe deelnemen aan de eucharistie ook betekent: een plaatsje krijgen in de grote gemeenschap van de kerk;
 - zich oefenen in het delen met elkaar (snoep, eten, gebruiksvoorwerpen, schrijfgerei, ...).

Kinderen zien in dat de eerste communie een belangrijk feestelijk gebeuren is

Dit houdt in dat ze

- K**
- verkennen hoe kinderen in verschillende culturen vieren dat zij groeien en dat zij mogen deelnemen aan belangrijke gebeurtenissen in hun leefgemeenschap;
 - nagaan welke belangrijke momenten in het (en hun) leven gevierd worden: b.v. geboorte, verjaardag, huwelijk, ...;
 - de eerste communie leren kennen als een belangrijk feest van verbondenheid in het leven van katholieken;
 - verbondenheid ervaren met mensen uit hun gezin en omgeving, die aandacht hebben voor hen, b.v. door het geven van een cadeautje of het sturen van een kaartje;
- U**
- verkennen hoe de tafel en de maaltijd bij hun eerste communie een belangrijke rol spelen;
 - gelijkenissen en verschillen ontdekken tussen het samenzijn rond de tafel in de eucharistie en aan de tafel van hun eerste communiefeest;

BASISTAAL

Brood om van te leven, broodnodig, maaltijd houden, delen, verbondenheid, gemeenschap,
Laatste Avondmaal, leven delen met Jezus,
eerste communie, communie,
altaartafel, hostie, schaal, kelk,
"geef ons heden ons dagelijks brood".

SITUERING

Met het onderwerp 'liturgisch en pastoraal jaar' worden twee aspecten van het kerkelijk jaar aangegeven. Kinderen ervaren het kerkelijk jaar vooral door de grote feesten, waarbij een aantal van hen deelnemen aan de liturgie. Daarnaast brengen sommige periodes van het kerkelijk jaar ook pastorale activiteiten op gang: de zorg voor armen in de eigen samenleving, de zorg voor mensen in de derde wereld, de betrokkenheid bij jonge kerken, ...

In de godsdienstlessen in de basisschool leeft men doorgaans sterk mee met het liturgisch en pastoraal jaar. Ook al is het duidelijk dat de meeste kinderen niet echt betrokken zijn in de liturgie op de parochie, toch spreken de grote (kerkelijke) feesten hen sterk aan. Allerlei gebruiken in het gezin en de invloed van reclame en media zorgen ervoor dat een aantal feesten niet onopgemerkt voorbijgaan. Het is goed in de godsdienstlessen voldoende aandacht te besteden aan wat de kinderen in dit verband meemaken.

Het is de bedoeling om in de godsdienstlessen een verantwoorde godsdienstige benadering van de grote feesten aan bod te laten komen. Folkloristische en andere gebruiken zijn bij de kinderen bekend. De oorspronkelijke betekenis ervan is meestal vreemd voor hen. Reclame en media brengen de grote feesten in de aandacht. Vaak is het nodig om commerciële 'luchtbellen' te doorprikken die via reclame en media worden opgedrongen. Een godsdienstige benadering van feesten kan zeer goed samengaan met activiteiten in de leergebieden wereldoriëntatie en muzische vorming.

Sommige feesten vallen buiten de schooltijd: Kerstmis en Pasen, bijvoorbeeld. Met de klas kan dus niet zomaar een echte kerstviering of paasviering gehouden worden. Wel kan men kinderen de kans geven om in een viering of gebedsmoment uit te kijken naar die feesten.

Voor elke cyclus van de lagere school wordt het liturgisch en pastoraal jaar benaderd vanuit een specifieke invalshoek.

Voor de eerste cyclus wordt de nadruk gelegd op verhalen over Jezus, de Christus. Deze verhalen worden gesitueerd in het kader van de ervaringen van de eerste christenen. Zij vertelden en schreven over Jezus Christus, niet zozeer om een biografie te schrijven, wel om hun geloof in Hem uit te drukken.

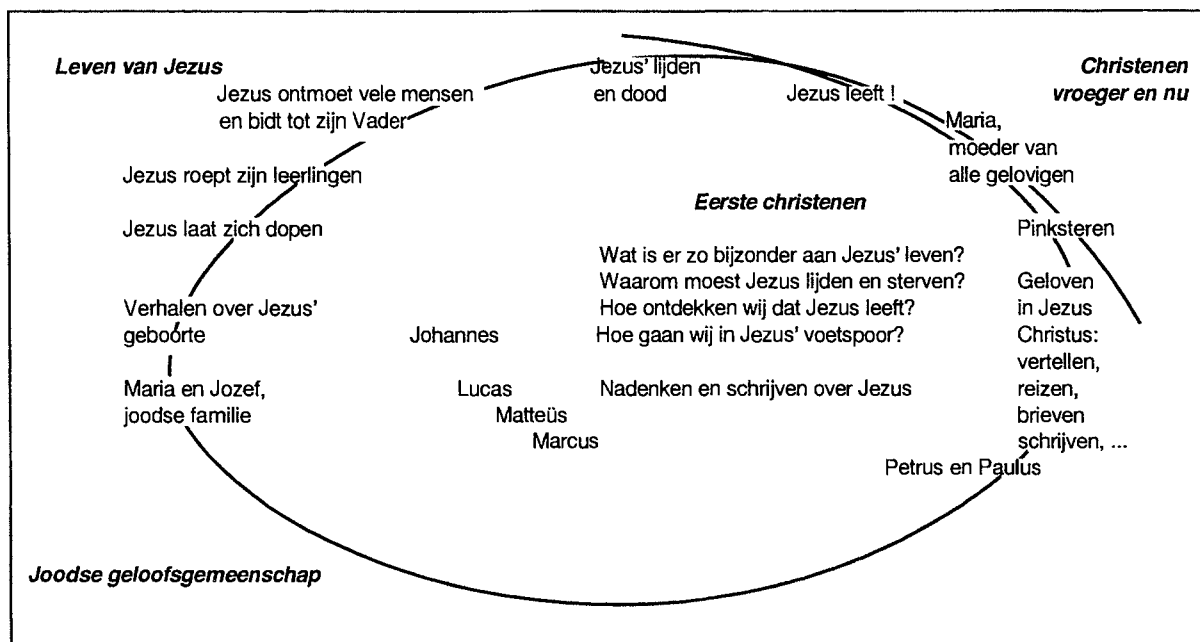
Daarnaast is er aandacht voor het mee-beleven van de sterke tijden van het jaar. Herkenbare symbolen en rituelen zijn hiertoe de weg.

In deze periode doen een aantal kinderen de eerste communie. Via de kennismaking met de eucharistie kunnen zij ook instappen in het liturgisch en pastoraal jaar. Het moment waarop eerste communie ter sprake komt (eerste of tweede stap) is afhankelijk van de plaatselijke situatie.

Bij de uitwerking van dit onderwerp worden ook verwijzingen naar andere onderwerpen opgenomen. Op die manier kan het liturgisch en pastoraal jaar in de klas gekoppeld worden aan andere onderwerpen en omgekeerd.

SCHEMA

Het schema van het leven van Jezus en de eerste christenen kan in de eerste stap (het eerste leerjaar) geïntroduceerd worden vanaf het tweede trimester. Het is de bedoeling verhalen over Jezus via dit schema in een ruimer kader te plaatsen. Daarbij wordt de aandacht gevestigd op de schrijvers van de verhalen en op het leven van Jezus, waarover de verhalen gaan. Zo kan telkens kort vermeld worden waarom deze verhalen verteld en opgeschreven zijn. In de tweede stap kan het schema opnieuw gebruikt worden. De bedoeling is niet dat kinderen op deze leeftijd inzicht verwerven in dit schema. Wel wordt hen een kader aangereikt, waardoor ze op termijn gemakkelijker inzicht kunnen krijgen in de bedoeling en de betekenis van bijbelverhalen.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen verkennen de betekenis van de Advent en Kerstmis vanuit de verhalen over de geboorte van Jezus

Dit houdt in dat ze

- K**
- de Advent leren kennen als de tijd waarin christenen zich voorbereiden op Kerstmis;
 - de symboliek van de adventskrans verkennen: krans, groen, rood, licht;
 - Maria leren kennen als moeder van Jezus;
 - aandacht hebben voor de adventscampagne Welzijnszorg;
 - werken rond het geboorteverhaal van Lucas (Lc. 2);
 - een paar eenvoudige kerstliederen zingen;
 - werken rond het verhaal over de Wijzen uit het Oosten (Mt. 2);
 - de kans krijgen om te bidden bij Advent en Kerstmis;
- U**
- het contrast tussen donker en licht beleven;
 - het verhaal beluisteren over de eerste kerststal (van Franciscus);

- het verhaal over de traditie van de kerstboom leren kennen;
- zich met de klas inzetten voor een project van de adventscampagne Welzijnszorg.

Kinderen verkennen de betekenis van de Veertigdagentijd en Pasen vanuit verhalen over het lijden, de dood en de verrijzenis van Jezus

Dit houdt in dat ze

- K**
- het verhaal van het Laatste Avondmaal (Lc. 22, 14-20) verkennen;
 - het verhaal over het lijden en de dood van Jezus beluisteren in een sobere en serene vertelling;
 - beluisteren hoe de leerlingen van Emmaüs Christus herkenden bij het 'breken van het Brood' (eucharistie) (Lc. 24, 13-35);
 - Pinksteren leren kennen als het feest van de leerlingen die - met de kracht van Jezus' Geest - vertellen dat Jezus leeft;
 - aandacht hebben voor de campagne Broederlijk Delen;
 - weten dat vasten voor christenen o.a. betekent: zich iets onzeggen en soberder leven;
 - de kans krijgen om te bidden en te vieren bij de dood en de verrijzenis van Jezus;
 - weten dat ook de islam elk jaar een vastenperiode heeft: de ramadan;
- U**
- in het kader van de voorbereiding op de eerste communie het verhaal van het Laatste Avondmaal naspelen;
 - het verband ervaren tussen dood en nieuw leven in de natuur;
 - zich met de klas inzetten voor een project van Broederlijk Delen.

Kinderen ontdekken de betekenis van enkele religieuze feesten

Dit houdt in dat ze

- K**
- omstreeks Allerheiligen en Allerzielen stil worden bij de verbondenheid met heiligen en met overledenen uit eigen familie en/of kring;
 - de kans krijgen om te bidden in verbondenheid met mensen die gestorven zijn;
 - legendes beluisteren over Sint-Maarten (11 november) en/of Sint-Nicolaas (6 december);
 - Franciscus leren kennen (b.v. n.a.v.ierendag: 4 oktober);
 - aandacht hebben voor feesten van een andere godsdienst, indien er in de klas kinderen zitten die deze godsdienst belijden;
- U**
- hun eigen patroonheilige kennen;
 - iets vernemen over het leven van de patroonheilige van de school en/of de parochie;
 - met de klas een bezoek brengen aan het kerkhof.

VERWIJZING NAAR ANDERE ONDERWERPEN

- 5.2.1.2 Ik heb een lichaam met vele mogelijkheden: lichaamstaal in rituelen en vieringen.
 5.2.1.6 Geboorte en groei: Jezus' levensopdracht in het kindsheidsverhaal.
 5.2.1.10 Brood, maaltijd, maaltijd houden: eucharistie.

BASISTAAL

Advent, Kerstmis, Veertigdagentijd, vasten, Pasen, Pinksteren,
Allerheiligen, Allerzielen,
Welzijnszorg, Broederlijk Delen,
heilige, Maria, Franciscus.

VERHALEN OVER JEZUS

SITUERING

In elke cyclus komt de Bijbel aan bod in alle onderwerpen. Daarnaast wordt ook gekozen voor één of twee grotere verhalenreeksen. Die twee benaderingen van de Bijbel vullen elkaar goed aan:

- door verhalen en teksten uit de Bijbel te koppelen aan een onderwerp brengt de Bijbel binnen in een ervaringscontext die de ontvankelijkheid voor de oorspronkelijke 'gestolde' ervaringen in het verhaal groter kan maken;
- door verhalenreeksen aan te bieden die een grote aanspreekkracht hebben, krijgt men sterke identificatiemogelijkheden.

Een combinatie van de twee benaderingswijzen laat toe om zowel het kind in zijn wereld met zijn eigen ervaringen, als het bijbelverhaal in zijn oorspronkelijke dynamiek tot hun recht te laten komen. Het is van belang dat er geregeld verbindingen gemaakt worden tussen de onderwerpen en de verhalenreeks. De mogelijkheden daartoe worden in de doelen bij de onderwerpen aangegeven hetzij in de kern, hetzij in de uitbreiding.

Het is de bedoeling een verhalenreeks als een 'vervolgvertelling' aan te bieden in de loop van enkele maanden van het schooljaar. Gedurende die periode kan men b.v. wekelijks een kwartier à twintig minuten vrijmaken voor een vertelmoment. Men kan ook opteren voor een miniproject rond een verhalenreeks.

In beide gevallen (vervolgvertelling en miniproject) is het nodig tijd te maken voor wat het verhaal oproept en teweegbrengt bij kinderen. Dit kan door bij kernpassages een expressie- of dramatisermoment in te lassen, met daaraan gekoppeld een uitwisselingsgesprek. De kinderen kunnen ook een 'logboek' bijhouden naar aanleiding van de vertelling waarin ze hun indrukken bij een verhaal telkens verwoorden. Ook kan men over bepaalde inhouden van een verhaal 'filosoferen' en doorpraten met de kinderen. Het is vooral interessant om geregeld stil te staan bij het godsbeeld en voor het Nieuwe Testament ook bij het Jezusbeeld dat kinderen zich vormen op basis van de vertelling. Op die wijze zet de verhalenreeks aan tot geloofscommunicatie.

Voor de eerste cyclus werd gekozen voor een reeks verhalen over Jezus. Ze kunnen geplaatst worden in het schema van onderwerp 11: liturgisch en pastoraal jaar.

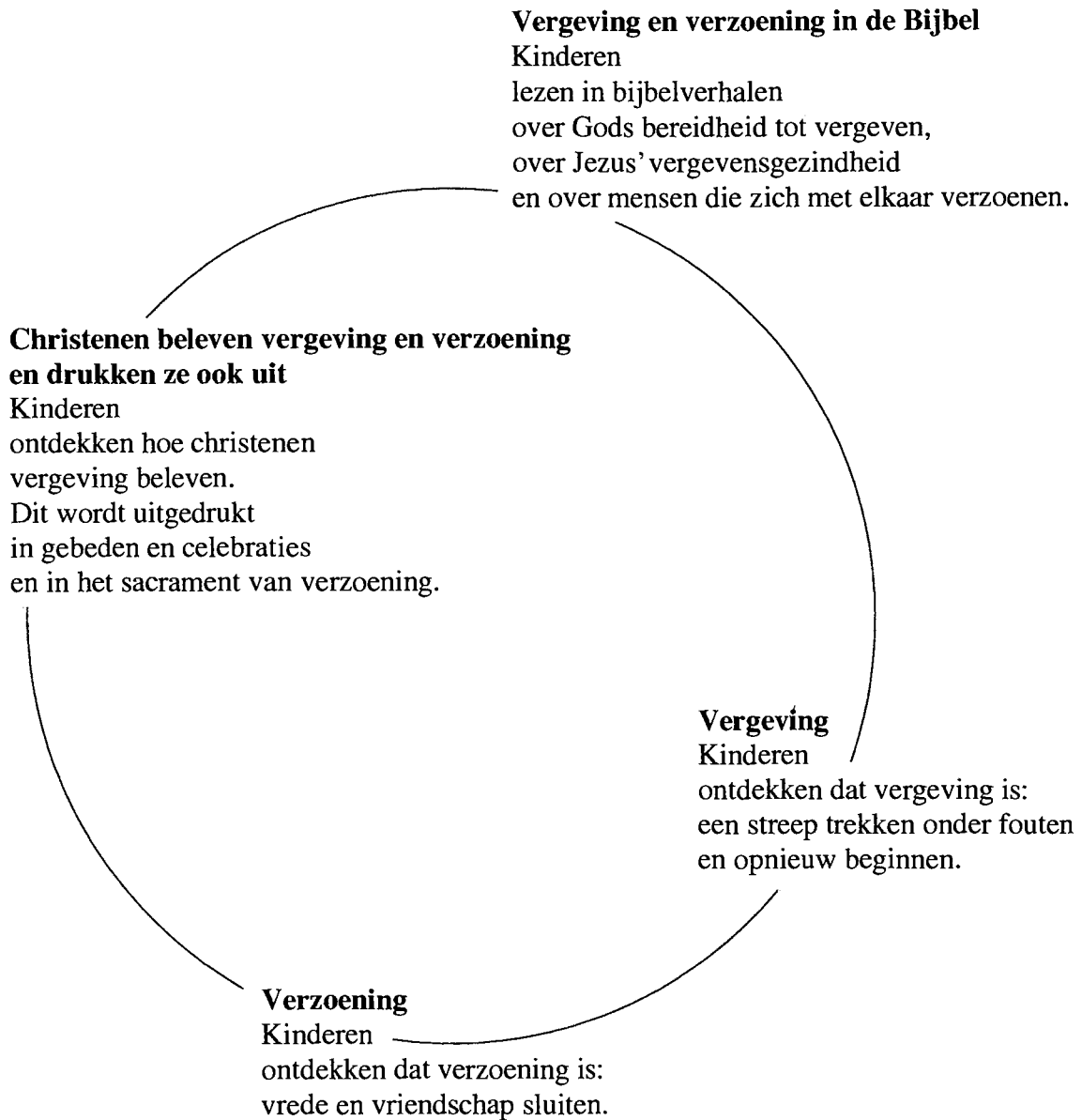
DOELEN

- Kinderen leven zich in in de personages van het verhaal.
- Ze kunnen de symbolische betekenis vatten van voorwerpen en situaties die erin voorkomen.
- Ze begrijpen de tekst als uitdrukking van geloof, hoop en liefde, door te ontdekken wat er gezegd wordt over de relatie tussen God en mens en tussen mens en wereld.
- Ze vinden in de tekst een oproep tot geloof, hoop en liefde.
- Ze brengen hun indrukken over een verhaal tot expressie: in woord, drama, muzische expressie, enz.

- Ze reflecteren op het gods- en Jezusbeeld dat spreekt uit de verhalen.
- Ze reflecteren op de betekenis van het verhaal voor mensen van vroeger en nu en denken erover na hoe aspecten van de bijbelse boodschap een invloed kunnen hebben op hun eigen manier van denken, zijn en doen.
- Ze kunnen de relatie zien tussen de onderwerpen die in de loop van het jaar aan bod komen en aspecten ervan die in de verhalenreeks ter sprake komen.
- Ze kunnen aspecten van de boodschap van een verhaal actualiseren en in verband brengen met verschillende relatievelden in hun eigen bestaan. In de eerste cyclus gaat het vooral om actualisering in de eigen concrete bestaanscontext.

5.2.2 Tweede cyclus

SCHEMA 3 b		TWEEDE CYCLUS	
COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI ALS VINDPLAATSEN VAN GELOVIG LEVEN		<p style="text-align: center;">jij - ik - jij</p> <p style="text-align: center;">groeien in verbondenheid</p> <p style="text-align: center;">Zoon</p>	
A. Vanuit fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	1.	Vergeving en verzoening
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	2.	Verbondenheid in verdriet
B. in verbondenheid	B.1 met zichzelf	3.	Stilte en gebed, ontvankelijkheid
	B.2 met anderen	4.	Anders zijn, ontmoeting
	B.3 met gemeen- schappen	5.	Conflicten
	B.4 met natuur en cultuur	4.	Anders zijn, ontmoeting
C. groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		7.	Gewetensvol handelen
D. en openkomen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		8.	Levensadem
		9.	Aarde en vruchtbaarheid
		10.	Symbolen
		11.	Liturgisch en pastoraal jaar
		12.	Jozef, Mozes

SITUERING

Kinderen maken het mee in hun eigen leven en rondom hen dat sommige woorden of gebeurtenissen kwetsen en pijn (blijven) doen. Ze ondervinden dat er op die manier een grote afstand kan groeien tussen mensen. Deze afstand lijkt soms moeilijk te overbruggen. Zo lijden zij soms onder de breuk met klasgenootjes of vriend(innet)jes. In hun omgeving merken ze dat mensen niet meer tegen elkaar spreken, niet meer met elkaar willen te maken hebben. Zo vallen families uit elkaar. Zo worden vriendschapsbanden verbroken.

Kinderen merken gelukkig ook dat mensen *vergeving* (vergiffenis) kunnen schenken: de ander niet ten kwade duiden wat hij/zij gedaan heeft of wat er gebeurd is. Men weet (of denkt) dat de ander in de fout gegaan is en wil daar niet verder aan blijven vastzitten. De fout wordt niet genegeerd, maar men wil op een nieuwe lei beginnen. Men geeft de ander nieuwe kansen. Vergeven wordt vaak in één adem genoemd met vergeten. Echt vergeten kan meestal niet. Vergeving schenken wel.

Het kan zelfs om éénrichtingsverkeer gaan: het is best mogelijk dat de ander niet wil horen van het feit dat men vergeving schenkt, ofwel omdat hij/zij meent geen fout te hebben gemaakt, ofwel omdat hij/zij niet bereid is tot verzoening.

Wie zelf fout is, kan altijd om vergeving vragen. Dit is soms moeilijk. Mensen zien dit wel eens als een vernedering. Dit is niet zo. Schuld bekennen kan opluchten. Vergeving vragen is een teken dat men de toekomst op een opbouwende manier wil ingaan. Vergeving krijgen geeft kansen om tot verzoening te komen.

Verzoening betekent dat je met de ander weer tot vrede en/of vriendschap komt. Er wordt een einde gemaakt aan de vijandschap of het conflict. Je leeft weer in goede verstandhouding met elkaar. Er is dus enkel verzoening mogelijk wanneer beide partijen dit echt willen. Verzoening kan geen éénrichtingsverkeer zijn.

Vergeving en verzoening zijn niet vanzelfsprekend. Op de eerste plaats is het voor mensen niet zo gemakkelijk om de pijn te verwerken die uit een conflict voorkomt. Daar is heel wat tijd voor nodig. Vervolgens is onze samenleving niet erg vergevings- en verzoeningsgezind. Kinderen maken mee dat mensen soms helemaal niet bereid zijn tot vergeving en verzoening en dat een conflict dan heel lang kan aanslepen. Conflicten worden soms opgeblazen en tegenstellingen worden soms hardnekkig in leven gehouden.

Dit geldt evenzeer voor kinderen. Het gaat niet op te denken dat kinderen na een ruzie zo maar vlug-vlug mekaar een verzoenende hand kunnen geven en 'weer vrienden worden'. Het is begrijpelijk dat kinderen ook tijd nodig hebben om tot echte verzoening te komen.

Christenen beleven kwaad waaraan mensen schuld hebben, als 'zonde': tegenover mensen én tegenover God. Ze geloven echter ook dat God van alle mensen houdt, dat Hij de eerste is om vergeving te schenken en dat Hij steeds tot verzoening bereid is. Dit blijkt uit de 'verbondsgedachte' die doorheen boeken van de Schrift loopt als een rode draad: Jahwe blijft trouw aan zijn volk, ondanks alles. Elk groot verhaal eindigt met vergeving. Dit is ook duidelijk in de levenshouding van Jezus. Onder meer wegens zijn oproep tot vergeving kwam Hij in conflict met de joodse religieuze leiders.

Uit hun verbondenheid met God halen christenen de kracht om zelf vergeving en verzoening te beleven. Dit wordt uitdrukkelijk gevierd in het sacrament van vergeving. God schenkt vergeving aan elke mens die eerlijk en authentiek tot vergeving en verzoening bereid is, en die ook - indien het mogelijk is - wil goedmaken of herstellen wat fout is gelopen.

Om het sacrament van vergeving en verzoening te kunnen vieren, is de aanwezigheid van een priester nodig. Niet in alle scholen kan men een beroep doen op een priester. Toch is het wenselijk dat er in

een klas meer kan dan 'spreken' over vergeving en verzoening. Kinderen moeten de kans krijgen om vergeving en verzoening te vieren in een celebratie met de klas of de school.

Dit onderwerp staat uiteraard in verband met het onderwerp 'conflicten'.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ontdekken wat vergeving en verzoening in de Bijbel inhouden

Dit houdt in dat ze

- K
- zich inleven in het verhaal over de verzoening tussen Jozef en zijn broers (Gn. 45);
 - de betekenis vatten van de regenboog in het zondvloedverhaal (Gn. 9, 9-17);
 - Jezus' vergevingsgezindheid aanvoelen in het verhaal over een zondige vrouw (Lc. 7, 36-49);
 - Jezus' oproep tot verzoening begrijpen in de gelijkenis van de Vader en de twee zonen (Lc. 15, 1-2.11-32);
 - vanuit die verhalen beseffen dat God steeds vergeving wil schenken;
- U
- zich inleven in andere verhalen over vergeving en verzoening zoals: Kaïn en Abel (Gn. 4), Jacob en Esau (Gn. 33), Jona (Jon.);
 - het verhaal bespreken over Jezus die de lamme vergeeft (Mc. 2, 1-12);
 - de betekenis vatten van "70 maal 7 maal vergeven" in Jezus' antwoord aan Petrus (Mt.18).

Kinderen ontdekken hoe christenen vergeving en verzoening beleven en uitdrukken

Dit houdt in dat ze

- K
- in verhalen en getuigenissen ontdekken
 - dat christenen steun vinden in hun geloof in God, die van alle mensen houdt en steeds bereid is vergeving te schenken,
 - dat christenen zich laten inspireren door Jezus om zelf ook bereid te zijn te vergeven en zich te verzoenen,
 - hoe liefde de basis is voor vergeving en verzoening;
 - ontdekken dat in het sacrament van vergeving en verzoening God vergeving schenkt en mensen zich met elkaar verzoenen;
 - de elementen van het sacrament van vergeving en verzoening onderscheiden: schuldbelijdenis, woord van vergeving (absolutie), mogelijk herstellen van wat fout was;
 - beseffen dat ook voor christenen vergeving en verzoening niet gemakkelijk en vanzelfsprekend zijn;
 - de kans krijgen om vergeving te vragen en verzoening te vieren in een celebratie of in het sacrament van de verzoening;
- U
- de betekenis aanvoelen van de woorden "vergeef ons onze schuld, gelijk ook wij vergeven aan onze schuldenaren";
 - weten waarom de schuldbelijdenis in de eucharistie voorkomt.

Kinderen voelen aan en begrijpen wat vergeving is

Dit houdt in dat ze

- K**
- verwoorden dat ruzies en conflicten soms heel wat pijn veroorzaken;
 - tot het besef komen dat een ruzie die blijft slepen niet bijdraagt tot het geluk van de betrokkenen;
 - beseffen dat vergeving is: een fout niet langer meer aanrekenen;
 - erkennen dat 'vergeving vragen' niet gemakkelijk is;
 - erkennen dat 'vergeving schenken' niet gemakkelijk is;
 - aanvoelen dat vergeving een uiting is van 'intens liefhebben';
 - de mogelijkheid van vergeving (vragen, krijgen en geven) in hun eigen leven als waardevol aanvoelen en ervaren;
 - hun machteloosheid uitspreken wanneer de ander geen vergeving wil schenken;
- U**
- beseffen dat vergeving een ommekeer (bekering) veronderstelt;
 - beseffen dat mensen soms geen vergeving willen schenken (zie o.a. de actualiteit).

Kinderen voelen aan en begrijpen wat verzoening is

Dit houdt in dat ze

- K**
- beseffen dat verzoening betekent: opnieuw vrede en vriendschap sluiten, met de ander opnieuw willen beginnen;
 - tekens van verzoening kunnen stellen: een handdruk, een zoen, een verontschuldiging, ...;
 - erkennen dat 'een stap naar verzoening' niet gemakkelijk is;
 - de bereidheid tot verzoening in hun eigen leven als waardevol aanvoelen en ervaren;
 - hun machteloosheid uitspreken wanneer een ander zich niet met hen wil verzoenen;
- U**
- figuren kennen uit de actualiteit en de geschiedenis die verzoenend optreden;
 - ontdekken hoe onverzoenbaarheid tussen mensen en groepen situaties uitzichtloos maakt;
 - beseffen dat mensen soms niet tot verzoening bereid zijn (zie o.a. de actualiteit).

BASISTAAL

Vergeving, verzoening,
vergeving vragen, krijgen, schenken,
zonde, fout, berouw, spijt, bekering,
sacrament van vergeving en verzoening, boeteviering, biecht.

SITUERING

Kinderen hebben verdriet en zien het rondom zich. Verdriet is eigen aan het leven. Het vindt dikwijls zijn oorzaak in afscheid nemen van iets of iemand, in verlies, jaloersheid, eenzaamheid, onbegrip, conflict, mislukking, pijn, onmacht, ... Belangrijk is dat kinderen verdriet bij zichzelf kunnen toelaten. Soms zegt men al te vlug: 'Flink zijn, niet wenen, weg met die tranen, doe niet zo kinderachtig'. Ook duwt men kinderen in een verouderd rollenpatroon: 'Jongens mogen niet wenen'. Kinderen mogen weten dat ieder mens wel eens verdriet heeft. Pas wanneer ze ontdekken dat ze verdrietig mogen zijn, kunnen ze verdriet leren verwerken en het een plaats geven in hun leven.

Nabijheid en luisterbereidheid zijn enorm belangrijk wanneer mensen verdriet hebben. Het spreekt vanzelf dat deze grondhoudingen noodzakelijk zijn in de klas, wanneer verdriet ter sprake komt. Nabijheid en luisterbereidheid, niet enkel van de leerkracht, maar ook bij de leerlingen onderling. Het is ongetwijfeld zo dat heel wat leerlingen dit nog te leren hebben.

Verhalen waarin kinderen zich herkennen, helpen om verdriet te bespreken en te verwerken. Er bestaan heel wat kinderboeken over verdriet van kinderen en volwassenen, en over hoe ze ermee omgaan. Hierbij wordt dieper ingegaan op het belang van nabijheid en luisterbereidheid, voor zover ze verbondenheid uitdrukken.

In bijbelverhalen wordt verteld hoe verbondenheid mensen in contact brengt met de levenwekkende nabijheid van God. Deze nabijheid wordt zichtbaar in Jezus. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk in het verhaal van de opwekking van het dochtertje van Jairus (Mc. 5, 21-24.35-43), mits de symboliek van dit verhaal goed wordt geïnterpreteerd.

Het is ook goed verhalen aan bod te laten komen uit de omgeving van de kinderen. Heel wat mensen en groepen zetten zich in om mensen met verdriet nabij te zijn en te steunen. Concrete getuigenissen zijn hier op hun plaats. Er kan nagegaan worden hoe christenen gemeenschap vormen rond mensen met verdriet: bij een uitvaart, in een ziekenzalving, op Allerheiligen, Goede Vrijdag en Pasen, bij gelegenheid van een bedevaart. Mensen beleven hun verbondenheid ook in solidariteitsgroepen of zelfhulpgroepen.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ervaren verdriet als een deel van het (en hun) leven

Dit houdt in dat ze

- K
- het verdriet dat ze rondom zich zien, onder woorden brengen;
 - ontdekken dat er verdriet is wanneer zij afscheid moeten nemen (soms ook een kort afscheid) van mensen met wie ze erg verbonden zijn, of wanneer zij iemand of iets verliezen (een mens, speelgoed, een huisdier);
 - ontdekken dat verdriet ook kan ontstaan in situaties van conflict, eenzaamheid, angst, jaloersheid, mislukking, onmacht, echtscheiding, discriminatie, dood, armoede, ziekte, oorlog, alleen-zijn, onbegrip, ...;
 - zien dat wenen, iets uitschreeuwen, niet spreken, niet eten, lusteloos zijn, ziek worden, ... uitingsvormen van verdriet kunnen zijn;
 - er weet van hebben dat verdriet ook verborgen en weggestopt kan zijn;

- U - hun eigen verdriet - als ze dat wensen - kunnen uitdrukken in tekeningen, boetseerwerk, een tekst, ...;
- dieper ingaan op situaties van verdriet, afhankelijk van wat in de klas ter sprake komt of van gebeurtenissen uit de actualiteit.

Kinderen ontdekken hoe verbondenheid, nabijheid en luisterbereidheid helpen bij verdriet

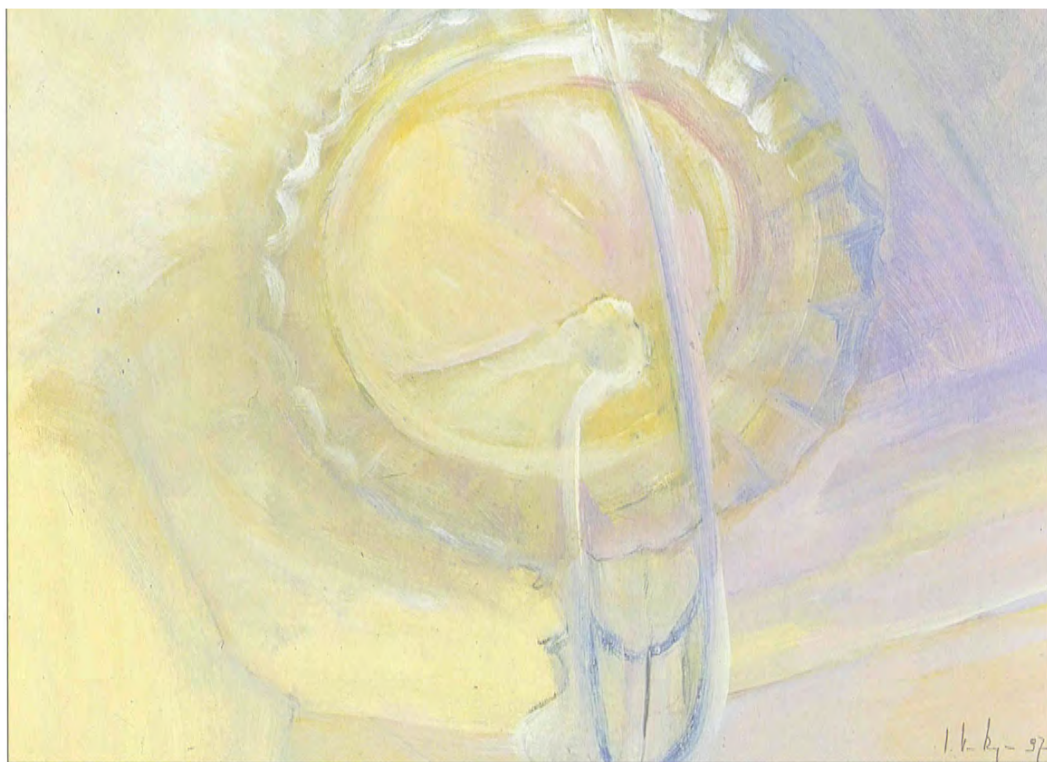
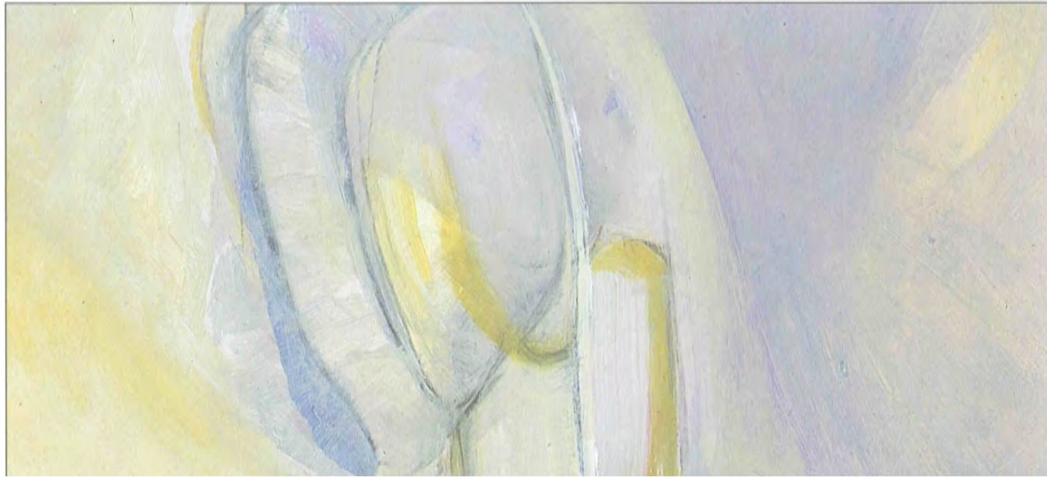
Dit houdt in dat ze

- K - kunnen vertellen wie en wat hen helpt als ze verdrietig zijn;
- bespreken wat het betekent als mensen zeggen: "Dat ik er met iemand over kan praten, lucht al op";
- verhalen lezen (b.v. uit kinderboeken) over mensen die elkaar helpen om verdriet te uiten en te verwerken;
- ontdekken hoe mensen in verschillende culturen en godsdiensten omgaan met verdriet;
- samen stil kunnen worden en/of bidden in een situatie van verdriet;
- de zin en het belang ontdekken van solidariteitsacties en zelfhulpgroepen;
- U - verhalen lezen (b.v. uit kinderboeken) waaruit blijkt dat mensen het moeilijk hebben wanneer ze met hun verdriet alleen gelaten worden.

Kinderen ontdekken hoe christenen in verdriet steun zoeken in verbondenheid met God en met elkaar

Dit houdt in dat ze

- K - situaties verkennen waarin christenen door handelingen, woorden, symbolen en rituelen hun geloof in Gods nabijheid uitdrukken: uitvaart, ziekenzalving, Allerheiligen, Goede Vrijdag en Pasen, bedevaarten, ...;
- enkele eenvoudige gebeden bij verdrietsituaties lezen;
- ontdekken hoe christenen bij God steun vragen en vinden voor het verwerken van verdriet;
- verhalen beluisteren van christenen die zich - individueel of als groep - inzetten om mensen in verdriet bij te staan: b.v. ziekenzorg, vormingswerk voor weduwen, vormingswerk voor echtgescheidenen, religieuze gemeenschappen, ...;
- U - op een of andere manier laten blijken dat ze verbonden zijn met mensen in hun verdriet;
- in een situatie van verdriet deelnemen aan gebed of viering;
- deelnemen aan de concrete inzet van een groep zoals ziekenzorg.

Groeien als mens
in verbondenheid ...

in vreugde en verdriet
mensen ontmoeten
en je één voelen
met wie/wat je overstijgt

je mag delen
in de verbondenheid
met mensen
en met de Zoon

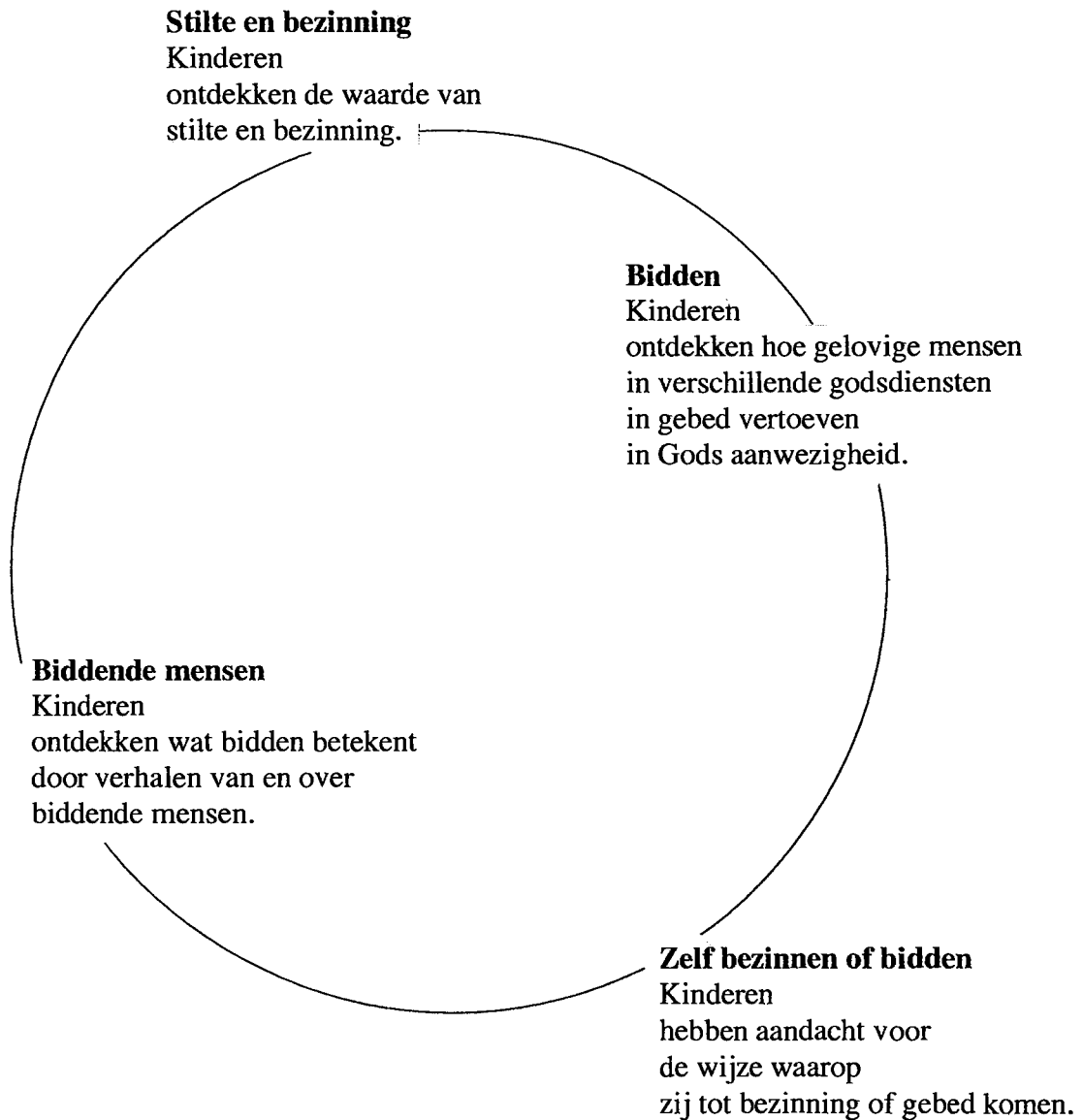
Kinderen ontdekken in bijbelverhalen hoe mensen bij God kracht vinden om hun verdriet te dragen en te verwerken

Dit houdt in dat ze

- K - ontdekken dat Jezus verdriet had in bepaalde omstandigheden: Jezus' verdriet om Lazarus (Joh. 11), Jezus' verdriet om Jeruzalem (Lc. 19, 41-48);
- het verhaal bespreken over het dochtertje van Jäirus (Mc. 5, 21-24.35-43);
- U - de betekenis van de uitdrukking 'in de put zitten' ontdekken in het verhaal van Jozef (Gn. 37, 18-24);
- moeilijke situaties herkennen in het leven van Jezus: door zijn dorpsgenoten verworpen (Lc. 4, 16-30), door Judas verraden (Lc. 22, 3-4), doodsangst en door zijn leerlingen in de steek gelaten (Lc. 22, 39-46);
- herkennen hoe God bewogen wordt door het verdriet van zijn volk (Ex. 3).

BASISTAAL

Verdriet, verlies, verdriet dragen, verdriet verwerken,
verbondenheid, nabijheid, luisterbereidheid, ziekenzorg, troost, levenwekkende nabijheid.

SITUERING

Vele kinderen zijn wat vervreemd van de stilte. Ze leven in een lawaaierige en jachtige wereld. Toch is het belangrijk dat zij stilte leren waarderen. Dit duurt wel een tijdje. Maar dan ontdekken zij dat stilte vol geluiden is: het ruisen van de wind, het ritselen van bladeren, de eigen ademhaling, de beweging van een hand, ... Wie stil kan worden, leert nieuwe dingen te ontvangen.

Naast de stilte rondom hen, is er ook de innerlijke stilte. Kinderen hebben het soms moeilijk om tot rust te komen. Wanneer dit lukt, worden ze stilaan vertrouwd met wat binnen in hen leeft.

Het is belangrijk dat kinderen kunnen en mogen houden van de stilte, zowel buiten als binnen zichzelf. Zo worden zij ontvankelijk voor wat er gebeurt, voor een woord, voor een gebaar, ... : een hele rijkdom van leven en samenleven.

Ontvankelijkheid is de basis voor bezinning en gebed.

Wie zich bezint, wordt stil bij het leven of bij aspecten van het leven. Een passende sfeer, een tekst, een beeld, een foto, een lied, muziek, ... kunnen hiertoe uitnodigen. Tijdens een bezinningsmoment is het stil of krijgen kinderen de kans om uit te spreken wat in hen leeft.

Wie bidt, keert zich naar God, vertoeft in zijn aanwezigheid, spreekt met God, drukt uit wat men beleeft, wat men aanvoelt, wat men verlangt. Wie bidt, luistert ook naar God en wordt ontvankelijk voor wat God in zijn leven kan betekenen. Men kan zich laten leiden door gebeden van andere mensen, of door een lied, een beeld, een foto, muziek Kinderen kunnen ook hun eigen gebed verwoorden.

In de liturgie komen gelovige mensen in groep tot bezinning en gebed. Sacramenten zijn hoogtepunten in de liturgie van de katholieke kerk.

In godsdienstlessen leren kinderen de waarde van stilte, bezinning en gebed kennen. Zij maken kennis met het gebed, de liturgie en de sacramenten van de christenen. Voorbeelden (o.a. het voorbeeld van Jezus) kunnen hierbij veel duidelijk maken.

Dit hoeft niet louter afstandelijk te gebeuren: spreken 'over' stilte, bezinning en gebed. Kinderen kunnen op dit vlak ook groeien. Dit vraagt een fijngevoelige aanpak. Wie gelovig is, richt zich in een gebed tot God. Wie niet in God gelooft, kan nooit gedwongen worden om te bidden. Wel kan men in de klas een kader creëren, waarin alle kinderen stil kunnen staan bij de zin van wat in en om hen heen gebeurt. Binnen dit kader kunnen kinderen tot bezinning of gebed komen. Wanneer de kinderen van een klas van elkaar mogen horen hoe zij zich bezinnen of hoe zij bidden, kunnen zij elkaar hierin ook waarderen. In stilte, bezinning en gebed kunnen alle kinderen groeien in ontvankelijkheid.

Onvermijdelijk roept dit onderwerp één of meerdere godsbeelden op. Heel wat kinderen (en ook volwassenen) spreken hun vragen en wensen uit voor God als voor 'Sinterklaas' of 'Superman'. Vaak willen ze een onmiddellijke vervulling van die wensen. Wanneer hun gebed niet verhoord wordt, ontstaat teleurstelling of zelfs verbittering. God wordt verantwoordelijk gesteld voor de vervulling van de eigen verlangens.

Men kan kinderen (en volwassenen) deze vorm van vragen niet zomaar uit het hoofd of uit het hart praten. Daarom is het belangrijk dat de leerkracht getuigt van een ander soort 'vraaggebed': wie bidt kan in vertrouwen bij God terecht in een liefdevolle verbondenheid, die kracht geeft om het leven aan

te kunnen zoals het zich voordoet, ook al worden niet alle wensen vervuld. Het is de bedoeling dat kinderen de kans krijgen om te groeien in dit vertrouwd bidden.

Uiteraard is bidden niet enkel vragen. Er is ook danken, loven, zich uitspreken zoals men zich voelt, zelfs klagen en boos worden, zoals we in sommige psalmen kunnen lezen.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen kunnen zich bezinnen

Dit houdt in dat ze

- K**
- stil worden bij een tekst, een beeld, een foto, muziek;
 - stilstaan bij een gebeurtenis uit hun leven;
 - uitspreken wat er in hen omgaat wanneer ze stil worden en zich bezinnen;
 - ontdekken dat ze bij stilte en bezinning openkomen voor wat in hun leven belangrijk is;
 - bijdragen tot sfeer, stilte, houdingen, ... die bezinning mogelijk maken;
- U**
- aandacht hebben voor hun lichaamshouding tijdens een bezinningsmoment;
 - actief meewerken aan het creëren van een sfeervol hoekje in de klas waarin ze stil kunnen worden bij een beeld, een symbool, voorwerpen uit de natuur, foto's,

Kinderen ontdekken hoe mensen zich in hun gebed richten tot God

Dit houdt in dat ze

- K**
- zien hoe mensen in verscheidene godsdiensten bidden;
 - verscheidene gebedshoudingen leren kennen: knielen, handen vouwen, buigen, ...;
 - ontdekken dat bidden kan betekenen: danken, vragen, smeken, loven, klagen, aanklagen, ...;
 - ontdekken dat mensen zowel alleen als samen kunnen bidden;
 - ervaren en bespreken hoe christenen samen bidden in de liturgie en in sacramentele vieringen;
 - ontdekken dat christenen ook bidden tot Maria en tot heiligen als voorsprekers bij God;
 - een sfeer van eerbied ervaren wanneer mensen bidden;
- U**
- nagaan welke voorwerpen in verscheidene godsdiensten een hulp zijn bij het bidden: een kruisbeeld, een icoon, een meditatiedoek, een gebedenboek, een beeld, een rozenkrans, gebedsriemen, een gebedssnoer, kaarsen, wierook, ...;
 - nagaan op welke speciale plaatsen mensen samenkomen om te bidden: kerk, moskee, synagoge, tempel, kapel, heilige plaatsen (Lourdes, de Ganges, Mekka, e.a.) ...;
 - kennismaken met plaatselijke gebruiken waarbij mensen bidden: bedevaart, heiligenverering, Mariaverering, processie, ...;
 - ontdekken dat een gebedsformule (het onzevader, het weesgegroet) voor mensen een hulpmiddel is om tot persoonlijk bidden te komen.

Kinderen ontdekken wat bidden voor mensen betekent

Dit houdt in dat ze

- K**
- weten dat bidden voor gelovige mensen betekent: vertoeven in Gods aanwezigheid;
 - in de Bijbel ontdekken hoe Mozes bidt (b.v. Ex. 15, 1-18; 17, 4-6; 34, 4-9; ...);
 - nagaan wanneer, waarom, waar en hoe Jezus bidt:
in Mc. 1, 35-39, in Lc. 11, 1-8 en in Lc. 18, 9-14;
 - luisteren naar getuigenissen van mensen over hun bidden;
- U**
- dieper ingaan op wat bidden is, in bijbelverhalen als 1 K. 19 (Elia), Lc. 11, 9-13, Lc. 22, 42 en Mt. 6, 5-15;
 - beseffen dat bidden niet vrijblijvend is, maar uitnodigt tot inzet.

Kinderen waarderen elkaars wijze van bezinning of gebed

Dit houdt in dat ze

- K**
- waardering hebben voor mensen die stil worden en zich bezinnen;
 - waardering hebben voor mensen die bidden;
 - in de klas tot bezinning of gebed komen, elk volgens eigen levensbeschouwing of geloof;
- U**
- een gepaste houding vinden om zich te bezinnen of om te bidden;
 - zich laten helpen door voorwerpen, symbolen, muziek, ... om tot bezinning of gebed te komen;
 - enkele vormen van expressie uitproberen die kunnen helpen bij bezinning of gebed: dans, muziek, zang, beeldende expressie ...

BASISTAAL

Bezinnen, bidden, liturgie, sacrament,
danken, vragen smeken, loven, klagen,
gebedenboek, icoon, meditatiedoek, rozenkrans,
gebedssnoer, gebiedsriemen, wierook, kaarsen,
kerk, moskee, synagoge, tempel, kapel,
bedevaart, processie.

SITUERING

Kinderen ervaren dat de ene mens verschilt van de andere: afkomst, lichaamsbouw, kledij, taal, gewoontes, cultuur, godsdienst, talenten, verwachtingen, voorkeuren, ... Ze hebben er niet noodzakelijk problemen mee. Verschillen kunnen echt leuk zijn. Kinderen zijn er meestal wel nieuwsgierig naar. Soms zijn verschillen bedreigend. Veel hangt af van de wijze waarop kinderen zichzelf zien in vergelijking met anderen. Wanneer anders zijn aanleiding geeft tot pestgedrag, is dit uiteraard niet leuk.

Vanuit de verschillen tussen henzelf en andere mensen leren ze zichzelf en hun eigenheid beter kennen. Op die manier kunnen ze een evenwicht vinden tussen hun eigenheid en het respect voor het anders zijn van anderen.

Kinderen leren omgaan met het anders zijn van zichzelf en van anderen. Dit leerproces wordt sterk beïnvloed door hun omgeving. Ze merken rondom zich allerlei vormen van ontmoeting, uitsluiten, negeren, samenwerken, tegenwerken, verdraagzaamheid, onverdraagzaamheid. Vaak worden zij bepaald door vooroordelen uit hun eigen milieu en uit de samenleving. Goed leren omgaan met verschillen kan voor de kinderen een bron van rijkdom zijn. Daarnaast kunnen ze ook leren omgaan met spanningen, wanneer anders zijn niet zo boeiend is en een bron van problemen.

Het is belangrijk dat kinderen verschillende houdingen kunnen vergelijken, zodat ze zelf naar een bewuste keuze kunnen groeien. Tussen uitsluiting en ontmoeting blijken heel wat houdingen mogelijk. Christenen vinden inspiratie in de houding van Jezus. Ze proberen te leven met het anders zijn van mensen vanuit het geloof dat alle mensen kinderen van God zijn. Het kan voor kinderen boeiend zijn te ontdekken hoe Jezus omgaat met het anders zijn van anderen, vooral dan wanneer die anderen uitgesloten worden, zoals bijvoorbeeld melaatsen, zieken, zondaars, Samaritanen en andere niet-joden. Die houding van Jezus heeft navolging gekregen in het leven van mensen van vroeger en van vandaag en in acties van groepen die zich inzetten voor integratie in plaats van discriminatie. Vanuit de kennismaking met dergelijke mensen en groepen kunnen kinderen groeien naar een houding van waardering voor elke mens, ook al is dit soms moeilijk.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ontdekken dat er verschillen zijn tussen mensen

Dit houdt in dat ze

- K
 - vormen van 'anders zijn' van mensen verkennen waarmee zij geconfronteerd worden;
 - ervaren dat ze zelf gelijken op anderen en verschillen van anderen;
 - eigen gevoelens uitspreken bij de ervaring dat ze verschillen van anderen (verbazing, vreugde, angst, trots, weerstand, ...);
 - luisteren naar anderen over hun gevoelens bij de ervaring van anders zijn;
 - vragen stellen over het anders zijn van anderen;
- U
 - al spelend ontdekken dat verschillen uitnodigen tot samenwerking;
 - aandacht hebben voor andere culturen/godsdiensten, vooral als deze in de eigen klas aanwezig zijn;
 - aandacht hebben voor mensen met een handicap, vooral als deze in de eigen klas aanwezig zijn;

- bespreken dat in de Koran ook verteld wordt over Abraham, Mozes, Maria, Jezus, maar dat de Koran en de Bijbel hen een verschillende betekenis geven.

Kinderen vergelijken de manier waarop mensen omgaan met het anders zijn van zichzelf en van anderen

Dit houdt in dat ze

- K
 - ervaren hoe mensen reageren op het anders zijn van mensen;
 - kennismaken met concrete vormen van ontmoeten, uitsluiten, negeren, samenwerken, tegenwerken, verdraagzaamheid, onverdraagzaamheid;
 - ontdekken waarom het anders zijn van mensen niet door iedereen op dezelfde manier benoemd wordt, b.v. gehandicapten, andere culturen, ...;
 - kerkelijke initiatieven leren kennen waarbij men oproept tot ontmoeting met mensen die als 'anders' beschouwd worden;
- U
 - ingaan op de invloed van thuis, school, media, sport, vrije tijd, in het kijken naar 'anderen';
 - ingaan op de impact van andere godsdiensten op de samenleving;
 - ingaan op animatiecampagnes van 'Welzijnszorg', 'Broederlijk Delen' en 'Missio' voor zover deze handelen over 'anders zijn'.

Kinderen ontdekken hoe men in de Bijbel omgaat met mensen die meestal als 'anders' of 'vreemd' worden gezien

Dit houdt in dat ze

- K
 - ontdekken hoe God in de Bijbel mensen inspireert in het omgaan met anderen (het verhaal van Ruth);
 - ontdekken hoe Jezus met 'anderen' omgaat en over hen spreekt, zoals b.v. de Syrofenicische vrouw, melaatsen, zieken, de honderdman, de Samaritanen;
 - ontdekken dat christelijk omgaan met anderen inhoudt dat men kiest voor ontmoeten in plaats van voor uitsluiten, b.v. in het verhaal van Cornelius (Hnd. 10);
- U
 - ingaan op de motivatie voor Jezus' handelen: alle mensen zijn kinderen van God;
 - dieper ingaan op de joodse godsdienst en cultuur als basis voor het christendom;

Kinderen voelen zich uitgenodigd om zelf de verscheidenheid van mensen als een rijkdom te beleven

Dit houdt in dat ze

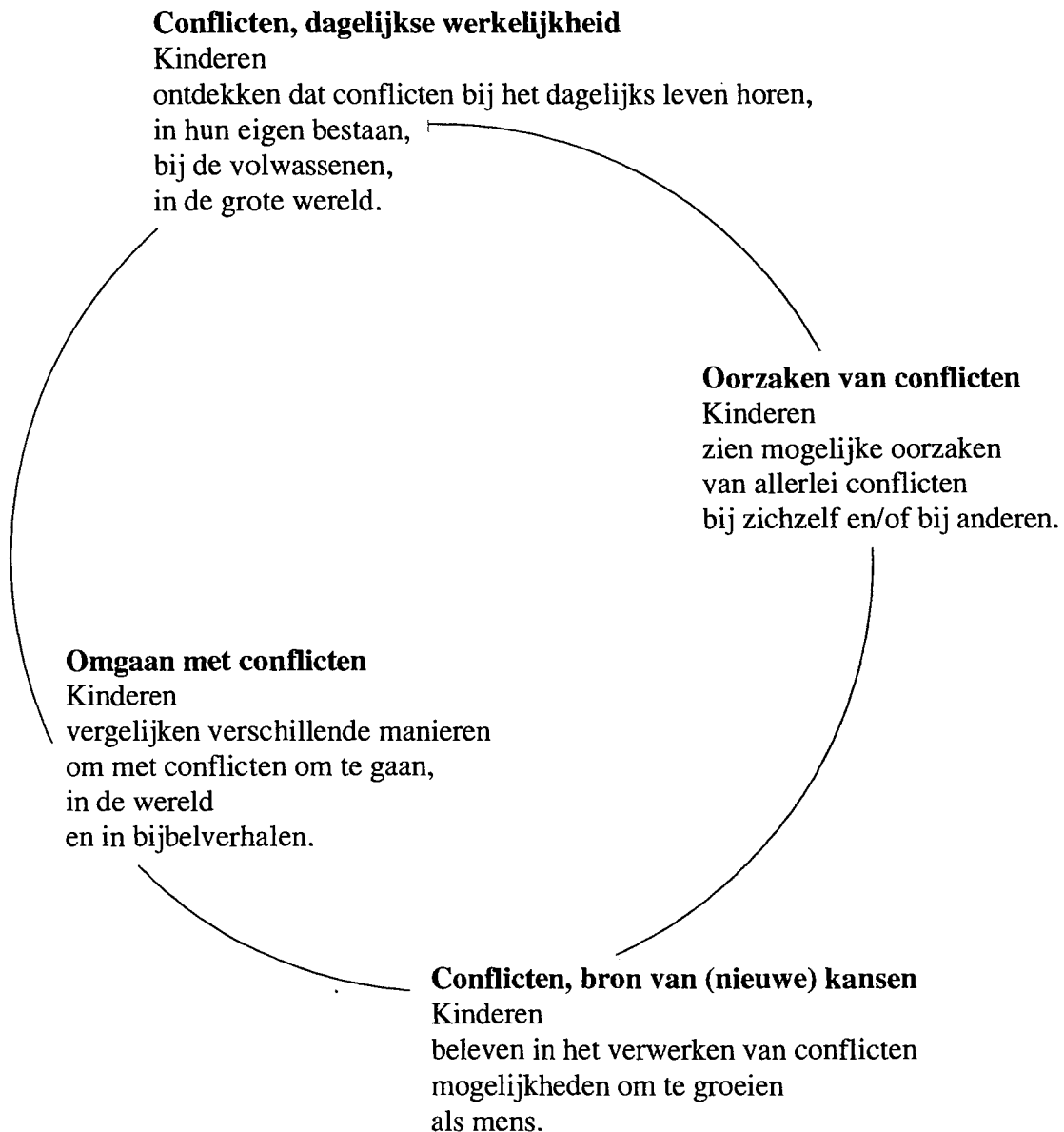
- K
 - zien dat er altijd een spanning is tussen gelijkheid en verschil;
 - te midden van alle verschillen op zoek gaan naar elementen van overeenkomst;
 - de waarde en de waardigheid van elke mens erkennen;
 - weten dat christenen proberen te leven vanuit het geloof dat alle mensen Gods kinderen zijn;

- er zich bewust van worden dat ze keuzes moeten maken in het omgaan met de verschillen bij anderen ;
- aanvoelen dat verscheidenheid een rijkdom met zich kan meebrengen;
- leren omgaan met de moeilijkheden die kunnen voorkomen bij verschillen tussen mensen;

- U
- een evenwicht zoeken tussen opkomen voor de eigenheid en het respect voor anderen;
 - respect voor de waardigheid van elke mens ondersteunen met enkele artikelen uit de 'Universele verklaring van de rechten van de mens' en de 'Universele verklaring van de rechten van het kind'.

BASISTAAL

Ontmoeten, negeren, uitsluiten, respecteren, waarderen, discrimineren,
 anders, vreemd,
 samenwerking, tegenwerking,
 verdraagzaamheid, onverdraagzaamheid,
 kinderen van God.

SITUERING

Regelmatig worden kinderen geconfronteerd met conflictsituaties: spanningen, kortsluitingen, ruzies, meningsverschillen, onenigheid, kwaad zijn, verzet, kritiek, botsingen, oorlog, Ze beleven conflicten in hun onmiddellijke omgeving: thuis, op school of in de familie. Conflictsituaties zijn situaties als andere. Ze zijn onvermijdelijk. Ze zijn ook niet noodzakelijk negatief. Conflicten houden vaak groeikansen in. Dan hebben ze positieve gevolgen.

Conflicten kunnen ook ontaarden en blijven aanslepen. Dan kan het moeilijk worden. Kinderen kunnen er heel veel last van hebben, vooral omdat ze onvoldoende zicht hebben op de situatie. Soms zitten ze met angst, bijvoorbeeld dat hun ouders uit elkaar zullen gaan, en dat zij alleen zullen achterblijven. Ook gebeurt het dat ze zich schuldig voelen, omdat ze denken dat ze zelf de oorzaak zijn van de ruzie tussen hun ouders, broers of zussen.

Soms zijn kinderen zelf de oorzaak van en/of centrale figuur in een conflict. Ze leven hun vitaliteit uit en dit kan wel eens voor problemen zorgen. De ervaringen die ze thuis hebben opgedaan in het omgaan met conflicten, spelen dan ook op school mee. Sommige kinderen leren van thuis uit 'dat ze zich niet mogen laten doen'. Andere zitten onmiddellijk in de rol van slachtoffer.

De kinderen maken ook via de media kennis met conflicten. Er zijn de 'grote' conflicten, tussen landen, culturen, godsdiensten of volkeren. Dergelijke conflicten kunnen kinderen onrustig maken. Daarom is het belangrijk dat ze in de klas ter sprake komen.

In (kinder)programma's op televisie, in films, strips en kinderboeken worden eveneens conflicten ten tonele gevoerd, vaak met veel verbaal en fysisch geweld. Stilaan kunnen kinderen leren zien hoe de media met conflicten omgaan: sereen of omwille van de sensatie.

Op deze leeftijd stellen kinderen vast dat ze ook innerlijke conflicten kunnen beleven: b.v. klikken of niet, kiezen tussen twee dingen die men even graag heeft, de vraag "waarom heb ik zoiets gedaan?". Het is nodig dat ze met deze innerlijke spanning leren omgaan.

Kinderen ontdekken hoe mensen met conflicten omgaan. Sommige conflicten blijven lang aanslepen. Andere conflicten worden bijgelegd: mensen geven mekaar opnieuw kansen. Dan blijkt dat liefde en waardering groter en krachtiger zijn dan het conflict. Zo leren ze dat conflicten tot het dagelijks leven behoren. Het is voor hen belangrijk te mogen ontdekken dat een conflict niet noodzakelijk een bedreiging hoeft te zijn voor de liefde tussen mensen. Er zijn ook conflicten die nooit ter sprake komen.

Christenen inspireren zich aan de manier waarop Jezus omging met conflicten. Zijn optreden riep behoorlijk wat weerstand op. Hij had zelf kritiek op andere mensen. Daarom is het zinvol zijn houding in conflicten te bekijken: zijn eigen geloof, maar ook zijn mildheid voor mensen met wie Hij niet akkoord kon gaan. Hij riep mensen op tot bekering, tot verandering. Hij kon conflicten relativiseren, zoals bijvoorbeeld de spanning tussen Joden en Samaritanen. Zijn geweldloze weerbaarheid was inspirerend voor veel mensen.

Dit onderwerp ligt voor kinderen doorgaans zeer gevoelig. Sommigen onder hen zijn diep gekwetst door wat ze hebben meegemaakt. Dit vraagt van de leerkracht veel inlevingsvermogen en tact. Men kan een kind nooit dwingen om zich uit te spreken. Daarom zal de leerkracht de klasgroep uitnodigen (en trachten op te voeden) tot fijngevoeligheid, respect en empathie.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen beseffen dat conflicten tot de dagelijkse werkelijkheid behoren

Dit houdt in dat ze

- K**
- verwoorden welke conflicten ze opmerken en/of zelf beleven:
 - conflicten waarin ze zelf betrokken zijn,
 - conflicten in hun eigen onmiddellijke omgeving: thuis, op school, in de klas, ...;
 - (fictieve) conflicten in (kinder)programma's, films, boeken, strips, ...;
 - conflicten tussen volkeren, culturen, landen, godsdiensten;
 - conflicten binnenin henzelf;
 - tot het besef komen dat samenleven zonder conflicten niet mogelijk is;
- U**
- ingaan op een actueel conflict (uit de kleine of de grote wereld);
 - zien dat er gelijkenissen bestaan tussen 'grote' conflicten (die ze op tv zien) en de eigen ruzies op kleine schaal;
 - ontdekken dat men soms een conflict niet uit de weg moet gaan, b.v. in geval van onrecht.

Kinderen zien verschillende oorzaken van conflicten

Dit houdt in dat ze

- K**
- zien dat conflicten kunnen voortkomen uit de confrontatie van belangen, gevoelens, meningen:
 - kritiek op iets,
 - verzet tegen iets of iemand,
 - verschillen in mening,
 - verschillen in huidskleur, godsdienst of cultuur, die als bedreiging ervaren worden,
 - allerlei persoonlijke gevoelens in een situatie,
 - de moeilijkheid om een keuze te maken,
 - iets tegen zijn zin moeten doen,
 - concurrentie, tegenstrijdige belangen,
 - tegenstrijdige projecten of plannen,
 - afgunst, hebzucht,
 - macht of onmacht,
 - ...;
 - deze oorzaken kunnen terugvinden in hun eigen leven, in de geschiedenis, in de actualiteit, in de Bijbel;
- U**
- oorzaken kennen van een conflict uit de actualiteit;
 - ontdekken dat een conflict meer dan één oorzaak kan hebben.

Kinderen zien hoe men met conflicten kan omgaan

Dit houdt in dat ze

- K**
- zich kunnen inleven in de wensen, verlangens en gevoelens van wie in conflict leeft, en deze kunnen verwoorden;
 - vaststellen hoe men in concrete conflictsituaties (waarin ze wel of niet betrokken zijn) reageert:
 - het conflict negeren, niet willen/kunnen onder ogen nemen,
 - boos worden, schelden en verwijten,
 - wenen,
 - iemand uitsluiten,
 - in de tegenaanval gaan,
 - het conflict koesteren, er steeds opnieuw op terugkomen,
 - zinnen op wraak,
 - praten met elkaar,
 - zoeken naar verzoening,
 - onderscheid maken tussen onrecht en de persoon die onrecht veroorzaakt;
 - ...
 - in de Bijbel lezen hoe er op verschillende manieren met conflicten omgegaan wordt:
 - Jozef en zijn broers (Gn. 37; Gn. 43-45);
 - onderzoeken hoe Jezus reageert in conflictsituaties:
 - Mt. 21, 23-32,
 - Joh. 2, 13-17;
 - in de verschillende voorbeelden nagaan welke stappen bijdragen tot een positieve oplossing van een conflict;
- U**
- inzien dat onmiddellijke reacties en oplossingen meestal zeer 'wit-zwart' zijn;
 - inzien dat een conflict niet opgelost wordt met 'het gelijk van de sterkste' of de uitsluiting van een betrokken partij;
 - doorheen het verhaal van Kaïn en Abel (Gn. 4) tot het besef komen dat God in een conflict-situatie steeds partij kiest voor de zwakkere, zonder daarbij de andere partij in de steek te laten;
 - enkele bijbelverhalen extra lezen: b.v. het verhaal van Salomo (1 K. 3, 16-28), Mozes en Farao (Ex. 5), Abraham en Lot (Gn. 19), Ps. 35.

Kinderen zien dat conflicten ook nieuwe kansen in zich dragen

Dit houdt in dat ze

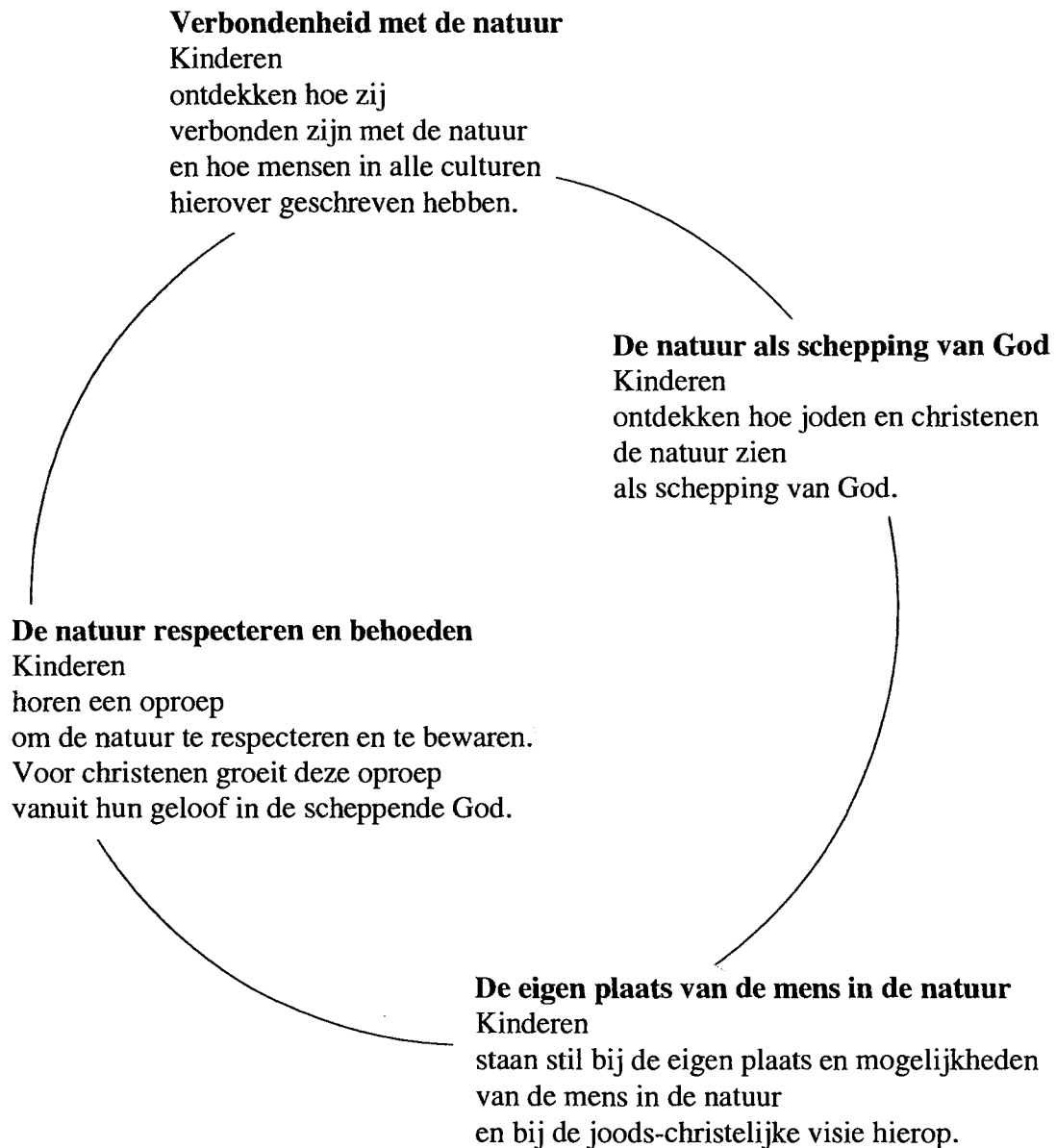
- K**
- hun eigen gevoelens in verband met bepaalde conflicten verwoorden;
 - wat afstand kunnen nemen om een conflictsituatie onder ogen te zien;
 - erkenning kunnen opbrengen voor sommige conflictsituaties en ze daardoor ook wat kunnen relativiseren;
 - een uitweg kunnen zoeken en ook vinden in conflictsituaties;
 - ontdekken dat goed luisteren heel moeilijk is in een conflictsituatie, maar onontbeerlijk om tot een oplossing te komen;
 - zien dat conflicten verwerkingstijd vragen;
 - in de evangeliëverhalen die ze kennen, ontdekken hoe Jezus mensen oproept om zelf na te

denken in conflictsituaties en zich eventueel te bekeren;
- zien hoe Jezus een conflict aanpakt door het vertellen van een parabel (aan de hand van de parabellen die ze reeds kennen);

- U
- in de Bijbel lezen hoe de lange weg van verzoening gebeurt bij Jacob t.a.v. Esau (Gn. 33);
 - aandacht hebben voor de inspanningen van vredesbewegingen;
 - aandacht hebben voor actuele vredesonderhandelingen.

BASISTAAL

Conflict, oplossing,
negeren, koesteren, verwerken,
luisterbereidheid,
een lange weg van verzoening.

SITUERING

Hoe kinderen zich in de natuur voelen en bewegen kan erg verschillen.

Op deze leeftijd zijn kinderen doorgaans gefascineerd door al wat zich in de natuur voordoet: ze kijken naar het groen in de onmiddellijke omgeving van thuis en school; ze verkennen de natuur samen met hun ouders, wanneer ze op reis zijn; ze zien hoe alles groeit in de tuin; ze nemen eventueel de zorg voor een dier of voor een stukje van de tuin op zich. De natuur in het algemeen boeit hen. Op deze leeftijd stellen kinderen zich ook reeds vragen over het ontstaan van de natuur. Toch zijn er ook kinderen die erg nonchalant, zelfs destructief omgaan met wat groeit en bloeit.

Drie verschillende houdingen t.a.v. de natuur kunnen hier aan de orde zijn:

- de natuur is iets waarvoor je in bewondering kunt staan;
- de natuur is iets waarvan je kunt leven, iets wat je kunt gebruiken, iets wat je moet beheren;
- de natuur is iets wat bewaard, beschermd, behoed moet worden.

De zorg voor de natuur is trouwens een actueel thema. Het groeiend besef dat de mens niet ongestraft de natuur kan blijven exploiteren, wordt vertaald in milieuwetten, acties, bezorgdheid en verontwaardiging bij natuurrampen en milieuschandalen.

De Bijbel nodigt uit om het leven en de natuur te zien als schepping, als een geschenk van God, met orde en samenhang, waarin de mensen een eigen plaats krijgen als beeld van God (Gn. 1, 1 - 2, 4a). Op basis hiervan voelen gelovige mensen zich verbonden met al wat leeft. Hier vinden ze de motivatie om zorgzaam om te gaan met de schepping. Ze weten zich er ook ten dele verantwoordelijk voor. Voor gelovige mensen is de schepping een plaats waarin ze God vinden en ontmoeten.

Dit onderwerp kan eigenlijk niet louter theoretisch benaderd worden. Het komt maar tot zijn recht wanneer kinderen met de klas actief bezig zijn in de natuur: een bezoek aan een kinderboerderij, werken in een schooltuintje, zeeklas, bosklas, engagementen in de zorg voor de natuur (b.v. afval sorteren, ...). Het kan zeer goed uitgewerkt worden in relatie met lessen van andere leergebieden (vooral wereldoriëntatie en muzische vorming).

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen beleven verbondenheid met de natuur

Dit houdt in dat ze

- K
- eigen ervaringen en belevingen in de natuur uitdrukken, zo mogelijk in direct contact met de natuur;
 - beseffen dat de natuur voor mensen levensnoodzakelijk is, en soms ook bedreigend;
 - verwonderd zijn over de natuur in haar vele aspecten: schoonheid, nut, bedreiging, verbondenheid, relatie mens-natuur, ...;
 - verhalen bespreken uit verschillende culturen, waarin de relatie mens-natuur aan bod komt;
 - aanvoelen hoe ze zelf op verscheidene manieren verbonden zijn met de natuur;
- U
- uitdrukken wat zij aanvoelen bij beelden uit een natuurdocumentaire (video) of uit boeken over de natuur;
 - kennismaken met de natuur die heel groot of heel klein is (macro- en microkosmos);
 - vaststellen dat mensen ook zonder respect omgaan met de natuur.

Kinderen ontdekken dat joden en christenen de natuur zien als schepping van God

Dit houdt in dat ze

- K**
- het verhaal van de schepping in Gn. 1, 1 - 2, 4a lezen en bespreken;
 - in dit verhaal ontdekken dat God gezien wordt als 'Schepper' van alles wat leeft;
 - in dit verhaal volgende aspecten ontdekken:
 - samenhang en harmonie in de schepping,
 - het geschenk-karakter van de schepping,
 - de eigen plaats van de mensen als beeld van God,
 - de schepping als plaats waar mensen sporen vinden naar God,
 - de Geest als scheppende kracht van God;
 - weten wat christenen bedoelen in de geloofsbelijdenis met de woorden "Ik geloof in God, de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde";
 - ontdekken dat Jezus zijn verbondenheid met God en met zijn leerlingen uitdrukte met beelden van verbondenheid met de natuur:
 - vogels en bloemen (Lc. 12, 22-31),
 - wijnstok en ranken (Joh. 15, 1-8);
 - Franciscus van Assisi leren kennen als iemand die sterk verbonden leefde met God via de schepping, b.v. aan de hand van het 'Zonnelied';
 - de kans krijgen om in gebed en/of viering t.a.v. de Schepper hun dankbaarheid uit te drukken voor de schepping;
- U**
- het 'Zonnelied' van Franciscus zingen;
 - een scheppingspsalm lezen (b.v. Ps. 104);
 - uit een vormeloze blok klei iets nieuws (orde) scheppen.

Kinderen reflecteren over de eigen plaats van de mens in de natuur

Dit houdt in dat ze

- K**
- stilstaan bij het verschil tussen mens en dier;
 - zich bewust worden van de ongelooflijke mogelijkheden van de mens in de natuur;
 - in Gn. 2, 18-20 lezen wat het betekent dat de mens namen geeft;
 - in Gn. 1, 26-28 lezen wat het betekent dat de mensen 'beeld van God' genoemd worden;
- U**
- Ps. 8 lezen.

Kinderen horen een oproep om de natuur te respecteren en te behoeden

Dit houdt in dat ze

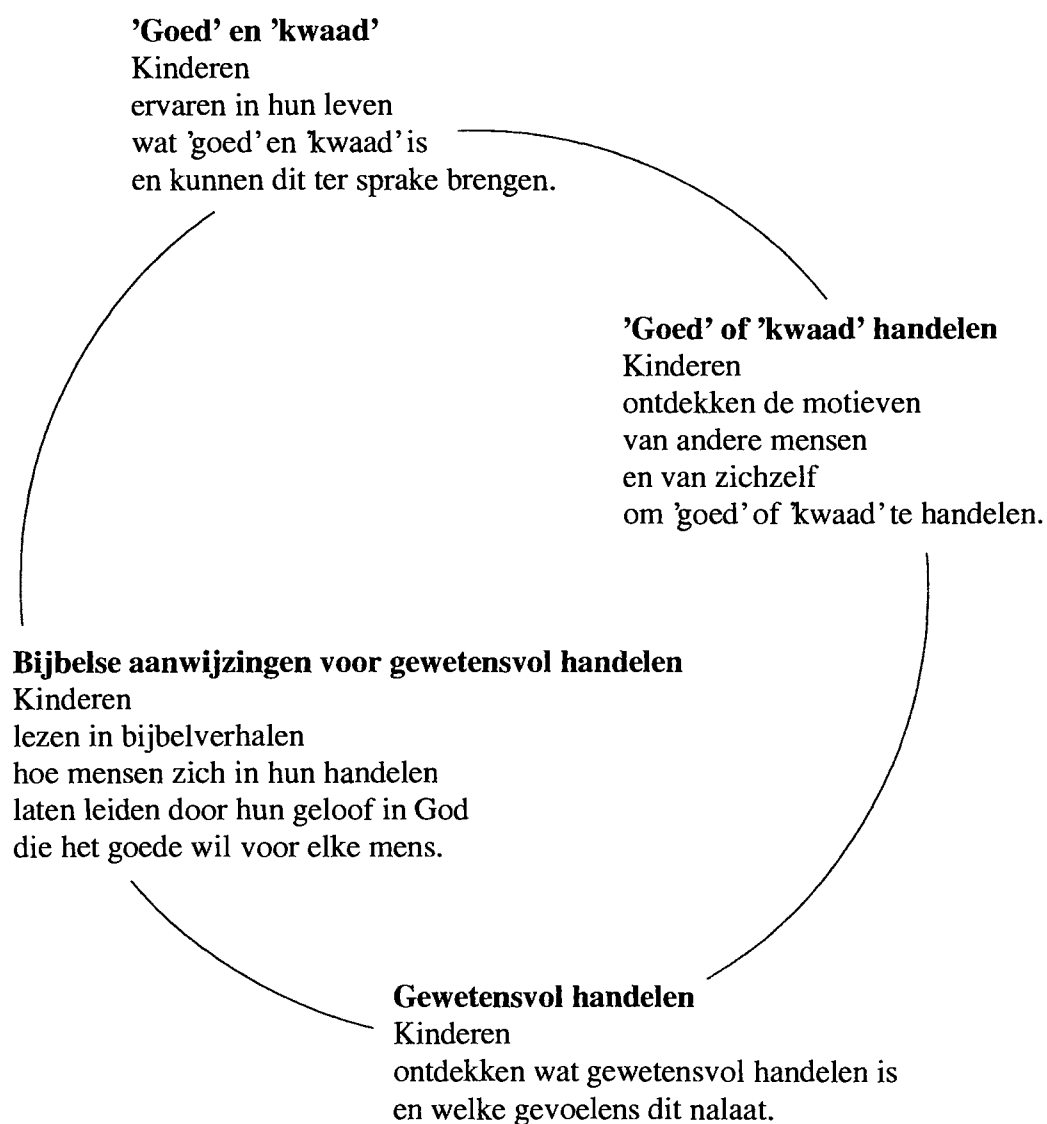
- K**
- zich samen met anderen verantwoordelijk voelen voor de natuur, die zelf niet voor haar rechten kan opkomen;
 - zien hoe mensen en organisaties zich inspannen om de natuur te behoeden;
 - in het scheppingsverhaal van Gn. 1 lezen hoe God de schepping aan de mensen heeft toevertrouwd;
 - verhalen uit andere culturen of godsdiensten horen over eerbied voor de natuur;

- ontdekken hoe ze - thuis en op school - kunnen deelnemen aan de zorg voor de natuur;
- zien hoe de zorg voor de natuur ook inhoudt: een eerlijke verdeling van de vruchten van de aarde onder alle mensen;

- U
- zien hoe mensen soms op een ontoelaatbare manier grenzen overschrijden in het 'gebruiken' van de natuur;
 - met de klas deelnemen aan een project van een organisatie die zich inzet voor de natuur;
 - in sommige campagnes van 'Broederlijk Delen' of van andere organisaties het aspect 'zorg voor de natuur' leren kennen.

BASISTAAL

Verbondenheid met de natuur,
Schepper, schepping,
de schepping beheren,
het beeld van 'de wijnstok en de ranken'.

SITUERING

In de vorige jaren hebben de kinderen ontdekt dat ze zich goed voelen wanneer zij beloond worden om wat ze doen of wanneer zij in de gunst van anderen staan. Zij ondervinden pijn wanneer anderen hen afwijzen of straffen. Voor jonge kinderen spelen vooral reacties van de opvoeders een grote rol.

Tussen 8 en 10 jaar krijgen kinderen er oog voor dat er nood is aan regels, een sociale orde, gezag, opdat het goed en aangenaam leven is. In de eerste plaats is dit het geval in de eigen kring, maar het heeft ook betrekking op de grote wereld. Goed gedrag bestaat erin dat men zijn plicht doet, dat men eerbied betoont voor het gezag en dat men de gegeven sociale orde handhaaft omwille van die orde zelf. Als aan die orde geraakt wordt, stort alles ineens. Het is nodig dat iedereen eerlijk en op gelijke manier meewerkt aan goede verhoudingen. Dit is de echte waarde van gehoorzaamheid. Kinderen zijn op deze leeftijd erg gevoelig voor deze sociale normen. Deze normen kunnen door volwassenen opgelegd of door kinderen zelf opgesteld worden.

Op het niveau van deze kinderen is wat hierboven staat gewetensvol handelen en verantwoordelijkheid dragen. Zij kijken ook of de volwassenen (ouders, leerkrachten, opvoeders) daar consequent toe bijdragen. Achter deze orde steekt wat kinderen belangrijk vinden: hun waarden.

Bij het werken aan een goed samenhangende ordelijke wereld nemen de kinderen niet alleen zichzelf als individu tot norm. Zij zijn er zich van bewust dat zij een deel zijn van de maatschappij en dat zij kunnen bijdragen tot een goede schepping. God wil ook zo'n goede samenhang. Daarom is het goed zijn wil te doen, zijn geboden te onderhouden.

De verhalen over Jezus en het goede waarvoor Hij staat, kunnen richtinggevend zijn voor kinderen. Ze kunnen zich uitgenodigd voelen om deze weg te gaan, maar ze kunnen ook botsen op verschillen tussen wat zijzelf (of hun ouders) belangrijk vinden en dat waarvoor Jezus leeft. Deze confrontatie kan de aanleiding zijn tot een gesprek waarin de verschillende zienswijzen op respectvolle wijze benoemd en overwogen worden. De bedoeling is dat verhalen over goedheid kinderen helpen om te reflecteren over wat ze zelf meemaken en dat ze erdoor gemotiveerd worden om goed te doen.

Op deze leeftijd willen de kinderen vooral werken aan goede verhoudingen vooral in hun eigen leefomgeving (gezin, klas, school, verenigingen, ...). Zij achten zich nog niet verantwoordelijk voor de grote wereld. Maar wanneer de actualiteit hen confronteert met ingrijpende gebeurtenissen (oorlog, aanslagen, rampen, ...) worden zij geraakt door de confrontatie tussen hun droom van een goed geordende wereld en de vaak ontgoochelende realiteit.

Kinderen kunnen op deze leeftijd reflecteren over wat moreel goed is en wat niet, aansluitend bij concrete ervaringen. Als deze aansluiting ontbreekt, komen ze vlug terecht in stereotiepe opsommingen in verband met het goede doen, zoals: lief zijn voor elkaar, geen pijn doen, elkaar helpen. Dit draagt weinig bij tot hun ontwikkeling.

Tot slot nog dit: gewetensvorming mag niet beperkt blijven tot één onderwerp. Het moet een voortdurend aandachtspunt zijn in de begeleiding van kinderen op deze leeftijd. Daarom is het goed het aspect 'gewetensvorming' op te merken in andere onderwerpen: 'vergeving en verzoening', 'anders zijn', 'ontmoeting', 'conflicten', 'de wereld, gave en opgave'.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen geven voorbeelden van wat zij als 'goed' en 'kwaad' ervaren in hun omgeving

Dit houdt in dat ze

- K
- zien en bespreken hoe volgens hen mensen 'goed' of 'kwaad' handelen: thuis, op school, in tv-programma's, in de jeugdbeweging, in de buurt, ...;
 - vaststellen dat eenzelfde handelen zowel goede als kwade effecten kan hebben;
 - vaststellen dat eenzelfde handeling door de ene mens als goed beschouwd wordt, door een andere als kwaad en door nog een andere als goed en kwaad;
 - vaststellen dat handelen soms een ander effect heeft dan wat men bedoeld heeft;
- U
- zien dat mensen over 'goed' en 'kwaad' verschillend oordelen naar gelang van de cultuur, de tijdsgeest, de traditie, de omstandigheden;
 - bespreken hoe mensen (ook volwassenen) zich onverantwoord gedragen: in de omgang met andere mensen (b.v. pestgedrag), in het verkeer, in verband met het milieu, ...;
 - zien hoe mensen iets goeds kunnen doen voor een ander, ook zonder er iets voor terug te vragen.

Kinderen ontdekken wat mensen in beweging zet om 'goed' of 'kwaad' te handelen

Dit houdt in dat ze

- K
- zoeken vanuit welke motieven zij handelen:
 - niet anders durven, doen wat anderen zeggen, goedkeuring verwachten, de wet volgen, goed gezind zijn, geraakt worden door verdriet of pijn, deugd hebben aan iets, ...;
 - bespreken wanneer zij een keuze moeten maken bij hun handelen en verwoorden hoe zij zich daarbij voelen;
 - zich in het standpunt van een ander kunnen verplaatsen om te zien wat voor die persoon 'goed' is;
 - rekening kunnen houden met het aanvoelen van verschillende mensen in het afwegen of iets 'goed' of 'kwaad' is;
 - wetten, reglementen en afspraken zien als een hulp om 'goed' te kunnen handelen;
 - ontdekken dat het 'geweten' in elke mens aanwezig is als een impuls om 'goed' te handelen;
 - ontdekken dat ook in hen een geweten hen aantrekt om goed te handelen;
- U
- onderzoeken wat als 'goed' of 'kwaad' beschouwd wordt in reclame, in films, in jeugdboeken, ..., en wat zij hiervan overnemen;
 - verhalen beluisteren over mensen die gewetensvol of gewetenloos handelen.

Kinderen ontdekken in de Bijbel wegwijzers om gewetensvol te handelen

Dit houdt in dat ze

- K
- de 'tien woorden' (Ex. 20, 1-17) lezen als wegwijzers voor een zinvol leven;
 - vertellenderwijs het verbond tussen Jahwe en zijn volk leren kennen als achtergrond voor de

'tien woorden';

- ontdekken hoe belangrijk de band met God is in de keuzes die Jezus maakt:
 - in woord (de barmhartige Samaritaan: Lc. 10, 25-37 - dus ook 25-29),
 - in daad (via terugblik op de door kinderen reeds bekende verhalen);
- in het boek Jona ontdekken hoe een mens het moeilijk kan hebben met wat God vraagt;

- U - een verhaal lezen waarin opgeroepen wordt om eerlijk te handelen (Ananias en Saffira: Hnd. 5, 1-11);
- het verhaal lezen over het 'aren plukken op sabbat' en over 'de toonbroden' (Mc 2, 23-28) als voorbeeld van gewetensvol handelen.

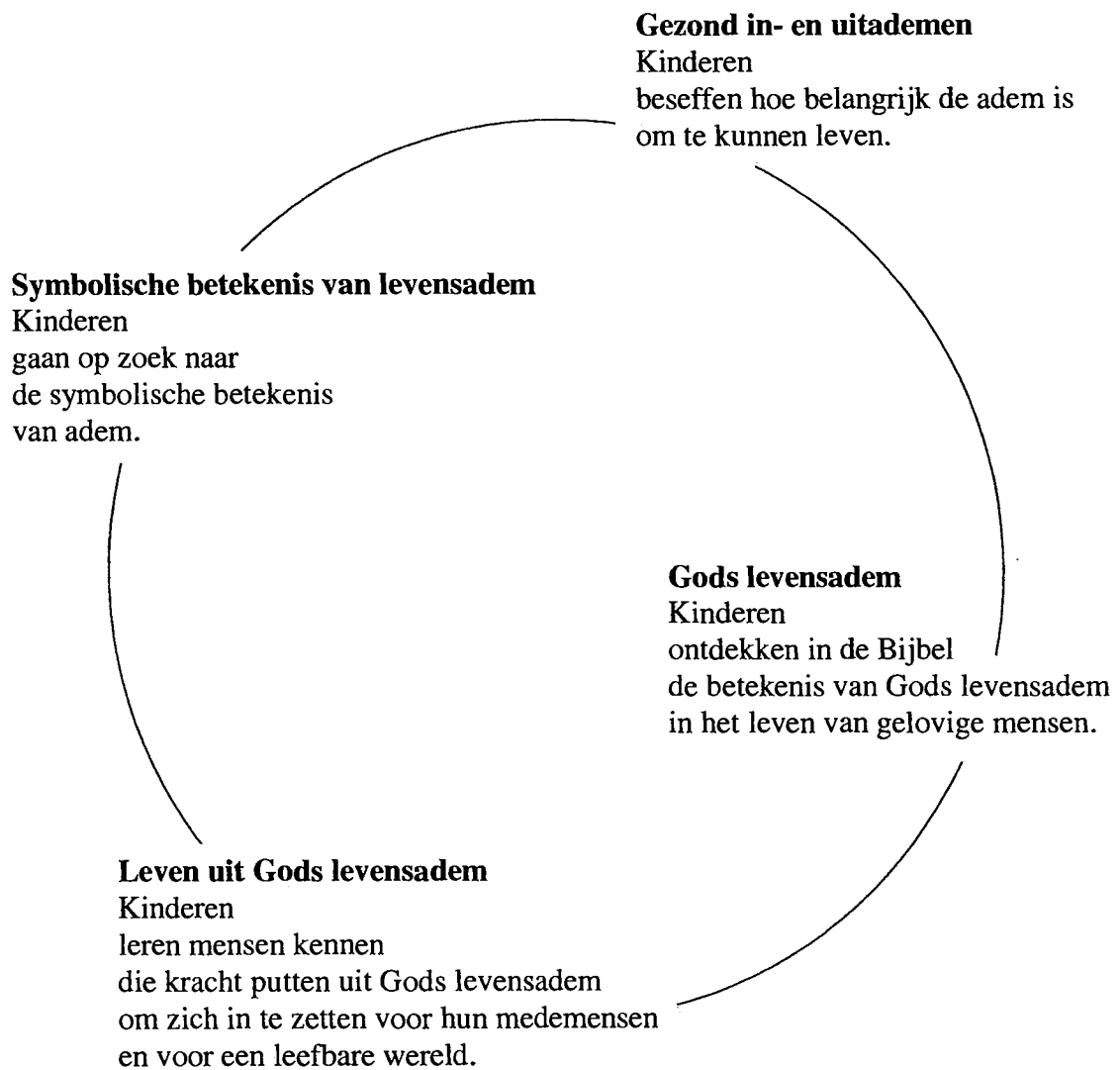
Kinderen denken na hoe men gewetensvol en verantwoord kan handelen

Dit houdt in dat ze

- K - concrete situaties oproepen, bekijken en bespreken waarin ze moesten kiezen tussen verschillende mogelijkheden van handelen;
- oog hebben voor de context waarin men handelt en die kunnen verwoorden;
- concrete situaties oproepen, bekijken en bespreken waarin ze gedaan hebben wat ze aanvoelden als 'goed';
- concrete situaties oproepen, bekijken en bespreken waarin ze wel goed wisten wat er te doen was, maar er niet in slaagden dit ook te doen;
- stilstaan bij de gevoelens die hun handelen bij henzelf oproept: voldoening, vreugde, trots, spijt, angst, onvrede, schaamte, schuld, ...;
- kennis maken met mensen (van vroeger en nu, uit verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen) bij wie duidelijk wordt hoe zij gewetensvol handelen;
- ontdekken dat gelovige mensen proberen hun handelen af te stemmen op hun geloof in God die voor elke mens het goede wil;
- ontdekken dat het gewetensvol handelen van christenen gevoed wordt door de liefde voor elke mens, of deze nu een vriend, een vreemdeling of een vijand is;
- U - op zoek gaan naar de motivatie voor het handelen van instellingen of groepen, die zich verantwoordelijk voelen voor mensen in nood;
- zien hoe ze niet alleen elk voor zich, maar ook als groep de verantwoordelijkheid hebben om gewetensvol te handelen;
- bespreken wat het betekent: mede-verantwoordelijk te zijn;
- bespreken wat het betekent: zijn geweten sussen, zijn geweten laten spreken, een knagend geweten,

BASISTAAL

Geweten, gewetensvol handelen, gewetenloos,
schuldgevoel, uitvlucht, geboden, wet,
'10 woorden' (10 geboden),
verantwoordelijk, mede-verantwoordelijk.

SITUERING

Alles wat leeft, ademt om in leven te blijven. Kinderen ademen dag in dag uit. Dit gebeurt zo automatisch dat ze er niet bij stilstaan hoe belangrijk het is.

Gezonde, zuivere lucht wekt de mens tot leven, laat de mens ademen en her-ademen. Uit o.a. de media en de lessen wereldoriëntatie weten kinderen dat het inademen van zuivere lucht niet vanzelfsprekend is. Er is luchtvervuiling. Die heeft vele oorzaken. Lucht kan vergiftigd zijn. Mensen die vergiftigde lucht inademen, geraken in ademnood en gaan er soms aan dood. Er zijn mensen en organisaties die zich inzetten voor zuivere lucht. Kinderen zijn hiervoor gevoelig en zijn vlug bereid om te zoeken hoe ze kunnen ijveren voor gezonde levenslucht.

Begrippen als gezonde lucht en vergiftigde lucht hebben ook een figuurlijke betekenis. Gezonde lucht staat voor een aangename en deugddoende leefomgeving. Wanneer de lucht figuurlijk vergiftigd is, kunnen mensen ook in ademnood geraken of er aan dood gaan: het leven is geen leven meer. Oorzaken van deze 'luchtvergiftiging' zijn te vinden in jaloersheid, argwaan, verwaandheid, egoïsme...

De adem is onlosmakelijk verbonden met het leven. In een crisissituatie kan de ene mens de andere soms het leven inblazen (mond aan mond). In die zin is de adem sterker met het leven verbonden dan de lucht. Terecht spreken we van 'levensadem'. Een sterke adem is noodzakelijk om het leven aan te kunnen. Vanuit de eigen levensadem kan een mens leven voor iemand of iets.

De Bijbel vertelt hoe God zijn 'levensadem' in de neus van de mens blaast: "zo werd de mens een levend wezen" (Gn. 2, 7). In de Bijbel komen kinderen ook op het spoor van mensen die op zoek gingen naar Gods levensadem. Ze ontdekken in het leven van Jezus hoe Hij vanuit de levensadem van zijn Vader leeft. Pas dan is Hij in staat om levensadem te zijn voor anderen.

Dit onderwerp nodigt kinderen uit om te ervaren hoe ook zij van die levensadem kunnen genieten. Ze kunnen ook ontdekken hoe zij vanuit die levensadem kunnen leven voor andere mensen. Dit is een dubbele beweging: naar binnen en naar buiten.

Dankbaarheid om de adem van het leven is hier op zijn plaats. Er kunnen ook aanzetten gegeven worden om in stilte, bezinning en gebed contact te zoeken met de levensadem van God.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ontdekken het levensbelang van gezond in- en uitademen

Dit houdt in dat ze

- K
 - er zich van bewust zijn dat ze elke seconde van hun leven ademen;
 - ervaringen uit hun leven verwoorden waarbij 'adem' een grote rol speelde en/of waarbij ademen moeilijk was;
 - ontdekken dat er gezonde en ongezonde lucht is om in te ademen;
 - verbondenheid beleven met alles wat ademt;
- U
 - mensen en organisaties kennen die ijveren voor gezonde lucht;
 - meewerken aan een actie voor gezonde lucht;

- uitdrukkingen begrijpen die met ademen te maken hebben: op adem komen, in ademnood zitten, naar adem snakken, lucht happen, opgelucht ademen, een luchtje scheppen...;
- via ademhalingsoefeningen ervaren hoe een regelmatige ademhaling goed doet.

Kinderen vatten de symbolische betekenis van in- en uitademen

Dit houdt in dat ze

- K**
- de symbolische betekenis kunnen verwoorden van gezonde en ongezonde lucht inademen, levensadem, nieuw leven inblazen, een gezonde en ongezonde geest;
 - de symbolische betekenis kunnen verwoorden van uitademen als 'iemand of iets nieuw leven inblazen' of 'iemand of iets een tweede adem geven';
 - de betekenis van de 'levensadem' van God ontdekken in het Paradijsverhaal (Gn. 2, b-25) als het geven van leven aan de mens;
 - de 'levensadem' van God kennen als synoniem voor Gods Geest;
 - kennismaken met een verhaal uit een andere religie, waarin lucht, adem en wind een belangrijke rol spelen;
- U**
- de betekenis van 'adem' vatten in Ps. 104, 29–30.

Kinderen weten hoe mensen vanuit Gods levensadem tot leven komen

Dit houdt in dat ze

- K**
- weten dat in het Nieuwe Testament de 'levensadem' van God 'Geest van God' genoemd wordt;
 - in Ez. 37, 1-14 lezen hoe Gods adem nieuw leven inblaast bij mensen;
 - weten hoe Jezus 'levensadem' vindt bij God: in de stilte, op een berg, ...;
 - in het pinksterverhaal lezen hoe Gods Geest nabij is in een 'hevige wind' (Hnd. 2, 1–39);
 - weten hoe religieuze gemeenschappen zich voeden aan Gods Geest;
- U**
- houdingen, woorden en gebaren zoeken om in contact te komen met Gods levensadem;
 - liederen zingen waarin Gods levensadem bezongen wordt (schepping, Pinksteren);
 - weten hoe mensen in andere godsdiensten contact zoeken met een 'goddelijke' levensadem (b.v. yoga in het hindoeïsme).

Kinderen ontdekken welke effect het heeft te leven van Gods levensadem

Dit houdt in dat ze

- K**
- weten hoe Jezus gedreven werd door de Geest (Mc 1, 12-13);
 - weten wat in Gal. 5, 16–24 'de vrucht van de Geest' genoemd wordt;
 - mensen en organisaties kennen die vanuit hun verbondenheid met God ijveren om mensen een 'nieuwe adem' te schenken;
 - de eigen inzet van religieuze gemeenschappen leren kennen: leven vanuit Gods Geest en leven voor mensen;

- U - voorbeelden vinden van de wijze waarop de kerkgemeenschap de levensadem van God vindt in de zondagsliturgie;
- het verhaal over Filippus en de Ethiopiër lezen (Hnd. 8, 26-40).

BASISTAAL

Levensadem, schepping, Gods Geest, leven van en leven voor,
op adem komen, in ademnood zitten, naar adem snakken, lucht happen, opgelucht ademen, een luchtje scheppen.

**De rijkdom
van de vruchten van de aarde**
Kinderen
ontdekken een bonte verscheidenheid
van vruchten van de aarde
en gaan er creatief mee om.

**Het wonder van de vruchtbare aarde
boeit godsdiensten en levensbeschouwingen**
Kinderen

ontdekken hoe verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen
het wonder van de vruchtbare aarde
op een eigen manier beleven en uitdrukken.

**Jezus gebruikte beelden
van vruchtbaarheid**
Kinderen
lezen in de gelijkenissen over zaaier en zaad
Jezus' boodschap over het Rijk Gods.

**Een gelovige duiding
van de vruchtbaarheid van de aarde**
Kinderen
ontdekken in het Paradijsverhaal (Gn. 2)
hoe mensen 'geboetseerd zijn uit stof van de aarde'
en verbonden zijn met al wat leeft.

SITUERING

Kinderen gebruiken dagelijks de vruchten van de aarde. Dit is zo gewoon en zo nabij, dat ze er zich nauwelijks bewust van zijn. Voor sommige kinderen is de band tussen de aarde en haar vruchten zelfs onbekend.

Met dit onderwerp worden kinderen uitgedaagd om te groeien naar verwondering en bewondering voor het vele dat hen door de vruchtbaarheid van de aarde geschonken wordt. Dit is niet vanzelfsprekend in een tijd van bijna onbegrensde mogelijkheden. Wanneer mensen stilstaan, kunnen ze verwonderd zijn, maar ook vrees hebben voor wat er zich rondom hen afspeelt. Steeds opnieuw stellen ze zich vragen over al wat hen omringt en over hun eigen plaats daarin.

Daaruit kan een algemeen religieuze gevoeligheid groeien: verbondenheid met alles wat leeft. Bij vele kinderen is die aanwezig. Het is goed dat de kinderen ontdekken dat godsdiensten en levensbeschouwingen op een eigen manier de vruchtbaarheid van de aarde hebben beleefd en uitgedrukt. Verhalen en rituelen illustreren dit ten overvloede.

In de joods-christelijke traditie is het o.a. het paradijsverhaal (Gn. 2, b-35), dat vertelt hoe de mens geboetseerd wordt uit stof, dat van de aarde genomen is. Hij komt tot leven door de nabijheid van God: zo ontvangt hij zijn levensadem. Op die manier is de mens verbonden met de aarde en met de vruchten van de aarde.

Jezus gebruikte heel wat beelden uit de schepping en de vruchtbaarheid van de aarde om zijn boodschap over het Rijk Gods weer te geven. De gelijkenissen van de zaaiër en het zaaien (Mc. 4) zijn er voorbeelden van. Ze vertellen hoe mensen vertrouwen kunnen vinden in de nabijheid van God.

Mensen hebben altijd ook nagedacht over de bestemming van de vruchten van de aarde. Het joods-christelijke scheppingsgeloof ziet dé mens (dus elke mens) als bestemming van deze vruchten. Het is belangrijk dat kinderen vanuit hun verwondering over de vruchtbaarheid van de aarde tot het besef komen dat de vruchten van de aarde vragen om een eerlijke verdeling onder alle mensen. Hierin ligt een steviger motivatie dan in het louter moraliseren over eerlijke verdeling.

Dit onderwerp handelt dus over de vruchtbaarheid van de aarde. Dit sluit aan bij de symboolgevoeligheid van kinderen op deze leeftijd. Het moet goed onderscheiden worden van het onderwerp 'verbondenheid met de natuur', dat handelt over de opdracht en de verantwoordelijkheid van de mens in de natuur.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ervaren de rijkdom van de vruchten van de aarde

Dit houdt in dat ze

- K - verkennen hoe ze dagelijks leven van de vruchten van de aarde: voeding, grondstoffen, energie, nabijheid van mensen, dieren, ...;
- zich ervan bewust worden dat alles - ook de mens - aarde is en van de aarde

voortkomt;

- gevoelig worden voor het wonder van de vruchtbaarheid in het vele dat de aarde biedt;
- hun dankbaarheid voor de vruchtbare rijkdom van de aarde tot expressie brengen;

- U
- ervaren dat bezig zijn met de aarde allerlei gevoelens kan oproepen (aangename en onaangename), bijvoorbeeld spelen met zand, planten van bloembollen, in de modder vallen ...;
 - op een creatieve manier hun waardering uitdrukken voor de vruchtbaarheid van de aarde, vooral gebruikmakend van elementen uit de schepping (klei, bloemen, bladeren, vruchten, ...);
 - gedichten en teksten lezen over de vruchtbaarheid van de aarde.

Kinderen zien dat mensen in verschillende levensbeschouwingen en godsdiensten geboeid worden door het wonder van de vruchtbare aarde

Dit houdt in dat ze

- K
- vernemen dat volkeren van alle tijden zich hebben verwonderd over de vruchtbare aarde;
 - vernemen dat volkeren van alle tijden uitdrukking hebben gegeven aan hun verwondering door verhalen, beelden, rituelen, dansen, ...;
 - ontdekken dat volkeren hun verwondering op zeer verschillende manieren hebben beleefd en uitgedrukt;
 - ontdekken dat alle levensbeschouwingen en godsdiensten nadenken over de bestemming van de vruchten van de aarde;
- U
- een gelovige en niet-gelovige kijk op de vruchtbaarheid van de aarde met mekaar vergelijken.

Kinderen lezen in het Paradijsverhaal van de Bijbel (Gn. 2, b-25) een gelovige duiding van het wonder van de vruchtbaarheid van de aarde

Dit houdt in dat ze

- K
- de betekenis ontdekken van het beeld dat de mens geboetseerd is "uit stof van de aarde";
 - in dat verhaal een sterke verwantschap ontdekken tussen de mens en de vruchtbare aarde;
 - lezen hoe in dat verhaal verteld wordt over de nabijheid van God bij de mens;
 - lezen hoe in dat verhaal verteld wordt over de nabijheid tussen mensen;
 - in dat verhaal lezen hoe de vruchten van de schepping bestemd zijn voor dé mens, dit betekent: elke mens;
- U
- de scheppingsgedachte van Gn. 2 herkennen in Dt. 6, 10-12;
 - het scheppingsgeloof herkennen in Ps. 104 en/of in Ps. 150.

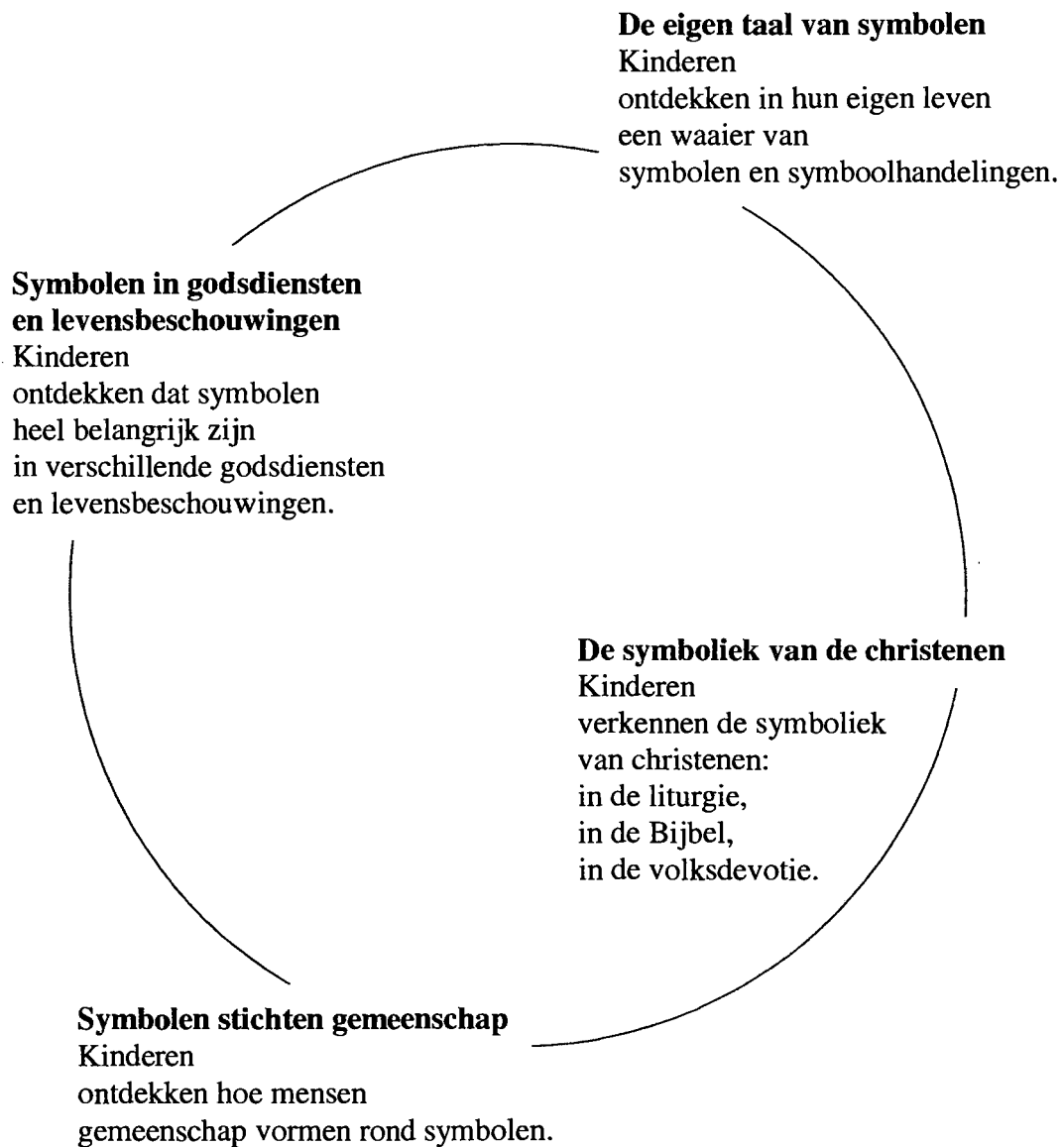
Kinderen ontdekken hoe Jezus beelden van de vruchtbare aarde gebruikte om zijn boodschap over het Rijk Gods te brengen

Dit houdt in dat.ze

- K - ontdekken wat Jezus bedoelde met het Rijk Gods in de gelijkenissen van het zaad:
 - de gelijkenis van het zaaien (Mc. 4, 1-20),
 - de gelijkenis van de boer die slaapt (Mc. 4, 26-29),
 - de gelijkenis van het mosterdzaadje (Mc. 4, 30-33);
- U - de betekenis van deze gelijkenissen terugvinden in allerlei kunstwerken (beeldende kunst, liederen, gedichten, ...).

BASISTAAL

Schepping, Schepper,
vruchtbaarheid, vruchten van de aarde,
zaaien, zaaier, de boer die slaapt, mosterdzaadje.

SITUERING

Vanaf 10 jaar kunnen kinderen op basis van concrete voorbeelden vatten hoe een symbool werkt. Dat is een belangrijke stap, omdat daarmee de geloofstaal - die gekenmerkt is door symbolisch spreken - toegankelijker wordt voor hen. Alvorens hier dieper op in te gaan staan we even stil bij wat symbolen zijn.

Een symbool is een gewoon iets uit de onmiddellijke omgeving dat - door het in een bepaalde context te plaatsten - een bijzondere zeggingskracht krijgt. Het symbool brengt een diepere werkelijkheid aanwezig. Verscheidene betekenissen vallen erin samen, waardoor de mens in zijn totaliteit aangesproken wordt. Zowel materiële dingen als woorden en handelingen kunnen een symbolische meerwaarde hebben. Ze vervullen dan een brugfunctie tussen het hier en nu, en een dieperliggende waarde of werkelijkheid.

Mensen omringen zich vaak met persoonlijke symbolen die verband houden met krachtige momenten in hun leven. Er bestaan ook gemeenschapssymbolen, die voor een hele gemeenschap bovengenoemde brugfunctie vervullen: ze roepen waarden op waarop de gemeenschap betrokken is. Ze vormen een bindende factor binnen de groep, maar kunnen ook aanleiding geven tot uitsluiting en intolerantie tegenover anderen. Authentieke religieuze symbolen in diverse levensbeschouwingen, religies en godsdiensten zijn gericht op verbondenheid, maar dat neemt niet weg dat er in concrete situaties misbruik van gemaakt kan worden om onverdraagzaamheid in stand te houden.

Een symbool is niet hetzelfde als een teken. Een teken verwijst net zoals een symbool naar iets anders, maar de verwijzing berust op een afspraak en ze is eenduidig en nuttig, b.v. bij verkeersborden. Kinderen kennen logo's, pictogrammen en afleesfriezen.

De betekenis van een symbool wordt uitgedrukt in een metafoor, b.v. 'liefde is (als) een roos'. Men maakt in de context van een verhaal of een gedicht gebruik van een bekend iets (een roos), om de diepere werkelijkheid van de liefde te ontsluiten, om er iets van aan het licht te brengen.

Jezus gebruikt vaak metaforen als Hij iets wil duidelijk maken omtrent de relatie tussen God en mens. Maar in andere godsdiensten, zoals b.v. de islam, staat men zeer huiverachtig tegenover het spreken in metaforen over het goddelijke: Allah is met niets van deze wereld vergelijkbaar. In het jodendom gaat men minder ver: metaforen kunnen wel, maar afbeeldingen van het goddelijke mogen in geen geval gemaakt worden.

In de reclame probeert men produkten aan de man te brengen door er een symbolische meerwaarde aan te geven. Deze wordt op een kunstmatige manier op een produkt geplakt, door in reclamespots herhaaldelijk een band tussen het produkt en een waarde te suggereren. B.v. 'bier drinken betekent dat je een echte man bent'. Er bestaat echter geen reële band tussen het produkt en de waarde. Het zijn 'valse' symbolen.

Symbolen kunnen ook dienen om destructieve krachten zoals racisme en geweld op te roepen. Ze worden gebruikt door dictatoriale regimes, criminele bendes, enz.

Symbolen betekenen veel in het leven van jonge kinderen. De knuffel als 'overgangsobject' is er een treffend voorbeeld van: de knuffel vervult een brugfunctie tussen de 'nu niet aanwezige mama' en het kind. Kinderen zijn dus van jongs af aan symboolgevoelig. Dit betekent echter niet dat ze automatisch aanvoelen waar godsdienstige symbolen zoals een kruis of een paaskaars voor staan. Via verhalen en rituelen moeten ze ingeleid worden in de symbolische betekenis en waarde ervan.

Kinderen inleiden in godsdienstige symbolen gebeurt het best via symbolen waarmee ze concreet ervaring kunnen opdoen, zoals bijvoorbeeld natuurelementen. Ze kunnen dan de meerwaarde ervan in een godsdienstige context beter aanvoelen en begrijpen. Dit onderwerp sluit dus goed aan bij andere onderwerpen waarin symbolen voorkomen zoals 'natuur', 'aarde en vruchtbaarheid', 'levensadem', 'het liturgisch en pastoraal jaar', ...

Dit onderwerp is vooral bedoeld om inzicht op gang te brengen in de manier waarop symbolen werken. Er kunnen eerste stappen gezet worden, wetende dat kinderen op deze leeftijd niet in staat zijn om de opgedane inzichten te veralgemenen. Bij elk symbool en bij elk gebruik van symbolen in geloofstaal zal men opnieuw aandacht moeten besteden aan de betekenis ervan. De thematiek zal dus geregeld opnieuw moeten worden opgenomen in de godsdienstlessen.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ontdekken de eigen taal van symbolen

Dit houdt in dat ze

- K**
- ontdekken dat mensen tekens gebruiken (voorwerpen en woorden die naar iets anders verwijzen):
 - als ze iets vlug en duidelijk willen zeggen (b.v. verkeerstekens),
 - als ze verschillende talen spreken (b.v. logo's),
 - als men te veel woorden nodig zou hebben om iets uit te leggen (b.v. in een gebuiksaanwijzing);
 - vertellen over voorwerpen die voor hen belangrijk zijn: een herinnering aan iemand of iets, een souvenir van een kamp of een reis, een knuffel, een voorwerp dat ze op hun kamer bewaren, een symbool op een uniform, ...;
 - ontdekken dat voorwerpen een symbolische waarde hebben, omdat ze meer duidelijk maken dan woorden: als woorden te kort schieten (b.v. i.v.m. persoonlijke gevoelens);
 - ontdekken dat er verschillende soorten symbolen zijn: woorden, voorwerpen, handelingen of gebaren;
 - ontdekken dat symbolen de werkelijkheid waarnaar ze verwijzen ook dichterbij brengen;
 - zich bewust worden van niet authentieke symbolen in reclameboodschappen;
 - symbolen ontdekken voor belangrijke waarden (b.v. liefde);
- U**
- creatief bezig zijn met de vier oerelementen, die een belangrijke symbolische waarde hebben: aarde, water, lucht, vuur;
 - ontdekken dat symbolen soms hevige gevoelens oproepen, vooral in een confrontatie (b.v. kleuren van een voetbalploeg);
 - zien dat misverstanden kunnen ontstaan wanneer mensen elkaars symbolen niet begrijpen;
 - vertellen over momenten waarop ze verlegen waren om symbolen aan anderen te tonen;
 - zien dat symbolen een negatieve uitwerking kunnen hebben, b.v. aanzetten tot geweld of racisme;
 - in een symbool tot expressie kunnen brengen wat diep in hen leeft.

Kinderen verkennen symbolen in verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen

Dit houdt in dat ze

- K
 - ontdekken dat symbolen een grote rol spelen bij gelovige en niet gelovige mensen;
 - ontdekken dat joden en christenen gemeenschappelijke symbolen hebben om over God te spreken, b.v. brandend braambos, vader, herder, zachte bries;
 - de symbolische betekenis ontdekken van landschappen en plaatsen in verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen, b.v. berg, woestijn, Jeruzalem, Mekka, de Ganges;
- U
 - in het Jozefverhaal de betekenis ontdekken van de zeven vette en de zeven magere jaren (Gn. 41);
 - enkele voorbeelden van de getallensymboliek van de joden begrijpen, b.v. 3, 5, 7, 12, 40;
 - weten dat joden geen beelden maken van God;
 - weten dat de islam huiverig staat tegenover het gebruik van beelden voor Allah.

Kinderen verkennen de symboliek van de christenen

Dit houdt in dat ze

- K
 - symbolen en symboolhandelingen kennen die christenen hanteren in hun communicatie over geloven: b.v. een kruis, de paaskaars, breken en delen van brood, zalven met olie, gebedshoudingen, ...;
 - de betekenis ontdekken van symboliek van/in het kerkgebouw, b.v. de plattegrond;
 - de betekenis ontdekken van symboliek in de liturgie, b.v. de liturgische kleuren;
 - aan mensen vragen welke symbolen helpen om hun geloven te beleven en uit te drukken;
- U
 - de betekenis van symbolen en beelden ontdekken in kunstwerken over God, Jezus, geloven, de kerk, ... (zowel beeldende kunst als muziek).

Kinderen ontdekken dat symbolen gemeenschap stichten

Dit houdt in dat ze

- K
 - ontdekken dat symbolen maar begrepen kunnen worden door mensen die het verhaal erachter kennen;
 - ontdekken hoe mensen zich verzamelen rond symbolen, b.v. sportploeg, jeugdbeweging, een school, politieke groepen, actiegroepen, kerken;
 - zien hoe in verschillende godsdiensten mensen gemeenschap vormen rond symbolen;
 - zien hoe christenen gemeenschap vormen rond hun symbolen, b.v. bij sacramentele vieringen, op feestdagen...;
 - zien hoe symbolen mensen ook kunnen afzonderen;
- U
 - ontdekken dat symbolen niet vrijblijvend zijn, maar oproepen tot waarden en houdingen die ermee overeenkomen, b.v. eigen stijl van een jeugdbeweging.

BASISTAAL

Symbool, symbooltaal, teken.

SITUERING

Met het onderwerp 'liturgisch en pastoraal jaar' worden twee aspecten van het kerkelijk jaar aangegeven. Kinderen ervaren het kerkelijk jaar vooral door de grote feesten, waarbij een aantal van hen deelnemen aan de liturgie. Daarnaast brengen sommige periodes van het kerkelijk jaar ook pastorale activiteiten op gang: de zorg voor armen in de samenleving, de zorg voor mensen in de derde wereld, de betrokkenheid bij jonge kerken, ...

In de godsdienstlessen in de basisschool leeft men doorgaans sterk mee met het liturgisch en pastoraal jaar. Ook al is het duidelijk dat de meeste kinderen niet echt betrokken zijn in de liturgie op de parochie, toch spreken de grote (kerkelijke) feesten hen sterk aan. Allerlei gebruiken in het gezin en de invloed van reclame en media zorgen ervoor dat een aantal feesten niet onopgemerkt voorbijgaan. Het is goed om in de godsdienstlessen voldoende aandacht te besteden aan wat de kinderen in dit verband meemaken.

Het is de bedoeling om in de godsdienstlessen een verantwoorde godsdienstige benadering van de grote feesten aan bod te laten komen. Folkloristische en andere gebruiken zijn bij de kinderen bekend. De oorspronkelijke betekenis ervan is meestal vreemd voor hen. Reclame en media brengen de grote feesten in de aandacht. Vaak is het nodig om commerciële 'luchtballen' te doorprikken, die via reclame en media worden opgedrongen. Een godsdienstige benadering van feesten kan zeer goed samengaan met activiteiten in de leergebieden wereldoriëntatie en muzische vorming.

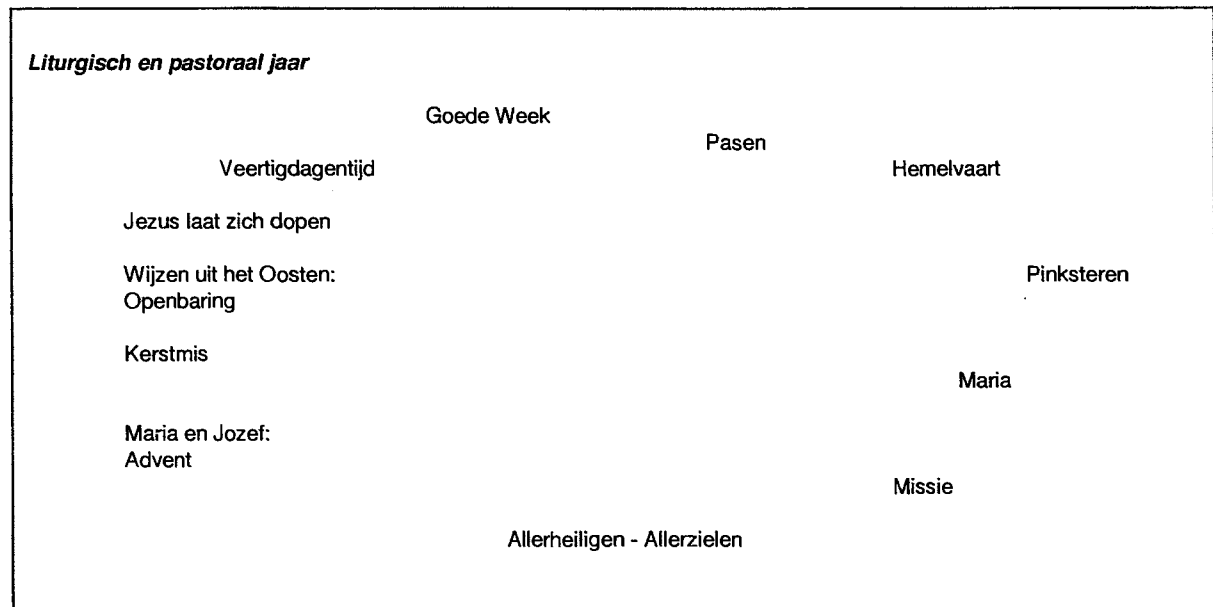
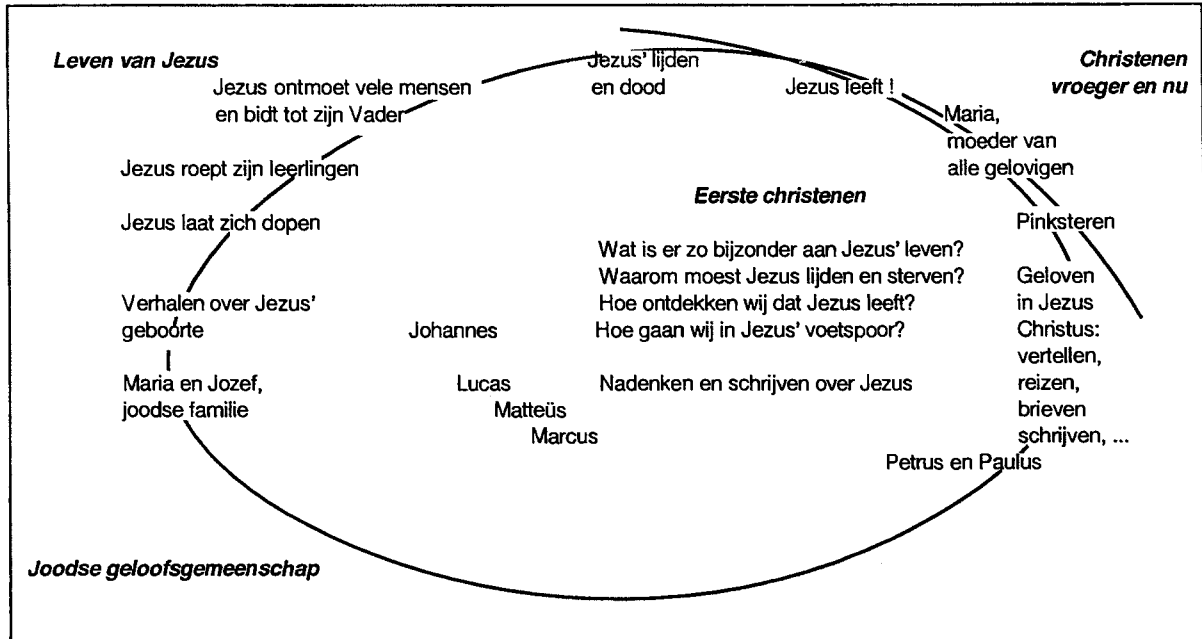
Sommige feesten vallen buiten de schooltijd: Kerstmis en Pasen, bijvoorbeeld. Met de klas kan dus niet zomaar een echte kerstviering of paasviering gehouden worden. Wel kan men kinderen de kans geven om in een viering of gebedsmoment uit te kijken naar die feesten.

Voor elke cyclus van de lagere school wordt het liturgisch en pastoraal jaar benaderd vanuit een specifieke invalshoek.

De tweede cyclus geeft veel aandacht aan de symboliek van de sterke tijden van het liturgisch jaar: voorwerpen, kleuren, handelingen, houdingen en gebaren. Sommige symbolen kunnen een plaats krijgen in de klas. Er kan gezocht worden naar bijpassende klasrituelen. Ook de band met de seizoenen en de symboliek van de oerelementen horen hierbij. Met dit alles kan het schema van het liturgisch jaar opgebouwd worden. Uiteraard blijft het Jezusverhaal terugkeren.

SCHEMA

Er kan verdergewerkt worden met het schema van de eerste cyclus. Stap voor stap kan het schema van het liturgisch jaar erin verwerkt worden. Beide onderstaande schema's kunnen op elkaar gelegd worden, rond dezelfde spiraalbeweging.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen verkennen Advent en Kerstmis als een groeien naar licht en leven

Dit houdt in dat ze

- K - het groen van de adventskrans zien als een verwijzing naar hoop op leven;
- het groeiende licht van de vier kaarsen zien als een groei naar het feest van de geboorte van Jezus, het Licht in de wereld;
- de vier adventskaarsen koppelen aan de vier zondagen vóór Kerstmis;

- Jezus leren kennen als 'Licht voor de wereld' (via verhalen, kunstwerken, afbeeldingen);
- de herders uit het kerstverhaal leren kennen als mensen in de marge, vergelijkbaar met de 'armen' van vandaag;
- de wijzen uit het Oosten leren kennen als vertegenwoordigers van de toenmalig bekende grote wereld;
- de adventscampagne Welzijnszorg leren kennen als een actie die licht wil brengen in het leven van mensen van de 'vierde wereld';

- U - een getuigenis beluisteren van iemand die zich inzet voor mensen van de 'vierde wereld';
- zich met de klas inzetten voor een project van Welzijnszorg.

Kinderen verkennen de veertigdagentijd als een periode van inkeer en solidariteit

Dit houdt in dat ze

- K - de symboliek van het askruisje leren kennen;
- het getal 40 kennen als symbool voor tijd van voorbereiding, bezinning, verwachting, loslaten (40 jaren / dagen in de woestijn);
- het verband zien tussen de bedoeling van de veertigdagentijd en de concrete actie i.v.m. Broederlijk Delen;
- U - extra kansen krijgen tot bezinning (b.v. aan de hand van een vastenkalender), in klasverband of met de hele school;
- de veertigdagentijd en de ramadan met elkaar vergelijken (in wat gelijk is, maar ook in wat eigen is);
- voor zichzelf een manier vinden om soberder te leven;
- organisaties kennen die aandacht hebben voor mensen in de derde wereld;
- actief meedoen met een project voor Broederlijk Delen dat door de school is opgezet.

Kinderen ontdekken de Goede Week als herinnering aan de laatste dagen van Jezus

Dit houdt in dat ze

- K - de symboliek van Palmzondag verkennen;
- de voetwassing als een beeld zien van dienstbaarheid van christenen (Witte Donderdag);
- het breken van het brood en het drinken van de wijn (Witte Donderdag) herkennen in de eucharistie;
- zien waarom het kruis een teken is dat verwijst naar dood (Goede Vrijdag) én naar verrijzenis (Pasen);
- de kans krijgen om de Goede Week biddend en/of bezinnend te beleven;
- U - op een creatieve manier met symbolen uit de Goede Week omgaan: palmtakken (intrede van Jezus in Jeruzalem), palmpasen (gehele Goede Week);
- enkele liederen zingen die bij de dagen van de Goede Week aansluiten.

Kinderen ontdekken de paastijd als een vieren van het leven van Jezus Christus

Dit houdt in dat ze

- K
 - belangrijke symbolen uit de paaswake (vuur, paaskaars, water, witte of gouden kleur) leren kennen als tekens van leven en verrijzenis;
 - belangrijke symbolen in het verhaal van Hemelvaart (wolk, berg, engel) leren kennen als verwijzingen naar Jezus' leven in Gods nabijheid;
 - belangrijke symbolen in het verhaal van Pinksteren (vuur, wind, verschillende talen) leren kennen als tekens van leven in de kracht van Gods Geest;
 - de kans krijgen om te bidden bij de verrijzenis van Jezus;

- U
 - op een creatieve manier met symbolen van Pasen omgaan: licht, kaarsen, paaseieren (kiem van leven), klokken (als teken van Blijde Boodschap);
 - creatief werken i.v.m. nieuw leven, lente;
 - enkele paasliederen zingen.

Kinderen kennen Allerheiligen en Allerzielen als dagen van verbondenheid met heiligen en met mensen die gestorven zijn

Dit houdt in dat ze

- K
 - 'heiligen' leren kennen als christenen van vroeger, die vandaag nog als voorbeeld kunnen gesteld worden;
 - met mekaar spreken over tekens die de verbondenheid uitdrukken met mensen uit eigen kring (familie) die gestorven zijn;
 - de kans krijgen om in stilte, in gebed en in tekens de verbondenheid uit te drukken met mensen die gestorven zijn.

VERWIJZING NAAR ANDERE ONDERWERPEN

- 5.2.2.1 Vergeving en verzoening: o.a. voor de veertigdagentijd.
- 5.2.2.2 Verbondenheid in verdriet: i.v.m. dood, Allerheiligen, Allerzielen.
- 5.2.2.3 Stilte en gebed - ontvankelijkheid: i.v.m. bidden en liturgie.
- 5.2.2.4 Anders zijn, ontmoeting: o.a. voor animatiecampagnes Welzijnszorg, Broederlijk Delen, Missio.
- 5.2.2.5 Conflicten: bekering.
- 5.2.2.6 De wereld, gave en opgave: voor animatiecampagnes Broederlijk Delen.
- 5.2.2.8 Levensadem: Pinksteren, heilige Geest.
- 5.2.2.10 Symbolen: symboliek in de liturgie.

BASISTAAL

Advent, adventskrans, groeiend licht, Kerstmis, Jezus als 'Licht voor de wereld', veertigdagentijd, bezinning, 40 dagen, Goede Week, Witte Donderdag, Laatste Avondmaal, voetwassing, Goede Vrijdag, kruis, Pasen, paaswake, vuur, paaskaars, water, Hemelvaart, Pinksteren, Allerheiligen, Allerzielen.

SITUERING

In elke cyclus komt de Bijbel aan bod in alle onderwerpen. Daarnaast wordt ook gekozen voor één of twee grotere verhalenreeksen. Die twee benaderingen van de Bijbel vullen elkaar goed aan:

- door verhalen en teksten uit de Bijbel te koppelen aan een onderwerp brengt men de Bijbel binnen in een ervaringscontext die de ontvankelijkheid voor de oorspronkelijke 'gestolde' ervaringen in het verhaal groter kan maken;
- door verhalenreeksen aan te bieden, die een grote aanspreekkracht hebben, krijgt men sterke identificatiemogelijkheden.

Een combinatie van de twee benaderingswijzen laat toe om zowel het kind in zijn wereld met zijn eigen ervaringen, als het bijbelverhaal in zijn oorspronkelijke dynamiek tot hun recht te laten komen.

Het is van belang dat er geregeld verbanden gemaakt worden tussen de onderwerpen en de verhalenreeks. De mogelijkheden daartoe worden in de doelen bij de onderwerpen aangegeven hetzij in de kern, hetzij in de uitbreiding.

Het is de bedoeling een verhalenreeks als een 'vervolgvertelling' aan te bieden in de loop van enkele maanden van het schooljaar. Gedurende die periode kan men b.v. wekelijks een kwartier tot twintig minuten vrijmaken voor een vertelmoment. Men kan ook opteren voor een miniproject rond een verhalenreeks.

In beide gevallen (vervolgvertelling en miniproject) is het nodig tijd te maken voor wat het verhaal oproept en teweegbrengt bij kinderen. Dit kan door bij kernpassages een expressie- of dramatiseringsmoment in te lassen, met daaraan gekoppeld een uitwisselingsgesprek. De kinderen kunnen ook een 'logboek' bijhouden naar aanleiding van de vertelling waarin ze hun indrukken bij een verhaal telkens verwoorden. Ook kan men over bepaalde inhoudelijke aspecten van een verhaal 'filosoferen' en doorpraten met de kinderen. Het is vooral interessant om geregeld stil te staan bij het godsbeeld en voor het Nieuwe Testament ook bij het Jezusbeeld dat kinderen zich vormen op basis van de vertelling. Op die wijze zet de verhalenreeks aan tot geloofscommunicatie.

In de tweede cyclus is gekozen voor twee verhalenreeksen: verhalen over Jozef en over Mozes.

DOELEN

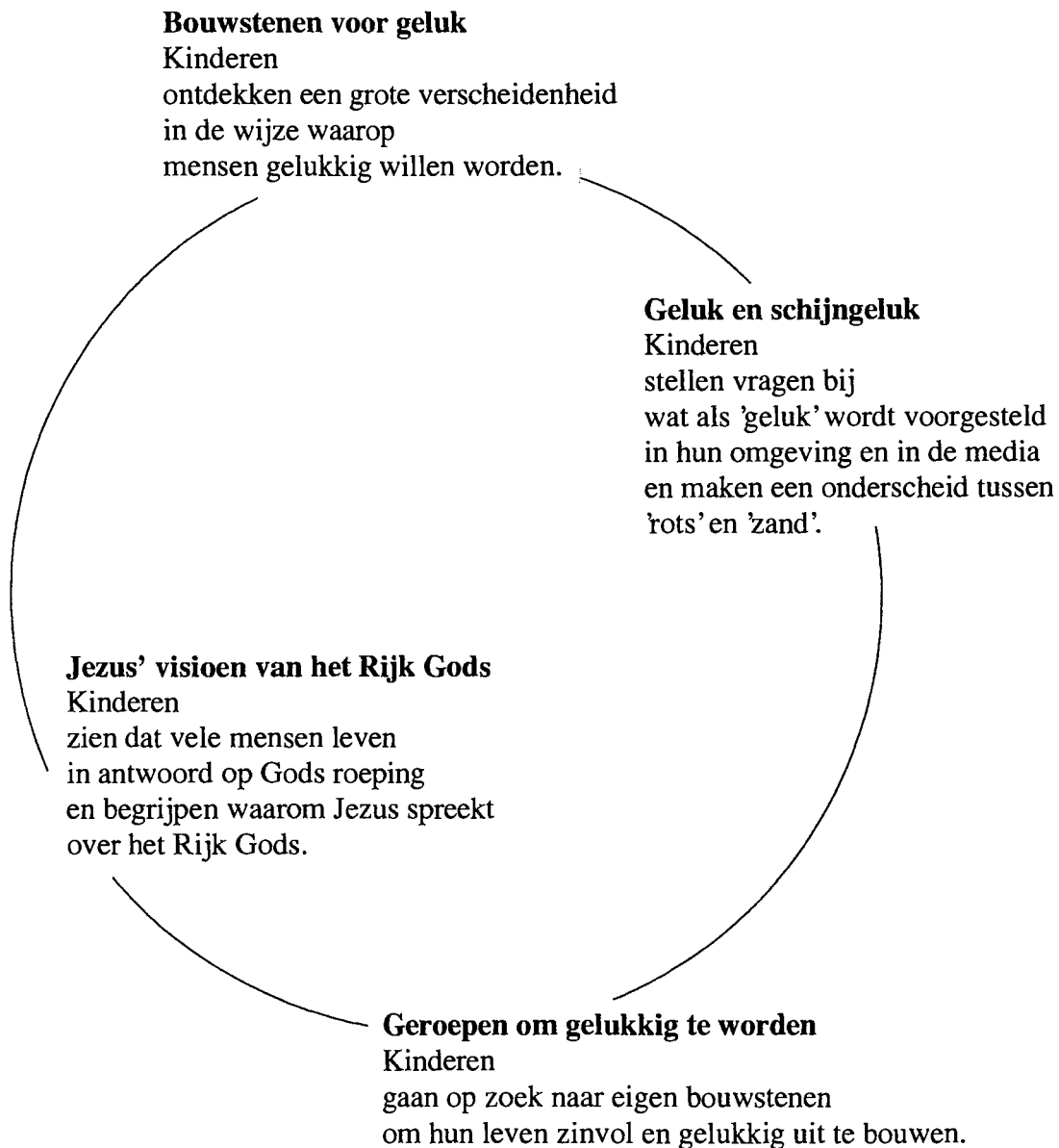
- Kinderen leven zich in in de personages van het verhaal.
- Ze kunnen de symbolische betekenis vatten van voorwerpen en situaties die erin voorkomen.
- Ze begrijpen de tekst als uitdrukking van geloof, hoop en liefde, door te ontdekken wat er gezegd wordt over de relatie tussen God en mens en tussen mens en wereld.
- Ze vinden in de tekst een oproep tot geloof, hoop en liefde.
- Ze brengen hun indrukken over een verhaal tot expressie: in woord, drama, muzische expressie, enz.
- Ze reflecteren op het gods- en Jezusbeeld dat spreekt uit de verhalen.
- Ze reflecteren op de betekenis van het verhaal voor mensen van vroeger en nu en denken erover na

hoe aspecten van de bijbelse boodschap een invloed kunnen hebben op hun eigen manier van denken, zijn en doen.

- Ze kunnen de relatie zien tussen de onderwerpen die in de loop van het jaar aan bod komen en aspecten ervan die in de verhalenreeks ter sprake komen.
- Ze kunnen aspecten van de boodschap van een verhaal actualiseren en in verband brengen met verschillende relatievelden in hun eigen bestaan. Voor de tweede cyclus ligt hierbij het accent vooral op het relatieveld 'jij - ik - jij'.

5.2.3 Derde cyclus

SCHEMA 3 c		DERDE CYCLUS	
COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI ALS VINDPLAATSEN VAN GELOVIG LEVEN		zij - ik - zij groeien met kracht Geest	
A. Vanuit fundamentele bestaanscondities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	1.	Wat maakt mij gelukkig? Wie wil ik worden?
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	2.	Grenzen van het leven
B. in verbondenheid	B.1 met zichzelf	3.	Bewogen worden en in beweging komen
	B.2 met anderen	4.	Groeien in liefde en tederheid
	B.3 met gemeenschappen	5.	Bewogen en zoekende mensen vinden elkaar: Kerk - andere godsdiensten
		6.	Samen leven tussen werkelijkheid en droom
B.4 met natuur en cultuur	7.	Natuur en cultuur	
C. groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		8.	Verantwoordelijkheid, engagement
D. en openkomen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		9.	Vuur
		10.	Bijbel
		11.	Liturgisch en pastoraal jaar
		12.	Paulus, Elia

SITUERING

Bij de vraag "wat maakt mij hier en nu gelukkig?" onderkennen de kinderen wellicht heel wat verschillen bij elkaar. Wanneer zij onder begeleiding van de leerkracht zoeken naar bouwstenen die hun leven concreet mooier kunnen maken, zijn differentiatie en respect voor elkaars ideeën dan ook een 'must'. In dit onderwerp gaat de aandacht vooral naar het persoonlijk geluk van de kinderen in de realisatie van hun persoonlijke dromen.

Kinderen van 10 tot 12 jaar handelen niet bewust en expliciet vanuit waarden. Toch groeit bij hen een besef van wat zij belangrijk achten. Dat zijn hun waarden, hun bouwstenen van geluk. Zij merken dat anderen ook zulke bouwstenen hanteren. Dit gebeurt in hun nabije leefkader: thuis, club, school, vrienden, sport- of ontspanningsmilieu. Ook identificatiefiguren spelen hierbij een grote rol: mensen uit de wereld van sport, ontspanning, media, literatuur. Daarbij ontdekken ze grote verschillen in opvatting en levenswijze. Het komt erop aan elke 'bouwsteen' naar 'waarde' te schatten. Met sommige figuren, opvattingen en levenswijzen kunnen de kinderen zich identificeren. Tegen andere zetten ze zich af.

In de godsdienstles komt de christelijke waardebeleving ter sprake. In het evangelie leert Jezus in zijn toespraken en vooral in zijn levenswijze zien wat volgens Hem waardevol is en wat niet. In de 'Bergrede' (Mt. 5-7) roept Hij christenen op om 'licht voor de wereld' en 'zout van de aarde' te zijn. In de 'zaligspreekingen' biedt Hij een verrassende keuze aan, die andere waarden aanprijst dan de topwaarden van vele tijdgenoten, ook van de kinderen. Hij vraagt meer dan het gewone. Hij verlegt de grenzen van wat doorgaans menswaardig en doenbaar geacht wordt. Jezus sprak vaak over het Rijk Gods: een wereld waarin mensen - met vallen en opstaan - groeien in een liefdevol samenleven. Daarin vallen de diepste dromen van mensen over de wereld en over het leven samen met die van God en van Jezus.

De vergelijking van verschillende waardeoriëntaties kan confronterend werken. Zij kan helpen schijnwaarden te ontmaskeren of minder belangrijke waarden te relativiseren. Ze kan sommige kinderen uitnodigen om in te groeien in de waardebeleving van het evangelie. Jezus maakt het onderscheid tussen 'zand' en 'rots': sommige bouwstenen zijn vluchtig en onbetrouwbaar, andere bieden stevigheid en houvast.

De Blijde Boodschap wordt pas duidelijk voor kinderen, wanneer ze zichtbaar wordt in het leven van gelovige mensen: zowel grote figuren uit de geschiedenis van het christendom als christenen van vandaag zijn levende getuigen van het zoeken naar een gelukkig en zinvol leven. Zij beleven hun waarden niet alleen uit eigen kracht, maar ook met Gods kracht.

Kinderen leren hier 'gelukkig leven' in een ruime betekenis opvatten. Het gaat om gelukkig worden doorheen goede en kwade dagen. Het gaat evenzeer om geluk dat niet enkel voor het persoonlijk leven bestemd is, maar ook voor het samenleven in gemeenschap. Solidariteit en verdraagzaamheid zijn hier belangrijke waarden. Door het getuigenis van mensen leren kinderen van deze leeftijd stilaan dat zij - samen met vele anderen - mede-verantwoordelijk (zullen) zijn voor deze gemeenschap. Vanuit vertrouwen in mensen die hen aanspreken, groeit een groter zelfvertrouwen en een vertrouwen in het leven zelf. Op die manier kan elk kind op zoek gaan naar wie hij/zij wil worden. Leerkrachten kunnen hun leerlingen helpen om stevige bouwstenen te vinden, op weg naar een zinvolle en gelukkige toekomst.

In dit onderwerp wordt vooral ingegaan op de persoonlijke waardebeleving. Dit betekent niet dat die los staat van het samenleven met andere mensen. Op de gemeenschapsdimensie van het leven wordt

wel meer uitdrukkelijk ingegaan in het onderwerp 'samen leven tussen werkelijkheid en droom'. Trouwens ook in andere onderwerpen komen waarden aan bod, zoals in 'groeien in liefde en tederheid', 'natuur en cultuur', 'verantwoordelijkheid en engagement'.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen verzamelen bouwstenen waarmee mensen hun leven mooier en gelukkiger willen maken

Dit houdt in dat ze

- K
 - verwoorden wat hen zelf gelukkig maakt;
 - nagaan wat mensen gelukkig maakt;
 - aan de hand van enkele voorbeelden zien hoe mensen in andere culturen geluk nastreven;
 - onderzoeken hoe het geluk van mensen wordt voorgesteld in de media: in tv-series, in sport en amusement, in nieuwsberichten, in reclame, in literatuur;
- U
 - onderzoeken wat geluk betekent voor iemand die voor hen een idool, een voorbeeld is.

Kinderen stellen vragen bij de vele manieren waarop mensen - ook zichzelf - in hun leven geluk nastreven

Dit houdt in dat ze

- K
 - zien wat mensen rondom hen doen om gelukkig te zijn;
 - onderscheid maken tussen louter ik-betrokken waarden en sociale waarden;
 - bevragen en toetsen aan eigen aanvoelen wat via verschillende kanalen (familie, school, omgeving, media...) als waardevol wordt voorgehouden of opgedrongen;
 - de symboliek van 'rots' en 'zand' toepassen op waarden en onwaarden die ze ontdekken;
- U
 - beelden van geluk en schijngeluk in reclame kritisch bespreken;
 - het leven van helden en anti-helden in tv-series bevragen;
 - het leven van idolen uit sport en ontspanning bevragen.

Kinderen zien dat christenen het geluk zoeken in Jezus' visioen van het Rijk van God

Dit houdt in dat ze

- K
 - de keuze van Jezus voor het Rijk Gods op het spoor komen in evangelieteksten:
 - de bekoring van Jezus in de woestijn (Lc. 4, 1-13),
 - fragmenten uit de Bergrede (Mt. 5-7), zeker de Zaligsprekingen (5, 1-12),
 - Jezus viert een bruiloft mee (Joh. 2, 1-11);
 - ontdekken hoe Paulus het visioen van het Rijk Gods deelt met Jezus;
 - luisteren naar het getuigenis van iemand die zich door God geroepen weet en op Hem vertrouwt;
 - zien dat mensen bij hun keuze voor het Rijk Gods in hun dagelijks leven de steun van een gemeenschap nodig hebben;

- mensen waarderen die hun keuze voor het Rijk Gods beleven in een gemeenschap van religieuzen;

- U
- de keuze van Jezus voor het Rijk Gods op het spoor komen in het verhaal van de twaalfjarige Jezus in de tempel (Lc. 2, 41-52);
 - begrijpen hoe christenen hun levenskeuze vieren en uitdrukken in sacramenten;
 - dieper ingaan op het levensverhaal van een christen uit de geschiedenis, b.v. de patroonheilige van de school.

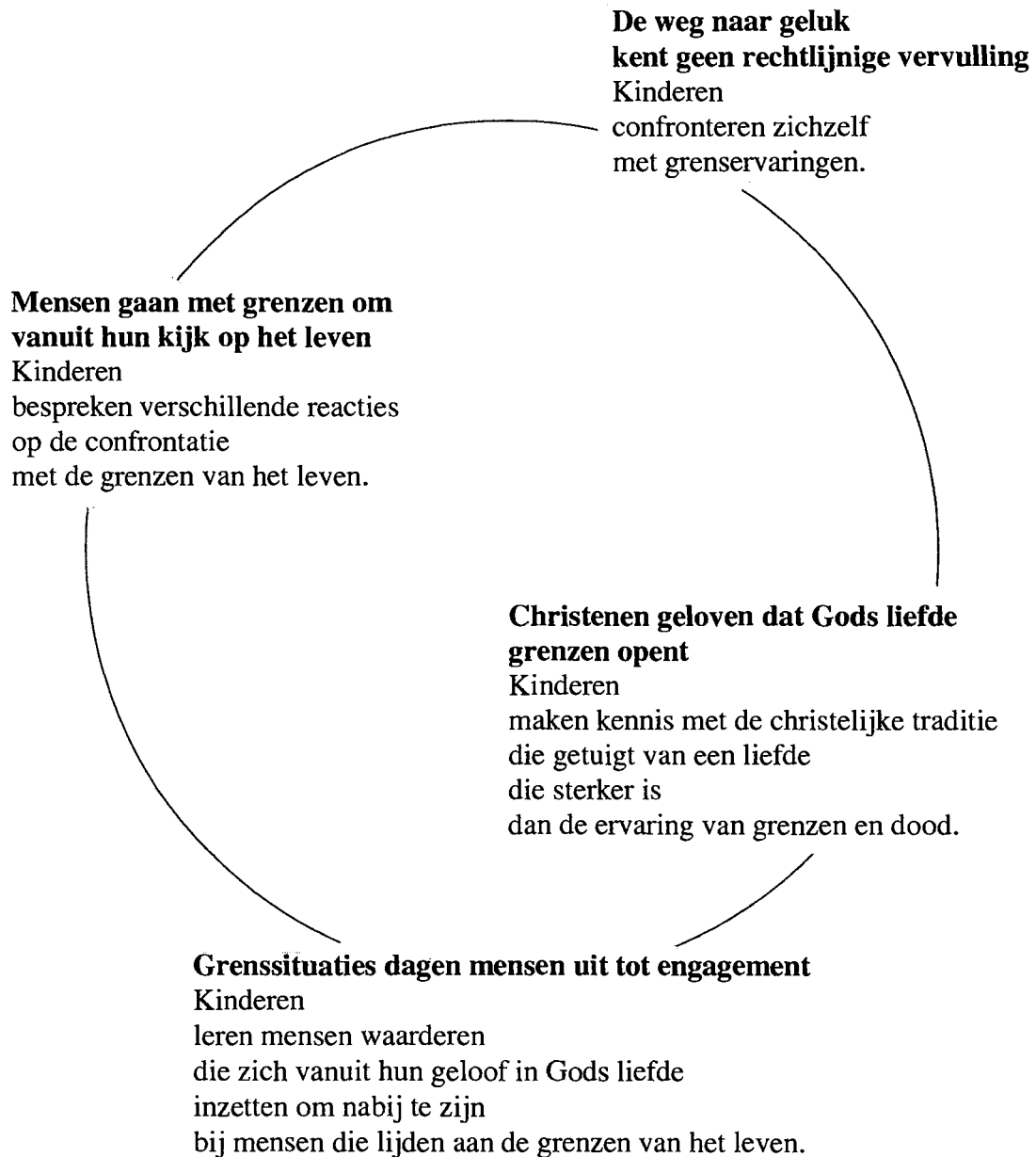
Kinderen gaan op weg om stilaan zelf vorm te geven aan hun eigen leven met bouwstenen die ze als zinvol en waardevol ontdekken

Dit houdt in dat ze

- K
- zien dat hun eigen leven vorm krijgt in relatie en confrontatie met andere mensen;
 - begrijpen dat vertrouwen en zelfaanvaarding nodig zijn om gelukkig te zijn;
 - begrijpen dat zij pas gelukkig kunnen worden door liefde en solidariteit;
 - weten dat liefde en solidariteit ook een risico inhouden;
 - nagaan welke bouwstenen zij zelf zien als zinvol en waardevol voor hun leven en verwoorden waarom dit zo is;
- U
- ontdekken dat zij unieke wezens zijn die geroepen worden zelf de verantwoordelijkheid voor een gelukkig leven op te nemen;
 - doorzien hoe hen bepaalde 'waarden' worden opgedrongen door media en reclame;
 - inzien hoe wereldwinkels en andere organisaties op een eigen manier handel drijven en reclame maken.

BASISTAAL

Geluk, schijngeeluk, waarde, roeping, vertrouwen, levenskeuze, de symboliek van zand- en rotsgrond.

SITUERING

Mensen verlangen naar een zinvol en gelukkig leven. In hun leven ervaren ze spanningen: momenten van geluk en ontgoocheling, mogelijkheden en grenzen. Bij kinderen is dit niet anders. Ze hebben dromen die ze niet bereiken. Er zijn situaties die ze anders zouden willen, maar die ze niet kunnen veranderen. Er zijn lichamelijke grenzen: ziekte, handicap, ... Kinderen zien en ondergaan soms heel wat (zinloos) lijden: ruzie, onrecht, tegenslag, echtscheiding, ... Er is onmacht en/of onwil, b.v. in het omgaan met mensen uit andere culturen. Ze worden ook geconfronteerd met de uiteindelijke grens, de dood, in het verlies van een lieve mens (oma, opa, papa, mama, ...) of van een lievelingsdier. Niet elke ervaring van begrensdheid is even dramatisch.

Confrontatie met grenzen kan een mens verrijken. Grenzen kunnen ook een gevoel van veiligheid geven. Grenservaringen kunnen ons bij het wezenlijke brengen.

Hoe gaan mensen met grenservaringen om? Het proces van verwerking van zulke ervaringen kent verschillende stappen. Niet iedereen zal al deze stappen doormaken en ook niet op dezelfde manier. Wie het hele proces doorloopt, komt tot 'aanvaarding'. Die aanvaarding betekent dan het opnieuw opnemen van de draad zoals hij nu is, en niet een passief ondergaan van de situatie.

Het leven is als een rivier. Zij loopt niet kaarsrecht, maar kent vele kronkelingen, versnellingen en hindernissen. Soms liggen er stenen in de weg, de ene al wat groter en scherper dan de andere. Door de stroming van het water worden stenen wel wat afgerond, maar ze worden niet allemaal weggespoeld. De grootste stenen dwingen de rivier een nieuwe bedding te zoeken. Daarom is zij niet minder boeiend. Een boot ondervindt op die manier hinder in zijn vaart. Soms zit hij vast. Dan moet hij tot 'aanvaarding' komen: opnieuw uitvaren. Zo liggen er heel wat stenen op de levensweg van een mens. Soms zit hij helemaal vast. Soms wordt een mens gedwongen een nieuwe richting te kiezen in zijn leven. En toch kan dit leven de moeite waard blijven.

Kinderen worden uitgedaagd om met zulke ervaringen om te gaan. De wijze waarop kinderen hierbij thuis begeleid worden, is heel verschillend. Het is belangrijk dat ook volwassenen op school nabij kunnen zijn, vooral wanneer een kind persoonlijk in een grenssituatie terechtgekomen is. Daarnaast kunnen gesprekken in klasverband een kader bieden om met grenservaringen om te gaan.

Hoe dergelijke ervaringen beleefd worden, wordt gekleurd door de kijk op de wereld, door levensbeschouwing of godsdienst. De joodse en christelijke tradities getuigen van God die de mens nabij is, ook in de moeilijkste situaties. Voor christenen openbaart Jezus Christus in heel zijn leven, in zijn woorden maar vooral ook in zijn daden, tot op de grens van de dood, hoever Gods liefde kan gaan. De verrijzeniservaring van de eerste christenen leert dat liefde ook deze grens overschrijdt. In navolging van Jezus hebben heel veel mensen hun leven ingezet om andere mensen nabij te zijn in moeilijke omstandigheden. Hun verrijzenisgeloof loopt uit op daadwerkelijke inzet die mensen helpt opstaan.

Dit verrijzenisgeloof zet mensen op weg om te leren omgaan met het lijden, met de zin of de zinloosheid ervan. Leven en liefde blijken ooit sterker en groter te zijn dan lijden en zinloosheid.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen confronteren zich ermee dat de weg naar geluk geen rechtlijnige vervulling kent

Dit houdt in dat ze

- K**
- zowel positieve als negatieve ervaringen verkennen en uitwisselen: ervaringen van geluk, eigen mogelijkheden, groei, geborgenheid, speelsheid, gezelligheid, ... en ook van kwetsbaarheid, ziekte, handicap, echtscheiding, onmacht, lijden, dood, ... (dit kunnen eigen ervaringen zijn of getuigenissen van andere mensen);
 - in het lijdensverhaal ontdekken hoe Jezus heeft geleden;
 - in lijdens- en verrijzenisverhalen lezen hoe Jezus door God de grens van de dood overschrijdt;
 - kritisch bekijken hoe geluk en grenzen aan bod komen in de media: nieuwsberichten, reclame, soaps, talk-shows, ... ;
- U**
- uit het nieuws actuele voorbeelden geven van het leed dat mensen overal in de wereld treft;
 - de mogelijkheden en moeilijkheden verkennen van mensen met een handicap in het openbare leven;
 - zien hoe lijden en dood vaak verzwegen of verdrongen worden en uit het straatbeeld geweerd;
 - zien hoe lijden en dood soms alleen interessant zijn voor sensatiejagers;
 - een opname van het nieuws op radio of tv bespreken om te zien wat aandacht krijgt en wat niet;
 - leren kritisch om te gaan met ideaalbeelden die b.v. in de reclame worden opgedrongen;
 - het beeld van de rivier begrijpen (zie situering);
 - erkennen dat mensen soms ontoestbaar blijven.

Kinderen bespreken hoe mensen vanuit hun levens- of geloofsovertuiging zoeken om te gaan met grenzen

Dit houdt in dat ze

- K**
- stilstaan bij levensgetuigenissen van mensen, bij wie grenservaringen soms leiden tot optimisme bij de enen en soms tot pessimisme bij anderen;
 - inzien dat medeleven en betrokkenheid van mensen wegen kunnen openen naar aanvaarding, verrijking en perspectief;
 - beseffen en - indien mogelijk - verwoorden op wie en waarop zij zelf steunen in de confrontatie met grenzen van hun leven;
 - kennismaken met de manier waarop gelovigen en niet-gelovigen omgaan met lijden en dood;
 - het omgaan met grenzen herkennen in enkele verhalen en/of teksten uit de bijbelse traditie, zoals b.v. het paradijsverhaal (Gn. 2), de toren van Babel (Gn. 11), David en Jonathan (1 S. 19-20), Job (Job), het boek Prediker (Pr.), ...;
 - verschillende woorden vergelijken om God ter sprake te brengen bij grenservaringen: b.v. God als Almachtige, Beproever, Straffer, Stoplap, Verlosser, Medelijder, Verborgene, Machteloze, Opstandige, ... ;
- U**
- enkele populaire opvattingen bespreken over 'leven na de dood', b.v. reïncarnatie, vergelding, ...;
 - teksten van een uitvaart en van gedachtenisprentjes bespreken.

Kinderen ontdekken hoe volgens het christelijk geloofsgetuigenis God grenzen opent door Christus

Dit houdt in dat ze

- K
- enkele verhalen lezen over ontmoetingen van Jezus met zieken, mensen met een handicap, gemarginaliseerde mensen, ... ;
 - in Mt. 25, 31-46 de oproep ervaren God te ontmoeten in mensen die 'de minsten' genoemd worden;
 - de bedoeling en het verloop leren kennen van het sacrament van de ziekenzalving en van de uitvaartliturgie;
- U
- zowel de reële als de symbolische betekenis leren kennen van blind zijn, verlamd zijn, melaats zijn, genezen ... ;
 - de betekenis leren kennen van opstanding en eeuwig leven.

Kinderen komen tot het besef dat christenen van vroeger en nu tot engagement komen omdat ze gehoor geven aan het roepen van 'mensen aan de rand'

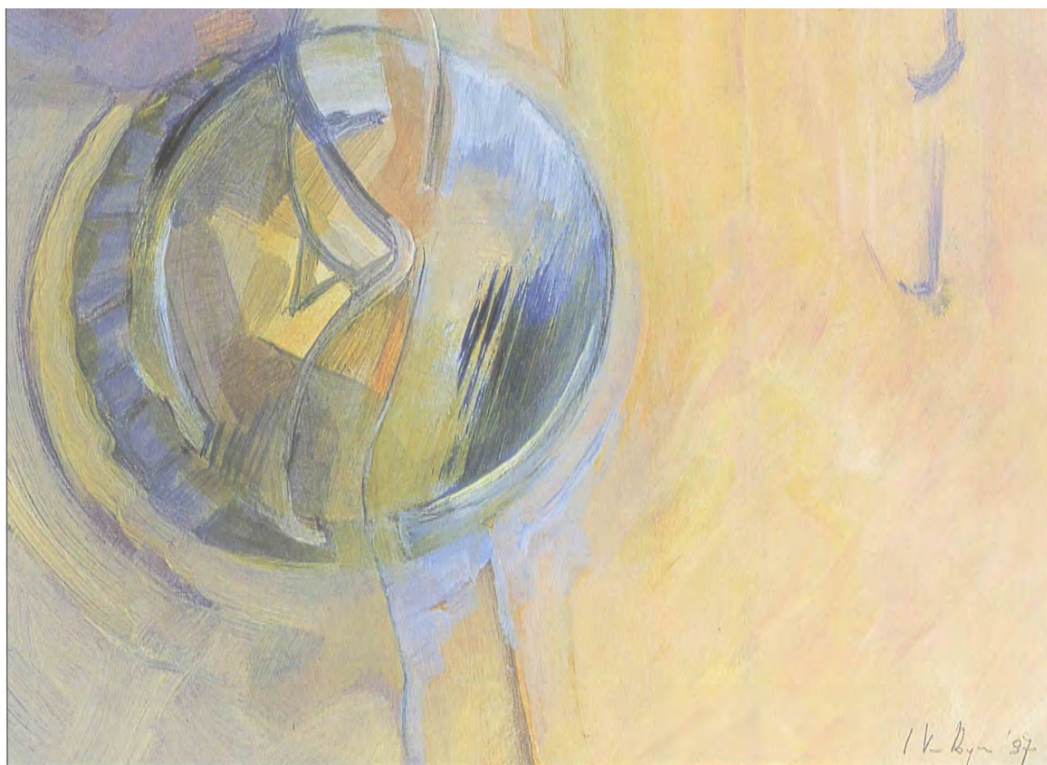
Dit houdt in dat ze

- K
- mensen leren kennen uit de geschiedenis van de kerk, die ingegaan zijn op het roepen van mensen in grenssituaties;
 - de inspiratie en het werk leren kennen en waarderen van congregaties en/of religieuze gemeenschappen;
 - kennismaken met een christen die zich vandaag inzet voor 'de minsten';
 - de inspiratie en het werk leren kennen van organisaties zoals Welzijnszorg en Broederlijk Delen;
 - uitgedaagd worden om zich hiervoor ook te engageren;
- U
- de inspiratie en het werk leren kennen van de congregatie die aan de oorsprong staat van de eigen school;
 - de inspiratie en het werk leren kennen van de patroonheilige van de school en/of de parochie (indien dit hier van toepassing is).

BASISTAAL

Grens, onmacht, levenskracht, genezing,
kansarmoede, mensen met een handicap,
verrijzenis, opstanding, verlossing, bevrijding,
ziekenzorg, Welzijnszorg, Broederlijk Delen,
ziekenzalving, uitvaartliturgie.

Groeien als mens
in kracht ...

een kleurrijke wereld
ligt voor je open
en roept je op
tot leven in overvloed

je mag steunen
op de kracht
van mensen
en van de Geest

SITUERING

Kinderen worden dagelijks overspoeld door allerlei oproepen: ze worden verwacht in de voetbalclub, de balletles, de computerles, de sportkring, de academie, ... Ze 'moeten' van hier naar daar. Ook thuis, in hun familie en op school wordt van hen heel wat verlangd. Soms kunnen ze die oproepen gewoon naast zich neerleggen. Afhankelijk van wie het hen vraagt, zijn ze vaak bereid om een antwoord te geven. Dan komen ze echt in beweging: ze reageren soms heel spontaan; ze zetten zich in; elk op zijn eigen manier is loyaal (om een belofte te houden) t.a.v. mensen die voor hen een betekenis hebben. Ze hebben in hun leven een voorlopig evenwicht bereikt, waarop ze kunnen steunen.

Ze komen in beweging omdat ze willen beantwoorden aan een bepaald ideaal: ze willen zijn als ... Bepaalde figuren uit de sport- en filmwereld fascineren hen zo dat ze er ook veel voor over hebben om op dit 'ideaalbeeld' te lijken. Niet weinigen lopen rond met een pet of T-shirt van en zoals hun idool. In het navolgen van iemand kan men drie fasen onderscheiden: ik wil worden als ... (9 - 12 jaar); ik kom in beweging omdat het moet van de anderen (12 - 14 jaar); ik kom in beweging omdat ik het zelf waardevol vind (14 - 17 jaar).

Men kan deze evolutie herkennen in het navolgen van Jezus.

Kinderen en jongeren komen niet alleen in beweging voor materiële dingen of voor het vervullen van hun eigen wensdromen. Velen van hen zetten zich in vanuit diepere motieven, diepmenselijke waarden, met name voor een gezond milieu, voor rechtvaardiger handelen, voor solidariteit met armen, tegen uitsluiting en racisme, ... in hun eigen kring en in de samenleving.

Wat kan mensen bewegen? Wellicht allerlei motieven, in een geest van medemenselijkheid en rechtvaardigheid. In religieuze zin ervaren mensen dit ook als een bewogen worden, als iets dat hen te boven gaat. De christelijke geloofstraditie spreekt in dit verband over de Geest van God, die mensen raakt en in beweging zet. Zo groeit het koninkrijk van God (het Rijk Gods): nu reeds in dit leven en uiteindelijk wanneer het door God tot voltooiing wordt gebracht. (Zie in dit verband ook het onderwerp 'samen leven tussen werkelijkheid en droom')

Het sacrament van het vormsel viert, duidt en oriënteert deze bewogenheid. Een gevormd christen is geroepen om zich te engageren in woord en daad. Hij wordt gezonden om mee te werken aan Gods Rijk, gezalft om in beweging te komen en anderen in beweging te brengen.

In het zich laten bewegen of in het bewogen worden wordt een mens volwassen.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ontdekken waardoor mensen bewogen worden en hoe ze in beweging komen

Dit houdt in dat ze:

- K - aan de hand van enkele voorbeelden vaststellen en onderkennen hoe mensen beïnvloed en bewogen worden (b.v. actuele modes, trends, stromingen, ...);
- een persoonlijke bewogenheid (van hart en geest) kunnen aanwijzen als bron van 'bewegingen' in de samenleving (zoals: bewegingen voor mensenrechten, Amnesty International, onthaasting, vrede, dierenrechten, ...);
- vragen stellen bij enkele stromingen en bewegingen in de huidige samenleving en daarin

verschillende motieven van bewogenheid onderscheiden, b.v. materiële welvaart, vervulling van dromen, diepmenselijke waarden, ...;

- ontdekken dat het religieuze bij mensen een sterke bewogenheid kan opwekken (aan de hand van enkele voorbeelden: personen, groepen, bewegingen, godsdiensten);

- U
- enkele bewegingen uit het verleden bespreken en naar waarde schatten;
 - vormen van religieus heroïsme en/of fanatisme in heden en verleden bespreken en kritisch beoordelen, b.v. vormen van martelaarschap, sectair geweld.

Kinderen verkennen bij zichzelf en bij elkaar waardoor ze bewogen worden hoe ze in beweging komen

Dit houdt in dat ze:

- K
- verschillende wijzen van bewogen worden bij zichzelf en bij elkaar kunnen onderscheiden: ontroerd worden, moeten van anderen, willen, verlangen, inzien, verontwaardigd zijn, zin hebben, dromen van, ...;
 - kunnen en durven uitspreken of duidelijk maken aan elkaar waardoor ze persoonlijk en/of samen in beweging komen;
 - de bijbels-christelijke term 'roeping' in verband kunnen brengen met bewogen worden;
 - vanuit eigen ervaring herkennen en verwoorden dat wat henzelf of andere mensen als persoon beweegt, - in zekere zin - sterker is, groter is dan henzelf;
 - ervaren en verwoorden hoe 'bewogenheid' een gevoel geeft van echt leven: 'zin', iets om voor te leven, iets wat inhoud geeft aan het leven;
- U
- bewogenheid kunnen omschrijven als een samenspel van impulsen van buitenaf en van binnenuit, van mogen, 'moeten' en willen;
 - de term 'geweten' als appél tot handelen in verband kunnen brengen met bewogen worden en in beweging komen.

Kinderen leren spreken over de heilige Geest van God als bron van christelijke bewogenheid

Dit houdt in dat ze:

- K
- begrippen en beelden als stroming, wind en adem, stuwkracht, beweging, ... leren kennen in het spreken over de God van de Bijbel;
 - herkennen hoe in bijbelteksten in deze betekenis gesproken wordt over de Geest van God, b.v. Gn. 2,7, Ez. 3,12, Ez. 37,14; Jr. 4,11-12, Jl. 2,28 vgl., Hnd. 2,17, Mt. 4,1, Joh. 3, Hnd. 2,1-4;
 - de werking van de Geest leren kennen uit wat in Gal. 5,16-23 'de vrucht van de Geest' wordt genoemd;
 - verkennen hoe Jezus bewogen wordt voor het koninkrijk van God en gedreven wordt door de kracht van de heilige Geest (b.v. in Lc. 4, 16-22);
 - het verhaal van de roeping van Paulus bespreken (Hnd. 9, 1-22);
 - mensen leren kennen die Jezus willen navolgen;
 - ontdekken hoe diepe bewogenheid ook gewekt en gevoed wordt door stilte en gebed;
- U
- de 'bewogen' levensgeschiedenis van de apostel Paulus verkennen;
 - kunnen omschrijven hoe voor christenen God als heilige Geest in hun leven concreet erfahrbaar is.

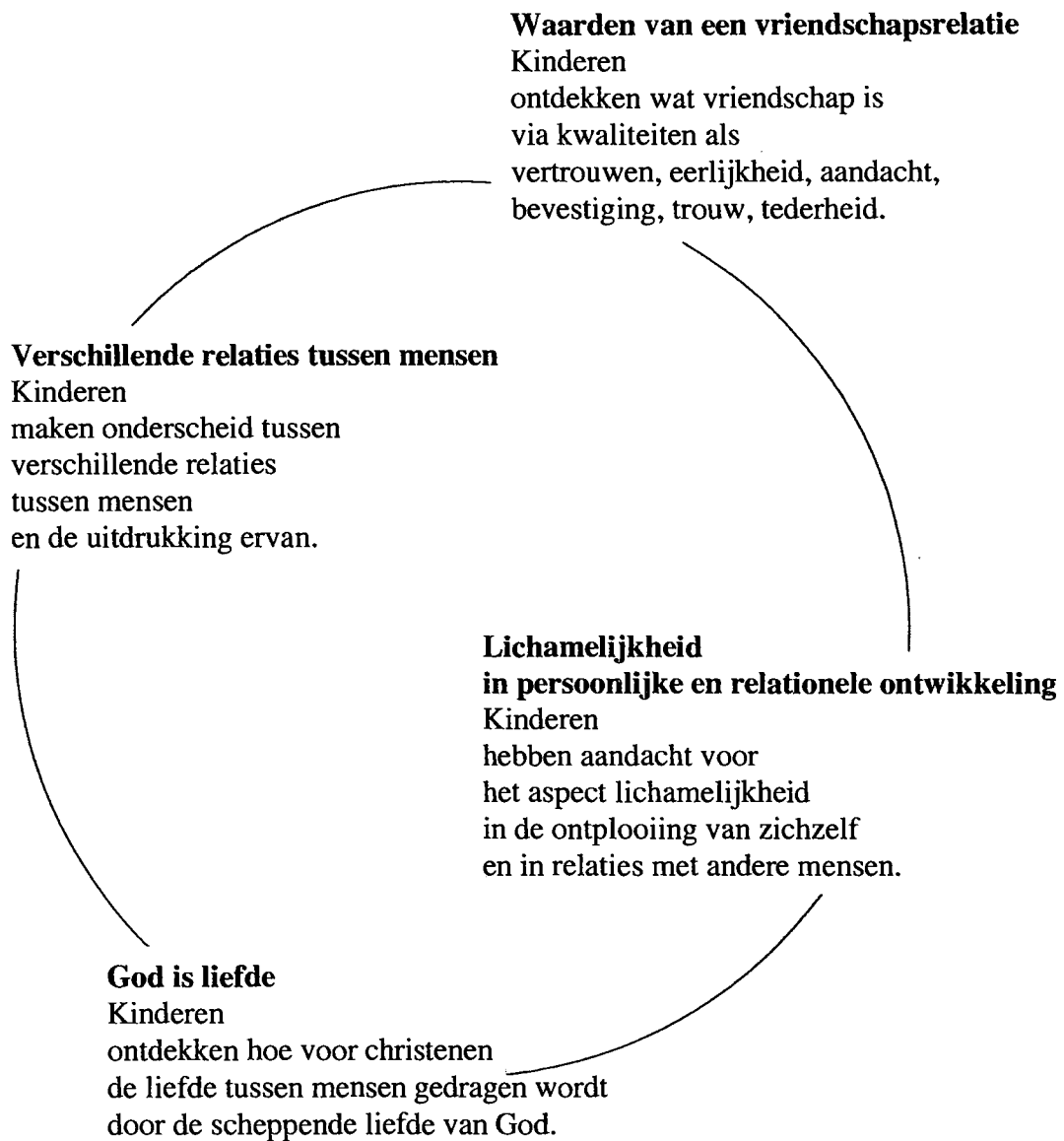
Kinderen ontdekken het vormselsacrament als een deel van de christelijke initiatieritus om in de beweging van de heilige Geest te worden opgenomen

Dit houdt in dat ze:

- K**
- het menselijk fenomeen van religieuze initiatieriten (met name op de drempel van de volwassenheid) verkennen via enkele voorbeelden;
 - de zin en het belang van religieuze initiatieriten inzien en respecteren;
 - weten dat mensen door doopsel, eucharistie en vormsel geïnitieerd worden in de christelijke gemeenschap;
 - de betekenis van het christelijk vormsel kunnen verklaren als een persoonlijke bevestiging van de initiatie;
 - de verwijzing naar de heilige Geest ontdekken in de ritus van het vormsel;
 - het vormsel kunnen typeren als een 'bewogen en gezonden worden door de heilige Geest' om in en vanuit de geloofsgemeenschap christen te zijn;
 - de mogelijkheid overwegen om zich te laten vormen;
- U**
- concrete voorbeelden van 'missie' weten te omschrijven en waarderen als een bijzondere beleving van christelijke bewogenheid.

BASISTAAL

Bewogenheid, roeping,
wind, levensadem,
(heilige) Geest van God, vrucht van de Geest,
koninkrijk van God, Rijk Gods,
initiatie(ritus), vormsel.

SITUERING

Kinderen van de derde cyclus kunnen veel deugd beleven aan elkaars vriendschap. Vriendschap kan voor hen echter ook een bron van verdriet zijn. Sommigen hebben al wel eens een bijzonder 'vriendje' of 'vriendinnetje', waarbij ze de eerste tekenen van 'verliefdheid' ervaren. In al deze relaties speelt het bewustzijn over hun lichaam een grote rol, maar niet noodzakelijk in de strikt erotische of seksuele zin. Dat gebeurt wel meer bij meisjes, die op die leeftijd een lichte voorsprong hebben inzake seksuele en lichamelijke rijpheid. Meisjes, zowel als jongens, zijn als de dood voor spot met lichamelijke kenmerken (zwaarlijvigheid, beugel, bril, ...) en pakken graag uit met hun fysieke mogelijkheden bij sportbeoefening. Ook hebben zij graag lichamelijk contact zonder dat dit seksueel gekleurd is. Hun ontwakende seksualiteit is nog ik-gericht en laat zich nog niet in met de ander. Wel worden zij al nieuwsgierig naar de voortplanting en aanverwante onderwerpen, die zij opvangen in de media, in gesprekken van volwassenen of in 'sterke' verhalen (moppen) op de speelplaats. Seksuele spelletjes komen meestal voort uit verkenning en nieuwsgierigheid. De concrete beleving hiervan hangt grotendeels af van de sfeer terzake bij hen thuis. Vaak kennen zij een ongelijksporigheid inzake lichaamsontwikkeling: op het ene gebied kunnen zij rijper zijn dan op het andere. Belangrijk is ook dat zij een gepaste taal vinden om te spreken over vriendschap, liefde en seksualiteit.

Vanuit de ervaring dat vrienden méér zijn dan speelkameraadjes, kunnen de kinderen de kenmerken van vriendschap en liefde ontdekken: vertrouwen, eerlijkheid, aandacht, bevestiging, trouw, tederheid. Tederheid is eerbied voor de ander als ander: vriendschap en liefde ondanks of zelfs dankzij de verschillen. In de opbouw van relaties leren kinderen het belang én de relativiteit van hun lichamelijkeheid. Lichamelijkeheid en seksualiteit kunnen een plaats krijgen binnen hun beleving van liefde en relaties. Op die manier worden zij ook beschermd tegen de kwetsbaarheid van de lichamelijkeheid.

Kinderen leven ook tussen volwassenen die modellen van liefde tussen man en vrouw voorleven, gehuwd of in een andere samenlevingsvorm. Ze zijn zelf soms al geconfronteerd met stukgelopen liefdes bij hun ouders of bij andere volwassenen.

Gelovige mensen waarderen lichamelijkeheid op basis van hun scheppingsgeloof. Daarom precies verzetten zij zich tegen een dictatuur van de begeerte enerzijds, maar anderzijds ook tegen een enge verbodsmoraal die enkel schuldgevoelens oproept. Het is belangrijk dat kinderen op een evenwichtige manier leren omgaan met hun lichamelijkeheid. Fundamentele houdingen als deugdzaamheid en eerbied leren hen ingaan tegen een verloedering en banalisering van de lichamelijkeheid in onze samenleving en bij hen zelf, precies op de drempel van de puberteit.

Het bevrijdende van de Blijde Boodschap is dat de liefde van God zich realiseert en uitdrukt in de vriendschap en de liefde die tussen mensen groeit. De trouw tussen vrienden is een afstraling van Gods trouw aan de mens. De relaties tussen mensen kunnen gekleurd worden door het voorbeeld van Jezus: respectvol, bevestigend, zachtaardig, geweldloos, opwekkend, eerlijk, consequent, vergevensgezind, ...

Dit onderwerp kan gemakkelijk uitgewerkt worden in relatie met lessen of een project over relationele en seksuele vorming. Op die manier blijven dergelijke lessen of project niet beperkt tot de technische en biologische aspecten van de seksualiteit. Er zijn ook aanknopingspunten mogelijk bij het onderwerp 'anders zijn, ontmoeting'.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen vinden een taal om over de waarden van een vriendschapsrelatie te spreken

Dit houdt in dat ze

- K
- uitdrukken waarom ze bepaalde mensen (vooral leeftijdsgenoten) bijzonder waarderen;
 - onderkennen en verwoorden wat vriendschap is:
 - in verhalen uit jeugdboeken;
 - in bijbelverhalen als: - David en Jonathan (1 S),
- Jezus bij Martha en Maria (Lc. 10, 38-42);
 - verwoorden wat zij ervaren als inbreuken op de vriendschap;
 - leren verwoorden wat echte vriendschap kenmerkt: vertrouwen, eerlijkheid, aandacht, bevestiging, tederheid, trouw - ook over de dood heen, ...;
- U
- ontdekken dat de vriendschap tussen Jezus en Lazarus (Joh. 11) sterker is dan de dood;
 - ingaan op crisissituaties, veroorzaakt door jaloezie, ontrouw, roddels, ...;
 - in gedichten en liederen ontdekken dat mensen vriendschap en liefde als een wonder bezingen.

Kinderen kunnen de aard van relaties tussen mensen onderscheiden

Dit houdt in dat ze

- K
- het verschil zien tussen voorkomendheid, kameraadschap, vriendschap, verliefdheid, echtelijke liefde, ouderliefde, kindliefde, broeder- en zusterliefde, ...;
 - verduidelijken met voorbeelden wat binnen deze relaties de kenmerken van echte liefde zijn: respect, trouw, solidariteit, aandacht, overgave, tederheid, vertrouwen, eerlijkheid, (zelf-)beheersing, vergevingsgezindheid, ...;
 - bespreken waarom mensen huwen;
- U
- zien hoe meisjes en jongens in relaties verschillende accenten leggen.

Kinderen krijgen aandacht voor het aspect lichamelijke in hun persoonlijke en relationele ontwikkeling

Dit houdt in dat ze

- K
- hun eigen lichaam leren waarderen;
 - leren respectvol omgaan met hun eigen lichaam en dat van andere mensen;
 - enkele eigen-aardigheden van de jongen als man en het meisje als vrouw ontdekken en waarderen;
 - kritisch en weerbaar worden t.a.v. banale, eenzijdige of platvloerse voorstellingen van seksualiteit;
 - met voorbeelden de houdingen van deugdzaamheid en eerbied illustreren;
 - lichaamstaal verkennen als uitdrukking van aantrekking en tederheid tussen mensen (erotiek);
- U
- agressieve lichaamstaal onderkennen als hinderlijk voor een goede relatievorming;
 - ingaan op vragen over erotische/seksuele aspecten van verliefdheid;

- verkennen hoe het verschil tussen man en vrouw in andere culturen beleefd wordt;
- zo nodig: vragen kunnen stellen over aspecten van de menselijke seksualiteitsbeleving, b.v. hetero- en homoseksualiteit.

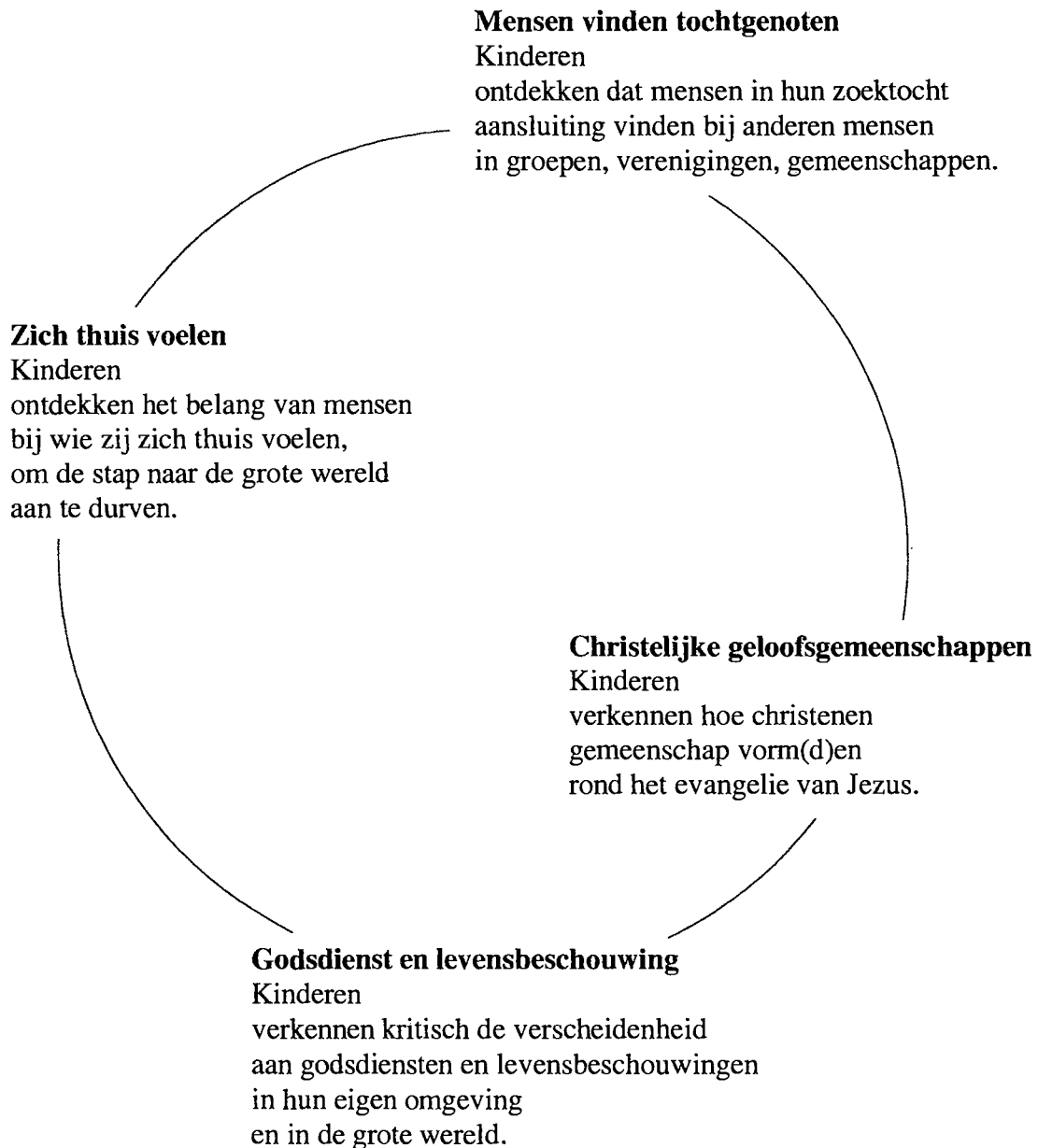
Kinderen ontdekken hoe voor christenen God in mensen de liefde tot leven wekt

Dit houdt in dat ze

- K**
- in de bijbelse scheppingsverhalen lezen
 - dat man en vrouw geschapen zijn voor elkaar, dit wil zeggen gelijkwaardig en in relatie tot elkaar,
 - dat 'man en vrouw' zichzelf ontdekken als 'beeld van God';
 - zien dat de bijbelse scheppingsverhalen mensen oproepen om 'beeld van God' te worden: gelijkwaardig, vruchtbaar en liefdevol;
 - begrijpen dat 1 Joh. 4, 7-12 verband legt tussen de liefde van God, van Jezus en van mensen;
- U**
- in levensverhalen van mensen ontdekken dat liefde die steunt op verbondenheid met God, hen helpt om boven zichzelf uit te stijgen;
 - uit Jezus' boodschap in Joh. 15, 12-13 afleiden dat Hij leefde vanuit Gods liefde;
 - het loflied van Paulus over de liefde (1 Kor. 13, 1-8) lezen en bespreken.

BASISTAAL

Relatie, vriendschap, liefde, tederheid, vertrouwen, eerlijkheid, aandacht, bevestiging, trouw, seksualiteit, erotiek, schepping, voortplanting, 'beeld van God', (zelf-)beheersing, zelfgave.

SITUERING

Op deze leeftijd is groepsvorming belangrijk bij kinderen. Zij willen bij een bepaalde groep horen en hebben daar heel wat voor over: hun uiterlijk, meedoen met de mode, fan zijn van een idool of een groep, ... Ze stemmen daar hun identiteit op af. Op het einde van de basisschool komt de vraag naar de toekomst: de overstap naar het secundair onderwijs. Deze stap lijkt aantrekkelijk, maar brengt ook heel wat aarzeling teweeg. Een groep van mensen bij wie zij zich thuis voelen is dan zeker belangrijk. Een toffe groep kan dat goede gevoel geven erbij te horen, iemand te mogen zijn voor anderen, te mogen genieten van de inzet en de zorg van anderen.

Mensen willen ergens bijhoren, zelfs al was het maar als lid van een fanclub, een sportclub of een virtuele tv-familie. De gemeenschappen waarbij mensen aansluiten hebben iets: een project, een idee, een gevoel van samenhang, een geloof, een vertrouwen.

Groepen leven van bewogen mensen, en andersom leven mensen van groepen waar iets leeft. Het gezin is de eerste groep in het leven van kinderen, levensnoodzakelijk voor het openbloeien. Lukkend en mislukkend zijn gezinnen de plek waar kinderen de basishoudingen leren en beleven van wat het is samen in deze wereld te leven. En vanuit het gezin waaieren zij uit, naar andere groepen en gemeenschappen. Dit is een delicaat onderwerp in de klas: voor een aantal kinderen is het gezin geen 'veilige thuis'. De leerkracht zal vanuit de concrete situatie van de kinderen moeten oordelen wat in de klas bespreekbaar is en wat niet.

Van oudsher hebben geloofsgemeenschappen een belangrijke rol gespeeld in het leven van mensen. Als dragers van zingeving bieden zij een ruimte waar mensen hun diepste verbondenheid met hun God, de diepste grond van het leven, en met elkaar kunnen vieren en voeden en beleven. De kerkgemeenschappen die zich rond Jezus Christus verzameld hebben, zijn daarvan in onze cultuur een heel sterke manifestatie. In alle tijden moeten deze gemeenschappen zoeken hoe zij een veilige leef- en geloofsruimte voor mensen kunnen zijn. Dat lukt niet altijd. Maar telkens opnieuw staan er mensen op die in groepen deze geest (verder) opbouwen.

Wanneer kinderen spreken over 'kerk', komen vooral de uiterlijke aspecten aan bod. Die zijn getekend door het (vaak negatieve) beeld dat de media van de kerk in de huiskamer brengen. Met de kinderen kan de leerkracht op zoek gaan naar het 'waarom' van de kerk van vandaag. Kinderen mogen ontdekken dat een kerkgemeenschap bestaat uit mensen die mekaar vinden, omdat ze geraakt worden door Gods droom met de wereld, zoals Jezus ons die heeft leren kennen.

Zoals elke groep of gemeenschap heeft ook de kerk een aantal regels en afspraken. Dat is dus niet negatief. Dat aspect sluit trouwens goed aan bij de gevoeligheid voor regels bij kinderen van deze leeftijd.

Vandaag horen velen, ook kinderen, levensbeschouwelijk nergens thuis. Het aanbod is nochtans onbeperkt. Daarom hebben leerkrachten die het vak godsdienst geven, vandaag een dubbele opdracht. Zij moeten durven uitspreken wat hen draagt en uitdaagt in het christelijke zingevingverhaal. Tegelijk moeten zij leerlingen begeleiden in het omgaan met het heel ruime aanbod aan kleine en grote zingevingverhalen die vandaag naar de gunst van jongeren (en volwassenen) dingen. In het communicatief proces dat zij op gang brengen en begeleiden bij deze nog heel jonge mensen zullen openheid en kritische zin dé kenmerken moeten zijn. Juist vanuit hun eigen authenticiteit moeten leerkrachten durven vertrouwen geven aan het zoekend volwassen worden van kinderen. Alleen dan kunnen kinderen een eerlijke en vruchtbare dialoog te voeren met iedereen en alles wat hen aanspreekt.

DOELEN (K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen verkennen hoe mensen zich aansluiten bij anderen tijdens hun zoektocht in deze wereld

Dit houdt in dat ze:

- K
 - via verhalen en getuigenissen beluisteren waarom mensen zich aansluiten bij een groep, gemeenschap, vereniging, godsdienst, ...;
 - van gedachten wisselen over wat zij zoeken in de groepen waarbij zij zich zelf aansluiten;
 - verwoorden wat het behoren tot de groep hen bijbrengt en welke bijdrage zij de groep leveren;
 - formuleren wanneer en waarom het goed of niet goed gaat in een groep;
- U
 - kunnen aangeven wat de eigenheid is van groepen waar zij bij horen (voorwaarden tot toetreding, het contract dat men aangaat, spelregels van de groep, instaprituelen, ...).

Kinderen kunnen nadenken en spreken over het belang van mensen bij wie zij zich thuis voelen

Dit houdt in dat ze:

- K
 - verwoorden wat zij voelen wanneer zij denken aan de stap die zij zullen zetten op het einde van de lagere school (aantrekking, aarzeling);
 - ontdekken dat de stap naar de grote wereld heel spannend kan zijn, maar ook pijn kan doen;
 - voor zichzelf en voor anderen uitspreken wat in een groep waarin ze zich thuis voelen, al of niet bijdraagt tot een veilig levensgevoel;
 - leren opkomen voor wat zij de moeite waard vinden, vooral als anderen moeite hebben om hen te begrijpen of te accepteren;
- U
 - de argumenten van hun ouders over 'het goede van thuis' kunnen beluisteren en waarderen en daarop met eigen argumenten kunnen reageren;
 - via inlevingsverhalen en/of rollenspellen reëel voorkomende thuissituaties bespreken en de ingenomen standpunten en gebruikte argumenten beoordelen op hun waarde.

Kinderen ontdekken dat christelijke geloofsgemeenschappen al tweeduizend jaar lang mensen samenbrengen en hen de kans geven ten volle te leven

Dit houdt in dat ze:

- K
 - verwoorden dat het geloof van mensen kleine en/of grote gemeenschappen nodig heeft;
 - inzien waarom de eerste christenen zich "de familie van de Heer" noemden en elkaar "zusters en broeders" noemden;
 - verkennen hoe op grote momenten van de kerkgeschiedenis mensen hun overtuigingen en waarden afstemden op de kern van het evangelie, b.v. de vroeg-christelijke kerk, de armoedebeweging van Franciscus, de hervormingsbewegingen (protestantse en katholieke), de christelijk-sociale beweging (Rerum Novarum), het Tweede Vaticaans Concilie;
 - bespreken hoe en waar de kerk initiatieven neemt om kinderen een eigen plaats te geven in haar midden, b.v. in de liturgie, in de catechese, in het verenigingsleven, ...;
 - hun eigen betrokkenheid in de kerk verwoorden;
 - de structuur van de parochie, het bisdom, de wereldkerk, ... verkennen;

- U - enig zicht hebben op de verscheidenheid van de christelijke kerken;
- kennismaken met mensen en groepen die een trekkersrol spelen in geloofsgemeenschappen.

Kinderen ontdekken hoe een verscheidenheid aan godsdiensten en levensbeschouwingen aan het leven van mensen zin wil geven

Dit houdt in dat ze:

- K - op zoek gaan naar tekenen van aanwezigheid van andere geloofsgemeenschappen in hun omgeving en er zich over informeren;
- de beleving en enkele rituelen van godsdiensten als het jodendom en de islam verkennen;
- kritisch respect opbrengen voor de bewogenheid waarmee mensen hun godsdienst of levensbeschouwing beleven;
- verwoorden wat hen aanspreekt en wat ze vreemd vinden in godsdiensten en levensbeschouwingen;
- U - vragen leren stellen over de merkwaardige verscheidenheid aan zingevingsverhalen in onze cultuur;
- de beleving en enkele rituelen van andere godsdiensten en levensbeschouwingen verkennen.

BASISTAAL

Geluk, veiligheid, openheid, verscheidenheid, respect,
Jezus-beweging, kerk(gemeenschap),
godsdiensten (islam, jodendom),
christendom, katholieken,
"familie van de Heer", "zusters en broeders",
parochie, bisdom, wereldkerk,
rituelen.

SITUERING

Vele kinderen groeien op in een samenleving die in korte tijd op een indrukwekkende wijze de schaarste heeft omgebouwd tot overvloed. De kinderen zelf hebben dit proces niet meegemaakt. Zij worden geboren in een paradijs, dat pretendeert al zijn beloften waar te kunnen maken. Zij zijn de erfgenamen van wat alle generaties voor hen als hun grote droom gekoesterd en beleefd hebben.

Maar wie door het verblindende spektakel heen kijkt, merkt dat dit paradijs ook zijn schaduwplekken kent. Niet iedereen deelt in dezelfde mate in het succes van de 'vooruitgang'. Samenleven in een multiculturele maatschappij is voor vele mensen heel moeilijk. Heel wat kinderen kunnen niet van die overvloed genieten omdat ze op de vlucht zijn voor oorlog en geweld. De structurele onmacht van de Derde en de Vierde Wereld is ook in de klas aanwezig. Meer en meer zelfs begint het paradijs zijn eigen chaos te manifesteren. Het stilt de diepste honger van mensen niet, ook niet van hen die baden in weelde. De prijs die aangerekend wordt, is ontzettend hoog. Sommigen geven zelfs hun dromen op en laten zich leven.

Fundamenteel blijkt dat de droom zich nogal eenzijdig op het materiële vlak gerealiseerd heeft, en vaak ten koste van anderen. Het is voor een aantal mensen moeilijker om vandaag te overleven in een wereld van overvloed dan gisteren in een wereld van schaarste. De armoede van het zijn is groter geworden dan de armoede van het hebben.

Toch blijven heel wat mensen dromen. Hun dromen doen hen weigeren zich neer te leggen bij hun onmacht. Dromen van een betere wereld is geestdrift. Mensen verzetten zich tegen alles wat hun geluk verhindert. Dergelijke dromen vinden we terug in de scheppingsverhalen. Ze zingen de diepste dromen uit en ver-dichten ze tot een geloofsbelijdenis: God droomt in mensen zijn paradijs, een wereld van gerechtigheid en vrede en heelheid van de schepping. Jezus nam deze droom over in zijn visioen van het 'Rijk Gods'.

Ook kinderen zijn dromers. Soms kan de confrontatie met wantoestanden en onrecht bij hen een schok teweeg brengen. Deze schok kan desoriënterend zijn, maar kan hen ook in beweging zetten. Vanuit verhalen, eventueel aangevuld met eigen ervaringen, vormen zij zich beelden van een betere wereld. Vanuit eigen intuïtie en met beelden die zij aan hun omgeving ontleen, creëren zij een paradijs, waarin zij willen binnenstappen en waarvoor zij zich willen inzetten.

Samen dromen met kinderen is belangrijk. Even noodzakelijk is het met hen in de spanning tussen droom en werkelijkheid te gaan staan. Hiervoor hebben zij de steun en het realisme van volwassenen nodig. Voldoende realisme is immers belangrijk om dromen stap voor stap waar te maken. Zo kunnen kinderen zinvol opgroeien in de samenleving van vandaag.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen herkennen in profetische mensen het beeld van een God die met mensen begaan is

Dit houdt in dat ze:

- K - in het levensgetuigenis van mensen als Mahatma Gandhi, Nelson Mandela, Mgr. Oscar Romero, missionarissen, ... verkennen in welke omstandigheden zij hun levenskeuze gemaakt hebben;
- ontdekken dat profeten recht en onrecht aanvoelen en van daaruit geëngageerde keuzes maken;
- ontdekken hoe Jezus zich liet leiden door de droom van het Rijk Gods;

- de profeten leren kennen als mensen die hun levenskeuze interpreteren als een ingaan op de roepstem van God;
- begrijpen waarom mensen die ingaan op Gods droom en roepstem, als 'beeld van God' beschouwd worden;
- de profeet Amos, die onrecht aanklaagde, leren kennen;

- U - enkele psalmen leren kennen als het schreeuwen van de mens én het roepen van God;
- de droom van Lucas over de eerste christenen bespreken in Hnd. 2, 42-47; 4, 32-35; 5,12-16;
- de levensverhalen van heiligen bespreken als voorbeelden van mensen die de geschiedenis konden omkeren door zichzelf te bekeren, b.v. Franciscus, Clara, Don Bosco, ...;
- het verhaal van de roeping van Boeddha bespreken.

Kinderen vormen zich een beeld van de mensenwereld zoals ze die ervaren en dromen

Dit houdt in dat ze:

- K - in concrete beelden beschrijven wat mensen van vandaag en zichzelf het "paradijs" noemen;
- hun eigen beleving van de wereld waarin zij geboren zijn en opgroeien, voor mekaar uitdrukken, met aandacht voor de werkelijkheid van conflict, geweld, oorlog, vluchtelingen, migranten, ...;
- enkele voorbeelden uit de grotere wereld bespreken waarmee zij te maken hebben: b.v. technisch en economisch vernuft, sociale zekerheid, culturele realisaties, ontwikkelingsprojecten, ...;
- met elkaar van gedachten wisselen over wat zij zouden willen veranderen en verbeteren in hun eigen leefsituatie en in de grote wereld;
- U - songteksten en videoclipjes bespreken en beoordelen waarin jongeren hun levensgevoel in deze cultuur uitdrukken.

Kinderen gaan op zoek naar drijfveren en mechanismen die de samenleving maken tot wat ze is

Dit houdt in dat ze:

- K - aan de hand van concrete voorbeelden zoeken welke drijfveren het samenleven van mensen bevorderen, b.v. solidariteit, respect, rechtvaardigheid, caritas, ...;
- aan de hand van actuele informatie verkennen waarom mensen en volkeren wel of geen deel hebben aan de welvaart;
- onderzoeken hoe zij zelf het samenleven van mensen (kunnen) bevorderen;
- onderzoeken hoe zij zelf slachtoffer of aanstoker van geweld en onrecht (kunnen) zijn;
- inzien dat de realisatie van de droom van de ene vaak ten koste gaat van de andere;
- U - op zoek gaan naar hoe en waarom kinderen slachtoffer zijn van sociale en economische wan-toestanden (kinderarbeid, kinderen in de reclame, pesten op school, ...);
- inzien dat de tegenstelling tussen armoede en welvaart, tussen geweld en vrede tegelijk uit de mens komt en tegen de mens ingaat.

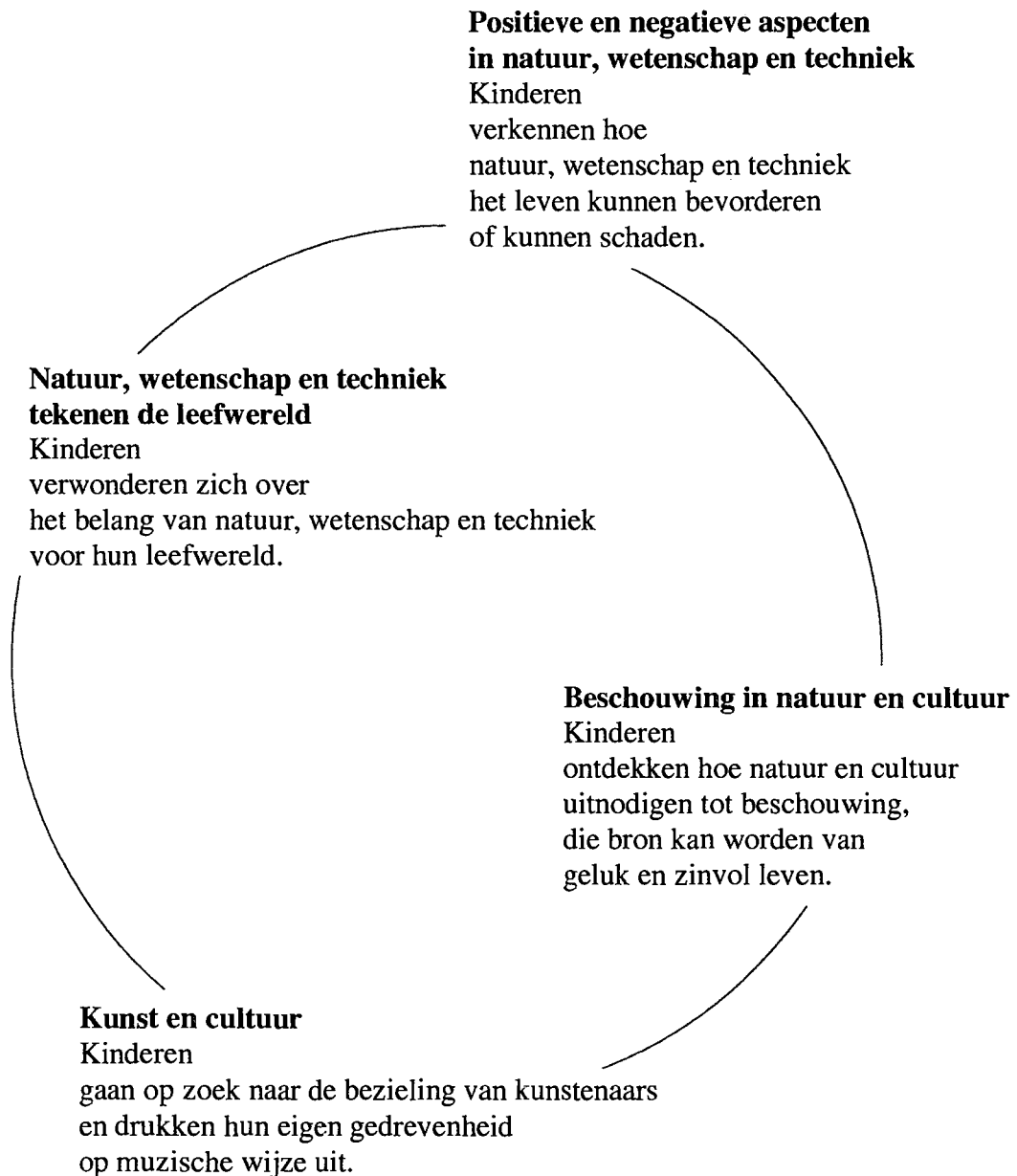
Kinderen begrijpen dat ook zij aangesproken worden om zich te engageren voor de samenleving

Dit houdt in dat ze

- K**
- tot het inzicht komen dat welvaart tot welzijn kan worden, wanneer mensen solidair zijn;
 - ontdekken dat de droom van een betere wereld maar werkelijkheid kan worden doorheen overleg, afspraken, wetgeving, instellingen en diensten, zowel plaatselijk als nationaal en internationaal;
 - in gezamenlijk overleg zoeken welke houding zij kunnen of moeten aannemen tegenover bepaalde maatschappelijke situaties in hun omgeving;
 - de kans krijgen om zelf initiatieven te nemen i.v.m. een concrete situatie;
- U**
- hun ideeën naar buiten brengen en zich daardoor profetisch opstellen;
 - met de klas en de school aansluiten bij initiatieven als Missio, 11.11.11, Vredeseilanden, Welzijnszorg, Broederlijk Delen, Pax Christi, de Damiaanactie,

BASISTAAL

Paradijs, welvaart en welzijn, gerechtigheid, solidariteit, engagement, profeet, profetisch, geroepen worden, beeld van God, Rijk Gods.

SITUERING

Kinderen groeien op in een wereld van wetenschap en techniek. De moderne communicatiemiddelen zijn hen niet vreemd. Zij maken er spontaan gebruik van. De resultaten van techniek en wetenschap lijken haast vanzelfsprekend. Technologische vooruitgang is een “must” in onze samenleving. Heel wat kinderen verkennen graag deze fascinerende wereld.

Ook in de natuur voelen kinderen zich thuis. Bossen, water en stranden zijn een aantrekkelijk speelkader. Heel wat kinderen willen alles weten - eventueel via internet - over sterren, vulkanen, spinnen, dolfijnen, dinosauriërs, sequoia's of sabeltijgers ... Dit alles dient zich aan als een geschenk. Het is er allemaal en het is ter beschikking. Het heeft een mysterieuze oorsprong en zin, die sommige mensen 'schepping' noemen. Dat woord spreekt wetenschappelijke verklaringen niet tegen, maar doet nadenken over 'uiteindelijke' vragen. Vanuit de verbondenheid met de wereld als 'schepping' kan de mens op het spoor komen van het transcendente. In oeroude scheppingsverhalen tracht hij zichzelf te situeren in deze dimensie die alles overstijgt. De wereld verwijst naar een zin die niet zijn eigen ontwerp is.

De natuur houdt mensen - ook kinderen - bezig in verwondering en bewondering. Anderzijds ervaren mensen haar als bedreiging, als chaos, zoals bij overstromingen, aardbevingen en ziekten. Soms zijn mensen ook zelf oorzaak van de wanorde in de natuur en ontstaan er milieuproblemen. Om de wereld woonbaar te maken en te houden, moeten mensen permanent wetenschappelijk onderzoek doen, plannen maken, ze uitvoeren en ze evalueren. De wetenschap evolueert met grote snelheid. Wat gisteren nog opzienbarend revolutionair was, is morgen reeds achterhaald. Dit wijst op de gedrevenheid waarmee wetenschappers werken. Zo willen zij bouwen aan een wereld waar het goed is om te leven, voor zichzelf en voor alle anderen. Heel wat kinderen zijn zeer gefascineerd door de wijze waarop de wetenschap met en in de natuur bezig is. Het is aangewezen in de lessen over dit onderwerp de band te leggen met lessen wereldoriëntatie.

Het kan boeiend zijn deze westerse kijk op de natuur te vergelijken met de visie van sommige andere culturen, die veel meer in harmonie leven met de natuur en die er dan ook veel minder ingrijpend mee omgaan.

Voor wie voeling heeft met het religieuze, openbaart de natuur Gods grootheid, die zo vaak in de psalmen beschreven wordt. Gelovige mensen zien hun arbeid als een scheppings-opdracht: zij weten zich geroepen om op die wijze mee te bouwen aan een wereld die past in de uiteindelijke bedoeling van God. Wetenschap en godsgeloof kunnen elkaars bondgenoten zijn, wanneer de wetenschapper zich ethisch laat leiden door liefde en gerechtigheid. Voor christenen is dit een groeiproces naar het Rijk Gods, waarvan zij de kiemen reeds kunnen waarnemen, en naar de voltooiing daarvan over de dood heen. Wie bezig zijn met natuur en wetenschap, kunnen hierin een weg vinden naar een innerlijke verbondenheid met Schepper en schepping, die grenzen overstijgt. Onethisch bezig zijn met wetenschap, techniek en natuur houdt grote gevaren in. De droom van een leefbare wereld dreigt dan een nachtmerrie te worden, een niet te overziene chaos: economische concurrentie, oorlogen, ...

Kunstenaars bouwen op een eigen manier aan cultuur. Zij beschouwen de werkelijkheid en revolteren tegen wanorde. Zij schilderen, dichten, zingen, boetseren, beeldhouwen, musiceren, dansen en maken films om 'het verhaal van de mens, het verhaal van gave en opgave, orde en wanorde, liefde en chaos, zin en onzin' te beleven, op te roepen, uit te drukken en vorm te geven. Hun bijdrage aan de cultuur is eveneens een weg van innerlijk leven. Kinderen zijn hiervoor heel gevoelig. Op een verrassende manier leggen sommigen de band tussen beschouwing en expressie. Zij staan vaak open voor het werk van kunstenaars. Lessen godsdienst kunnen hier goed aansluiten bij de muzische vorming die in de klas

gegeven wordt.

Via dit onderwerp 'natuur en cultuur' kunnen kinderen op het spoor komen van de spirituele dimensie in hun leven: de wijze waarop zij innerlijk omgaan met wat op hen afkomt. Dat is wezenlijk om staande te blijven in de wereld. Die dimensie opent voor gelovige mensen ook een werkelijkheid die deze wereld overstijgt.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen verwonderen zich erover hoezeer natuur, wetenschap en techniek onze leefwereld tekenen

Dit houdt in dat ze

- K**
- een bruisende activiteit in zichzelf en in de dingen ontdekken;
 - zich laten uitdagen om zich te verwonderen over natuur, wetenschap en techniek;
 - vragen stellen over hun afhankelijkheid van wetenschap en techniek, b.v. stroomuitval, autopech, computervirus, ...;
 - aan de hand van voorbeelden bespreken hoe wetenschap en techniek evolueren als een antwoord op menselijke problemen en behoeften;
- U**
- zich verwonderen over de mens: een deel van de natuur, dat toch niet opgaat in de natuur;
 - spelelementen ontdekken die natuur en techniek bieden.

Kinderen ervaren positieve en negatieve aspecten van natuur, wetenschap en techniek

Dit houdt in dat ze

- K**
- zich verwonderen over de schoonheid van de natuur;
 - met voorbeelden verduidelijken hoe de natuur de plannen van mensen doorkruist;
 - positieve verworvenheden van wetenschap en techniek onderscheiden, bijvoorbeeld in de geneeskunde, ruimtevaart, communicatietechniek;
 - gevaren en negatieve gevolgen van wetenschap en techniek onderkennen;
- U**
- ontdekken hoe mensen proberen milieubewust te leven en daartoe wetenschap en techniek gebruiken;
 - aan de hand van een voorbeeld ontdekken hoe wetenschap en techniek voortdurend oplossingen (moeten) zoeken om eigen inzichten en realisaties bij te sturen.

Kinderen ontdekken dat omgaan met natuur en cultuur ook beschouwend kan zijn en bron van geluk en zinvol leven

Dit houdt in dat ze

- K**
- ontdekken dat voor heel wat mensen geluk en zinvol leven ook afhankelijk zijn van de omgang met natuur en cultuur;
 - de ervaring van de bijbelse mens verwoorden, die in de natuur en de cultuur een spoor ontdekt

van Gods scheppende kracht, b.v. door Ps. 8 te lezen als een lofzang op Gods grote daden;
- ontdekken dat stilte, gebed en beschouwing het werken aan een betere wereld kunnen voeden;
- de kans krijgen om in stilte en gebed de scheppende kracht van mensen (ook van henzelf) te vieren als medewerking aan Gods schepping;

- U
- ontdekken dat wetenschap en techniek ook ethisch geëvalueerd moeten worden in functie van hun dienst aan mens en maatschappij;
 - ontdekken dat een gelovige wetenschapper zijn werk beleeft vanuit een innerlijke kracht;
 - ontdekken hoe sommige godsdiensten en religies op een eigen wijze denken over en omgaan met de natuur;
 - inzien hoe de vergoddelijking van natuurelementen een cultuur van angst en afhankelijkheid kan voortbrengen.

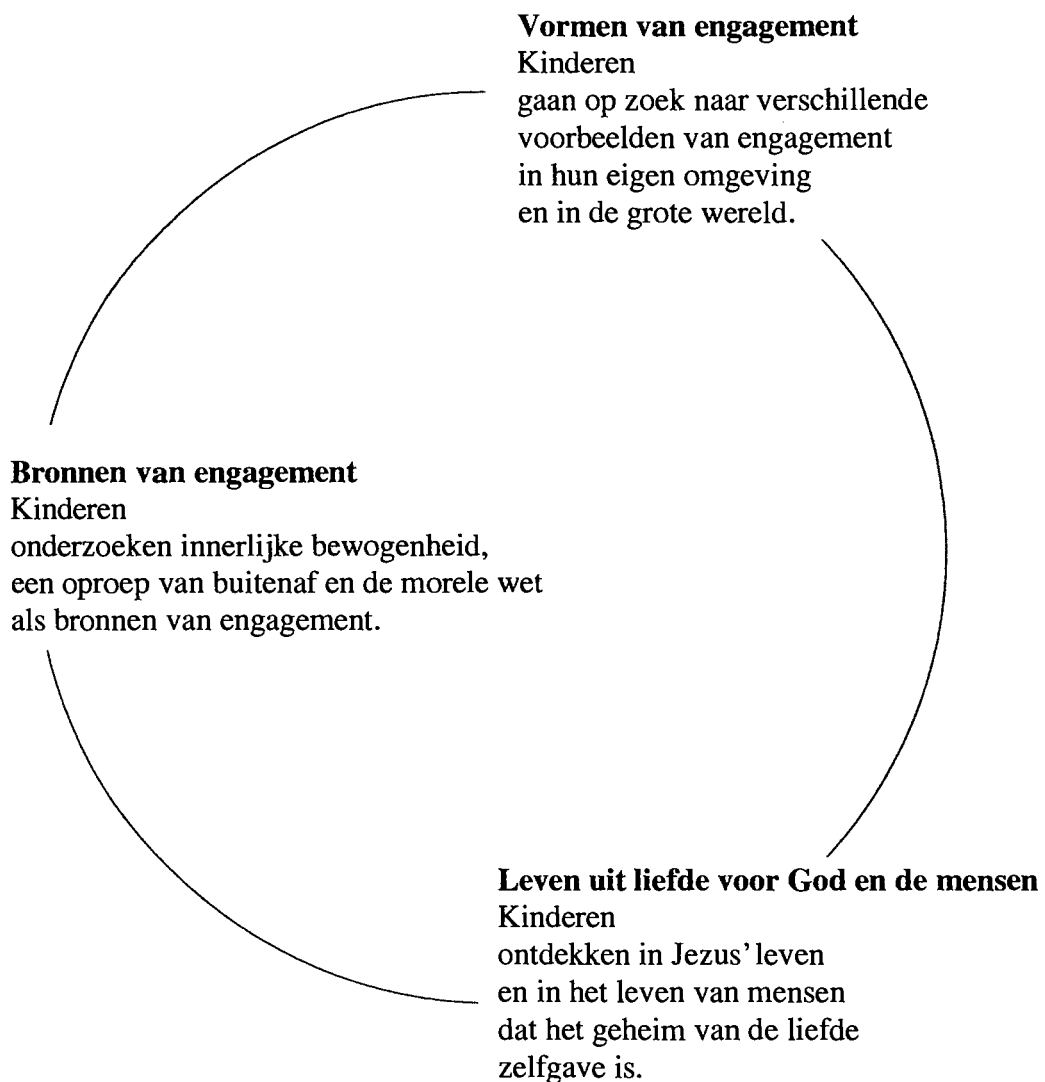
Kinderen verkennen de innerlijke bewogenheid in de wereld van kunst en cultuur

Dit houdt in dat ze

- K
- in verschillende kunstvormen (beeldende kunst, muziek, dans, film,...) op zoek gaan naar de inspiratie van de kunstenaar(s);
 - op zoek gaan naar het mens- en wereldbeeld dat in kunstwerken tot uiting komt;
 - in religieuze kunst de verwijzing naar God ontdekken;
 - de kans krijgen om zelf hun innerlijke beleving uit te drukken op een muzische manier;
- U
- met elkaar in gesprek gaan over de innerlijke bezieling in hun eigen muzisch werk;
 - een hongerdoek, een icoon, een glasraam, een muziekstuk, ... ontdekken als een kunstwerk vanuit een gelovige bezieling;
 - met de klas een gezamenlijk kunstwerk maken n.a.v. een klas- of schoolproject.

BASISTAAL

Natuur, cultuur, wetenschap, techniek, kunst,
innerlijke kracht en bezieling, creativiteit,
chaos, schepping,
milieubewust.

SITUERING

Kinderen ontmoeten in hun eigen leefwereld heel wat geëngageerde mensen: de juf of de meester van de klas, de leesmoeders, de leiding van de jeugdbeweging of andere groepen waarbij kinderen aangesloten zijn, ook wijkcomités, gezins- en familieleden die zich inzetten in de parochie, mensen die zich engageren om de natuur van de streek te beschermen, mensen die zich inzetten voor veiliger verkeer, ... Daarnaast zien ze via de media ook mensen die zich op nationaal of internationaal vlak engageren: inzet voor de derde of de vierde wereld, zorg voor het milieu, verdediging van de mensenrechten, strijd tegen zware ziekten (kanker, aids, ...).

Over zulke engagementen horen kinderen in onze tijd wel heel verschillende klanken. Ze bemerken waardering voor organisaties en mensen die zich in beweging zetten en knap werk leveren. Ze horen ook uitspraken als: "niks voor niks" en "voor wat hoort wat", die tekenend zijn voor een bepaalde mentaliteit. Het is zinvol om dieper op dergelijke reacties in te gaan door te kijken en te luisteren naar mensen die zich inzetten.

Een engagement groeit meestal vanuit een diepe bewogenheid van mensen: een spontane reflex op een concreet probleem, verontwaardiging over onrecht, protest tegen het kwaad in de wereld, ... Mensen die zich dit aantrekken, blijven niet bij de pakken zitten. De kracht die van hen uitgaat, is vaak groot omdat ze niet aan doemdenken doen, hoeveel miserie ze ook zien. Ze zijn de scheppers van een 'nieuwe wereld'. Maar ze kennen ook momenten van twijfel, ontmoediging, ontgoocheling en tegenkanting. Sommige mensen zeggen dat iedereen voor zichzelf moet uitmaken of hij zich engageert of niet. Maar ook een situatie kan tot handelen dwingen. Mensen kunnen in zichzelf een dwingende verantwoordelijkheid voelen. Hier ligt de basis van het geweten. Vaak is ook het voorbeeld van geëngageerde mensen een sterke uitnodiging tot inzet.

In verband met dienen, zich engageren, inzet, zichzelf geven om er voor anderen te zijn, kunnen prachtige verhalen en uitspraken aan bod komen, en dit vanuit verschillende overtuigingen. Rabindranath Tagore schreef: "Ik diende en zag dat dienen vreugde gaf". Kahlil Gibran vertelde ooit: "Je geeft maar weinig als je van je bezit geeft. Alleen wanneer je van jezelf geeft, geef je ten volle". Er zijn ook spreekwoorden als: "Wie geeft wat hij heeft, is waard dat hij leeft". Telkens komt een zelfde gedachte naar voren: echt dienen houdt eigenlijk een stukje zelfgave in, zichzelf relativeren om er ten volle voor de andere(n) te kunnen zijn. In het leven met en voor anderen wordt de mens pas ten volle zichzelf.

Jezus sprak veel over dienen, maar Hij liet het niet bij woorden. Hij deed het zo consequent, zonder omwegen, zo overtuigd van zijn zaak, zo vol vertrouwen in God, dat Hij er zijn leven voor op het spel zette. Op het eerste gezicht is dit een niet-vanzelfsprekende manier om zin te geven aan het leven. Pas na de verrijzeniservaring zijn veel mensen gaan geloven in de kracht en de zin van zijn dienen, en dit tot op vandaag.

Het engagement van Jezus heeft heel wat mensen geïnspireerd en kracht gegeven. Christenen engageren zich persoonlijk en in groep voor allerlei projecten en initiatieven die het leven van mens en wereld willen bevorderen en/of beschermen. Twee sacramenten drukken het persoonlijk levensengagement van mensen uit op een bijzondere manier: het huwelijk en het gewijde ambt (niet enkel op het moment van de viering, maar een leven lang).

Een gelovige beleving van verantwoordelijkheid en engagement steunt ook op een vertrouwen in de toekomst. Hoe beperkt en arm de inzet van een mens ook kan zijn, hoezeer een engagement ook kan mislukken, christenen geloven dat God uiteindelijk alles ten goede keert. Dit vertrouwen is een tegenpool tegen elke vorm van doemdenken.

Dit onderwerp handelt over het engagement van mensen. De innerlijke bewogenheid aan de basis van engagement, komt aan bod in het onderwerp 'bewogen worden en in beweging komen'.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen verkennen verschillende vormen van engagement in hun eigen leefwereld en in de grote wereld

Dit houdt in dat ze

- K
 - zelf vertellen over mensen die zich inzetten voor allerlei activiteiten;
 - enkele nationale en internationale acties leren kennen waarin mensen zich engageren;
 - zich informeren over dergelijke engagementen: bron, doel, inspiratie, middelen, reacties;
 - een genuanceerd waardeoordeel over zulke engagementen met elkaar bespreken;
- U
 - nagaan waarom mensen negatief reageren op engagementen;
 - aan de hand van plaatselijke media een engagementskrant maken over hun omgeving;
 - zelf een actie mee opzetten en een project uitwerken;
 - een jeugdjournaal maken over vormen van nationale of internationale solidariteit.

Kinderen herkennen in het engagement van mensen het antwoord op een uitdaging die van binnen en/of van buiten kan komen

Dit houdt in dat ze

- K
 - in getuigenissen van geëngageerde mensen lezen of horen wat hen beweegt: verontwaardiging, protest, gevoeligheid voor iets, innerlijke dwang, morele wet, ...;
 - het engagement en de bewogenheid bespreken van enkele mensen van vroeger en nu;
 - proberen te verwoorden vanuit welke kracht en motivatie zijzelf zich voor iets inzetten;
 - ontdekken dat engagement weerstand en ontgoocheling kan teweegbrengen, zowel bij zichzelf als bij anderen;
 - leren omgaan met schuldgevoelens en onmacht wanneer zij zich niet of niet voldoende (kunnen) engageren;
- U
 - een minidebat opzetten omtrent de problematiek achter een bepaald engagement, dat na een degelijke voorbereiding.

Kinderen ontdekken dat elk engagement in christelijk perspectief een vorm van zelfgave inhoudt

Dit houdt in dat ze

- K
 - lezen hoe Jezus de Tora (o.a. de 10 geboden) samenvat en verder scherp stelt in zijn 'wet van de liefde';
 - verhalen bespreken waarin Jezus dit vertellend aantoont of voorleeft, zoals: de barmhartige Samaritaan (Lc. 10, 25-37), de rijke jongeling (Mc. 10, 17-22), Zacheüs (Lc. 19, 1-10), een genezing op de sabbat (Mc. 3, 1-6), de reiniging van de tempel (Lc. 19, 45-48), de overspelige vrouw (Joh. 8, 1-11), passages uit de bergrede (Mt. 5-7);

- op basis van die verhalen zien dat Jezus' engagement gedragen werd door liefde voor God en voor de mensen;
- ontdekken dat zich geven aan een ander de basis is van goede relaties (vriendschap, partnerrelaties, collegialiteit, ...);
- weten dat een christelijk engagement steunt op een sterk vertrouwen in de toekomst;
- de beleving van liefdevolle zelfgave herkennen in het sacrament van het huwelijk, het priesterschap, het diaconaat en andere vormen van kerkelijk engagement;
- de religieuze roeping waarderen als een bijzondere wijze om engagement te beleven;
- zien dat mensen zich vanuit verschillende overtuigingen engageren door een vorm van zelfgave;

- U
- verwoorden hoe zij het engagement van Jezus evalueren en waarderen;
 - een voorzichtige en berekenende levenshouding leren evalueren ('voor wat hoort wat'-mentaliteit, ik heb er ook voor moeten werken, als ik het maar goed heb, ...);
 - een schilderij uit de reeks 'Zelfgave' van Felix De Boeck bespreken.

BASISTAAL

Engagement, dienen, helpen,
 verontwaardiging, protest, solidariteit, zelfgave,
 inzet en inkeer, innerlijke bewogenheid,
 christelijk huwelijk,
 kerkelijk engagement, diaconaat,
 priesters, religieuzen.

SITUERING

Kinderen en volwassenen worden geboeid door het spel van dansende vlammen. Anderzijds ondervinden ze ook de verwoestende kracht van het vuur: ze kunnen zich verbranden. Vuur heeft iets aanlokkelijks en tegelijk schrikt het ook af. Vuur is levensnoodzakelijk: men kan niet zonder. Anderzijds is vuur ook leven-bedreigend. Vandaar dat 'vuur' in verscheidene culturen werd en wordt vereenzelvigd met zowel het goddelijke als het demonische. Denken we maar aan de beelden en associaties rond duivel en hel, maar ook aan de vergoddelijking van de zon.

Vuur is een van de vier oer-elementen. De oude Grieken hebben zelfs geprobeerd vanuit dit oerelement het ontstaan en de werking van heel het universum te verklaren. Geen wonder dat dit element de mensen van alle tijden heeft geboeid. Geen wonder ook dat aan dit element 'goddelijke' trekken werden toegeschreven of dat de godheid ermee in verband werd gebracht.

In onze cultuur verdwijnt het vuur als rechtstreeks-waarneembare warmtebron meer en meer uit de gewone leefomgeving. Kachels en fornuizen worden vervangen door centrale verwarming en elektrische kookplaten. Toch blijft de hunker naar de gezelligheid rond het vuur: kampvuur, open haard en barbecue.

Maar, ook al is het waarneembare element 'vuur' op de terugtocht, de werkelijkheid die erachter schuilgaat blijft even actueel. Dat blijkt bijvoorbeeld als we het woord 'vuur' vervangen door 'energie'.

Zo komen we ook dicht bij de bijbelse symboliek van het vuur: het gedreven worden door een innerlijke kracht, die mensen uittilt boven zichzelf en hen een onvermoede levenskracht en dynamiek geeft. Het optreden van de profeten in het Oude Testament en het Pinksterverhaal in het Nieuwe Testament zijn hiervan sprekende voorbeelden. Via de symboliek van het Pinksterverhaal kan de band gelegd worden met het sacrament van het Vormsel. Dit sacrament komt uitvoerig ter sprake in het onderwerp 'Bewogen en in beweging komen'.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen komen vanuit meerzinnige ervaringen met het element 'vuur' de rijke symbolische betekenis ervan op het spoor

Dit houdt in dat ze

- K - eigen ervaringen en ervaringen van anderen in verband met 'vuur' in verschillende situaties bespreken, zoals: vuur in de keuken, haardvuur, kampvuur, vuur van de smeltoven, brand, vulkaan, kaarslicht, fakkeltocht, ...;
- aan deze ervaringen uiteenlopende betekenissen koppelen, zoals b.v. warmte, gezelligheid, licht, bedreiging, onmacht, vernietiging, loutering, zuivering, ...;
- U - in een woordenboek zoeken naar adjectieven en samenstellingen in verband met vuur, zoals: vurig, vurigheid, vuurdood, vuurdoop, ...;

Kinderen herkennen de symboliek van vuur in een aantal rituelen

Dit houdt in dat ze

- K
- de symboliek van vuur verkennen in rituelen van verschillende godsdiensten, zoals: het branden van wierook, lijkverbranding bij de Hindoes, rituelen i.v.m. de zon, brandoffers, ...;
 - de symboliek van vuur verkennen in gebruiken als: het aansteken van de olympische vlam, het aanwakkeren van de vlam op het graf van de onbekende soldaat, ...;
 - het gebruik van vuur als symbool verkennen in de paasliturgie, zoals: het paasvuur, de paaskaars, de doopkaars, ...;
 - weten waarom mensen bij allerlei gelegenheden een kaars aansteken;
 - de symboliek kennen van de fakkel van het humanistisch verbond;
 - de kans krijgen om in een klasritueel de symbolische betekenis van vuur in hun leven uit te drukken;
- U
- volksgebruiken in verband met vuur verkennen, zoals: het ontsteken van kaarsen bij heiligenbeelden en in bedevaartplaatsen, het houden van kaarskensprocessies, het houden van fakkeltochten, het Sint-Jansvuur, het Sint-Maartensvuur,

Kinderen ontdekken de symboliek van vuur in de Bijbel

Dit houdt in dat ze

- K
- in het verhaal van het brandend braambos (Ex. 3) lezen hoe God aanwezig is in 'vuur dat niet verbrandt';
 - begrijpen hoe Mozes door het brandend braambos tegelijk wordt aangetrokken en afgeschrikt;
 - in het exodusverhaal (Ex. 13, 21-22) lezen hoe de nabijheid van God wordt uitgedrukt door het beeld van een vuurzuil die 's nachts voor het volk uitgaat;
 - het Pinksterverhaal (Hnd. 2) bespreken, waarin de heilige Geest wordt gesymboliseerd door 'vurige tongen';
- U
- de roeping van de profeet Jesaja (Js. 6) lezen, waarbij een engel met een gloeiende kool de mond van de profeet 'zuivert';
 - in het boek van de Handelingen en in brieven van Paulus ontdekken hoe deze apostel gedreven werd door een 'heilig vuur';
 - de 'helende' werking van vuur verkennen: vuur dat loutert, zuivert, een nieuw begin mogelijk maakt, ...;
 - de symboliek van het Pinksterverhaal (Hnd. 2) in verband brengen met de viering van het vormselsacrament.

BASISTAAL

Vuur, vurig, licht, warmte,
paasvuur, paaskaars, doopkaars,
heilige Geest, vurige tongen.

SITUERING

In onze beeldcultuur is het voor kinderen lang niet meer vanzelfsprekend dat een boek een verregaand impact op mensen kan hebben. Vooraleer in te gaan op de inhoud van de Bijbel dienen zij dus eerst nog te ontdekken welke rol boeken in het algemeen en 'heilige boeken' in het bijzonder in het leven van mensen kunnen spelen. Foto- en collageboeken of dagboeken zijn wellicht daartoe een goede instap. De boeken waarmee zij op de basisschool kennismaken, roepen vooreerst ontspanning en avontuur op en in tweede instantie gespecialiseerde informatie (leerboeken, naslagwerken, hobbyboeken). Dat laatste zal in de nabije toekomst echter meer op internet te vinden zijn dan in de bibliotheekkast. Een geslaagde inwijding in de Bijbel zal dan ook grotendeels afhangen van de poging om in de lessen taal en wereldoriëntatie het inzicht in de wereld van het boek te verruimen en te verdiepen. Het werken rond de betekenis van boeken in het leven van kinderen wordt in dit onderwerp grotendeels in de uitbreiding aangegeven. Wanneer dit gebeurt in andere lessen, moet dit niet in de godsdienstlessen herhaald worden.

Eeuwenlang hebben menselijke culturen (niet alleen godsdiensten) zichzelf opgebouwd in mondelinge en - neergeschreven verhalen. Elke generatie kon zich herbronnen om met de overgeleverde inzichten en intuïties op nieuwe uitdagingen van het leven in te gaan. Elke cultuur heeft zijn 'klassiekers'. Heilige boeken spelen in vele godsdiensten een belangrijke rol. Al deze boeken bevatten, naast een pak geschiedenis die men nooit wil vergeten, ook grote mythen, legenden en epische verhalen waarmee de mensheid steeds getracht heeft greep te krijgen op de werkelijkheid en het mysterieuze van het bestaan uit te drukken of op te roepen. De interesse voor 'heilige boeken' en voor de Bijbel in het bijzonder, kan dus maar groeien vanuit het omgaan met de zinragen uit het dagelijks leven, de contrastervaringen van lijden en dood, de diepste gronden voor de keuze tussen goed en kwaad, de eeuwige drang van de mens om te leven, te overleven en samen te leven. Heel wat levensvragen uit de reeds behandelde onderwerpen zijn ook vanuit bijbelverhalen belicht, o.a. het vermoeden van een transcendente werkelijkheid, die in de godsdiensten als een Aanwezigheid of als een persoonlijke God gezien wordt. De Bijbel bevat ontelbare geloofsgetuigenissen, die kinderen op weg kunnen zetten om na te denken en met elkaar te spreken over wat geloven vandaag voor mensen (voor hen) kan betekenen.

Het zgn. Oude Testament is in hoge mate een 'cultuurscheppend boek'. Het is een verzameling van oeroude mythen en legenden, maar ook van geschiedschrijving, strijdlectuur (profeten) en wijsheidsboeken, die allemaal gedurende eeuwen bewerkt en herschreven zijn vanuit het vertrouwen: 'Er is maar één God'; Hij heet 'Ik-ben-die-ben' en 'Ik-zal-er-altijd-zijn-voor-u' (Jahwe); 'Hij heeft mede onze geschiedenis gemaakt, ons bevrijd uit slavernij en ballingschap en zal dat altijd blijven doen!'. Het Nieuwe Testament bevat de enthousiaste verhalen van christenen over hun joodse Voorganger, Jezus van Nazaret. Hij beleefde zijn voorvaderlijk geloof op zo'n uitzonderlijke wijze, dat zijn leerlingen in Hem de bevrijdende Aanwezigheid van God gewaar werden en Hem dan ook 'Zoon van God' noemden. Jezus leerde ons God als een Vader kennen, uit wiens levenwekkende liefde het Rijk van God onder de mensen ontstaat, tot over de dood heen. Beide delen van de Bijbel willen dus geen objectieve verslagen van historische gebeurtenissen zijn, maar modellen van hoe men leven en werkelijkheid gelovig kan interpreteren.

De Bijbel is geschreven door mensen die in God geloven en zich door Hem in beweging lieten brengen. Kinderen kunnen bewondering krijgen voor de diepmenselijke manier waarop zij dat deden. Ook voor de rijke literaire vormen en symbooltaal die zij vonden om het onuitsprekelijke van hun ervaring zegbaar te maken, ter inspiratie van alle komende generaties. Bijbelverhalen leren ons de taal van het geloof spreken. Op die wijze leren kinderen de Bijbel kennen als een bijzondere kennismaking (ontmoeting) met God, of als 'zijn Woord' dat ons in beweging zet. De bewogenheid van de bijbelse mensen zet lezers en toehoorders van vandaag aan om zelf in beweging te komen. Deze bewogen mensen kunnen zo de droom van God in de wereld van vandaag telkens opnieuw realiseren.

beweging te komen. Deze bewogen mensen kunnen zo de droom van God in de wereld van vandaag telkens opnieuw realiseren.

In dit leerplan worden de termen gebruikt die voor christenen het meest vertrouwd zijn: 'het Oude en het Nieuwe Testament'. Deze terminologie heeft niet de bedoeling te zeggen de het jodendom 'oud' of 'verouderd' is of dat de christenen zich boven de joden plaatsen. In een aantal publicaties worden ze vervangen door 'Eerste en Tweede Testament'. Het is goed dat de kinderen op een gepaste wijze gebruik leren maken van deze terminologie.

Dit onderwerp hoeft niet in één geheel uitgewerkt te worden in de derde cyclus. In elk onderwerp komen bijbelverhalen aan bod. Naar aanleiding daarvan kan stap voor stap een kijk op de Bijbel, zoals hij hier wordt voorgesteld, met de kinderen opgebouwd worden. Bij het lezen of vertellen van bijbelverhalen kunnen de kinderen ook het bijbelboek beter leren kennen: de delen, hoofdstukken, verzen, een tekst opzoeken, enz.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen ontdekken dat een boek een bijzondere betekenis kan hebben in hun leven

Dit houdt in dat ze:

- K - concrete verhalen vertellen die hen geholpen hebben om “groot” te worden;
- U - enkele boeken bespreken die een rol spelen (hebben gespeeld) in hun leven of in dat van andere mensen;
 - verwoorden welke waarden en inzichten er “meegegeven” worden in avonturenboeken, naast de (ont)spanning;
 - enkele succesvolle jeugdauteurs evalueren op basis van de waarden of de levensvragen die zij in hun boeken aan bod laten komen;
 - kennismaken met enkele beroemde boekwerken of auteurs die een rol spelen (gespeeld hebben) in de samenleving of zelfs de geschiedenis veranderd hebben.

Kinderen zien in dat mensen in hun verhaaltradities en “heilige boeken” een godsdienstige kijk op het leven verwoorden en doorgeven

Dit houdt in dat ze:

- K - ontdekken hoe mensen in allerlei culturen verhalen vertellen om hun levenswijsheid door te geven van generatie op generatie;
 - de herkomst (volk, godsdienst) van enkele “heilige boeken” (o.a. de Thora, de Koran, de Bijbel) kennen;
 - enkele godsdienstige inzichten uit “heilige boeken” bespreken, die voor de gelovigen van de betrokken godsdiensten oriënterend zijn (b.v. uit de Thora: het verbond tussen God en Israël; uit de Koran: Allah is de enige God; uit het evangelie: God doet mensen opstaan, ook uit de dood);
 - ontdekken hoe "heilige boeken" mensen in beweging zetten;
 - weten dat er in het Oude Testament drie grote delen zijn: Thora, profeten, wijsheidsboeken;
 - weten dat er in het Nieuwe Testament 4 evangeliën zijn, brieven en andere boeken;
 - respectvol omgaan met “heilige boeken”;

- U - kennismaken met rituelen van eerbied waarmee godsdiensten hun 'heilig boek' omgeven (o.a. joden met de Thora, moslims met de Koran, christenen met het evangelie);
- een mythisch verhaal (b.v. uit de Germaanse, de Griekse, de hindoeïstische of de indiaanse mythologie) interpreteren als een (godsdienstig) antwoord op een levensvraag.

Kinderen onderkennen in verhalen uit het Oude Testament de godsdienstige zingeving van de joodse geschiedenis

Dit houdt in dat ze:

- K - verkennen hoe het Exodusverhaal spreekt over Gods bevrijding van mensen in alle tijden;
- lezen hoe de profeet Elia de trouw aan de Thora aan het joodse volk voorhoudt als 'levenslijn' in slechte tijden;
- ontdekken dat het Oude Testament voor Jezus, zowel als voor de evangelisten, het 'heilig boek' is;
- raakpunten ontdekken tussen christenen, joden en moslims door gemeenschappelijke elementen in hun heilige boeken;
- inzien dat joden bezwaar kunnen hebben tegen de term 'Oude' Testament en dat daarom ook over het 'Eerste Testament' gesproken wordt;
- enkele belangrijke personen en gebeurtenissen situeren op een tijdlijn;
- U - de symbooltaal van een mythisch verhaal uit het O.T. (b.v. Ark van Noach, Toren van Babel, ...) begrijpen.

Kinderen verkennen het Nieuwe Testament en herkennen daarin het geloof in en het enthousiasme voor Jezus en zijn boodschap

Dit houdt in dat ze:

- K - weten dat het Nieuwe Testament een getuigenis is van het geloof in Jezus Christus;
- inzien dat de term het 'Nieuwe' Testament voortbouwt op het Oude Testament;
- het jood-zijn van Jezus verkennen;
- onderscheid maken tussen woorden en verhalen van Jezus (b.v. parabellen) en verhalen over Jezus (b.v. genezingsverhalen);
- bespreken hoe het verhaal van Jezus Gods bevrijding in het leven van mensen aanwezig brengt;
- verwoorden dat de verrijzenis van Jezus voor de evangelisten de bevestiging en de vervulling van zijn levenskeuze was;
- in de pinkstertoespraak van Petrus (Hnd. 2) ontdekken dat het paasgeloof de leerlingen in beweging zette, o.a. om over Jezus te beginnen vertellen;
- U - een parabel over het 'Rijk van God' kunnen begrijpen als een metafoor voor een samenleving die Gods Liefde tracht te verwezenlijken;
- de beeldtaal van een N.T.-wonderverhaal ontdekken, b.v. de bruiloft te Kana (Joh. 2, 1-12), de storm op het meer (Lc. 8, 22-25);

Kinderen ontdekken de Bijbel als bron van kerkelijk leven en van cultuur

Dit houdt in dat ze:

- K**
- kort kennismaken met:
 - de plaats van de Bijbel in de liturgie (woorddienst),
 - de betekenis van de homilie (de Bijbel interpreteren en actualiseren),
 - bijbelse verhalen achter enkele hoogtepunten uit het kerkelijk jaar (b.v. advent, Kerstmis, veertigdagentijd, Goede Week, Pasen, Pinksteren, Hemelvaart),
 - de bijbelse achtergrond van enkele sacramenten (b.v. doopsel, eucharistie, ziekenzalving);
 - bijbelse wortels ontdekken van vormen van maatschappelijke dienstbaarheid (b.v. ziekenzorg) en bewogenheid (b.v. advents- en vastenacties);
 - enkele bijbelse taferelen herkennen in de beeldende kunst (b.v. glasramen, schilderijen) en in de muziek (b.v. Matteüs-passie, The Messiah, negro-spirituals, kerkliederen);
 - enkele bijbelverhalen uitkiezen die zij belangrijk vinden voor alle mensen;
 - ontdekken dat mensen in de Bijbel inspiratie vinden voor hun dagelijks leven;
- U**
- de bijbelse herkomst van het 'weesgegroet' en het 'onzevader' kunnen aanduiden;
 - enkele bijbelse symbolen uit de christelijke cultuur en iconografie herkennen (b.v. Gods aanwezigheid in het tabernakel = de tent van Jahwe, het kruis, vijf broden en twee vissen, de duif, het lam, ...);
 - in een leerwandeling in de plaatselijke kerk of kapel zoveel mogelijk bijbelse verwijzingen herkennen;
 - enkele bijbelse spreuken, zegswijzen of beelden kunnen noemen die in de dagelijkse omgangstaal leven (b.v. "van Pontius naar Pilatus lopen", "zijn kruis dragen", ...);
 - filmkunst leren kennen die teruggaat op bijbelse thema's of verhalen.

BASISTAAL

Heilige boeken, Bijbel, Thora, Koran,
Oud Testament, Eerste Testament,
Nieuw Testament, Tweede Testament,
verbond, Gods aanwezigheid, het Woord,
evangelie, de vier evangelisten: Matteüs, Marcus, Lucas, Johannes,
brieven van Paulus en andere apostelen,
verhalen, parabellen, beelden, symbolen,
bevrijding, opstanding,
woorddienst, homilie.

SITUERING

Met het onderwerp 'liturgisch en pastoraal jaar' worden twee aspecten van het kerkelijk jaar aangegeven. Kinderen ervaren het kerkelijk jaar vooral door de grote feesten, waarbij een aantal van hen deelnemen aan de liturgie. Daarnaast brengen sommige periodes van het kerkelijk jaar ook pastorale activiteiten op gang: de zorg voor armen in de eigen samenleving, de zorg voor mensen in de derde wereld, de betrokkenheid bij jonge kerken, ...

In de godsdienstlessen in de basisschool leeft men doorgaans sterk mee met het liturgisch en pastoraal jaar. Ook al is het duidelijk dat de meeste kinderen niet echt betrokken zijn in de liturgie op de parochie, toch spreken de grote (kerkelijke) feesten hen sterk aan. Allerlei gebruiken in het gezin en de invloed van reclame en media zorgen ervoor dat een aantal feesten niet onopgemerkt voorbijgaan. Het is goed in de godsdienstlessen voldoende aandacht te besteden aan wat de kinderen in dit verband meemaken.

Het is de bedoeling om in de godsdienstlessen een verantwoorde godsdienstige benadering van de grote feesten aan bod te laten komen. Folkloristische en andere gebruiken zijn bij de kinderen bekend. De oorspronkelijke betekenis ervan is meestal vreemd voor hen. Reclame en media brengen de grote feesten in de aandacht. Vaak is het nodig om commerciële 'luchtbellen' te doorprikken die via reclame en media worden opgedrongen. Een godsdienstige benadering van feesten kan zeer goed samengaan met activiteiten in de leergebieden wereldoriëntatie en muzische vorming.

Sommige feesten vallen buiten de schooltijd: Kerstmis en Pasen, bijvoorbeeld. Met de klas kan dus niet zomaar een echte kerstviering of paasviering gehouden worden. Wel kan men kinderen de kans geven om in een viering of gebedsmoment uit te kijken naar die feesten.

Voor elke cyclus van de lagere school wordt het liturgisch en pastoraal jaar benaderd vanuit een specifieke invalshoek.

In de derde cyclus is het de bedoeling dieper in te gaan op de geloofsinhoud van de kerkelijke feesten. Via de schriftlezingen die bij de feesten horen, wordt de band gelegd met het leven van Jezus. De cyclus van de natuur legt de band met heidense en voorchristelijke feesten. In het bijzonder wordt verwezen naar de joodse wortels van het liturgisch jaar. Dit kan vertellenderwijs gebeuren, zodat de kinderen zich kunnen inleven in de dynamiek van een aantal belangrijke joodse gebeurtenissen.

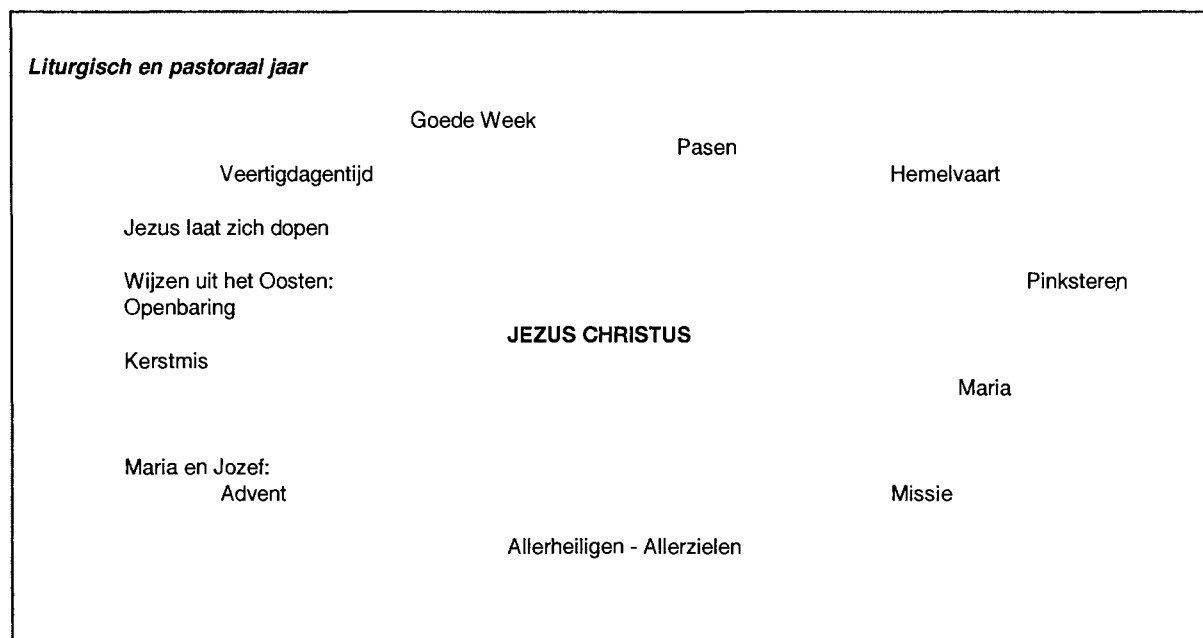
Doorheen het liturgisch en pastoraal jaar wordt het accent gelegd op actualisatie en inzet. Daarom is de aandacht voor projecten van Welzijnszorg en Broederlijk Delen zo belangrijk. Er zijn echter ook andere wegen om deze accenten te beklemtonen: b.v. een geactualiseerde kerststal of kruisweg, of het bekijken van kerststallen en kruiswegen van over de hele wereld.

In de derde cyclus van de lagere school kunnen de kinderen ook kennismaken met de drie cycli van bijbelteksten, die doorheen het A -, B - en C - jaar gelezen worden in de eucharistie.

Tenslotte stellen kinderen op deze leeftijd ook heel wat vragen: waarom elk jaar hetzelfde feest vieren? waarom zijn gelovigen verplicht om naar de Mis te gaan? waarom telkens over Jezus vertellen, ook al kennen we die verhalen al? Deze vragen nodigen uit tot reflectie.

SCHEMA

Het schema van de eerste cyclus wordt hier grondig geanalyseerd, in combinatie met het onderwerp 'Bijbel'. Daarbij wordt ook het cirkelschema van het liturgisch en pastoraal jaar meer indringend besproken.

DOELEN

(K = kern; U = uitbreiding)

Kinderen kunnen de advent duiden als tijd van voorbereiding op Kerstmis

Dit houdt in dat ze

- K**
- de symbolen van de advent (b.v. adventskrans, groen, rood, kaarsen, groeiend licht, ...) herkennen in verhalen over voorchristelijke natuurfeesten;
 - enkele teksten van profeten lezen uit de liturgie van de zondagen van de advent;
 - Johannes de Doper leren kennen, zoals hij ter sprake komt in de liturgie van de advent;
 - de band ontdekken tussen advent, Kerstmis en de inzet van christenen voor mensen in de vierde wereld;
- U**
- Maria leren kennen als gelovige vrouw in deze verwachtingstijd;
 - werken rond het concrete thema dat door de actie Welzijnszorg centraal wordt gesteld.

Kinderen begrijpen Kerstmis als het feest waarin christenen hun ervaring van 'God wordt mens' vieren

Dit houdt in dat ze

- K
 - de kerstverhalen (Lc. en Mt) lezen als verhalen waarin christenen hun geloof in Jezus als de Messias, de Zoon van God, uitdrukken en niet als historische verhalen;
 - kritisch bespreken hoe de eigenlijke kern van het kerstfeest omkaderd is met folklore, sfeerscheping, gezelligheid;
 - de band leggen tussen de actie Welzijnszorg en Kerstmis;
- U
 - kennismaken met het Diwalifeest bij de hindoes en het Chanoekafeest bij de joden (ook lichtfeesten);
 - de kern van het kerstfeest ontdekken in andere culturele, sociale en klimatologische contexten;
 - geactualiseerde kerststallen maken, d.i. figuren en decor vanuit de actualiteit aankleden en inkleden.

Kinderen kunnen de veertigdagentijd duiden als tijd van voorbereiding op Pasen

Dit houdt in dat ze

- K
 - de veertigdagentijd ontdekken als een 'woestijntijd', waarin christenen zich voorbereiden op het paasfeest door te bidden, soberder te leven, aandacht te hebben voor de medemens en stappen van bekering te zetten;
 - het ritueel van het askruisje verkennen (vergankelijkheid en relativiteit van alles wat leeft);
 - de actie Broederlijk Delen in de veertigdagentijd leren kennen als zinvol initiatief van solidariteit met medemens in de derde wereld;
 - naar aanleiding van de actie Broederlijk Delen, de band zien tussen de veertigdagentijd als voorbereiding op Pasen en het engagement van christenen voor mensen in de derde wereld;
- U
 - de beleving, de duiding en rituelen van het vasten verkennen in de islam, in het christendom en bij de joden;
 - ontdekken hoe kinderen, jongeren en volwassenen in de plaatselijke kerkgemeenschappen de veertigdagentijd beleven;
 - werken rond het concrete thema dat door de actie Broederlijk Delen centraal wordt gesteld;
 - een geactualiseerde kruisweg maken, d.i. personen en decor inkleden en aankleden vanuit de actualiteit.

Kinderen leren de betekenis van de Goede Week en Pasen kennen

Dit houdt in dat ze

- K
 - in de verhalen over de laatste dagen van Jezus (de Goede Week) ontdekken waar het bij Hem in wezen om te doen was;
 - in de verrijzenisverhalen de overtuiging van de christenen herkennen dat God de levenskeuze en de levensgave van Jezus bevestigt;
 - de joodse achtergrond van het christelijk paasfeest leren kennen: het Pesach-feest;
 - de paasboodschap herkennen in het verhaal van de leerlingen van Emmaüs (Lc. 24, 13-35);

- U - op een creatieve wijze werken met de paassymbolen: o.a. paasvuur, paaskaars, doopwater, eventueel ook paaseieren;
- op een creatieve wijze werken met tekens van leven in de natuur (lente).

Kinderen leren de betekenis van Hemelvaart kennen

Dit houdt in dat ze

- K - het hemelvaartverhaal (Hnd. 1,1-11) ontdekken als een afscheidsverhaal dat de verschijningsverhalen na Pasen afsluit;
- de belofte 'Gij zult kracht ontvangen van de heilige Geest' interpreteren als 'Gij zult vurig worden, bewogen worden door ...' (zie onderwerpen 5 en 10);
- U - de opdracht om getuigen te zijn interpreteren als een appèl tot engagement;
- de verbinding maken tussen Hemelvaart en het Rerum Novarumfeest van de christelijke arbeidersbeweging.

Kinderen leren de betekenis van Pinksteren kennen

Dit houdt in dat ze

- K - in het pinksterverhaal (Hnd. 2, 1-13) de vervulling van de belofte van het hemelvaartverhaal ontdekken;
- het enthousiasme waarderen waarmee de apostelen en andere mensen zich door God (Gods kracht, Gods Geest) laten bewegen om mee te werken aan zijn Rijk;
- de viering van het pinksterfeest als een jaarlijkse vernieuwing van dat enthousiasme ontdekken;
- de band zien tussen het pinksterfeest en het sacrament van het vormsel;
- U - de symboliek van het pinksterverhaal, (nl. vuur, wind en talen) doortrekken naar hun eigen leven;
- het boek Handelingen verkennen als een relaas over 'hoe de Geest de eerste christenen in beweging heeft gebracht';
- het vormsel zien als een bevestiging van hun eigen verantwoordelijkheid en hun verbondenheid met de Kerk;
- de relatie leggen tussen het bijbels Babelverhaal in Gn. 11 (verscheidenheid onder de mensen) en het pinksterverhaal in Hnd. 2, 1-13 (eenheid onder de mensen).

Kinderen maken het onderscheid tussen Allerheiligen en Allerzielen

Dit houdt in dat ze

- K - Allerheiligen kunnen duiden als het feest van verbondenheid met alle mensen die leefden en leven vanuit het evangelie;
- enkele 'heiligen' (hun patroonheilige, bekende heiligen, ...) leren kennen via de waarden die ze beleefden;
- weten dat de christelijke geloofstraditie getuigt van haar geloof in een leven over de dood heen;

- Allerzielen kunnen duiden als de gedachtenis aan en uitdrukking van de verbondenheid met de mensen uit eigen omgeving die gestorven zijn;
- Allerheiligen en Allerzielen kunnen duiden als gedachtenis aan mensen die voortleven bij God;
- stil kunnen worden bij de gedachtenis aan mensen die gestorven zijn;

- U
- zien dat de waarden waarnaar bepaalde heiligen leefden, ook nu belangrijk zijn;
 - de levenswijze van enkele heiligen toetsen aan bepaalde evangelieteksten die ze kennen;
 - zien dat mensen in alle culturen hun overledenen gedenken in rituelen en symbolen;
 - via beelden en verhalen enkele dodenrituelen, ook uit andere culturen, leren kennen.

Kinderen leren Maria kennen als een bewuste, gelovige vrouw

Dit houdt in dat ze

- K
- enkele passages uit het evangelie lezen, b.v. de boodschap aan Maria (Lc. 1, 26-38), de opdracht van Jezus in de tempel (Lc. 2, 22-39), de twaalfjarige Jezus in de tempel (Lc. 2, 41-52), Maria bij het kruis (Joh. 19, 25-27), ..., waarin ze Maria leren kennen als een bewuste, joods-gelovige vrouw;
 - begrijpen dat Mariafeesten gegroeid zijn vanuit de eeuwenlange gelovige waardering voor en verering van Maria;
- U
- zoeken welk beeld van Maria duidelijk wordt in het Magnificat (Lc. 1, 46-55);
 - weten dat gelovige mensen hun vertrouwen in Maria uitdrukken in bedevaarten, kapelletjes, processies, de rozenkrans, gebeden, liederen, ...;
 - enkele titels voor Maria kunnen toelichten, b.v. Moeder Gods, Onze-Lieve-Vrouw, Heilige Maagd, Onze-Lieve-Vrouw van Smarten;
 - kijken naar iconen, schilderijen en beelden van Maria.

VERWIJZING NAAR ANDERE ONDERWERPEN

5.2.3.1	Wat maakt mij gelukkig? Wie wil ik worden?: patroonheiligen.
5.2.3.2	Grenzen van het leven: Allerheiligen, Allerzielen, heiligen.
5.2.3.3	Bewogen worden en in beweging komen: heilige Geest, Pinksteren.
5.2.3.5	Bewogen en zoekende mensen vinden elkaar (Kerk en andere godsdiensten): Hemelvaart.
5.2.3.6	Samen leven tussen werkelijkheid en droom: heiligen, animatiecampagnes Welzijnszorg en Broederlijk Delen.
5.2.3.9	Verkenning van een symbool - vuur: Pinksteren.
5.2.3.10	De Bijbel: Bijbel in de liturgie, op hoogtepunten van het kerkelijk jaar.

BASISTAAL

Profeet, Johannes de Doper,
 Jezus, Messias, Zoon van God,
 woestijntijd, askruisje,
 Pesach,
 Maria, een bewuste en joods-gelovige vrouw.

SITUERING

In elke cyclus komt de Bijbel aan bod in alle onderwerpen. Daarnaast wordt ook gekozen voor één of twee grotere verhalenreeksen. Die twee benaderingen van de Bijbel vullen elkaar goed aan:

- door verhalen en teksten uit de Bijbel te koppelen aan een onderwerp brengt men de Bijbel binnen in een ervaringscontext die de ontvankelijkheid voor de oorspronkelijke ‘gestolde’ ervaringen in het verhaal groter kan maken;
- door verhalenreeksen aan te bieden, die een grote aanspreekkracht hebben, krijgt men sterke identificatiemogelijkheden.

Een combinatie van de twee benaderingswijzen laat toe om zowel het kind in zijn wereld met zijn eigen ervaringen, als het bijbelverhaal in zijn oorspronkelijke dynamiek tot hun recht te laten komen. Het is van belang dat er geregeld verbindingen gemaakt worden tussen de onderwerpen en een verhalenreeks. De mogelijkheden daartoe worden in de doelen bij de onderwerpen aangegeven hetzij in de kern, hetzij in de uitbreiding.

Het is de bedoeling een verhalenreeks als een 'vervolgvertelling' aan te bieden in de loop van enkele maanden van het schooljaar. Gedurende die periode kan men b.v. wekelijks een kwartier tot twintig minuten vrijmaken voor een vertelmoment. Men kan ook opteren voor een miniproject rond een verhalenreeks.

In beide gevallen (vervolgvertelling en miniproject) is het nodig tijd te maken voor wat het verhaal oproept en teweegbrengt bij kinderen. Dit kan door bij kernpassages een expressie- of dramatisermoment in te lassen, met daaraan gekoppeld een uitwisselingsgesprek. De kinderen kunnen ook een 'logboek' bijhouden naar aanleiding van de vertelling, waarin ze hun indrukken bij een verhaal telkens verwoorden. Ook kan men over bepaalde inhoud van een verhaal 'filosoferen' en doorpraten met de kinderen. Het is vooral interessant om regelmatig stil te staan bij het godsbeeld en voor het Nieuwe Testament ook bij het Jezusbeeld dat kinderen zich vormen op basis van de vertelling. Op die wijze zet de verhalenreeks aan tot geloofscommunicatie.

Voor de derde cyclus werd gekozen voor Elia en Paulus. Paulus mag niet enkel ter sprake komen via de verhalen uit het boek van de handelingen. Ook stukjes uit zijn brieven moeten duidelijk maken dat hij een belangrijk geloofsgetuigenis gebracht heeft over Jezus Christus.

DOELEN

- Kinderen leven zich in in de personages van het verhaal.
- Ze kunnen de symbolische betekenis vatten van voorwerpen en situaties die erin voorkomen.
- Ze verstaan de tekst als uitdrukking van geloof, hoop en liefde, door te ontdekken wat er gezegd wordt over de relatie tussen God en mens en tussen mens en wereld.
- Ze ontdekken in de brieven van Paulus zijn geloofsgetuigenis.
- Ze vinden in de tekst een oproep tot geloof, hoop en liefde.

- Ze brengen hun indrukken in verband met een verhaal tot expressie: in woord, drama, muzische expressie, enz.
- Ze reflecteren op het gods- en Jezusbeeld dat spreekt uit de verhalen en de teksten.
- Ze reflecteren op de betekenis van het verhaal voor mensen van vroeger en nu en denken erover na hoe aspecten van de bijbelse boodschap een invloed kunnen hebben op hun eigen manier van denken, zijn en doen.
- Ze kunnen de relatie zien tussen de onderwerpen die in de loop van het jaar aan bod komen en aspecten ervan die in de verhalenreeks ter sprake komen.
- Ze kunnen aspecten van de boodschap van een verhaal actualiseren en in verband brengen met verschillende relatievelden in hun eigen bestaan. Voor de derde cyclus ligt hierbij het accent vooral op het relatieveld 'zij - ik - zij'.

Deel 3

DE LEERKRACHT AAN HET WERK

Een leerplan is belangrijk. Maar het is de leerkracht die de opdracht heeft de lessen zo goed mogelijk uit te werken in de klas. In het derde deel volgen in de eerste plaats een aantal didactische opties die voortvloeien uit alles wat voorafgegaan is. Ten slotte komt de positie van de leerkracht zelf ter sprake in het laatste hoofdstuk van dit leerplan.

6. DIDACTISCHE OPTIES

Bij elk van de invalshoeken werden 'didactische aandachtspunten' geformuleerd, eigen aan de invalshoek. Uiteraard worden die in dit hoofdstuk niet meer herhaald. Wel worden hier enkele opties op een rijtje gezet die belangrijk zijn voor de godsdienstlessen in het algemeen.

6.1 Kinderen leren bewust omgaan met zingeving

Leerkrachten r.-k. godsdienst hebben de bedoeling kinderen te begeleiden in hun levensbeschouwelijke en religieuze groei. Een christelijke visie op deze groei is voedingsbodem voor dit werk. Via leerprocessen worden kinderen geholpen bewust om te gaan met zingeving. Op basis van het opzet van de lessen r.-k. godsdienst vraagt de didactische aanpak van die leerprocessen:

- Ruimte voor actieve participatie: kunnen 'mee' doen en 'zelf' doen in verbondenheid met mensen die leven vanuit een bewuste levensovertuiging of geloof. De lessen r.-k. godsdienst gaan uit van een voorkeuroptie voor het christelijk geloof. Hierbij hebben alle facetten van het geloofsleven hun belang: het geloof kennen, beleven, vieren.
- De voorkeuroptie voor het christelijk geloof gaat samen met ruimte en respect voor andere levensbeschouwingen en godsdiensten, zeker wanneer de kinderen zelf (of hun ouders of eerste opvoeders) ervoor kiezen.
- Ruimte voor diepgaande communicatie op basis van geloofstaal, met aandacht voor inleving, rolverkenning, identificatie.
- Ontwikkeling van symboolgevoeligheid: openkomen voor de eigenheid van geloofstaal.
- Een woordenschat of basistaal waarin christelijk en ander geloof is uitgedrukt.
- De ontwikkeling van een eigen woordenschat om gezindheden, gevoeligheden en opvattingen uit te drukken.
- Ruimte voor verscheidenheid in opvattingen en gezindheden tegen de achtergrond van de overtuiging dat er iets is dat mensen bindt, ook al zijn ze verschillend. Zowel differentiatie als gemeenschappelijkheid zijn belangrijk.
- Ruimte voor verschillende communicatieniveaus: ervaring, betekenisverlening en reflectie.
- Aandacht voor beeldvorming.
- Ruimte voor totaalbeleving met aandacht voor non-verbale expressievormen zoals dans, zang, drama, ...
- Aandacht voor de ontwikkeling van gemeenschappelijke ankerpunten en persoonlijke oriëntatiepunten

6.2 Een basisschema voor leerprocessen

Bovenstaande didactische krachtlijnen dienen te worden vertaald in concrete leerprocessen. In hoofdstuk 4, in de leeswijzer bij de onderwerpen, meer bepaald bij de voorstelling van het cirkelschema, werd reeds aangestipt dat het leerplan kiest voor een flexibele benadering van mogelijke leerstappen in de godsdienstlessen. Onderwerpen kunnen op verschillende wijzen uitgewerkt worden. Wel is het nodig dat het leerproces aangepast is aan de manier waarop kinderen leren.

Leren is voor kinderen een geleidelijk verdiepingsproces. Het begint met iets nieuws. Ze verkennen iets en beleven er een eerste, globale ervaring bij. Daarna dringen ze door tot de onderliggende relaties, waardoor de leerinhoud meer en meer inzichtelijk wordt. Deze inzichten kunnen dan herkend of toegepast worden in goed omliggende vergelijkbare situaties of ze kunnen met eigen woorden voorbeelden geven van de leerinhoud. In een volgende stap leren ze hun kennis en vaardigheden ook toepassen in open en realistische situaties. Ze moeten dan zelf de toepasbaarheid van inzichten ontdekken, bijvoorbeeld n.a.v. situaties op de speelplaats, groepsactiviteiten, projecten, enz. Wanneer kinderen een leerinhoud zodanig in zich opnemen dat ze vaardigheden en handelingspatronen spontaan toepassen, zijn ze een beetje anders 'geworden'. In dat geval is er integratie.

Dit proces kan opgedeeld worden in drie fasen:

- fase 1: verkennen en aanknopingspunten zoeken (assimilatie);
- fase 2: verdiepen en confronteren (accommodatie);
- fase 3: verwerken en integreren (integratie).

De derde fase bestaat voor het vak godsdienst nog eens uit verschillende momenten, met name: verwerking, verankering, integratie en oriëntatie. Dit is nodig om de didactische krachtlijnen voldoende tot hun recht te laten komen.

Deze drie fasen hebben een logische volgorde. Men kan deze volgorde niet omkeren. Er is b.v. geen integratie mogelijk zonder verkenning en verdieping.

Deze drie fasen worden flexibel toegepast binnen de uitwerking van de onderwerpen. De leerweg voor een volledig onderwerp kan immers bestaan uit opeenvolgende herhalingen van de eerste twee of ook van de drie fasen. Voor jongere kinderen is het aan te raden om kortere leerprocessen op basis van twee of drie leerfasen achter elkaar te zetten, zodat er telkens kleine afgeronde gehelen ontstaan binnen de onderwerpen. Bij oudere kinderen kunnen de drie fasen over een langere periode lopen en kunnen complexere inhoud in één leerweg meegenomen worden. De mogelijkheden van de kinderen zijn hierbij richtinggevend.

Als het gaat over zingeving en waardenbeleving is integratie bij kinderen steeds voorlopig. Hun afstemming op aangereikte waarden is immers voor een groot deel afhankelijk van participatie aan een groepsgebeuren. Pas in de adolescentie kan men spreken over bewuste en persoonlijke integratie van zingeving en waarden.

Met deze gegevens kan volgend basisschema voor leerprocessen opgebouwd worden.

SCHEMA 4**BASISSCHEMA VOOR LEERPROCESSEN**

Fundament 1
Het kind in zijn wereld.

Fundament 2
Het kind in zijn
levensbeschouwelijke en
religieuze groei.

Fundament 3
Christelijke visie op
levensbeschouwelijke en
religieuze groei.

COMMUNICATIE
EEN LEERPROCES DOORHEEN DRIE FASEN

Fase 1: verkennen en aanknopingspunten zoeken (assimilatie)

contact maken met, stilstaan bij, aanvoelen, meevoelen,
zien, luisteren, lezen, in zich opnemen, herkennen, bewust worden,

Fase 2: verdiepen en confronteren (accommodatie)

het nieuwe laten doordringen, confronteren, interpellieren,
kennismaken, aandacht opbrengen, ontdekken, zich inleven, gevoelig worden voor,
begrijpen, vergelijken, verschillen zien, zich een beeld vormen, voorbeelden geven,
zich een basistaal eigen maken, ...

Fase 3: verwerken en integreren (integratie)

- verwerken: participeren, zich identificeren met, waarderen, bevragen, erkennen, inzien, beseffen, kunnen hanteren, toepassen, ...
- verankeren: verwoorden, verbeelden, tot expressie brengen, zin ontdekken en geven, symbolen duiden en beleven, ...
- integreren: in groep: van meedoen, meebeleven in verbondenheid met zichzelf en anderen groeien naar integratie: samen bezinnen, bidden, vieren.
- oriënteren: individueel: van meebeleven naar bewuster kiezen en groeien als christen of anders-gelovige; reflecteren op eigen beelden en voorstellingen, zich bezinnen, oriëntatie vinden.

GERICHT OP LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI:

- IDENTITEIT
- GROEPSVORMING
- HANDELINGSBEKWAAMHEID

6.3 Verheldering van geloofstaal en symbolen

Bij het doornemen van de beginsituatie van de kinderen werd in hoofdstuk 1 reeds aangegeven dat een goed begrip van geloofstaal en symbolen moeilijk ligt voor kinderen. Ze kunnen algemene begrippen vatten als er concrete ervaringen aan kunnen gekoppeld worden. Religieuze en godsdienstige begrippen staan voor werkelijkheden, die niet concreet waarneembaar zijn. Daarom vraagt het leren omgaan met geloofstaal en symbolen constante aandacht en begeleiding. Enkele aandachtspunten:

- Aandacht voor een goed vertelkader bij bijbelverhalen (zie 6.4).
- Aandacht voor het Gods- en Jezusbeeld dat men doorgeeft via verhalen, gebed, getuigenis (zie ook de invalshoeken Gods- en Jezusbeeld).
- Aandacht voor symbolen in bijbel- en andere verhalen. Aan deze symbolen kunnen verscheidene betekenissen gekoppeld worden. Ze kunnen gebruikt worden als interpretatiesleutels gebruiken om geloofsverhalen op een dieper niveau aan te voelen en te begrijpen (zie ook invalshoek Bijbel).
- In elke cyclus zijn twee onderwerpen volledig gewijd aan een symbool. In elk van de zes stappen kan dus een symbool als een rode draad door het jaar lopen. Het is telkens mogelijk dwarsverbindingen te maken met andere onderwerpen. Op die manier bouwen kinderen gevoeligheid op voor de 'meerdimensionaliteit' van symbolen. B.v. het oerelement 'water' kan zeer vele betekenissen hebben. Als men deze betekenissen grondig verkent met kinderen en ze benoemt en erover nadenkt, dan wordt het voor kinderen mogelijk om zich concreet voor te stellen wat Jezus bijvoorbeeld bedoelt met de uitspraak: 'Ik geef u levend water'. Juist omdat er vele betekenissen in één symbool samenvloeien, zijn het goede metaforen om te verwijzen naar een transcendente werkelijkheid die ook niet zomaar in een categorie te plaatsen is.
- Symbolen en geloofstaal worden gehanteerd in gebed, celebraties, vieringen. Kinderen krijgen de kans om iets van zichzelf uit te drukken via symbolen en - indien ze er voor open staan - via geloofstaal (zie ook invalshoek gebed, celebraties, vieringen).

6.4 Bijbelverhalen vertellen

De Bijbel bevat vele soorten teksten: verhalen en andere, zoals brieven, liederen, ... Het is belangrijk dat de kinderen verscheidene soorten teksten leren kennen. In dit stukje wordt de aandacht toegespitst op het vertellen van verhalen.

Het is in de lagere school niet voldoende kinderen erop attent te maken dat bijbelverhalen niet letterlijk mogen worden opgevat. Kinderen komen nog niet tot veralgemening van inzichten. Voor elke tekst moet het interpretatieproces van de kinderen opnieuw zorgvuldig begeleid worden. Zoniet loopt men toch weer vast in zakelijke verklaringen, waartoe kinderen spontaan geneigd zijn.

6.4.1 Het belang van vertelkunst

Een verhaal moet men vertellen. Men moet het zo vertellen dat het kinderen kan aanspreken, met de kracht die het verhaal zelf in zich draagt. Zo roept het vragen en bedenkingen op, die tot diepgaande gesprekken kunnen leiden. Dit geldt ook voor elk bijbelverhaal.

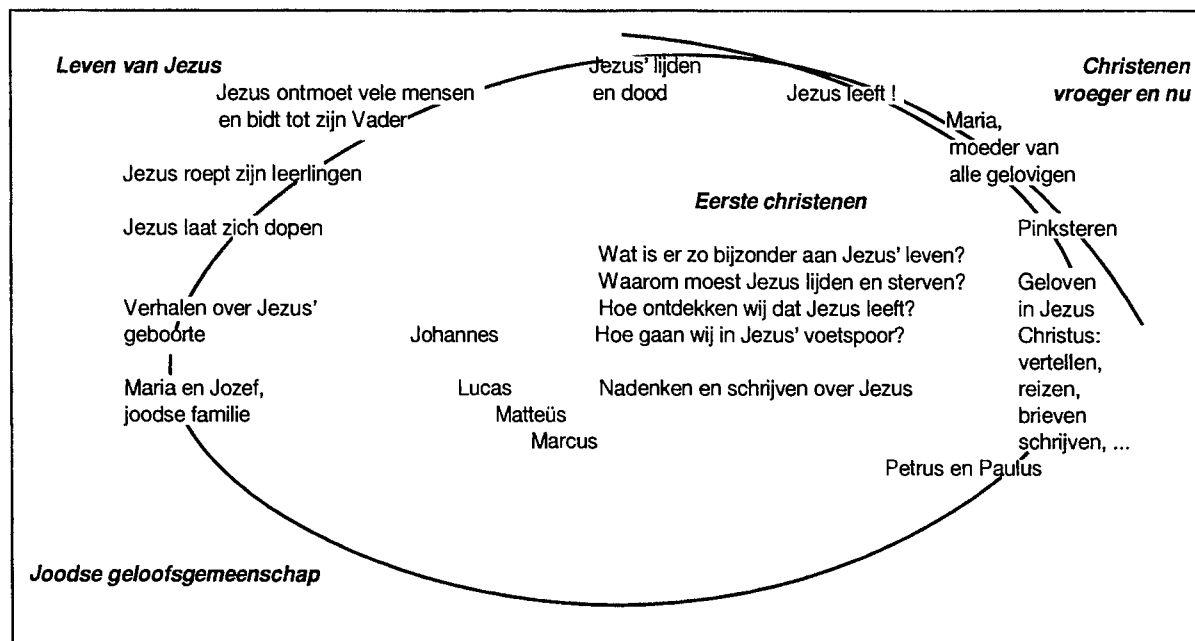
6.4.2 Een vast vertelkader

Bij het vertellen van bijbelverhalen zijn een aantal interpretatiesleutels ongeschikt, zoals

historisering, esthetisering en moralisering, omdat deze sleutels kinderen beletten in contact te komen met de eigenlijke boodschap van het verhaal. Werken met een vast vertelkader moet op lange termijn de garantie bieden dat kinderen geleidelijk aan openkomen voor een beter aanvoelen en begrijpen van bijbelse geloofstaal.

Het vertelkader bestaat uit een vast gedeelte, dat gehanteerd wordt voor elk bijbelverhaal en uit een gedeelte dat hoort bij een specifiek genre, bijvoorbeeld een parabel of wonderverhaal.

Voor het vast gedeelte is het aangewezen voor het Nieuwe Testament van het begin af aan te werken met een schematische visuele voorstelling van de wijze waarop teksten ontstaan en gegroeid zijn.

In dit schema wordt een spiraal gebruikt. Dit schema beoogt enkel een visuele voorstelling. Men hoeft er met jonge kinderen (eerste cyclus) niet stil bij te staan. Men duidt er gewoon op aan wat men bedoelt als men een inleidende situering geeft bij een bijbeltekst of -verhaal. Op latere leeftijd kan dit schema wel als basis dienen om inzicht te verwerven in de wijze waarop de bijbel ontstaan is en welke boodschap erin uitgezegd wordt.

Hetzelfde schema wordt ook gebruikt als omkadering bij het liturgisch en pastoraal jaar. Dan wordt de spiraal in volgende kringen - telkens doorheen de ervaring van 'Jezus leeft' - doorgetrokken naar christenen van vroeger en nu. Zie hiervoor de onderwerpen 5.2.1.11, 5.2.2.11 en 5.2.3.11.

Voor het specifiek gedeelte van het vertelkader kan men best komen tot een eigen inleiding bij veel voorkomende genres. Bijvoorbeeld:

- Verhalen uit het Oude Testament zijn verhalen die in het gezin van Jezus verteld werden. Hierbij kan men dan nog onderscheid maken: er zijn verhalen met een uitgesproken mythologisch karakter, b.v. de scheppingsverhalen, en er zijn meer epische vertellingen. Naast verhalen zijn er ook andere tekstsoorten zoals klaagzangen, gebeden, wijsheid, enz. Die vragen nog eens elk een eigen vertelkader.
- Parabels worden voorgesteld als verhalen die Jezus zelf verteld heeft.

- Wonderverhalen vertellen in krachtige beelden over de verwondering om wat God en Jezus betekenen voor mensen.
- Genezingsverhalen zijn verhalen die mensen over Jezus vertellen om te zeggen dat ze in Jezus Gods levenwekkende en helende nabijheid herkennen.
- Verhalen over een dodenopwekking drukken het geloof en het vertrouwen uit - op basis van het geloof in Jezus' verrijzenis - dat alle mensen mensen door God geroepen zijn om over de dood heen te leven.

6.4.3 Verscheidene stappen inbouwen

Bij de vertelling van een bijbelverhaal kan men verscheidene stappen inbouwen. Dat vraagt wel wat tijd. Het is belangrijk de nodige tijd te voorzien, ook al kan men dan misschien maar een beperkt aantal verhalen vertellen. Wanneer men verhalen in verscheidene stappen vertelt, biedt dit de garantie dat er een diepgaande wisselwerking tot stand komt tussen de kinderen en het verhaal. Ook bij de grote verhalenreeksen kan men bij kernpassages ruimte maken voor deze stappen.

Deze stappen vormen een specifieke toepassing van het algemeen schema voor fasering van leerprocessen, zoals uitgewerkt in 6.2.

- *Voorbereiding* (= assimilatiemogelijkheden verruimen).

Bijbelverhalen bevatten voor de onvoorbereide toehoorder te veel vreemde en te weinig vertrouwde elementen. Daardoor lukt een eerste assimilatiepoging doorgaans niet goed. Dat heeft tot gevolg dat kinderen vaak al afhaken voor het verhaal helemaal verteld is. Daarom moet een verhaal voorbereid worden. Via een inleefspel, kijkplaten, kunstwerken, woordvelden die verband houden met het verhaal, verwijzing naar figuren die reeds uit andere verhalen gekend zijn, treedt men binnen in de spanningsvelden die in het verhaal voorkomen. De assimilatiemogelijkheden van de kinderen worden daardoor groter. Door een goede voedingsbodem te leggen waarin het verhaal 'wortel kan schieten' is de kans op betrokkenheid van meet af aan groter.

- *De Bijbel heeft een eigen kracht van spreken, die kansen moet krijgen* (= accommodatie stimuleren).

Eerst en vooral moet een tekst of een verhaal gewoon zijn werk kunnen doen, namelijk laten horen wat hij te vertellen heeft. Hij mag niet onmiddellijk verengd worden tot één boodschap. Wie een verhaal vertelt, moet ruimte maken om te laten doordringen wat er staat. In plaats van terug te vallen op clichébeelden van de tekst, laat men zich verrassen door het verhaal en heeft men oog voor niet gekende gelaagdheden en aspecten ervan. Zo treedt men echt binnen in verhalen

- *Spontane associaties bij een verhaal* (opnieuw ruimte voor assimilatie).

Men krijgt als leerkracht vlug zicht op wat een verhaal bij kinderen losmaakt, wanneer men kinderen uitnodigt spontane associaties bij het verhaal te verwoorden. Zo ontdekt men vlug voor welke aspecten van het verhaal kinderen reeds ontvankelijk zijn. Andere aspecten zal men voor en met hen nog moeten ontsluiten. Voor het leerproces van de kinderen is deze fase ook belangrijk. Spontane associaties vormen de basis voor hun eerste assimilatiepogingen. Ze verbinden iets van zichzelf met het verhaal. Er zijn herkenningpunten. Dat is een eerste noodzakelijke stap, die zorgt voor betrokkenheid. Vanuit die betrokkenheid kan ook in de volgende stappen de nodige accommodatiearbeid geleverd worden.

- *Gestolde ervaringen, die aan de basis liggen van het verhaal, opnieuw tot leven laten komen* (= accommodatie op een dieper niveau).

Het vertelkader heeft al voorbereidend werk gedaan. Nu moet het verhaal goed gesitueerd worden in

zijn oorspronkelijke context. De kinderen worden met iets 'nieuws' geconfronteerd, dat geleidelijk aan betekenis moet krijgen voor hen. Dit kan gebeuren, wanneer zij zich concreet inleven in de wereld die door het verhaal opgeroepen wordt. Werken met een bijbeldecor, prenten, filmbeelden, dia's, waarin de bijbelse achtergronden belicht worden, kunnen hier dienst doen.

- *De confrontatie met het verhaal roept vragen en bedenkingen op (verwerken).*

Er moet niet enkel gesproken worden 'over' de tekst. De leerlingen moeten komen tot actieve wisselwerking met het verhaal: dialogeren 'met' de tekst, vragen stellen bij wat er gebeurt, in dialoog treden met de personages, ... Zo komt men tot 'inter-actie' met het verhaal.

- *Verankering via symbolen uit het verhaal.*

De kernboodschap van het verhaal kan verbonden worden met één of enkele symbolen uit het verhaal. Dit levert concrete aanknopingspunten op om achteraf die boodschap opnieuw op te roepen. Daardoor kan gemakkelijker een verbinding met het concrete leven gemaakt worden (zie 6.7).

- *'Open' beluisteren van het verhaal in aansluiting op vragen en ervaringen rond samen mens-zijn (integratie).*

Verhalen moeten voor kinderen herkenbaar worden en een licht werpen op wat zij in hun leven mee-maken. Daarvoor is het nodig dat zij de concrete situatie en de waarden van een verhaal kunnen vergelijken met concrete situaties in hun leven, waarin dezelfde waarden aan de orde zijn. Zo leren ze de diepere waarde in een verhaal beter aanvoelen. Hierin zit vaak een oproep tot bekering en verandering. Op die manier leren kinderen openkomen voor God, niet zozeer in de verleden tijd of in het leven van anderen, maar vooral in hun eigen actuele bestaan. Voor jongere kinderen vraagt deze stap veelal ondersteuning door brug- of parallelverhalen.

- *'Filosoferen'.*

Deze stap houdt in: dieper doordenken en doorpraten over verklaringen en inzichten, die de kinderen zelf hebben opgebouwd op basis van een verhaal over God, Jezus, goed en kwaad, waarheid, enz.

6.5 Kringgesprekken

Het basisschema voor leerprocessen is gericht op zich geleidelijk aan verdiepende leerprocessen. Deze verdieping weerspiegelt zich in het niveau waarop kinderen en leerkracht communiceren rond een onderwerp. Via allerlei communicatievormen kan dit niveau zich verdiepen: b.v. via plastische, dramatische, muzische en lichamelijke expressie. Communicatie hoeft trouwens niet steeds begrepen te worden als mondelinge uitwisseling en interactie tussen gesprekspartners. Men kan evenzeer tot diepgaande communicatie komen met een tekst of een verhaal door er zich in in te leven of erover na te denken. Dit werd reeds uitvoerig besproken in hoofdstuk 4 'groeien door communicatie'.

Kringgesprekken blijven altijd een belangrijke werkvorm. Kinderen worden erdoor gestimuleerd in woorden uit te drukken wat ze aanvoelen, doorleven en inzien. Een belangrijk doel van het godsdienstonderricht is het ontwikkelen van een basistaal waarin kinderen uitdrukking kunnen geven aan gezindheden, gevoeligheden en opvattingen in verband met geloven. Hiertoe worden zij uitdrukkelijk aangezet in kringgesprekken.

In hoofdstuk 4 werden drie communicatieniveaus onderscheiden:

- communicatie op het niveau van ervaring;
- communicatie op het niveau van betekenisverlening;
- communicatie op het niveau van reflectie.

Deze drie communicatieniveaus sluiten aan bij de drie fasen van een leerproces (6.2):

- fase 1: verkennen en aanknopingspunten zoeken: communicatie op het niveau van ervaring;
- fase 2: verdiepen en confronteren: communicatie op het niveau van betekenisverlening;
- fase 3: verwerken en integreren: communicatie op het niveau van reflectie.

Het eerste en het tweede communicatieniveau komen goed tot hun recht in thematische kringgesprekken bij een aspect van een onderwerp.

In het tweede communicatieniveau staat geloofscommunicatie centraal.

Het derde communicatieniveau staat meer in het teken van 'filosofen' met kinderen.

Hoewel het tweede en vooral het derde communicatieniveau gemakkelijker worden naarmate kinderen meer abstract kunnen denken, kan men de drie niveaus toch reeds inbouwen vanaf de eerste cyclus. Bij jongere kinderen gaat het dan eerder om korte gesprekken rond één duidelijk afgebakend belangstellingspunt van de kinderen zelf, het liefst in een kleine groep (7 à 10 kinderen). Hun manier van voelen en denken is eerder associërend.

Op oudere leeftijd kunnen inhoud, duur en groeps grootte meer variëren. De manier van denken is bij oudere kinderen meer gericht op het zoeken naar logische verbanden. Soms trachten zij ook al algemene beschouwingen en inzichten te formuleren.

Het is voor de leerkracht belangrijk in kringgesprekken zo ver te gaan, wat het communicatieniveau betreft, als de mogelijkheden van de kinderen het toelaten.

6.6 Werken met een groeischrift

Het groeischrift mag niet verward worden met het klassieke werkschrift of handboek.

Het groeischrift is een hulpmiddel voor de kinderen om meer zicht te krijgen op hun persoonlijke groeiweg met betrekking tot bepaalde aspecten van de lessen godsdienst. Kinderen (en volwassenen) hebben immers de neiging hun momentane kijk op iets te verabsoluteren, ook al doen zich doorheen verschillende leeftijden en omstandigheden veranderingsprocessen voor. Door zich bewust te worden van hun evolutie kan het besef ontstaan dat een mens moet 'groeien', zeker als het gaat over belangrijke levens- en geloofskwesties.

Het is de bedoeling dat de kinderen vanaf het begin van de lagere school een groeischriftje aanleggen rond een beperkt aantal topics.

Het is aan te raden een drietal topics te kiezen:

- godsbeelden;
- Jezusbeelden;
- "wat ik wil onthouden".

De eerste twee zijn interessant om een evolutie te schetsen i.v.m. geloven: of kinderen nu in God en in Jezus geloven of niet, het is belangrijk dat zij zien welke gods- en Jezusbeelden zij hanteren.

De derde topic - "wat ik wil onthouden" - sluit aan bij de persoonlijke interesse van de kinderen.

Ook hier kan later enig zicht op de evolutie boeiend zijn voor hen.

De topics fungeren voor de kinderen ook als mogelijkheid tot 'verankering' (zie 6.7).

Wanneer een van de gekozen topics aan bod komt in de les, kan een kind hiervan iets opnemen in het groeischriftje. Dit kan een tekst zijn, maar ook een uitspraak, een tekening of een afbeelding. Elk kind kan hierin zijn eigen gang gaan. Het hoeft dus niet door de leerkracht voorgezegt te worden. De leerkracht kan wel tips geven en/of een kind of de kinderen aansporen iets in het groeischriftje op

te nemen.

Elk kind neemt zijn groeischrijftje mee door heel de lagere school heen. Zo kan het zelf zijn eigen evolutie ontdekken. In de derde cyclus kunnen de kinderen uitgenodigd worden om bij de bespreking van één van de topics de hele evolutie te bekijken die ze hebben doorgemaakt in de loop van de lagere school.

Het groeischrijftje is geen voorwerp van evaluatie. De leerkracht kan ten hoogste af en toe nagaan of de kinderen werken met hun groeischrijftje en hen hierin bevestigen en stimuleren. Men moet hierbij wel respect opbrengen voor de privacy van de kinderen. In een groeischrijftje noteren kinderen immers persoonlijke gevoeligheden en beschouwingen. Jongere kinderen zullen dit misschien spontaan tonen aan hun leerkracht. Oudere kinderen willen dit al meer voor zichzelf houden.

6.7 Aandacht voor verankering

6.7.1 Symbolen als ankerpunten

Het basisschema voor leerprocessen (schema 4) geeft drie fasen aan. Verankering is een stap binnen de integratie (fase 3). Ze is erop gericht wezenlijke inzichten, vaardigheden en attitudes vast te zetten bij de kinderen. Ankerpunten zijn concrete steunpunten, waaraan het geleerde vastgekoppeld wordt, zodat dit voor kinderen achteraf gemakkelijker te herkennen en te actualiseren is. Voor jonge kinderen blijkt het werken met symbolen, waaraan religieus godsdienstige inzichten en waarden gekoppeld worden, een goede manier te zijn om inzichten en waarden vast te houden die op zichzelf te abstract zijn. Die inzichten en waarden worden zo concreet, actualiseerbaar en erfahrbaar.

Een voorbeeld:

De regenboog, een symbool uit het Noachverhaal, wordt via het verhaal en de verwerking ervan gekoppeld aan de waarde 'verbondenheid van God met de hele schepping'. In een ervaringscontext waarin deze verbondenheid zinvol kan geactualiseerd worden, kan opnieuw verwezen worden naar de regenboog.

6.7.2 Kernteksten als ankerpunten

Via een kerntekst kan achteraf een hele ervaringswereld waaraan de tekst gekoppeld is, opnieuw opgeroepen worden. Daarom is het zinvol dat kinderen over dergelijke kernteksten beschikken, die eventueel ook gememoriseerd kunnen worden.

Daartoe kunnen kinderen een eigen lijstje van 'vergeet-me-nietjes' noteren, die horen bij de verschillende onderwerpen. Het groeischrijftje met de topic "wat ik wil onthouden" is hiervoor de geschikte plaats. Die kernteksten kunnen spreuken zijn, fragmenten uit kindergedichten, gebeden of liederen. Kinderen kunnen ook zelf kernteksten leren maken. Men kan hier verder differentiëren door kinderen bij een onderwerp zelf tekstjes te laten kiezen uit een aanbod dat de leerkracht vooraf selecteerde.

De leerkracht kan ook enkele kernteksten voorstellen die door de hele klasgroep gememoriseerd worden. Dit versterkt de verbondenheid binnen de klas. Andere kunnen individueel gememoriseerd worden, omdat ze een oriënterende waarde hebben voor het kind in kwestie.

De 'vergeet-me-nietjes' moeten kunnen functioneren als aanknopingspunten voor inzichten en

waarden op momenten dat ze zinvol kunnen geactualiseerd worden. Pas dan ontdekken kinderen concreet dat reeds gekende waarden en inzichten kunnen worden toegepast in de context van nieuwe ervaringen.

Deze manier van omgaan met memoriseren biedt nog een ander belangrijk voordeel. Kinderen worden aangezet inzichten en waarden die ontstaan zijn uit een zinvolle ervaringscontext, te verinnerlijken. Deze inzichten en waarden worden meer iets van henzelf: 'van buiten leren' wordt 'van binnen leren'.

6.7.3 Ankerpunten: verbondenheid met de geloofsgemeenschap

Memorisatie is belangrijk voor het leven van een gemeenschap. Elke geloofsgemeenschap heeft eigen 'standaardgebeden, -teksten en -liederen'. Ze geven een belangrijk aspect van het geloof weer en/of ze worden in allerlei situaties en omstandigheden gebeden. Via deze teksten en gebeden kunnen ook kinderen participeren aan het leven van een geloofsgemeenschap. Memoriseren van deze teksten en gebeden is zinvol als er in de klas dan ook iets mee gedaan wordt.

Voor de katholieke geloofsgemeenschap zijn b.v. Het 'kruisteken', het 'onzevader' en het 'weesgegroet' zulke standaardgebeden. Ze geven iets weer van de kern van de christelijke boodschap. Deze gebeden kunnen gememoriseerd worden. Kinderen moeten de kans krijgen om geleidelijk aan de inhoud van deze gebeden te smaken. Pas dan kunnen ze ook tot de dimensie van 'verinnerlijking' komen.

Ook anders-gelovige en niet-gelovige kinderen mogen vertrouwd gemaakt worden met deze gebeden. Het is ook geen probleem hen inzicht te geven in de inhoud ervan. Maar bij het samen bidden moeten ze wel de kans krijgen om niet mee te bidden. Ze kunnen respectvol aanwezig zijn bij het bidden van christenen, in verbondenheid met hen. Bij dergelijk gebedsmoment kan de leerkracht ruimte maken om ook een tekst, die zinvol is voor anders-gelovige of voor niet-gelovige leerlingen, te laten klinken. Op deze problematiek wordt ook ingegaan bij de invalshoek 'gebed, celebraties, vieringen' (2.4.7).

6.8 Differentiatie en gemeenschappelijkheid

Elke mens staat voor de opgave individuele keuzebekwaamheid te ontwikkelen. Deze vaardigheid is onontbeerlijk. De didactische krachtlijnen voor het vak godsdienst zijn gedacht vanuit deze noodzaak. Een mens is echter niet alleen een individu. Hij behoort tot verschillende gemeenschappen: het gezin, de familie, de school, een kerk of een andere geloofsgemeenschap, de eigen leeftijdsgroep, ... De klas is tegelijk leef- en leergemeenschap.

Zowel individuele als gemeenschappelijke leerprocessen zijn nodig binnen de godsdienstlessen. Het is de bedoeling dat ze evenwaardig aan bod komen. Daarom staan in het basisschema voor leerprocessen in de derde fase de gemeenschappelijke en de individuele component naast elkaar.

Kinderen in de lagere schoolleeftijd zijn nog niet toe aan een individuele integratie van wat aangereikt wordt. Integratie gebeurt voor het grootste deel op participatieve wijze, b.v. thuis, in de klas, ... Deze integratie heeft het voorlopige karakter dat eigen is aan de eerste naïviteit van de kindertijd. Kinderen gaan mee in wat hen aangeboden wordt. Ze ervaren dit als iets dat bij het leven hoort. Pas later nemen ze een meer bewuste en kritische houding aan en komen ze tot individuele oordeelsvorming. Door participatie ontstaat er ruimte om te komen tot gedeelde religieuze ervaring en eventueel ook tot gedeelde godservaring. Op latere leeftijd kan het kind zelf beslissen welke

plaats het aan deze ervaringen geeft in de opbouw van zijn persoonlijkheid.

Naast aandacht voor wat in en met de groep gebeurt, moet er ook voldoende aandacht zijn voor elk kind als individu. Door de grote verscheidenheid die reeds vanaf het begin aanwezig is, dient men er rekening mee te houden dat niet alle kinderen op dezelfde manier evolueren op levensbeschouwelijk, religieus en godsdienstig vlak. Kinderen participeren niet enkel aan het klasgebeuren, ze participeren ook en vooral aan de levenswijze van hun eerste opvoeders. Indien de ouders thuis gelovig zijn, zal een kind doorgaans gemakkelijk aansluiting kunnen vinden bij een christelijke oriëntatie. Is dit niet het geval, dan moeten kinderen op zoek kunnen gaan naar wat voor hen waardevol is als anders- of niet-gelovige. Het is de bedoeling dat elk kind op een eigen wijze oriëntatie kan vinden op levensbeschouwelijk vlak. Aanbod en werkwijze dienen hierop voldoende afgesteld te worden. In die zin is differentiatie zowel van de inhoud als van de methode noodzakelijk. Vooral in de derde fase van het basisschema - verwerken, verankeren, oriënteren - is differentiatie van belang. Contractwerk en hoekenwerk kunnen hierbij ingeschakeld worden.

6.9 Evalueren

In wat volgt wordt onderscheid gemaakt tussen evaluatie van de leerling en van de leerkracht.

6.9.1 Evaluatie van de leerling

De evaluatie van de leerling is tweeledig:

- Evaluatie van de waarneembare prestaties; deze geven een indicatie voor de vorderingen die kinderen maken.
- Evaluatie van het proces dat leerlingen doormaken om tot die prestaties te komen: er kan gekeken worden naar persoonlijke betrokkenheid, welbevinden, concentratie, gerichtheid op communicatie, enz. De drie fasen van het basisschema voor leerprocessen (zie 6.2) kunnen geëvalueerd worden.

Wat evalueren?

De *doelen*, met bijhorende inhoud en beheersingsniveau, vormen het eerste criterium voor evaluatie. Deze doelen zijn uitgeschreven bij elk onderwerp (zie 5.2).

Het tweede criterium voor evaluatie is de vraag: *hoe evolueert elk kind in zijn ontwikkeling?* Vormen de leerprocessen een positieve bijdrage tot zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei? Of een kind 'gelovig' is of wordt, kan en mag niet beoordeeld worden door de leerkracht. Dat is in strijd met het respect voor de vrijheid van elk kind.

Hoe evalueren?

Er zijn verschillende soorten doelen, die elk een eigen evaluatie vragen:

- Sommige doelen hebben te maken met kennis of vaardigheden. Zij kunnen vrij objectief geëvalueerd worden via toetsing en opvragingen.
- Andere doelen hebben te maken met beleving. Ze houden verband met persoonlijke verwerking, verankering en oriëntatie. Deze doelen worden anders geëvalueerd. De leerkracht kan kinderen observeren terwijl ze met iets bezig zijn en/of kan met hen spreken over wat hen beweegt.

Kinderen kunnen ook aangezet worden tot zelfevaluatie via terugblikgesprekken. Ze kunnen zichzelf beoordelen op het vlak van betrokkenheid, luisterbereidheid, mededeelzaamheid, zin voor reflectie,

enz. Zo worden kinderen zich meer bewust van hun eigen sterke en zwakke punten. Zelfsturing is een belangrijke vaardigheid om te komen tot keuzebekwaamheid. Zichzelf leren beoordelen is een belangrijke vaardigheid op het vlak van zelfsturing.

Rapporteren

De resultaten van de evaluatie dienen hoe dan ook meegedeeld te worden aan de kinderen, hun ouders of eerste opvoeders, het team. Over de evaluatie kan op verschillende wijzen gerapporteerd worden: door een mondelinge commentaar en/of door een cijfer. Wat men meedeelt moet een zo volledig mogelijk beeld geven van de aanwezigheid en de evolutie van de kinderen in de godsdienstlessen. Het is niet voldoende om alleen vorderingen op het vlak van kennis te melden.

Niet iedere evaluatie moet uitgedrukt worden in een cijfer. Wel moet er regelmatig een puntencijfer genoteerd worden op het rapport. Dit cijfer voor godsdienst telt mee voor het geheel van het rapport. Dit is bij wet vastgelegd voor alle levensbeschouwelijke vakken: art. 11 van de wet van 29 mei 1959.

Na de evaluatie

Bij het vaststellen, beoordelen en meedelen moet er ook worden bijgestuurd: remediëring. De kinderen moeten geholpen worden waar het nodig is. Evaluatie van het vak godsdienst dient immers in eerste instantie om kinderen in hun levensbeschouwelijke en religieuze groei beter te ondersteunen en te begeleiden. Evaluaties bieden de leerkracht signalen: ze geven aan wat kinderen nodig hebben en waar het pedagogisch didactisch handelen beter rekening kan houden met die noden.

6.9.2 Evaluatie van het pedagogisch didactisch handelen van de leerkracht

De evaluatie van de leerkracht betreft het pedagogisch didactisch handelen, dat gedragsverandering bij de leerlingen mogelijk maakt en ondersteunt. Alle aspecten van het didactisch handelen kunnen op hun kwaliteit beoordeeld worden. Dit kan:

- op basis van een analyse van de evaluatie van de leerlingen en een reflectie daarop.
- via rechtstreekse reflectie op het eigen handelen. Dit kan individueel of via diagnose in team. Dit laatste kan als men binnen een team bijvoorbeeld opties neemt voor een bepaalde didactiek en deze optie inbouwt als evaluatiecriterium.

Enkele aspecten die hierbij van belang zijn:

- Keuze van onderwerpen voor elk van de twee stappen binnen een cyclus.
- Is het opvoedingsklimaat stimulerend, bevordert het de betrokkenheid?
- Is er voldoende gedifferentieerde zorg voor elk kind?
- Het gebruik van werkvormen en leermiddelen. Is er voldoende variatie? Zijn de werkvormen en de leermiddelen aangepast aan de doelen?
- De organisatie van het vak. Hoe is de tijdsbesteding? Is er binnen het tijdsbestek van een les voldoende dynamiek en diepgang mogelijk? Wordt de ruimte die het leerplan biedt voldoende benut?
Sommige doelen vragen om verplaatsing buiten de klas. Komt men daartoe?
Een klassikaal celebratiemoment vraagt om een sfeervol kader. Kan men dit in voldoende mate aanbieden?
- Hoe gebeurt de evaluatie, de mededeling van de resultaten, de rapportering?

7. DE LEERKRACHT

Uiteraard is de leerkracht een sleutelfiguur in het leerproces. Van hem wordt een deskundige begeleiding verwacht. De verschillende fasen van het leerproces brengen elk specifieke opdrachten met zich mee.

Maar er is meer: omwille van de eigen originaliteit van het vak r.-k. godsdienst als levensbeschouwelijk vak, neemt de godsdienstleerkracht in het leerproces een eigen positie in. Op deze positie wordt hier verder ingegaan.

7.1 DE LEERKRACHT ALS BEGELEIDER VAN LEERPROCESSEN

De leerkracht is de begeleider van de leerprocessen. Een leerproces, zoals het in schema is gezet in 6.2 (schema 4), wordt uitgebouwd op de drie fundamenteën die heel dit leerplan dragen: het kind in de wereld, het kind in zijn levensbeschouwelijke en religieuze groei en een christelijke visie op die groei. Dat leerproces verloopt in drie fasen: verkennen en aanknopingspunten zoeken, verdiepen en confronteren, verwerken en integreren.

De drie fundamenteën vragen van de leerkracht deskundigheid:

Als opvoeder wil hij kinderen begeleiden. Dit vraagt respect voor de eigenheid van elk kind in de wereld waarin het leeft. Dit vraagt ook inlevingsvermogen om kinderen nabij te kunnen zijn en hen te helpen in hun levensbeschouwelijke groei. Als gelovige - ook zoekende gelovige - wil hij zijn taak opnemen vanuit een christelijke visie en wil hij de christelijke boodschap duidelijk maken met het oog op het welzijn van de kinderen. Daarnaast wil hij met de kinderen openstaan voor de multireligieuze en multiculturele werkelijkheid waarin zij vandaag opgroeien.

Voor elk van de fasen van het leerproces heeft de leerkracht een specifieke opdracht. Hij zoekt naar aansprekende aanknopingspunten tussen de leefwereld van kinderen en nieuwe elementen van zingeving. Hij bevraagt kinderen en helpt hen vragen en antwoorden bij het nieuwe te verhelderen. Hij brengt ondersteunende informatie aan, zwengelt de klassikale interactie aan, doet een eigen inbreng als deelnemer aan het communicatieproces, enz.

In onderstaand schema (schema 5) wordt de opdracht van de leerkracht in kaart gebracht:

SCHEMA 5**DE LEERKRACHT ALS BEGELEIDER
VAN LEERPROCESSEN**

Fundament 1
Het kind in zijn wereld.

Fundament 2
Het kind in zijn levenbe-
schouwelijke en religieuze
groei.

Fundament 3
Christelijke visie op
levensbeschouwelijke en
religieuze groei.

COMMUNICATIE
EEN LEERPROCES DOORHEEN DRIE FASEN

Fase 1: verkennen en aanknopingspunten zoeken (assimilatie)

De leerkracht

- stimuleert de kinderen om iets van zichzelf mee te delen in de groep;
- ondersteunt hen om voor zichzelf en voor de anderen helder te maken wat voor hen belangrijk is in verband met de onderwerpen;
- confronteert kinderen met allerlei invloeden in hun dagelijks leven, zodat zij er zich meer van bewust worden;
- begeleidt de eerste reacties van kinderen op constructieve wijze;
- brengt het christelijk geloven en de christelijke geloofstaal op een levendige en herkenbare wijze binnen, zodat de interesse van de kinderen gewekt wordt en zij aanknopingspunten kunnen vinden;
- brengt ook elementen van andere levensbeschouwingen en godsdiensten, die betrekking hebben op het onderwerp dat aan de orde is, op een levendige en herkenbare wijze binnen.

Fase 2: verdiepen en confronteren (accommodatie)

De leerkracht

- laat het eigene van de christelijke boodschap tot zijn recht komen;
- hoedt zich ervoor de christelijke boodschap te herleiden tot 'clichés';
- durft de kinderen ook confronteren met moeilijke aspecten op het vlak van inzicht, attitudes en vaardigheden;
- helpt de kinderen te ontdekken wat voor hen nieuw is;
- zet de kinderen aan tot openheid voor elkaars inbreng;
- helpt de kinderen omgaan met onderlinge verschillen en spanningen;
- helpt de kinderen omgaan met verschillen tussen levensbeschouwingen en godsdiensten;
- helpt de kinderen weerbaar te worden tegenover beïnvloeding en manipulatie die niet gericht is op hun groei als mens.

Fase 3: verwerken en integreren (integratie)

- De leerkracht:
- verwerken:
 - schept kansen voor de kinderen om ervaringen op te doen met het nieuwe;
 - begeleidt allerlei vormen van dramatisering en rolverkenning;
 - bedenkt en begeleidt oefenkansen voor attitudes en vaardigheden;
 - 'filosofeert' met kinderen en begeleidt uitdiepende gesprekken over nieuw verworven inzichten, attitudes of vaardigheden;
 - verankeren:
 - zorgt voor concrete ankerpunten voor nieuwe inzichten en waarden die kinderen zich eigen hebben gemaakt;
 - helpt kinderen het nieuwe toe te passen in nieuwe situaties;
 - ondersteunt de symboolgevoeligheid bij de kinderen;
 - laat in een ritueel-contemplatief kader de kracht van godsdienstige symbolen tot haar recht komen als basis voor spiritualiteit;
 - maakt traditionele geloofssymbolen en rituelen toegankelijk voor de kinderen door ze aan fundamentele levenservaringen te koppelen;
 - integreren: in groep:
 - getuigt van zijn geloof en de waarden waarvan hij leeft;
 - geeft aan kinderen kansen om te participeren in dat geloof en in de beleving van die waarden;
 - geef kinderen de kans om vanuit hun eigen levensbeschouwing of godsdienst aanwezig te zijn in de groep;
 - voorziet en begeleidt momenten van bezinning, gebed en celebratie zo dat kinderen erbij betrokken kunnen worden met hoofd, hart en handen;
 - bouwt religieus-godsdienstige rituelen in die zinvol aansluiten bij wat leeft bij de kinderen, in de schoolgemeenschap en in de geloofsgemeenschap;
 - oriënteren: individueel:
 - respecteert elk kind in zijn manier van zijn;
 - begeleidt kinderen individueel in hun manier van omgaan met zingeving en geloof;
 - zorgt voor differentiatie, zodat elk kind zijn eigen authentieke weg kan vinden op het niveau van zingeving en geloof;
 - geeft voldoende groeikansen, zodat kinderen kunnen groeien op het vlak van waardegevoeligheid, zingeving en geloof.

GERICHT OP LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI:

- IDENTITEIT
- GROEPSVORMING
- HANDELINGSBEKWAAMHEID

7.2 POSITIE VAN DE LEERKRACHT R.-K. GODSDIENST

Over de leerkracht godsdienst werd een en ander opgenomen in de inleiding van dit leerplan, nl. in de visie op het leerplan r.-k. godsdienst in de lagere school. Dit hoeft hier niet meer herhaald te worden.

Als gelovige zoekers of zoekende gelovigen gaan godsdienstleerkrachten op weg met kinderen om hen te begeleiden in hun levensbeschouwelijke en religieuze groei. Dit is een mooie, maar niet zo eenvoudige opdracht.

In de ogen van de kinderen zijn de persoonlijkheid van de leraar en de wijze waarop hij zich in de klasgroep opstelt de belangrijkste toetsstenen voor de inschatting en de waardering van het vak godsdienst. Godsdienstleraren moeten zich ervan bewust zijn dat ze voor kinderen voortdurend model staan met hun woorden en nog meer met hun daden. Bij het spreken over het christendom en andere godsdiensten en levensbeschouwingen is het persoonlijk doorleefd geloof uitgangspunt en dragende grond. Het respect voor elke leerling is daarbij een bijzondere uiting van een echte en waarachtige christelijke levenshouding. Dit respect houdt in dat de leraar ingaat op vragen van de leerlingen en hen datgene aanreikt waaraan ze ten diepste behoefte hebben. Soms is dat informatie, soms een persoonlijke stellingname of getuigenis. Soms is het vooral de bereidheid te luisteren naar kinderen. Een goede leerkracht voelt gunstige momenten aan om leerlingen op de gepaste manier nabij te zijn. Het komt erop aan deze kansen te valoriseren.

De godsdienstleerkracht moet ook ouders te woord kunnen en durven staan als het gaat om geloof en zingeving. De verwachtingen van ouders/opvoeders ten aanzien van het vak godsdienst zijn zeer verscheiden en vragen soms een correctie. Het is in het belang van het kind dat er een open communicatie mogelijk is tussen ouders/opvoeders en leerkrachten. Soms is het wenselijk van beide zijden duidelijk te maken wat wel en niet kan verwacht worden. Hierbij spreekt men het best steeds vanuit het belang van het kind.

In de huidige samenleving moeten godsdienstleerkrachten vaak tegen de stroom op roeien. Daarom is het belangrijk dat zij niet op een eiland werken. Bijzondere leermeesters r.-k. godsdienst zetten zich in voor de realisatie van het opvoedingsproject van de hele school, samen met hun collega's van andere levensbeschouwelijke vakken en met het hele korps. Het is belangrijk dat zij op een constructieve manier kunnen samenwerken. In scholen waar klastitularissen de godsdienstlessen geven, is de onderlinge samenwerking binnen het korps eveneens onontbeerlijk. In elke school is goede communicatie, met dezelfde openheid voor collega's als voor de kinderen, een stevige basis om een levensbeschouwelijke en religieuze dimensie te kunnen leggen in de opvoeding en het onderwijs van de kinderen.

Via contacten met de parochie waartoe de school behoort, kunnen godsdienstleerkrachten voeling houden met concrete vormen van christelijk leven. Waar een goede samenwerking met de parochie mogelijk is, is dit in het belang van de kinderen. Ook de leerkrachten kunnen hierin steun vinden.

Het invoeren van een nieuw leerplan vraagt zeker om een aanbod van begeleiding en nascholing voor godsdienstleerkrachten. Op die manier kan ook samenwerking groeien tussen leerkrachten van verschillende scholen. Het is wenselijk dat dit aanleiding geeft tot samenkomsten voor geloofscommunicatie en verdieping rond de Blijde Boodschap. Een gelovige spiritualiteit en de steun van andere gelovigen zijn belangrijk voor mensen die te midden van een complexe en plurale wereld, steeds opnieuw uitgedaagd worden hun eigen geloofsverhaal te hertalen.

BESLUIT

WAT WE WENSEN MET DIT LEERPLAN

Wij geloven in elk kind. Daarom kozen we ervoor om met dit leerplan te vertrekken van het kind zelf: ontwikkeling, leefwereld, belevingen, noden en verlangens. Wij wensen dat dit leerplan er in de eerste plaats mag toe bijdragen dat kinderen groeien als mens. Wij willen hen aansporen om zin te zoeken en te vinden in wat zich aan hen voordoet. We willen hen ook perspectieven aanreiken die hen toelaten om te gaan met ervaringen van onzin. Daarom willen wij hen uitnodigen tot diepgaande communicatie met zichzelf, met leeftijdsgenoten en met volwassenen. Wij willen hen op weg zetten naar een persoonlijke keuze inzake levensbeschouwing en geloof. Op die manier willen wij werken aan een kwaliteit van leven die kinderen gelukkig maakt. In dit leerplan ligt bovendien een bijzondere zorg voor kinderen die het - om diverse redenen - moeilijk hebben.

Wij geloven in de rijkdom van de christelijke godsdienst. God gaat zijn weg met mensen. Die weg heeft voor christenen in het leven van Jezus een zeer menselijk gezicht gekregen. Die weg is 'leven in overvloed' geworden over de dood heen. Die weg wordt door gelovige mensen verder gegaan tot op vandaag. Die weg is volgens ons een beloftevolle en bevrijdende weg van leven, ook voor de kinderen en de volwassenen van het nieuwe millennium. Wij geloven dat God kinderen en volwassenen aanspreekt door zijn Woord in Jezus Christus en met de levenwekkende kracht van zijn Geest. Dit Woord zoekt zich een weg naar het hart van mensen. Met het communicatieproces, waarvoor dit leerplan kiest, willen wij een 'open forum' laten groeien, waar dit Woord mag klinken, waar kinderen en volwassenen ernaar kunnen luisteren, en waar zij er - in alle vrijheid - in woord en daad een antwoord op kunnen geven.

Wij willen met dit leerplan een kompas aanbieden aan de leerkrachten r.-k. godsdienst. Het is belangrijk dat zij hun taak op een eigentijdse manier kunnen vervullen. Dit leerplan wil borg staan voor de kwaliteit van het onderwijs en de opvoeding in de lessen r.-k. godsdienst. Vooral willen wij leerkrachten uitdagen op een weg van vernieuwd en vernieuwend geloven. Wij durven hopen dat dit voor vele leerkrachten een uitnodiging is om - samen met collega's - een weg te gaan van eigen geloofsverdieping. Wij menen dat leerkrachten die het moeilijk hebben met geloven, via dit leerplan opnieuw kunnen ontdekken wat de boodschap van het evangelie is voor mensen van vandaag.

Dit leerplan r.-k. godsdienst wil een bijdrage zijn tot de realisatie van het opvoedingsproject van de lagere scholen in Vlaanderen. Scholen zetten zich in voor de vorming van de gehele persoonlijkheid van kinderen en hun groei als mens. Als 'levensbeschouwelijk vak' wil het vak r.-k. godsdienst samenwerken met andere leergebieden of vakken en met de gehele werking van de school. Onderwijs en opvoeding hebben de ondersteuning van de 'levensbeschouwelijke vakken' nodig om een hoogstaande kwaliteit te kunnen bereiken.

Dit leerplan godsdienst wil een dienst zijn aan de samenleving. Wij willen kinderen vormen in de levensbeschouwelijke en/of religieuze aspecten van hun leven. Wij willen hen gevoelig maken voor de positieve mogelijkheden in onze wereld en in de huidige tijdgeest. Wij willen hen kritisch en weerbaar maken voor alles wat leven naar beneden haalt of afbreekt. Zo durven we hopen dat deze kinderen later - als volwassenen - hun verantwoordelijkheid opnemen om de samenleving menswaardig en leefbaar te maken voor iedereen.

Als christenen hebben wij veel respect voor mensen van andere godsdiensten en levensbeschouwingen. Wij weten dat in de godsdienstlessen kinderen van verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen aanwezig zijn. Wij geloven dat door openheid en onderlinge dialoog iedereen kan groeien in eigen geloven of levensbeschouwing en in waardering voor elke mens van goede wil.

Voor het maken van dit leerplan werd gekozen voor een ruim en grondig overleg tussen vele mensen: mannen en vrouwen, leken en priesters, praktijkmensen en academici, pedagogen en theologen, elk met hun eigen en soms uiteenlopende visie op geloven en christendom. Wat de leerplanmakers echter verbond was hun gedeeld geloof in de boodschap van de man van Nazareth: Jezus Christus. Dit maakte het leerplanwerk ook tot een gelovig gebeuren. Wij voelen ons daarin verbonden met vele godsdienstleerkrachten die hun opdracht ook in die zin beleven. Wij hopen dat wij met dit leerplan bijdragen in de herderlijke zorg van de kerk voor mens en wereld. Met Gods kracht en in het spoor van Jezus willen wij ons - samen met alle godsdienstleerkrachten - inzetten voor kinderen *"opdat zij leven mogen bezitten, en wel in overvloed"* (Joh 10, 10).

De samenstellers van dit leerplan zijn kleuterleidsters, leermeesters r.-k. godsdienst, onderwijzeressen en onderwijzers, inspecteurs-adviseurs r.-k. godsdienst, medewerkers van het VVKBaO, mensen van de lerarenopleiding aan de hogescholen en aan de K.U.Leuven. Tussen haakjes is vermeld in welke werkgroep zij hebben meegewerkt en of zij lid waren van de kerngroep (kg).

Jean Agten (1e cyclus – kg), Kristien Aubroeck (3e cyclus), Hedwig Berghmans (1e cyclus), Rita Boddaert (1e cyclus), Jos Bonroy (1e cyclus – kg), Marie-Paule Boon (1e cyclus), Hilde Cattrysse (B.L.O.), Dirk Declercq (3e cyclus), Leo De Meulenaer (kg), Lieve De Roo (B.L.O.), Francis De Westelinck (1e cyclus – kg), Mady Everts (1e cyclus), Frank Grypdonck (1e cyclus), Reinhilde Henckens (1e cyclus – kg), Chantal Leterme (2e cyclus – kg), Luc Maes (secretaris - kg), Bert Mariman (B.L.O.), Kathleen Martens (3e cyclus), Walter Pannier (2e cyclus – kg), Patrick Perquy (2e cyclus – kg), Didier Pollefeyt (K.U.Leuven – kg), Paul Pulinx (3e cyclus – kg), Rik Scheepers (1e cyclus), Rik Snijkers (3e cyclus – kg), Rony Timmermans (B.L.O. – kg), Katrien Tonnard (1e cyclus – kg), Fons Uytterhoeven (2e cyclus), Fons Vandormael (3e cyclus), Rob Vandueren (3e cyclus - kg), Marc van Kerkhoven (2e cyclus), Gerda Van Loon (B.L.O.), Paul Van Paeppegem (voorzitter – kg), Lieve Vanwelden (B.L.O.), Ingrid Verelst (3e cyclus), Marcel Verhelst (3e cyclus), Thea Wagemans (2e cyclus).

Bijlage

Overzicht van bijbelteksten

Gn. 1, 1 - 2, 4a	het verhaal van de schepping	5.2.1.6 - 5.2.2.6
Gn. 1, 26-28	mensen als 'beeld van God'	5.2.2.6
Gn. 2, 4b-25	het paradijsverhaal	5.2.1.6 - 5.2.2.8 - 5.2.2.9 - 5.2.3.2
Gn. 2,7	de Geest van God	5.2.3.3
Gn. 2, 18-20	de mens geeft namen	5.2.2.6
Gn. 4	Kaïn en Abel	5.2.2.1 - 5.2.2.5
Gn. 6-8	de zondvloed	5.2.1.9
Gn. 9, 9-17	de regenboog in het zondvloedverhaal	5.2.2.1
Gn. 11	de toren van Babel	5.2.3.2 - 5.2.3.11
Gn. 13	Abraham en Lot	5.2.2.5
Gn. 33	Jacob en Esau	5.2.2.1 - 5.2.2.5
Gn. 37, 18-24	Jozef in de put	5.2.2.2
Gn. 37	Jozef en zijn broers	5.2.2.5
Gn. 37-50	het verhaal van Jozef	5.2.2.12
Gn. 43-45	Jozef en zijn broers	5.2.2.5
Gn. 41	de zeven vette en de zeven magere jaren	5.2.2.10
Gn. 45	de verzoening tussen Jozef en zijn broers	5.2.2.1
Ex. 2	Mozes in een mandje op de Nijl	5.2.1.9
Ex. 2-40	fragmenten uit het verhaal van Mozes	5.2.2.12
Ex. 3	God wordt bewogen door het verdriet van zijn volk	5.2.2.2
Ex. 3	het brandend braambos	5.2.2.10 - 5.2.3.9
Ex. 5	Mozes en Farao	5.2.2.5
Ex. 13, 21-22	de nabijheid van God in een vuurzuil	5.2.3.9
Ex. 15, 1-18	Mozes bidt	5.2.2.3
Ex. 17, 4-6	Mozes bidt	5.2.2.3
Ex. 19, 4	gedragen op arendsvleugelen	5.2.1.5
Ex. 20, 1-17	de 'tien woorden'	5.2.2.7
Ex. 34, 4-9	Mozes bidt	5.2.2.3
Dt. 6, 10-12	scheppingsgeloof	5.2.2.9
Rt.	het verhaal van Ruth	5.2.2.4
1 S. 16, 1-13	de zalving van David	5.2.1.3
1 S. 17	David en Goliath	5.2.1.3
1 S. 19-20	David en Jonatan	5.2.3.2 - 5.2.3.4
1 K. 3, 16-28	het verhaal van Salomo	5.2.2.5
1 K. 19, 1-18	Elia op de Horeb	5.2.2.3 - 5.2.2.10

1 K.	het verhaal van Elia	5.2.3.12
Ps. 8	scheppingspsalm	5.2.1.7 - 5.2.2.6 - 5.2.3.7
Ps. 23	de Heer is mijn Herder	5.2.2.10
Ps. 35	gebed tot God	5.2.2.5
Ps. 104	scheppingspsalm	5.2.1.7 - 5.2.2.6 - 5.2.2.9
Ps. 104, 29-30	de 'adem'	5.2.2.8
Ps. 150	lof op de schepping	5.2.2.9
Job	Job	5.2.3.2
Pr.	het boek Prediker	5.2.3.2
Js. 6	de roeping van de profeet Jesaja	5.2.3.9
Jr. 4,11-12	de Geest van God	5.2.3.3
Ez. 3,12	de Geest van God	5.2.3.3
Ez. 37, 1-14	Gods adem blaast nieuw leven in bij mensen	5.2.2.8 - 5.2.3.3
Jl. 2,28 vgl.	de Geest van God	5.2.3.3
Am.	de profeet Amos	5.2.3.6
Jon.	Jona	5.2.2.1 - 5.2.2.7
Mt. 1-2	het kindsheidsverhaal	5.2.3.11
Mt. 2	het verhaal over de Wijzen uit het Oosten	5.2.1.11
Mt. 4,1	de Geest van God	5.2.3.3
Mt. 5-7	fragmenten uit de Bergrede	5.2.3.1 - 5.2.3.8
Mt. 5, 1-12	de zaligsprekingen	5.2.3.1
Mt. 6, 5-15	Jezus over bidden	5.2.2.3
Mt. 6, 26-30	Gods scheppende zorg voor de natuur	5.2.1.7
Mt. 8, 5-13	genezing van de zoon van de honderdman	5.2.2.4
Mt. 18, 21-35	'70 maal 7 maal vergeven'	5.2.2.1
Mt. 21, 23-32	Jezus in conflict met hogepriesters en oudsten	5.2.2.5
Mt. 25, 31-46	mensen die 'de minsten' genoemd worden	5.2.3.2
Mc. 1, 12-13	Jezus wordt gedreven door de Geest	5.2.2.8
Mc. 1, 35-39	Jezus bidt	5.2.2.3
Mc. 1, 40-45	Jezus geneest een melaatse	5.2.2.4
Mc. 2, 1-12	de lamme, gedragen door vier vrienden	5.2.1.5 - 5.2.2.1
Mc. 2, 23-28	'aren plukken op sabbat' en 'de toonbroden'	5.2.2.7
Mc. 3, 1-6	een genezing op sabbat	5.2.3.8
Mc. 4, 1-20	de gelijkenis van het zaaien	5.2.2.9
Mc. 4, 26-29	de gelijkenis van de boer die slaapt	5.2.2.9
Mc. 4, 30-33	de gelijkenis van het mosterdzaadje	5.2.2.9
Mc. 5, 21-24.35-43	het dochttertje van Jairus	5.2.2.2

Mc. 7, 24-30	de Syrofenicische vrouw	5.2.2.4
Mc. 10, 17-22	de rijke jongeling	5.2.3.8
Mc. 10, 46-52	Bartimeüs	5.2.1.3 - 5.2.1.4 - 5.2.2.4
Lc. 1-2	het kindsheidsverhaal van Lucas	5.2.1.6 - 5.2.3.11
Lc. 1, 26-38	de boodschap aan Maria	5.2.3.11
Lc. 1, 46-55	het Magnificat	5.2.3.11
Lc. 2	het geboorteverhaal van Lucas	5.2.1.11
Lc. 2, 22-39	de opdracht van Jezus in de tempel	5.2.3.11
Lc. 2, 41-52	de twaalfjarige Jezus in de tempel	5.2.1.6 - 5.2.3.1 - 5.2.3.11
Lc. 3, 21-22	Jezus' doopsel	5.2.1.9
Lc. 4, 1-13	de bekoring van Jezus in de woestijn	5.2.3.1
Lc. 4, 16-22	Jezus wordt gedreven door de kracht van de heilige Geest	5.2.3.3
Lc. 4, 16-30	Jezus door zijn dorpsgenoten verworpen	5.2.2.2
Lc. 5, 1-11	Jezus' leerlingen	5.2.1.10
Lc. 5, 27-32	zondaars en tollenaars	5.2.1.5
Lc. 7, 11-17	de weduwe van Nain	5.2.1.4
Lc. 7, 36-50	de zondige vrouw	5.2.1.3 - 5.2.2.1
Lc. 8, 1-3	vrouwen trekken met Jezus mee	5.2.1.10
Lc. 8, 22-25	de storm op het meer	5.2.1.9 - 5.2.3.10
Lc. 8, 40-42.49-56	Jairus	5.2.1.4
Lc. 10, 25-37	de barmhartige Samaritaan	5.2.2.4 - 5.2.2.7 - 5.2.3.8
Lc. 10, 38-42	Jezus bij Martha en Maria	5.2.3.4
Lc. 11, 1-8	Jezus bidt	5.2.2.3
Lc. 11, 9-13	Jezus over bidden	5.2.2.3
Lc. 12, 22-31	Jezus over vogels en bloemen	5.2.2.6
Lc. 13, 10-13	een zieke vrouw	5.2.1.5
Lc. 15, 1-2.11-32	de gelijkenis van de Vader en de twee zonen	5.2.2.1
Lc. 15, 5	gedragen door een herder	5.2.1.5
Lc. 17, 11-19	de melaatsen	5.2.1.3
Lc. 18, 1-3	de farizeeër en de tollenaar	5.2.2.3
Lc. 18, 9-14	Jezus bidt	5.2.2.3
Lc. 18, 15-17	Jezus en de kinderen	5.2.1.1 - 5.2.1.10
Lc. 19, 1-10	Jezus' ontmoeting met Zacheüs	5.2.1.1 - 5.2.1.8 - 5.2.1.10 - 5.2.3.8
Lc. 19, 41-48	Jezus' verdriet om Jeruzalem	5.2.2.2
Lc. 19, 45-48	de reiniging van de tempel	5.2.3.8
Lc. 22, 3-4	Jezus door Judas verraden	5.2.2.2
Lc. 22, 14-20	het laatste avondmaal van Jezus met zijn leerlingen	5.2.1.10 - 5.2.1.11
Lc. 22, 39-46	oodsangst	5.2.2.3
Lc. 24,13-35	de leerlingen van Emmaüs	5.2.1.11 - 5.2.3.11
Joh. 2,1-12	de bruiloft te Kana	5.2.3.1 - 5.2.3.10
Joh. 2,13-17	Jezus in de tempel	5.2.2.5
Joh. 3	de Geest van God	5.2.3.3
Joh. 4	de Samaritaanse aan de bron	5.2.1.9
Joh. 8, 1-11	de overspelige vrouw	5.2.3.8
Joh. 11	Lazarus	5.2.1.4 - 5.2.2.2 - 5.2.3.4
Joh. 15, 1-8	de wijnstok en de ranken	5.2.2.6
Joh. 15, 12-13	Jezus leefde vanuit Gods liefde	5.2.3.4

Joh. 19, 25-27	Maria bij het kruis	5.2.3.11
Hnd. 1, 1-11	het hemelvaartverhaal	5.2.3.11
Hnd. 2, 1-39	het pinksterverhaal	5.2.2.8 - 5.2.3.3 - 5.2.3.9 - 5.2.3.10 - 5.2.3.11
Hnd. 2, 42-47	de eerste christenen	5.2.3.6
Hnd. 4, 32-35	de eerste christenen	5.2.3.6
Hnd. 5, 1-11	Ananias en Saffira	5.2.2.7
Hnd. 5, 12-16	de eerste christenen	5.2.3.6
Hnd. 8, 26-40	Filippus en de Ethiopiër	5.2.2.8
Hnd. 9, 1-22	de roeping van Paulus	5.2.3.3
Hnd. 9-28	fragmenten uit het verhaal van Paulus	5.2.3.12
Hnd. 10	het verhaal van Cornelius	5.2.2.4
1 Kor. 12, 12-31	de verschillende ledematen van één lichaam	5.2.1.3
1 Kor. 13, 1-8	het loflied van Paulus over de liefde	5.2.3.4
Gal. 5, 16-24	'de vrucht van de Geest'	5.2.2.8 - 5.2.3.3
	fragmenten uit de brieven van Paulus	5.2.3.12
1 Joh. 4, 7-12	de liefde van God, van Jezus en van mensen	5.2.3.4

INTERLEVENSBESCHOUWELIJKE COMPETENTIES

in het kader van dialoog en samenwerking tussen levensbeschouwingen op school

Commissie Levensbeschouwelijke Vakken
6-12-2012

in opdracht van de erkende instanties en vereniging

Interlevensbeschouwelijke competenties

in het kader van dialoog en samenwerking tussen levensbeschouwingen op school

1. SITUERING VAN DEZE TEKST

In een schrijven van 30 juni 2010 bezorgden de erkende instanties en vereniging een raamwerk van een voorstel aan de hogere onderwijsadministratie “om te komen tot het bepalen van gezamenlijke competenties voor de levensbeschouwelijke vakken in het Vlaams onderwijs met het oog op betere wederzijdse kennismaking en dialoog”.

De CLB van 25 mei 2011 stelt een ad-hoc werkgroep aan om de conclusies van vele gesprekken mbt interlevensbeschouwelijke dialoog en interlevensbeschouwelijk samenleven in een stroomversnelling te brengen. Doel van de ad hoc-commissie: competenties uitschrijven die de interlevensbeschouwelijke component binnen het bestaande levensbeschouwelijk onderwijs in Vlaanderen op explicieter niveau brengen voor leraar en leerlingen.

2. RECENTE VOORGESCHIEDENIS VAN DE INTERLEVENSBESCHOUWELIJKE SAMENWERKING.

Net als andere schoolvakken werken de Levensbeschouwelijke vakken (LBV) mee aan de ontwikkeling van de leerling tot een mature en gelukkige persoonlijkheid die een eigen bijdrage aan de samenleving kan leveren.

De commissie levensbeschouwelijke vakken (CLBV) onderstreept het belang van de ontwikkeling van een eigen levensbeschouwelijke identiteit om interlevensbeschouwelijke dialoog (ILD) en/of interlevensbeschouwelijke samenleven (ILS) mogelijk te maken. In de (al dan niet) onderscheiden LBV wordt op open en positieve wijze de persoonlijke levensbeschouwing geëxpliciteerd én over de andere levensbeschouwingen gesproken met respect.

Tegelijk stelt de CLB van 25 mei 2011 dat een levensbeschouwelijke identiteit zich ook ontwikkelt door expliciet contact met andere levensbeschouwingen. De ontmoeting met relevante vertegenwoordigers van andere levensbeschouwingen brengt de levensbeschouwelijke eigenheid op bewuster niveau. De ontdekking van o.m. verschillen en gelijkenissen nodigt de leerling uit zichzelf te positioneren op levensbeschouwelijk vlak.

In haar recente geschiedenis hebben de LBV stappen gezet die gelijke tred houden met maatschappelijke vragen tav de levensbeschouwingen. Naast de vele lokale en regionale samenwerkingsinitiatieven werden op Vlaams niveau o.m. volgende zaken ontwikkeld/georganiseerd binnen de schoot van de CLB van 25 mei 2011 en/of het Nascholingsinstituut van de LBV (NI-LBV).

- In juni 2003 publiceert het NI-LBV een brochure voor ouders waarin elke levensbeschouwing zichzelf voorstelt.
http://www.ond.vlaanderen.be/inspectie/lbv/files/LBV_ouders.pdf. De brochure beschrijft de school als een ontmoetingsplaats met anderen en een oefenplaats voor dialoog en communicatie in voorbereiding op de toekomstige samenleving.
- In het schooljaar 2004-2005 werkt de CLB van 25 mei 2011 mee aan de onderwijsspiegel en onderzoekt zij de mate waarin het levensbeschouwelijk onderricht bijdraagt tot het ontwikkelen van een open houding tegenover andere culturen en andere LB. Cfr. deel III van de onderwijsspiegel 04-05: Opvoeden en onderwijzen tot tolerantie – karakteristieken van het levensbeschouwelijk onderricht in het licht van GOK.

<http://www.ond.vlaanderen.be/inspectie/Organisatie/Documenten/spiegel/2004-2005.pdf>

- In 2006 publiceert de CLBV een visietekst om de bestaande interlevensbeschouwelijke samenwerking op de scholen te ondersteunen.

<http://www.ond.vlaanderen.be/inspectie/lbv/files/samenwerking-visietekst-061027.pdf>

- In december 2010 mikt een studiedag van het NI-LBV voor het basisonderwijs op het ontwikkelen van schoolprojecten die de kennismaking, de dialoog en het samenleven van de LBV op een bewuster niveau brengen.

In voorliggend document zijn de inspanningen mbt ILS en ILD van het laatste decennium omgezet in de gangbare onderwijstaal, m.n. in competenties die leerlingen verwerven binnen de LBV.

3. CONTOUREN VAN INTERLEVENSBSCHOUWELIJKE DIALOOG EN INTERLEVENSBSCHOUWELIJK SAMENLEVEN BINNEN ONDERWIJSCONTEXT

De levensbeschouwelijke variatie (in de breedte en in de diepte) is de facto aanwezig in vele klasgroepen, waardoor ook op dit terrein de school een spiegel van de samenleving is. De leraar LBV onderkent die realiteit en gaat er positief mee om.

De onderscheiden LBV zijn de conditio sine qua non om interlevensbeschouwelijke projecten diepgang te geven en een oefenruimte te creëren die tegemoet komt aan kwaliteitseisen die binnen schoolse context gesteld worden. Het expliciet oefenen van ILS en ILD blijft daarom in schoolse context beperkt tot enkele goed gekozen projecten zodat de onderscheiden leerplannen van de verschillende levensbeschouwingen hun bijdrage tot de persoonlijke ontwikkeling kunnen blijven geven

Scholen waar slechts beperkte levensbeschouwelijke diversiteit aanwezig is worden aangemoedigd om relevante getuigen en vertegenwoordigers uit te nodigen bij interlevensbeschouwelijke projecten om aan de kwaliteitseisen van een ILD en ILS te kunnen voldoen.

De inspecteurs-adviseurs LBV staan in voor de actualisering en optimalisering van de bestaande dialoog en samenwerking tussen de erkende levensbeschouwingen conform de kwaliteitseisen die aan onderwijs gesteld worden.

4. BIJ HET LEZEN VAN DE COMPETENTIETABEL

- De beschreven competenties gelden voor het levensbeschouwelijk onderwijs in zijn geheel, over de onderwijsniveaus en studierichtingen heen. Verfijning op het terrein is noodzakelijk, o.m. via leerlijnen, concrete subdoelen en lesprojectdoelen.
- De tabel maakt onderscheid tussen kennis enerzijds en vaardigheden/attitudes anderzijds. Sommige attitudes zijn moeilijk meetbaar, ze verwijzen naar een inspanningsverplichting zoals bij de nieuwe VOET-en van het SO.
- De tabel kent een verticale logica die vertrekt vanuit 'ik' en via de concrete 'ander' op de school naar de samenleving kijkt. Deze indeling onderscheidt maar scheidt niet. LBV onderkennen dat gevormde LB-identiteiten een interessant ILB-gesprek kunnen voeren maar ook dat LB hun identiteit helderder gaan zien en ervaren in contact met het verschil.
- De doorlopende nummering van de competenties is praktisch bedoeld: leerkrachtenteams en nascholingsinitiatieven kunnen gezamenlijke projecten uitwerken rond een concrete competentie.

Competenties interlevensbeschouwelijke dialoog (ILD) en interlevensbeschouwelijk samenleven (ILS)

Ik en mijn levensbeschouwing	
kennis	vaardigheden en attitudes
De leerling ontdekt en verwoordt	De leerling
<ol style="list-style-type: none"> de levensbeschouwelijke kenmerken van de eigen ontwikkelende identiteit. de eigenheid van de levensbeschouwing waarin hij/zij les volgt. de interne pluraliteit van de levensbeschouwing waarin hij/zij les volgt. 	<ol style="list-style-type: none"> verwoordt open en bedachtzaam gedachten, gevoelens, ervaringen en normen en waarden vanuit de eigen levensbeschouwing. gaat respectvol en open om met de eigenheid van de eigen levensbeschouwing. gaat respectvol en open om met de diversiteit binnen de eigen levensbeschouwing. ontwikkelt een positief zelfbeeld en neemt initiatief gebaseerd op beleving van de eigen levensbeschouwing.
Ik, mijn levensbeschouwing en deze van de ander	
kennis	vaardigheden en attitudes
De leerling ontdekt en verwoordt	De leerling
<ol style="list-style-type: none"> de eigenheid van andere levensbeschouwingen. de eigenheid van een levensbeschouwing zoals een bevoorrechte getuige of een relevante vertegenwoordiger van een levensbeschouwing ze voorstelt. gelijkenissen en verschillen tussen levensbeschouwingen. de interne pluraliteit in verschillende levensbeschouwingen. 	<ol style="list-style-type: none"> herkent en benoemt de levensbeschouwelijke kleuring van gedachten, gevoelens, ervaringen, waarden en normen bij zichzelf en anderen. respecteert het bestaan van levensbeschouwingen. luistert empathisch naar leeftijdsgenoten met een andere levensbeschouwing. verplaatst zich in het levensbeschouwelijk perspectief van anderen. is constructief kritisch over eigen en andere levensbeschouwingen. gaat respectvol en open om met de eigenheid van andere levensbeschouwingen.
Ik, mijn levensbeschouwing en de samenleving	
kennis	vaardigheden en attitudes
De leerling ontdekt en verwoordt	De leerling
<ol style="list-style-type: none"> de verschillen tussen stereotypingen over een levensbeschouwing en de binnenkant van een levensbeschouwing. moelijkheden en kansen voor ILD en ILS. de rol van levensbeschouwingen voor zichzelf en de samenleving. 	<ol style="list-style-type: none"> onderscheidt levensbeschouwelijke-stereotypering van levensbeschouwelijke identiteit. gaat constructief om met moeilijkheden en kansen voor ILD en ILS. oefent ILD en ILS als noodzakelijke vaardigheid voor het leven in de realiteit van een multilevensbeschouwelijke samenleving. herkent afspraken en regels nodig voor interlevensbeschouwelijk samenleven en past deze toe.

5. BEGRIPSVERDUIDELIJKING

- dialog** Bij inter-levensbeschouwelijke dialoog gaat het over het kennen van elkaar op een realistische manier, los van oneliners en vooroordelen, in functie van respectvol samen leven. Het gaat geenszins om het relativeren van eigen of andermans overtuiging. De dialoog heeft tot doel op een open manier een gezonde interesse en nieuwsgierigheid voor anderen te wekken bij kinderen/jongeren. Het gesprek en de ontmoeting met de ander is rijker dan een puur cognitieve dialoog of een kennisverhaal over de ander. Het willen luisteren naar, spreken en samenzijn met elkaar is op zichzelf een belangrijke ervaring. Het geeft uitzicht op de sociale en existentiële dimensies van het leven.
- interne pluraliteit** Deze interne pluraliteit houdt een dubbele uitdaging in: 1. het doet nadenken over de eigen levensbeschouwing en dus over de eigen levensbeschouwelijke identiteit. 2. het vormt een opstap om open naar de diversiteit in andere levensbeschouwingen te kijken. We vertrekken vanuit het eigen vak en de diversiteit binnen de eigen levensbeschouwing. Deze interne pluraliteit is de opstap om open naar andere levensbeschouwingen te kunnen kijken. Openheid scheppen in de vakidentiteit om daarna de stap te zetten naar dialoog met andere levensbeschouwingen.
- samen leven** Binnen de multi-levensbeschouwelijke samenleving is het noodzakelijk dat levensbeschouwingen meewerken aan een tolerante maatschappij. Maatschappelijke thema's binnen brengen in de LBV is heel belangrijk, maar we bekijken ze binnen onze vakken met een levensbeschouwelijke bril. Beluisteren hoe andere LBV's over deze thema's denken, leidt tot inzicht en respect. Het wetenschappelijk onderzoek van Marc Elchardus (VUB) toont dat jongeren met een levensbeschouwing meer geëngageerd in het leven staan omdat ze daarna te denken over zichzelf ook over de samenleving nadenken. Vooroordelen en vijandsbeelden moeten we doorbreken, of beter nog: voorkomen.
- ontmoeting** Het begrip ontmoetingen moeten we realistisch en ruim invullen. Er is geen enkele school waar alle levensbeschouwingen aanwezig zijn. Daarom is het belangrijk om beroep te doen op een 'relevante vertegenwoordiger'. Dit hoeft niet altijd een concrete persoon te zijn. Het kan eveneens via een geschrift, een film, een interview over een levensbeschouwing die in een les wordt binnen gebracht om die anderen te leren kennen. Hierbij moet materiaal worden gebruikt dat vanuit de levensbeschouwingen zelf komt. Bvb teksten over katholieken vanuit de katholieken, of over de islam vanuit de islam. Dit doen we om zoveel mogelijk 'objectiviteit' te garanderen. Je kunt bvb ook meerdere artikels over een begrip of een gebeurtenis lezen, om de verscheidenheid in ideeën en houdingen beter te laten boven komen.
- verschil** Verschil in opvattingen is belangrijk omdat het staat tegenover on-verschilligheid. Ingaan op relevante verschillen is een hele uitdaging.

taalspelen	Taalspelen worden best van elkaar onderscheiden. Een positief wetenschappelijke benadering verschilt sterk van een menswetenschappelijke of levensbeschouwelijke aanpak.
pluraliteit... ruim begrip	Pluraliteit is een ruim begrip. We moeten pluraliteit zien in 'tijd' en 'ruimte'. Zo kunnen we oog hebben voor de historische context en de evolutie van de levensbeschouwing. Tevens leren we oog te hebben voor verschillen in geografische ruimte en voor de verschillende ervaringen van leerlingen in de klas. Het doel blijft natuurlijk het samen leven in respect en nieuwsgierigheid voor elkaar in plaats van onbegrip en niet-begrijpen,....
maatschappelijke projecten	Maatschappelijke projecten zijn belangrijk. Ook thema's als 'seksualiteit' of 'darwinisme' mogen we niet uit de weg gaan. We belichten er evenwel de levensbeschouwelijke kant van. Het aanbrengen van de verschillende visies van de levensbeschouwingen moet kunnen en deze verschillen moeten gerespecteerd worden zonder te veroordelen. Dit is niet altijd evident... maar leidt ten volle naar het aanleren van respect voor andere meningen.
sensatie vermijden	Sensatie willen we vermijden door de klemtoon niet te leggen op het verscherpen van verschillen maar wel op het verhelderen van de verschillen. Vermijden om elkaar te demoniseren zoals sommige media dit doen. We leren kritisch om te gaan met de voorstelling van levensbeschouwelijk gekleurde gebeurtenissen in de media.
competenties en thema's	Aan de hand van thema's ontwikkelen en oefenen we de competenties. Deze laatste bepalen de manier waarop we met de levensbeschouwing van onszelf en die van anderen omgaan. Ze zijn de bril waarmee we naar onszelf en anderen levensbeschouwelijk kijken. Het is niet de bedoeling om van de competenties ook thema's te maken.

6. KADER WAARIN GEWERKT WORDT

Het komen tot praktische afspraken is noodzakelijk. Daarom tekenen we een praktisch kader waarbinnen gewerkt wordt.

leerkrachten	Leerkrachten worden best aangemoedigd om eerst in overleg te gaan met elkaar over de competenties voor ze er mee aan de slag gaan in projecten met leerlingen. Misschien kan het gesprek centraler gebeuren (scholengemeenschap?) voor leerkrachten die minder uren in een school komen en leraren die in eigen school een minder ruime variatie aan levensbeschouwingen hebben en daardoor minder kansen om deel te nemen aan het gesprek. Leerkrachten moeten deze competenties eerst zelf in de vingers krijgen, vooraleer ze er mee aan de slag gaan met leerlingen. Als ze niet zelf in dialoog gaan en samen werken, dan is het onmogelijk om dit op leerlingen over te brengen.
beginsituatie	Uiteraard nemen we de beginsituatie als uitgangspunt. We respecteren het tempo van leerlingen en van scholen. Niet alle scholen/leraren hebben een traditie van 'samen werken'. Sommige leraren hebben een té verspreid uurrooster om

veel tijd in projecten te kunnen investeren. Implementatie moet geleidelijk gebeuren. Leraren/scholen moeten aantonen dat ze er aan werken. Inspectie-begeleiding zal moeten opvolgen en ondersteunen waar nodig met het aangegeven kader in het achterhoofd. Sommige scholen/leraren zullen meer opvolging en ondersteuning nodig hebben.

Uiteraard is ook het tempo van de leerlingen belangrijk. Sommigen hebben het gemakkelijker om te luisteren naar andere meningen en om hun eigen mening te verwoorden dan anderen. Zij worden aangemoedigd om verdere stappen te zetten.

gradueel werken

Bij voorkeur niet starten met projecten over delicate of explosieve onderwerpen maar vanuit gemeenschappelijke en algemeen menselijke thema's zoals feesten, gevoelens, verdriet, vreugde, rouw, lijden liefde,... Vertrekken vanuit thema's waar we bruggen kunnen bouwen en niet vanuit wat niet te overbruggen is. We houden best rekening met het generatieverschil tussen leerlingen en leraren. Sommige jonge mensen/kinderen zien in bepaalde zaken geen probleem waarmee oudere generaties wel problemen kunnen hebben. Sommige jongeren gaan vanzelfsprekender om met verscheidenheid omdat ze opgroeien in een maatschappij die diverser en verscheidener is dan vroeger.

Ook methodologisch en qua werkvormen is het belangrijk om gradueel te werken. Dialoog houdt in: informatie uitwisselen en elkaar beluisteren, info bevragen zonder discussie, in gesprek gaan,.... Het komen tot een diepgaand gesprek is het streefdoel.

Er moet uiteraard rekening gehouden worden met de ontwikkelingspsychologische mogelijkheden van de leeftijdsgroepen.

frequentie

Een praktische afspraak over de frequentie is belangrijk om extremen te vermijden (zij die er niet aan werken of zij die de hele tijd samen willen werken of zij die door directies allerhande projecten in de schoot geworpen krijgen). Het kan vormelijk door de frequentie aan te geven... We starten bij de implementatie van de competenties met minstens 1 gezamenlijk project en een tijdsinvestering in de loop van het schooljaar van maximaal 6 lestijden in gezamenlijk(e) project(en). Wordt er meer aan gewerkt, dan vraagt dit een motivering waarbij wordt aangetoond dat de doelen van het eigen leerplan ook voldoende gerealiseerd worden. Je kunt dit ook per graad opnemen. Het aantal lestijden en het aantal projecten zal in het lager en het secundair onderwijs anders worden ingevuld. Deze voorgestelde frequentie wordt later geëvalueerd en indien nodig aangepast. Het is belangrijk om aan te geven dat over het volledige curriculum bij deze werkwijze heel wat tijd aan dialoog en samenwerking worden besteed.

projecten en eigen vak

De spanning tussen 'project' en 'eigen vak'. Er zijn projecten denkbaar waarbij de gemeenschappelijke aanzet in het eigen vak verder wordt verwerkt. Binnen de onderscheiden LBV wordt nl. ook aandacht aan de competenties besteed. De facto worden er dus meer lestijden besteed aan de competenties dan aan de 'opgelegde' in de projecten. De kwaliteit van het project blijft belangrijker dan de kwantiteit. Interlevensbeschouwelijke competenties moeten, waar het kan een aandachtspunt zijn binnen elk leerplan LBV én in een degelijk project gerealiseerd worden dat gelijkspoor 'naast' het leerplan.

7. IMPLEMENTATIE

Het is belangrijk dat alles goed toegelicht en gecommuniceerd wordt naar alle leerkrachten. Het is even belangrijk dat we op eenzelfde 'snelheid' over gaan zodat eenduidige informatie op eenzelfde tijdstip wordt gecommuniceerd.

2012-2013
eerste
trimester

In het schooljaar 2012-2013 wordt in het eerste trimester tijd genomen voor het verder sensibiliseren van de inspecteurs-adviseurs, het verduidelijken van de begrippen en het zoeken naar de meest geschikte strategie om te communiceren naar leerkrachten.

2012-2013
tweede en derde
trimester

- Informeren, verduidelijken en sensibiliseren van de leerkrachten levensbeschouwelijke vakken in het gemeenschaps- en officieel gesubsidieerd onderwijs.
- Werken met *pilootscholen in het secundair onderwijs*. Enkele scholen die gevraagd worden om hun bestaande projecten eens te 'lezen' vanuit de competenties die hierin begeleid worden... Doel: het valoriseren van wat er is en kijken hoe het verder moet.... (wat is er reeds, waar moet vooral aan gewerkt en wat zijn valkuilen?) kan de voorziene studiedag dit niet beogen ipv de groepjes zoals in het lager?
- Werken met *exempelscholen in het basisonderwijs*. Scholen in het basisonderwijs die een module hebben uitgewerkt met het nascholingsinstituut kunnen deze in hun school uittesten. Hieruit kunnen positieve elementen worden vastgesteld en knelpunten verder geoptimaliseerd worden. Deze modules worden pas verspreid na goedkeuring door de diverse levensbeschouwingen binnen het nascholingsinstituut levensbeschouwelijke vakken.

2013-2014

- Leerkrachten in het vrij niet confessioneel-, het gemeenschaps- en officieel gesubsidieerd onderwijs werken met en aan de competenties.
- Informeren, verduidelijken en sensibiliseren van de leerkrachten in het katholiek onderwijs via studiedagen,...

8. ENGAGEMENT VANUIT DE ERKENDE INSTANTIES/VERENIGING

Een sterke culturele en levensbeschouwelijke veelheid kenmerkt de huidige samenleving. De uitdaging van deze pluraliteit vraagt zowel kennis van het eigen levensbeschouwelijke perspectief als openheid en interesse voor andere levensbeschouwingen en culturen. Kinderen en jongeren in een schoolse context daarbij begeleiden is een belangrijke pedagogische doelstelling die zowel voor de jongeren als voor de samenleving een verrijking kan zijn.

De commissie levensbeschouwelijke vakken heeft in opdracht van de erkende instanties en de erkende vereniging inter-levensbeschouwelijke competenties voor dialoog en samenwerking uitgewerkt die voor alle levensbeschouwelijke vakken gelden.

Alle erkende levensbeschouwingen onderschrijven deze competenties en verbinden zich er toe ze te implementeren: leerkrachten moeten aantonen dat ze aan de voorziene interlevensbeschouwelijke competenties bij leerlingen werken.

Deze competenties zijn namelijk concrete vertalingen van ideeën die terug te vinden zijn in de heersende leerplannen en de begeleidende visieteksten van de onderscheiden levensbeschouwelijke vakken¹.

In alle leerplannen van de levensbeschouwelijke vakken worden op diverse wijzen de begrippen 'eigenheid' en 'dialoog' met elkaar in spanning gebracht. Ze worden gekoppeld aan vaardigheden en

¹ Anglicaanse, Orthodoxe en Islamitische godsdienst werken aan de vernieuwing van de leerplannen.

attitudes als dialoog, openheid, ontmoeting, tolerantie. Bewustzijn van de levensbeschouwelijke veelheid in de samenleving en respect voor elke mens zijn belangrijke uitgangspunten. Alle levensbeschouwelijke vakken werken op eigen wijze aan de link tussen de eigen levensbeschouwing en de andere erkende levensbeschouwingen in de samenleving. Leerlingen worden vanuit hun levensbeschouwelijke eigenheid uitgedaagd tot dialoogbereidheid en dialoogbekwaamheid.

